

UNIVERZITET EDUCONS
FAKULTET ZA EVROPSKE PRAVNO-POLITIČKE STUDIJE
Novi Sad

UTICAJ NORMATIVNOG REGULISANJA
STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA
NA ODRŽIVI RAZVOJ SRBIJE

- doktorska disertacija -

Mentor:
Prof. dr Stevan Šogorov

Kandidat:
mr Nebojša Stanković

Novi Sad, april 2015.

Univerzitet Edukons
Fakultet za evropske pravno-političke studije Novi Sad

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl, mag, dr): VR	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	mr Nebojaša Stanković
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	dr Stevan Šogorov, profesor
Naslov rada: NR	Uticaj normativnog regulisanja stranih direktnih investicija na održivi razvoj Srbije
Jezik publikacije: JP	Srpski (latinica)
Jezik izvoda/apstrakta: JI	srpski /engleski
Zemlja publikovanja: ZP	Republika Srbija
Uže geografsko područje: UGP	AP Vojvodina
Godina: GO	2015
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	Novi Sad, Narodnog fronta 53
Fizički opis rada: FO	Rad se sastoji od 18 poglavlja, 318 stranica, 63 slika, 215 referenci i 31. priloga
Naučna oblast: NO	Pravo
Naučna disciplina: ND	Međunarodno privredno pravo
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Investicije, strane direktne investicije, normativno uređenje, održivi razvoj.
UDK	

Čuva se u: ČU	Biblioteka Fakulteta za evropske pravno – političke studije Novi Sad
Važna napomena: VN	Nema
Izvod/Apstrakt IZ	Doktorska disertacija „Uticaj normativnog regulisanja stranih direktnih investicija na održivi razvoj Srbije“ istražuje prednosti i manjkavosti srpskog zakonodavstva i pravosuđa, sa kojima se susreću strani direktni investitori prilikom ulaganja svog kapitala, a koje istovremeno pomažu ili koče održivi razvoj zemlje. Istraživanje je kvalitativnog tipa, uz upotrebu sekundarnih podataka. Korišćena je analitička metoda, uz primenu uporedno-pravne metode prilikom prikaza pozitivnih pravnih propisa u našoj zemlji, i propisa u ovoj oblasti u Evropskoj uniji i zemljama u okruženju. Tema rada uslovila je multidisciplinarni pristup kako sa primarnog, pravnog aspekta tako i sa, paralelno teleološki posmatranog, ekonomskog aspekta kao prostora na kojem se životno procenjuje uticaj normativnog regulisanja. Rad ukazuje na uticaj samo jednog segmenta pravnog sistema na održivi razvoj sa ciljem da predlog budućih rešenja može biti primenjivan na pravni sistem kao celinu. Usavršavanje zakonskih i drugih normativnih rešenja je ključno za pristizanje novih stranih ulaganja i za dalje otvaranje Srbije prema stranom tržištu.
Datum prihvatanja od strane NN veća: DP	28.05.2013.
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije (ime i prezime, titula, zvanje, naziv institucije, status): KO	Predsednik: Stevan Šogorov dr, profesor Član: Član:

KEY DOCUMENT INFORMATION

Number *consecutive: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code (BA/BSc, MA/MSc, PhD): CC	PhD thesis
Author: AU	Nebojša Stanković, LL.M.
Mentor (title, name, post): MN	Stevan Šogorov, PhD, professor
Document title: TI	The Influence of Normative Regulation of Foreign Direct Investment on Sustainable Development of Serbia
Language of main text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	Serbian/English
Country of publication: CP	Republic of Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina Autonomous Province
Year of publication: PY	2015
Publisher: PU	Author
Place of publication: PP	Novi Sad, Narodnog fronta 53
Physical description: PD	The thesis consists of 18 chapters, 318 pages, 63 pictures, 215 references and 31 appendices
Scientific field: SF	Law
Scientific discipline: SD	International trade law
Subject, Key words SKW	Investments, foreign direct investments, normative regulation, sustainable development
UC (universal class. code)	
Holding data: HD	Library of the Faculty for European Legal and Political Studies Novi Sad
Note:	

N	
Abstract: AB	A doctoral thesis "The Influence of Normative Regulation of Foreign Direct Investment on Sustainable Development of Serbia" explores the advantages and limitations of the Serbian legislation and judiciary faced by foreign direct investors, as factors that help or hinder sustainable development of the country. The thesis is a qualitative study that involves the use of secondary data. It basically relies on the analytical method complemented by comparative legal methods used in presenting the positive legislation in our country, as well as the legislation in this part of the European Union and the neighboring countries. The very topic of the thesis required a multidisciplinary approach not only from the primary, i.e. legal aspect, but also from the economic standpoint, which is teleologically observed as well, as an area where life itself assesses the effects of normative regulations. The paper points to the influence of only one segment of the legal system on sustainable development, with an objective to provide for a set of proposed solutions that can be applied to the legal system as a whole. Further polishing of the legal and other normative solutions is crucial for the arrival of new foreign investments and further opening of Serbia to foreign markets.
Accepted by Sc. Board on: AS	28.05.2013.
Defended/Viva voce Ph D exam. on: DE	
PhD Examination Panel: DB	Chairperson: Stevan Šogorov, PhD, professor Member: Member:

Sažetak

*Legibus similiter omne hominum genus tenetur. (C.J.11,72,1).
Ceo ljudski rod je na sličan način pod vlašću zakona.*

Doktorska disertacija „Uticaj normativnog regulisanja stranih direktnih investicija na održivi razvoj Srbije“ istražuje prednosti i manjkavosti srpskog zakonodavstva i pravosuđa, sa kojima se susreću strani investitori prilikom ulaganja svog kapitala, a koje istovremeno pomažu ili koče održivi razvoj zemlje. Istraživanje je kvalitativnog tipa, uz upotrebu sekundarnih podataka. Korišćena je analitička metoda, uz primenu uporedno-pravne metode prilikom prikaza pozitivnih pravnih propisa u našoj zemlji, i propisa u ovoj oblasti u Evropskoj uniji i zemljama u okruženju. Rezultati istraživanja su pokazali da i pored svih pogodnosti i povlastica koje strani ulagači dobijaju dolaskom na srpsko tržište, sadašnje neusaglašeno zakonodavstvo, neefikasni pravosudni sistem, preglomazan birokratski aparat i korupcija na svim državnim nivoima predstavljaju osnovne probleme u daljem funkcionisanju postojećih i pristizanju novih stranih direktnih investicija. Iako su se poslednjih decenija dogodile korenite promene u svim oblastima na globalnom nivou, što je uzrokovalo i suštinske promene pravnog sistema zemalja razvijenog kapitalizma, Srbiji tek predstoje sistemske reforme zakonodavstva i pravosuđa, efikasnija borba protiv korupcije i podizanje stepena društvene odgovornosti kao i etičnosti u poslovanju. Normativno regulisanje u funkciji održivog razvoja ima za cilj da pravni sistem da svoj doprinos kako bi Srbija postala atraktivnija destinacija za strane investitore. Tema rada usloвила je multidisciplinarni pristup kako sa primarnog, pravnog aspekta tako i sa, paralelno teleološki posmatranog, ekonomskog aspekta kao prostora na kojem se životno procenjuje uticaj normativnog regulisanja na investicije. Rad predočava uticaj samo nekih segmenata pravnog sistema na održivi razvoj Srbije sa ciljem da se predložena rešenja mogu, u budućnosti, primenjivati jedinstveno na celi

pravni sistem. *De lege ferenda* pravna rešenja moraju da daju svoj konkretan pozitivan doprinos razvoju zemlje. Normativno regulisanje privrednog ambijenta je neposredni činilac koji utiče na pozicioniranje Srbije na međunarodnim listama zemalja poželjnih za investiranje i predmet je ocene i procene kako samih investitora tako i međunarodnih finansijskih institucija i organizacija. Analiza uticaja pravnog sistema data je sa aspekta unutrašnjeg prava ali, u jednom delu, i sa aspekta međunarodnog privrednog prava u meri u kojoj je srpski pravni sistem usaglašen sa *acquis communautaire*.

Faktičko stanje u pravnoj regulativi sagledano je zaključno sa prvim kvartalom 2014. godine.

Summary

Legibus similiter omne hominum genus tenetur. (C.J.11,72,1).
Ceo ljudski rod je na sličan način pod vlašću zakona.

A doctoral thesis “The Influence of Normative Regulation of Foreign Direct Investment on Sustainable Development of Serbia” explores the advantages and limitations of the Serbian legislation and judiciary faced by foreign direct investors, as factors that help or hinder sustainable development of the country. The thesis is a qualitative study that involves the use of secondary data. It basically relies on the analytical method complemented by comparative legal methods used in presenting the positive legislation in our country, as well as the legislation in this part of the European Union and the neighboring countries. The research results have revealed that, despite numerous advantages and privileges given to the foreign investors who come to the Serbian market, the existent non-harmonized legislation, inefficient judicial system, bulky bureaucracy and corruption at all state levels, appear as crucial problems hindering further functioning of the existing and arrival of new foreign direct investments. Although some intrinsic changes have been made in the last decades in all fields at the global level, causing crucial changes of the legal systems of the developed capitalist countries, systemic legislative and judicial reforms, a more efficient fight against corruption, as well as heightening of the level of social responsibility and business ethics are still to be done in Serbia. Normative regulation in support of sustainable development is supposed to provide for a legal system capable of contributing itself to the new image of Serbia as a more attractive destination for foreign investors. The very topic of the thesis required a multidisciplinary approach not only from the primary, i.e. legal aspect, but also from the economic standpoint, which is teleologically observed as well, as an area where life

itself assesses the effects of normative regulations. The paper points to the influence of only several segments of the legal system on sustainable development, with an objective to provide for a set of proposed solutions that can be applied in future to the legal system as a whole. *De lege ferenda* legal solutions must make their concrete positive contribution to the development of the country. Normative regulation of the economic milieu, as a direct factor affecting positioning of Serbia on the international lists of countries seen as desirable by foreign investors, is assessed and evaluated not only by investors, but also by international financial institutions and organizations. The analysis of the effects of the legal system is given from the aspect of internal law, and partly from the aspect of international economic law inasmuch as the Serbian legal system is harmonized with *acquis communautaire*.

The studied factual situation in the field of legislation covers the period up to the first trimester of 2014.

Sadržaj

Sažetak	1	
Summary	3	
Sadržaj	5	
Spisak tabela	8	
Spisak slika	11	
Spisak priloga	15	
Uvod	17	
Prvi deo:		
NORMATIVNO REGULISANJE STRANIH DIREKTNIH		
INVESTICIJA U SRBIJI		26
1. Istorijski razvoj normativnog regulisanja	26	
2. Pregled pozitivnopravnih izvora prava	31	
2.1. Zakoni i podzakonski akti	31	
2.2. <i>Drugi izvori prava</i>	32	
3. Osnovna rešenja u Zakonu o stranim ulaganjima	42	
4. Relevantna rešenja u drugim zakonima	48	
4.1. Zakon o privrednim društvima	49	
4.2. Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju	56	
4.3. Zakon o deviznom poslovanju	64	
4.4. <i>Zakon o radu</i>	67	

4.5. Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji i zakoni o doprinosima	69
4.6. Zakon o stečaju	77
4.7. Zakon o privatizaciji	80
4.8. Relevantna rešenja u drugim zakonima	82
4.9. Harmonizacija Zakona o računovodstvu i Zakona o reviziji sa zakonskom regulativom EU	88
4.10. Harmonizacija propisa iz oblasti elektronskog poslovanja i IT sektora sa zakonskom regulativom EU	92
Drugi deo:	
POJAM, OBLICI I ZNAČAJ STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA	93
1. Pojam strane direktne investicije	93
2. Oblici stranih direktnih investicija	104
2.1. Osnivanje privrednog društva	106
2.2. Osnivanje ogranka i predstavništva	108
2.3. Kupovina udela i akcija	109
2.4. Sticanje udela i akcija u postupku dokapitalizacije	111
2.5. Koncesije i BOT poslovi	111
3. Značaj stranih direktnih investicija	113
3.1. O značaju stranih direktnih investicija uopšte	114
3.2. Strane direktne investicije i održivi razvoj	125
3.3. Značaj stranih direktnih investicija za održivi razvoj Srbije	163
Treći deo:	
ANALIZA UTICAJA NORMATIVNOG REGULISANJA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA ODRŽIVI RAZVOJ SRBIJE	168

1. Opšta ocena normativnog okvira za strane direktne investicije	168
2. Prednosti i pogodnosti normativnog okvira za strane direktne investicije u Srbiji	172
3. Nedostaci normativnog okvira za strane direktne investicije u Srbiji	176
4. Predlozi za unapređenje postojećeg normativnog okvira	178
Četvrti deo:	
ANALIZA UTICAJA DRUGIH FAKTORA NA STRANE DIREKTNE INVESTICIJE	
DIREKTNE INVESTICIJE	
1. O uticaju drugih faktora na strane direktne investicije uopšte	180
2. Uticaj drugih faktora na strane direktne investicije u Srbiji	186
2.1. Uticaj faktora ekonomske politike	187
2.2. Društveno okruženje kao faktor uticaja na strane direktne investicije	199
2.3. Opšti faktori uticaja	212
3. Dosadašnji rezultati u privlačenju stranih direktnih investicija u Srbiju	264
Zaključak	273
Conclusion	277
Literatura	281
Primarni izvori: Pravna literatura	281
Sekundarni izvori: Literatura	284
Tercijarni izvori	291
Prilozi	295

Spisak tabela

Tabela 1: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Albanijom, Austrijom, Belgijom, Belgijsko-luksemburškom unijom i Belorusijom ...	34
Tabela 2: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Bosnom i Hercegovinom, Bugarskom, Crnom Gorom, Češkom i Egiptom	34
Tabela 3: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Danskom, Estonijom, Finskom, Francuskom i Ganom	35
Tabela 4: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Grčkom, Holandijom, Hrvatskom, Indijom i Indonezijom	35
Tabela 5: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Iranom, Irskom, Italijom, Izraelom i Katarom	36
Tabela 6: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Kazahstanom, Kinom, Kiprom, Korejom (NDR Koreja) i Kuvajtom	36
Tabela 7: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Letonijom, Libijom, Litvanijom, Mađarskom i Makedonijom	37

Tabela 8: Tabelarni prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Maltom, Moldavijom, Nemačkom, Nigerijom i Norveškom	37
Tabela 9: Tabelarni prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Slovačkom, Slovenijom, Španijom, Švajcarskom, Turskom i Ukrajinom	38
Tabela 10: Tabelarni prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Pakistanom, Portugalijom, Rumunijom, Rusijom i Sjedinjenim Američkim Državama	38
Tabela 11: Direktna strana investicija u Srbiji i susednim zemljama u periodu krize	118
Tabela 12: Tokovi stranih direktnih investicija, po regionima (u milijardama USD i procentualno)	120
Tabela 13: Glavni primaoci direktnih stranih investicija u periodu od 1992. do 1999. godine	122
Tabela 14: Srednji kurs dinara na dan, po završetku prvog kvartala, u proteklih 10 godina	188
Tabela 15: Osnovni makroekonomski pokazatelji u Srbiji za period 2007–2012. godine	216
Tabela 16: Stope rasta cena i troškova života u Srbiji za period 2007–2012. godine	217
Tabela 17: Spoljnoekonomska razmena u Srbiji za period 2007–2012. godine	217
Tabela 18: Platni bilans Srbije za period 2007–2012. godine	217

Tabela 19: Monetarni i devizni makroekonomski pokazatelji u Srbije za period 2007–2012. godine	218
Tabela 20: Zaposlenost, zarade i penzije u Srbiji za period 2007–2012. godine	218
Tabela 21: Mesečni indeksi cena proizvođača industrijskih proizvoda po grupama namene potrošnje	226
Tabela 22: Najveće strani investitori u Srbiji za period 2001–2011. godine, prema zemlji porekla i sektoru delatnosti	271

Spisak slika

Slika 1: Kriterijumi o povoljnom poslovnom okruženju opština u Srbiji, u okviru Programa sertifikovanja opština sa povoljnim poslovnim okruženjem	39
Slika 2: Elementi investicije	94
Slika 3: Direktne strane investicije i portfolio investicije	95
Slika 4: Podela stranih investicija na osnovu motiva za ulaganje	96
Slika 5: Podela kredita	97
Slika 6: Uslovi stranog direktnog ulaganja prema Daningu	100
Slika 7: Daningov proces internalizacije	100
Slika 8: Grupacija stranih direktnih investicija prema Daningu	101
Slika 9: Troškovi razmene na tržištu prema Vilijamsu	103
Slika 10: Podela stranih direktnih investicija na osnovu načina nastanka (ulaganja)	104
Slika 11: Podela stranih direktnih investicija prema međusobnoj zavisnosti investicije sa domaćim investicijama u zemlji u kojoj se ulaže	105
Slika 12: Podela stranih direktnih investicija prema ulozi i aktivnosti investicije u preduzetništvo ulagača	105
Slika 13: Klasifikacija stranih ulaganja	112
Slika 14: Prednosti i mane stranih direktnih investicija	115
Slika 15: Uticaj stranih direktnih investicija	116
Slika 16: Komponente održivog razvoja	127
Slika 17: Osnovni zahtevi za ostvarenje održivog razvoja	134
Slika 18: Osnovne dimenzije održivog razvoja	136

Slika 19: Osnovni problemi održivog razvoja	138
Slika 20: Porast zastupljenosti globalizacije u svetu, prema kontinentima, od 2000. do 2008. godine	140
Slika 21: Pokazatelji privrednog razvoja jedne zemlje	146
Slika 22: Ključne inicijative i ciljevi Evropske komisije	148
Slika 23: Zadaci koje je potrebno izvršiti kako bi globalizacija bila u cilju održivog razvoja i privrednog rasta	149
Slika 24: Grafički prikaz nivoa prihoda po glavi stanovnika i ukupan prihod od stranih direktnih investicija u zemljama u regionu, izražen u milijardima dolara	152
Slika 25: Priliv stranih direktnih investicija u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju, na osnovu udela bruto domaćeg proizvoda, 2000. godine	154
Slika 26: Priliv stranih direktnih investicija prema kontinentima, na osnovu udela bruto domaćeg proizvoda, 2000. godine	154
Slika 27: Otvorenost prema stranim direktnim investicijama	155
Slika 28: Priliv stranih direktnih investicija u zemljama sveta, izraženo u milijardima dolara, 2011. godine	157
Slika 29: Koristi stranih direktnih investicija za domaću privredu jedne zemlje, prema Marjanović, Radojeviću	162
Slika 30: Koristi stranih direktnih investicija za domaću privredu jedne zemlje, prema Dašiću	163
Slika 31: Grafički prikaz broja privatizovanih kompanija i broja zaposlenih u Srbiji, u periodu od 2002. do 2011. godine	165
Slika 32: Grafički prikaz kretanja broja zaposlenih u Srbiji, u periodu od 2002. do 2011. godine	166
Slika 33: Kretanje srednjeg kursa dinara na dan, po završetku prvog kvartala, u proteklih 10 godina	189
Slika 34: Prikaz stopa PDV-a zemalja u regionu, za 2012. godinu	196

Slika 35: Prikaz stopa poreza na dobit zemalja u regionu, za 2012. godinu	197
Slika 36: Prikaz stopa poreza na zaradu zemalja u regionu, za 2012. godinu	197
Slika 37: Globalizacija kroz sfere ekonomskog, društvenog, kulturnog i političkog života	202
Slika 38: Prisustvo globalizacije u državama sveta 2008. godine, izraženo pokazateljima merenja globalizacije (MGI)	203
Slika 39: Priliv stranih direktnih investicija, kao procenat bruto osnovnog domaćeg kapitala, od 2003. do 2011. godine	211
Slika 40: Determinante uslova zemlje domaćina za direktna strana ulaganja	215
Slika 41: Prikaz faktora konkurentnosti Srbije na svetskom tržištu	223
Slika 42: Najnepovoljniji faktori za poslovanje u Srbiji	223
Slika 43: Zaposlena lica u Srbiji, starosti 15 i više godina, po zanimanjima, 2011. godine	229
Slika 44: Presek stanovništva u Srbiji starog 15 i više godina prema školskoj spremi, 2011. godine	230
Slika 45: Doživljen nivo korupcije u javnom sektoru u svetu	236
Slika 46: Indeks percepcije korupcije na području Istočne Evrope i Centralne Azije, 2013. godine	237
Slika 47: Indeks percepcije korupcije na području Evropske unije i Zapadne Evrope, 2013. godine	237
Slika 48: Prijave slučajeva u periodu od 2007. do 2009. godine	239
Slika 49: Primanje, davanje mita i protivzakonito posredovanje u korupciji u Srbiji, 2000–2003. godine	239
Slika 50: Primanje, davanje mita i protivzakonito posredovanje u korupciji u Srbiji, 2004. godine	240
Slika 51: Predmeti akta korupcije, u kojima je vođen krivični postupak – u organima uprave, pravosuđa i zdravstva, 2000–2004. godine	241
Slika 52: Davanja mita poslovnih subjekata državnim službenicima u Srbiji	242

Slika 53: Klasifikacija prepreka u borbi protiv korupcije u Srbiji, prema Gavrilović et al. – I deo	252
Slika 54: Klasifikacija prepreka u borbi protiv korupcije u Srbiji, prema Gavrilović et al. – II deo	252
Slika 55: Klasifikacija prepreka u borbi protiv korupcije u Srbiji, prema Gavrilović et al. – III deo	253
Slika 56: Klasifikacija pretpostavki u borbi protiv korupcije u Srbiji, prema Gavrilović et al. – IV deo	254
Slika 57: Klasifikacija pretpostavki u borbi protiv korupcije u Srbiji, prema nivoima procesa, prema Gavrilović et al.	255
Slika 58: Nivo investicija u Srbiji u periodu 2003–2011. godine	265
Slika 59: Kretanje stranih direktnih investicija u Srbiju u periodu 2001–2011. godine	266
Slika 60: Udeo priliva stranih direktnih investicija u Srbiji, prema granama delatnosti, za 2011. godinu	268
Slika 61: Sektorska struktura stranih direktnih investicija u Srbiji, po oblastima, u periodu 2001–2011. godine	268
Slika 62: Najveći strani investitori u Srbiji za period 2001–2011. godine	270
Slika 63: Zemlje iz kojih je pristigao najveći priliv stranih direktnih investicija u Srbiju, u periodu 2001–2011. godine	272

Spisak priloga

Prilog 1: Indeks percepcije korupcije u svetu (tabela 1)	295
Prilog 2: Indeks percepcije korupcije u svetu (tabela 2)	296
Prilog 3: Indeks percepcije korupcije u svetu (tabela 3)	297
Prilog 4: Indeks percepcije korupcije u svetu (tabela 4)	298
Prilog 5: Indeks percepcije korupcije u svetu (tabela 5)	299
Prilog 6: Indeks percepcije korupcije u svetu (tabela 6)	300
Prilog 7: Sastav prijava slučajeva u periodu 2007–2009. godine	301
Prilog 8: Primanje, davanje mita i protivzakonito posredovanje u korupciji u Srbiji, 2004. godine	301
Prilog 9: Predmeti akta korupcije, u kojima je vođen krivični postupak – u organima uprave, pravosuđa i zdravstva, 2000–2004. godine	301
Prilog 10: Davanja mita poslovnih subjekata državnim službenicima u Srbiji, 2013. godine	301
Prilog 11: Indeks globalne konkurentnosti za period 2013–2014. godine, i poređenje sa indeksom za prethodnu godinu (tabela 1)	302
Prilog 12: Indeks globalne konkurentnosti za period 2013–2014. godine, i poređenje sa indeksom za prethodnu godinu (tabela 2)	303
Prilog 13: Indeks globalne konkurentnosti za period 2013–2014. godinu, i poređenje sa indeksom za prethodnu godinu (tabela 3)	304
Prilog 14: Indeks globalne konkurentnosti za period 2013–2014. godine, i poređenje sa indeksom za prethodnu godinu (tabela 4)	305
Prilog 15: Indeks globalne konkurentnosti za period 2013–2014. godine, i poređenje sa indeksom za prethodnu godinu (tabela 5)	306

Prilog 16: Indeks globalne konkurentnosti za period 2013–2014. godine, i poređenje sa indeksom za prethodnu godinu (tabela 6)	307
Prilog 17: Indeks percepcije korupcije na području Istočne Evrope, Zapadne Evrope, Evropske unije i Centralne Azije, 2013. godine (tabela 1)	308
Prilog 18: Indeks percepcije korupcije na području Istočne Evrope, Zapadne Evrope, Evropske unije i Centralne Azije, 2013. godine (tabela 2)	309
Prilog 19: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po godinama, za period 2001–2011. godine (tabela 1)	310
Prilog 20: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po godinama, za period 2001–2011. godine – nastavak (tabela 2)	311
Prilog 21: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po godinama, za period 2001–2011. godine – nastavak (tabela 3)	312
Prilog 22: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po godinama, za period 2001–2011. godine – nastavak (tabela 4)	313
Prilog 23: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po godinama, za period 2001–2011. godine – nastavak (tabela 5)	314
Prilog 24: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po godinama, za period 2001–2011. godine – nastavak (tabela 6)	315
Prilog 25: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po godinama, za period 2001–2011. godine – nastavak (tabela 7)	316
Prilog 26: Nivo investicija u Srbiji u periodu 2003–2011. godine	316
Prilog 27: Sektorska struktura stranih direktnih investicija u Srbiji, u periodu 2004–2011. godine	316
Prilog 28: Zemlje iz kojih je pristigao najveći priliv stranih direktnih investicija u Srbiju, u periodu 2001–2011. godine	317
Prilog 29: Stopa PDV-a u zemljama regiona, za 2012. godinu	317
Prilog 30: Stopa poreza na dobit u zemljama u regionu, za 2012. godinu	318
Prilog 31: Stopa poreza na zaradu u zemljama u regionu, za 2012. godinu ...	318

Uvod

Preduslov za odluku investitora o ulaganju je relativna predvidivost dobiti. Profit proizilazi iz rada i poslovanja. Rad podrazumeva red. Preduslov za red u poslovanju je normativna regulativa koja daje pravni okvir koji je deo ukupnih odnosa potrebnih za realizaciju investicija. U Srbiji propusti u zakonodavstvu, uz objektivne probleme usled nepoštovanja zakona na različitim nivoima, korupcija i birokratija, direktno ili indirektno, predstavljaju osnovne prepreke za razvoj privrede uopšte. Iako po svom geografskom položaju, kvalitetnoj radnoj snazi, olakšicama u spoljnotrgovinskom poslovanju, Srbija treba da bude atraktivna destinacija za strane direktne investicije, njen nedovoljno utemeljeni postojeći pravni sistem i naročito korupcija na različitim nivoima, ne uliva substancionalno poverenje stranim investitorima za ulaganje svog kapitala na ovom tržištu.

Rad „Uticaj normativnog regulisanja stranih direktnih investicija na održivi razvoj Srbije“ ima za cilj da pokaže važnost zakonske regulative za privlačenje stranih direktnih investicija u Republici Srbiji, a sve u funkciji omogućavanja održivog razvoja zemlje.

Strana direktna ulaganja su prvi put zakonom propisana 1967. godine, u bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Četiri godine kasnije, ustavni amandman XXII tačka 4, omogućio je da stranim investitorima bude garantovano da se prava stečena na osnovu investicija, nakon zaključivanja ugovora, više ne mogu oduzeti. Ovo rešenje se u bivšoj Jugoslaviji i kasnije u Srbiji održalo do danas. Godinama nakon toga propisi su dopunjavani, menjani, prilagođavani i usavršavani novim zakonima. Danas su strane direktne investicije i poslovanje stranih subjekata u Srbiji regulisane mnogobrojnim propisima poput Zakona o stranim ulaganjima – ZSU, *Službeni list SRJ*, br. 3/2002 i 5/2003 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014 – dr. zakon¹ (u daljem tekstu: Zakon o stranim ulaganjima) i Uredbe Vlade Republike Srbije

¹ Zakon o stranim ulaganjima – ZSU, *Službeni list SRJ*, br. 3/2002 i 5/2003 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003

o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija – UVR SUNPDI, *Službeni glasnik RS*, br. 42 i 46/2011² (u daljem tekstu: Uredba Vlade Republike Srbije o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija), kao i pojedinim odredbama Zakona o osnovama svojinsko pravnih odnosa – ZOSPO, *Službeni list SFRJ*, br. 6/80 i 36/90, *Službeni list SRJ*, br. 29/96 i *Službeni glasnik RS*, br. 115/2005 – dr. zakoni³ (u daljem tekstu: Zakon o osnovama svojinsko pravnih odnosa), Carinskim zakonom – CZ, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2010 i 111/2012⁴ (u daljem tekstu: Carinski zakon), Zakonom o deviznom poslovanju – ZDP, *Službeni glasnik RS*, 31/2011 i 119/2012⁵ (u daljem tekstu: Zakon o deviznom poslovanju), Zakonom o slobodnim zonama – ZSZ, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2006⁶ (u daljem tekstu: Zakon o slobodnim zonama), Zakonom o strancima – ZS, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008⁷ (u daljem tekstu: Zakon o strancima), Zakonom o spoljnotrgovinskom poslovanju – ZSP, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2011⁸ (u daljem tekstu: Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju), Zakonom o javnim nabavkama – ZJN, *Službeni glasnik RS*, br. 124/2012⁹ (u daljem tekstu: Zakon o javnim nabavkama), Zakonom o investicionim fondovima – ZIF, *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006, 51/2009 i 31/2011¹⁰ (u daljem tekstu: Zakon o investicionim fondovima), Zakonom o državnoj revizorskoj instituciji – ZDRI, *Službeni glasnik RS*, br. 101/2005, 54/2007 i 36/2010¹¹ (u daljem tekstu: Zakon

- Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014 – dr. zakon

² Uredba Vlade Republike Srbije o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija – UVR SUNPDI, *Službeni glasnik RS*, br. 42 i 46/2011

³ Zakon o osnovama svojinsko pravnih odnosa – ZOSPO, *Službeni list SFRJ*, br. 6/80 i 36/90, *Službeni list SRJ*, br. 29/96 i *Službeni glasnik RS*, br. 115/2005 – dr. zakoni

⁴ Carinski zakon – CZ, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2010 i 111/2012

⁵ Zakon o deviznom poslovanju – ZDP, *Službeni glasnik RS*, 31/2011 i 119/2012

⁶ Zakon o slobodnim zonama – ZSZ, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2006

⁷ Zakon o strancima – ZS, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008

⁸ Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju – ZSP, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2011

⁹ Zakon o javnim nabavkama – ZJN, *Službeni glasnik RS*, br. 124/2012

¹⁰ Zakon o investicionim fondovima – ZIF, *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006, 51/2009 i 31/2011

¹¹ Zakon o državnoj revizorskoj instituciji – ZDRI, *Službeni glasnik RS*, br. 101/2005, 54/2007 i 36/2010

o državnoj revizorskoj instituciji), Zakonom o sprečavanju sukoba interesa pri vršenju javnih funkcija – ZSSIPVJF, *Službeni glasnik RS*, br. 43/2004¹² (u daljem tekstu: Zakon o sprečavanju sukoba interesa pri vršenju javnih funkcija), Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja – ZSOIJZ, *Službeni glasnik RS*, br. 120/2004, 54/2007, 104/2009 i 36/2010¹³ (u daljem tekstu: Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja), Zakonom o zaštitniku građana – ZZG, *Službeni glasnik RS*, br. 79/2005 i 54/2007¹⁴ (u daljem tekstu: Zakon o zaštitniku građana), Zakonom o Agenciji za borbu protiv korupcije – ZABPK, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008, 53/2010, 66/2011 – odluka US, 67/2013 – odluka US i 112/2013 – autentično tumačenje¹⁵ (u daljem tekstu: Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije), a takođe, u zavisnosti od oblasti kojom se kompanije u koje je uloženi strani kapital bave i Zakonom o tržištu hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata – ZTHVDFI, *Službeni glasnik RS*, br. 47/2006¹⁶ (u daljem tekstu: Zakon o tržištu hartija od vrednosti), Zakonom o bankama – ZB, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005 i 91/2010¹⁷ (u daljem tekstu: Zakon o bankama) i Zakonom o osiguranju – ZO, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2004, 70/2004 – ispr., 61/2005, 61/2005 – dr. zakon, 85/2005 – dr. zakon, 101/2007, 63/2009 – odluka US, 107/2009, 99/2011, 119/2012 i 116/2013¹⁸ (u daljem tekstu: Zakon o osiguranju).

Srbija je zemlja u razvoju. Proces tranzicije je dug dok su same reforme često „mukotrpane“. Kao što građanstvo „trpi“ zbog malih primanja, neusklađenosti zarada i

¹² Zakon o sprečavanju sukoba interesa pri vršenju javnih funkcija – ZSSIPVJF, *Službeni glasnik RS*, br. 43/2004

¹³ Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja – ZSOIJZ, *Službeni glasnik RS*, br. 120/2004, 54/2007, 104/2009 i 36/2010

¹⁴ Zakon o zaštitniku građana – ZZG, *Službeni glasnik RS*, br. 79/2005 i 54/2007

¹⁵ Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije – ZABPK, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008, 53/2010, 66/2011 – odluka US, 67/2013 – odluka US i 112/2013 – autentično tumačenje

¹⁶ Zakon o tržištu hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata – ZTHVDFI, *Službeni glasnik RS*, br. 47/2006

¹⁷ Zakon o bankama – ZB, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005 i 91/2010

¹⁸ Zakon o osiguranju – ZO, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2004, 70/2004 – ispr., 61/2005, 61/2005 – dr. zakon, 85/2005 – dr. zakon, 101/2007, 63/2009 – odluka US, 107/2009, 99/2011, 119/2012 i 116/2013

cena osnovnih proizvoda na tržištu, rasta broja nezaposlenih, tako i država nosi teret istih posledica. Privreda je samo jedna od društvenih oblasti značajnih za održivi razvoj zemlje, koja je nažalost ozbiljno narušena usled prethodnih kriznih godina i lošeg stanja u državi. Rad prati korelaciju i uticaj pravnih rešenja na održivi razvoj Srbije.

Sa aspekta teorije svi ovi elementi čine jedan zaokružen ciklus. Da bi građani bili zadovoljni, neophodno je da privatne i društvene kompanije dobro funkcionišu. Država, kao garant stabilnosti i sigurnosti, mora da im omogući dobar oslonac i pogodne uslove poslovanja. To se ostvaruje upravo kroz prihode i makroekonomske faktore koji ujedno zavise od navedenih privatnih i društvenih kompanija i građana koji u njima rade.

Strani kapital pomaže razvoj zemlje, rast životnog standarda i drugih faktora koji utiču na „komoditet“ građana ali i na privredni održivi razvoj. Pristizanje stranog kapitala putem direktnih investicija jedan je od načina kojim se postepeno poboljšava stanje u zemlji, naročito u zemljama u tranziciji kakva je Srbija.

U Srbiji su do sada urađena brojna istraživanja o stranim direktnim investicijama ali se nijedna ne bavi pitanjem značaja njihovog normativnog regulisanja za sam održivi razvoj zemlje. Stoga se ovo istraživanje osvrće na uticaj globalizacije (koja podrazumeva strane direktne investicije) na novi kontekst održivog razvoja zemlje, a takođe i na značaj stranih direktnih investicija u održivom privrednom razvoju države. Rad se, takođe, bavi uslovima poslovanja stranih privrednih društava nerezidenata u Srbiji, kao direktnih stranih ulagača, kao i na mere privlačenja stranih direktnih investitora u našu zemlju. Poseban osvrt se vrši na problem korupcije na različitim nivoima i sistemima u Srbiji.

Istraživanje koje predstavlja osnovu doktorske disertacije „Uticaj normativnog regulisanja stranih direktnih investicija na održivi razvoj Srbije“ započeto je pre više godina. Samom istraživanju je prethodio dugogodišnji rad i praksa autora, koji su doveli do uočavanja nedostataka u pravnom sistemu i normativnom regulisanju stranih direktnih investicija u našoj zemlji. U prvoj fazi istraživanja konsultovana je domaća i strana literatura u vezi sa teorijskim aspektima stranih ulaganja, stranim direktnim investicijama, globalizacijom, održivim razvojem, rastom i razvojem nacionalne privrede jedne zemlje.

Zatim je tema obrađivana sa praktičnog aspekta, odnosno analizirani su pravno-normativni uslovi u Srbiji kada je reč o stranim direktnim ulaganjima, analiziran je istorijat stranih direktnih investicija od njihove pojave na ovoj teritoriji pa sve do danas. Takođe je analiziran slučaj stranih direktnih ulaganja u zemljama iz okruženja, zatim u zemljama koje su prema svojim karakteristikama slične Srbiji (zemlje u tranziciji i zemlje u razvoju). Analizirana su i strana direktna ulaganja na globalnom nivou, u više zemalja.

Sa osvrtom na Srbiju, analiziran je potencijal zemlje u privlačenju stranih direktnih investicija, kao i efekti korišćenih mera. Takođe su evidentirani osnovni problemi, kao što su loše zakonodavstvo, nepoštovanje zakona, birokratija i korupcija na različitim nivoima u zemlji.

Podaci korišćeni u radu pretežno analiziraju period nakon ukidanja sankcija Srbiji i otvaranja zemlje ka svetu i spoljnoj trgovini, odnosno, daju pregled stanja počevši od 2000. godine. U istraživanju su korišćeni sekundarni podaci, te su u radu deo tema obrađivane zaključno sa podacima za 2012. godinu, dok je deo tema prikazan za period zaključno sa 2011. godinom, u zavisnosti od aktuelnosti podataka iz raspoložive literature. U radu je korišćena analitička metoda, uz primenu uporedno-pravne metode prilikom prikaza pozitivnih pravnih propisa u našoj zemlji, i propisa u ovoj oblasti u Evropskoj uniji i zemljama u okruženju. Rezultati istraživanja su pokazali da i pored svih pogodnosti i povlastica koje strani ulagači dobijaju dolaskom na srpsko tržište, sadašnje neusaglašeno zakonodavstvo, neefikasni pravosudni sistem, preglomazan birokratski aparat i korupcija na svim državnim nivoima predstavljaju osnovne probleme u daljem funkcionisanju postojećih i pristizanju novih stranih direktnih investicija. Sve ovo znatno otežava privredni razvoj naše zemlje.

Rad je podeljen u četiri poglavlja, kojima prethode spisak tabela, slika i priloga, i uvod u tematiku. Na kraju rada dat je pregled korišćene svetske i domaće literature.

Uvodni deo rada prikazuje tematiku ovog naučnog istraživanja, obrazložena je motivacija za odrađeno istraživanje, a predstavljeni su i njegov predmet i cilj. Kandidat je dao svoje viđenje društvenog i naučnog značaja istraživanja teme uticaja normativnog regulisanja stranih direktnih investicija na održivi razvoj Srbije, kao i značaj sistematič-

nog izučavanja stranih direktnih investicija. U ovom delu predstavljeni su okviri i idejne osnove, faze i tokovi realizovanog istraživanja. Prikazana je i sama struktura delova ove doktorske disertacije.

Prvo poglavlje sastoji se iz četiri dela: istorijski razvoj normativnog regulisanja, pregled pozitivnopravnih izvora prava – gde je dat prikaz zakona i podzakonskih akata i drugih izvora prava, zatim deo o osnovnim rešenjima u Zakonu o stranim ulaganjima dok se poslednji deo bavi relevantnim rešenjima u drugim zakonima – gde su predstavljeni Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon¹⁹ (u daljem tekstu: Zakon o privrednim društvima), Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, Zakon o deviznom poslovanju, Zakon o radu – ZR, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014²⁰ (u daljem tekstu: Zakon o radu), Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji – ZPPPA, *Službeni glasnik RS*, br. 80/2002, 84/2002 – ispr., 23/2003 – ispr., 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005 – dr. zakon, 62/2006 – dr. zakon, 63/2006 – ispr. dr. zakona, 61/2007, 20/2009, 72/2009 – dr. zakon, 53/2010, 101/2011, 2/2012 – ispr., 93/2012, 47/2013 i 108/2013, 68/2013²¹ (u daljem tekstu: Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji), zakonima o doprinosima, odnosno Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje – ZDOSO, *Službeni glasnik RS*, br. 84/2004, 61/2005, 62/2006, 5/2009, 52/2011, 101/2011, 7/2012 – usklađeni din. izn., 8/2013 – usklađeni din. izn., 47/2013, 108/2013, 6/2014 – usklađeni din. izn. i 57/2014²² (u daljem tekstu: Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje), Zakon o zdravstvenom osiguranju – ZZO, *Službeni glasnik*

¹⁹ Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

²⁰ Zakon o radu – ZR, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014

²¹ Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji – ZPPPA, *Službeni glasnik RS*, br. 80/2002, 84/2002 – ispr., 23/2003 – ispr., 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005 – dr. zakon, 62/2006 – dr. zakon, 63/2006 – ispr. dr. zakona, 61/2007, 20/2009, 72/2009 – dr. zakon, 53/2010, 101/2011, 2/2012 – ispr., 93/2012, 47/2013 i 108/2013, 68/2013

²² Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje – ZDOSO, *Službeni glasnik RS*, br. 84/2004, 61/2005, 62/2006, 5/2009, 52/2011, 101/2011, 7/2012 – usklađeni din. izn., 8/2013 – usklađeni din. izn., 47/2013, 108/2013, 6/2014 – usklađeni din. izn. i 57/2014

RS, br. 107/2005, 109/2005 – ispr., 57/2011, 110/2012 – odluka US, 119/2012, 99/2014, 123/2014 i 126/2014 – odluka US²³ (u daljem tekstu: Zakon o zdravstvenom osiguranju), Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju – ZPIO, *Službeni glasnik RS*, br. 34/2003, 64/2004 – odluka USRS, 84/2004 – dr. zakon, 85/2005, 101/2005 – dr. zakon, 63/2006 – odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014 i 142/2014²⁴ (u daljem tekstu: Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju), Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti – ZZOSN, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2010²⁵, (u daljem tekstu: Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti), kao i Zakon o porezu na dobit pravnih lica – ZPDPL, *Službeni glasnik RS*, br. 25/2001, 80/2002, 43/2003, 84/2004 i 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 – dr. zakon i 142/2014²⁶ (u daljem tekstu: Zakon o porezu na dobit pravnih lica), zatim Zakon o stečaju – ZSTČ, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009, 99/2011 – dr. zakon i 71/2012 – odluka US i 83/2014²⁷ (u daljem tekstu: Zakon o stečaju), Zakon o privatizaciji – ZP, *Službeni glasnik RS*, br. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 123/2007 – dr. zakon, 30/2010 – dr. zakon, 93/2012 i 119/2012, 51/2014 i 52/2014 – odluka US²⁸ (u daljem tekstu: Zakon o privatizaciji) kao i relevantna rešenja u drugim zakonima, tj. u Zakonu o kretanju i boravku stranaca – ZKBS, *Službeni list SFRJ*, broj 56/1980, 53/1985, 30/1989, 26/1990, 53/1991 i *Službeni list SRJ*, broj 24/1994, 28/1996 i 68/2002, *Službeni list Srbije*

²³ Zakon o zdravstvenom osiguranju – ZZO, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005, 109/2005 – ispr., 57/2011, 110/2012 – odluka US, 119/2012, 99/2014, 123/2014 i 126/2014 – odluka US

²⁴ Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju – ZPIO, *Službeni glasnik RS*, br. 34/2003, 64/2004 – odluka USRS, 84/2004 – dr. zakon, 85/2005, 101/2005 – dr. zakon, 63/2006 – odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014 i 142/2014

²⁵ Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti – ZZOSN, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2010

²⁶ Zakon o porezu na dobit pravnih lica – ZPDPL, *Službeni glasnik RS*, br. 25/2001, 80/2002, 43/2003, 84/2004 i 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 – dr. zakon i 142/2014

²⁷ Zakon o stečaju – ZSTČ, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009, 99/2011 – dr. zakon i 71/2012 – odluka US i 83/2014

²⁸ Zakon o privatizaciji – ZP, *Službeni glasnik RS*, br. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 123/2007 – dr. zakon, 30/2010 – dr. zakon, 93/2012 i 119/2012, 51/2014 i 52/2014 – odluka US

i *Crne Gore*, broj 12/2005 i *Službeni glasnik RS*, broj 101/2005²⁹ (u daljem tekstu: *Zakon o kretanju i boravku stranaca*), *Zakonu o uslovima za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima – ZUZROSD*, *Službeni list SFRJ*, br. 11/1978, 64/1989, i sl. SRJ. br. 42/1992, 24/1994, 28/1996 i 101/2005³⁰ (u daljem tekstu: *Zakon o uslovima za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima*), *Zakonu o osnovama svojinskopravnih odnosa*, *Zakonu o radu*, *Zakonu o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti*, *Zakonu o zaštiti životne sredine – ZZŽS*, *Službeni glasnik RS*, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 – dr. zakon, 72/2009 – dr. zakon i 43/2011 – odluka US³¹ (u daljem tekstu: *Zakon o zaštiti životne sredine*) i *Zakonu o bankama*.

U drugom delu govori se o pojmu, oblicima i značaju stranih direktnih investicija, gde je objašnjeno osnivanje stranog privrednog društva, ogranka i predstavništva, kupovina udela i akcija, sticanje udela i akcija u postupku dokapitalizacije, koncesije i B.O.T. poslovi, zatim značaj stranih direktnih investicija na održivi razvoj uopšte, kao i značaj stranih direktnih investicija na održivi razvoj Srbije.

U trećem delu analiziran je uticaj normativnog regulisanja stranih direktnih investicija na održivi razvoj Srbije. Data je opšta ocena normativnog okvira za strane direktne investicije. Prikazane su prednosti i pogodnosti, kao i nedostaci normativnog okvira za strane direktne investicije u Srbiji. Nakon toga, predložena su rešenja za unapređenje postojećeg normativnog okvira za direktne strane investicije u Srbiji.

U četvrtom delu govori se o uticaju drugih faktora na strane direktne investicije u Srbiji i na investicije uopšte. Analiziran je uticaj ekonomske politike, bescarinskog izvoza, tj. međunarodnih bescarinskih sporazuma koje Srbija ima sa drugim zemljama, kao i uticaj poreskog sistema na strane direktne investicije u Srbiji. Naročita pažnja pridana je

²⁹ *Zakon o kretanju i boravku stranaca – ZKBS*, *Službeni list SFRJ*, broj 56/1980, 53/1985, 30/1989, 26/1990, 53/1991 i *Službeni list SRJ*, broj 24/1994, 28/1996 i 68/2002, *Službeni list Srbije i Crne Gore*, broj 12/2005 i *Službeni glasnik RS*, broj 101/2005

³⁰ *Zakon o uslovima za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima – ZUZROSD*, *Službeni list SFRJ*, br. 11/1978, 64/1989, i sl SRJ. br. 42/1992, 24/1994, 28/1996 i 101/2005

³¹ *Zakon o zaštiti životne sredine – ZZŽS*, *Službeni glasnik RS*, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 – dr. zakon, 72/2009 – dr. zakon i 43/2011 – odluka US

funkcionisanju pravosudnog sistema, koji neposredno utiče na strane direktne investicije, uz poseban osvrt na izvršenje sudskih odluka. Na kraju je data analiza društvenog okruženja kao faktora uticaja.

U zaključku su istaknute osnovne postavke vezane za uticaj normativnog regulisanja stranih direktnih investicija na održivi razvoj Srbije. Zaključak sadrži i opšta razmatranja o problemima iz predmetne materije kao i određene predloge za njihovo prevazilaženje, uz ukazivanje na najznačajnije rezultate istraživanja. Akta koja čitaocu mogu biti interesantna po svojoj sadržini su preobimna ili se pak osvrću i predstavljaju osnov za podatke navedene u istraživanju, predočena su na kraju rada, nakon spiska korišćene literature, u delu Prilozi.

Prvi deo:

NORMATIVNO REGULISANJE

STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA U SRBIJI

1. Istorijski razvoj normativnog regulisanja

Međunarodna regulativa obezbeđuje jednostavan pristup stranim direktnim investicijama.

Jugoslavija je krajem osamdesetih godina XX veka bila prva socijalistička zemlja otvorena prema stranim ulaganjima. Naime, prema rečima Beslaća, priliv stranog kapitala normativno je počeo da se reguliše 1967. godine (Beslać, 2006). Dve decenije kasnije donet je Zakon o zajedničkim bankama (1987) kojim su omogućene investicije u banke, da bi se već naredne godine propisima omogućilo i ulaganje u preduzeća sa potpunim vlasništvom, a kasnije mešovite banke. Prvi Zakon o privatizaciji izglasan je 1989. godine. Ubrzo nakon toga, 1991. godine u Srbiji je otvoreno više od 1000 preduzeća sa privatnim investicijama. Rat i raspad Jugoslavije koji je ubrzo usledio značajno je usporio ovaj proces privatizacije.

Istorijski posmatrano, u prošlosti su prva uspešna zajednička ulaganja u regionu Balkana bila *joint-venture* sporazumi između preduzeća sa teritorije bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i stranih kompanija. Tako je jedna od prvih stranih investicija ove vrste bila kooperacija između fabrike „Fiat“ iz Torina i fabrike „Zastava“ iz Kragujevca, krajem 60-ih godina prošlog veka.

U tom periodu, investicije su u tadašnjoj Jugoslaviji bile regulisane Zakonom o stranim direktnim investicijama donetim 1967. godine, koji je propisivao značajne pogodnosti za strane ulagače.

Ne treba zanemariti ni činjenicu da je u tom periodu postojala i određena ekonomska stabilnost zemlje, da je kvalitet poslovnog okruženja ali i životni standard bio na zavidnom nivou, što je sve bilo od presudnog značaja za donošenje odluka o ulaganju stranih investitora na ovom tržištu.

Nakon toga, 1978. godine donet je novi Zakon o stranim ulaganjima koji je omogućio da strani investitori svoj kapital u SFRJ ulažu u još više delatnosti. Međutim, ovaj zakon je takođe predvideo i određene restrikcije, što je i dovelo do kraće stagnacije u stranim direktnim ulaganjima.

Ipak, krajem 80-ih godina XX veka, izvršene su reforme u ovoj oblasti koje su dovele do izmena u zakonu i ustavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, pa je tako novi zakon omogućio strane direktne investicije i u bankarskom sektoru. Na taj način su, posle amandmana na Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Zakon o stranim ulaganjima, novi Zakon o preduzećima, Zakon o bankama i drugi zakoni – savezni i republički propisi o privatizaciji, omogućene i pristigle prve direktne većinske strane investicije u privredi i bankarstvu.

Jedna od prvih velikih stranih direktnih investicija u tom periodu bilo je ulaganje američke kompanije ICN u Galeniku 1990. godine. Ova investicija predstavljala je najveću transakciju ovog tipa sve do kraja rata na području bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1996. godine.

Odredbe Zakona o stranim direktnim ulaganjima bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u vezi sa bankarskim sektorom razlikovale su se od današnjih uslova za strana ulaganja u ovaj sektor. Taj zakon predviđao je da prilikom strane direktne investicije kod osnivanja banaka, strani ulagač ima pravo da maksimalno uloži 99% kapitala, dok je domaće lice moralo da ima minimum 1% učešća u stranoj osnovanoj banci.

Po prestanku sankcija i po preokretu stanja u državi 2000. godine, kada su strane investicije ponovo počele da stižu u Srbiju, zapaža se da je prodaja kapitala u postupku privatizacije trajala dosta dugo i često nije davala uspešne rezultate.

Sve je više bila prisutna potrošnja bez osnove, čime je inflacija rasla, a zajedno sa njom i deficiti i dugovi države.

Uspeh Srbije kada je u pitanju privlačenje stranih investicija, i pored toga bio je zavidan u odnosu na zemlje u regionu.

Strane direktne investicije donele su novitete u srpskoj privredi. Pored novih tehnologija, znanja, strategija poslovanja i radne discipline, njenoj povećanoj likvidnosti svakako su doprineli i nova radna mesta i prihodi koje ona donose.

Uredbom o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija¹ uređuju se uslovi i načini privlačenja direktnih investicija na teritoriji Republike Srbije, kriterijumi za dodelu sredstava, dinamika isplate dodeljenih sredstava, kao i druga pitanja od značaja za povećanje konkurentnosti privrede Srbije kroz priliv direktnih stranih investicija. Ove investicije nastoje da povoljno utiču na otvaranje novih radnih mesta, na transfer novih znanja i tehnologija, da ujednačavaju regionalni razvoj Srbije, oživljavaju ugrožena područja i područja od posebnog interesa, i da svakako privlače strani kapital.

Visina sredstava koja se mogu dodeliti zavisi od broja novootvorenih radnih mesta, od oblika, mesta ulaganja i drugih kriterijuma određenih ovom uredbom, koji će kasnije biti objašnjeni u ovom radu.

Ukoliko je za obavljanje privredne delatnosti korisnika neophodno ulagati u poboljšanje ili izgradnju infrastrukture, ulagač ima pravo da po okončanom ulaganju sredstava podnese zahtev za refundaciju. Visina sredstava za refundaciju se određuje prema opravdanosti izgradnje, procenjenoj vrednosti infrastrukturnog projekta i raspoloživosti budžetskih sredstava, kao i prema kriterijumima za dodelu sredstava, a to su: reference ulagača, udeo domaćih dobavljača i efekat investicije na produktivnost ostalih domaćih privrednih društava, tj. pravnih lica koja rade u tom sektoru, zatim, održivost investicije, odnosno trajnost poslovanja, nove tehnologije i prenosivost znanja i veština na domaće dobavljače, efekti investicije na ljudske resurse, ocena uticaja na životnu sredinu, obim izvoza i supstitucija uvoza, kao i efekti investicije na privredni razvoj opštine, odnosno

¹ Uredba Vlade Republike Srbije o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija – UVR SUNPDI, *Službeni glasnik RS*, br. 42 i 46/2011

grada i regiona u koje se investira. Predlog infrastrukturnog projekta podnosi se resornom ministarstvu. Ministarstvo ima pravo da raskine ugovor u svakoj fazi izvršenja ako utvrdi da korisnik sredstava koji je preuzeo obavezu izgradnje infrastrukture ne ispunjava utvrđene uslove. Ukoliko vrednost ovako izgrađene infrastrukture koja je isključivo u funkciji konkretnog investicionog projekta iznosi više od 10 miliona evra, a projekat otvori više od 500 novih radnih mesta, investitor postaje jedini vlasnik infrastrukture. Pravo na dodelu sredstava nemaju ulagači kojima je u prethodnih 12 meseci iznos upisanog kapitala smanjen za više od 50% (ali ne ispod zakonom propisanog minimuma), ulagači protiv kojih je pokrenut stečajni postupak ili ispunjavaju zakonom propisane uslove za pokretanje stečajnog postupka, ulagači koji imaju neizmirene obaveze prema državi Srbiji, ulagači kojima su iz državnog budžeta prethodno već bila dodeljena sredstva za iste namene, kao i investicije čiji je osnivač ili većinski vlasnik država Srbija.²

Sredstva za privlačenje direktnih investicija obezbeđuju se iz državnog budžeta i mogu da se koriste za finansiranje investicionih projekata u proizvodnom sektoru i sektoru usluga, kao predmet međunarodne trgovine ili strateških projekata iz oblasti turizma. Uredba predviđa da se sredstva ne mogu koristiti za finansiranje investicionih projekata u sektoru primarne poljoprivredne proizvodnje, ugostiteljstva, trgovine, proizvodnje sintetičkih vlakana i uglja.

Osim Zakona o stranim ulaganjima i Uredbe o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija, u Srbiji su vremenom i drugi zakoni i propisi počeli da regulišu ovu oblast. Tako se na primer danas Carinskim zakonom³ uređuju opšta pravila i postupci koji se primenjuju na robu unesenu ili iznesenu iz carinskog područja Srbije. Ovaj zakon uređuje carinske radnje i postupke, prava i obaveze lica i carinskog organa, a primenjuje se zajedno sa ostalim propisima iz onih oblasti koje se odnose na trgovinu robom. Carinski propisi takođe obuhvataju Zakon o carinskoj tarifi – ZCT, *Službeni glasnik RS*, br.

² Foreign Direct Investment for Development, *Maximizing benefits, minimizing costs*, OECD, Paris 2002

³ Carinski zakon – CZ, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2010 i 111/2012

62/2005, 61/2007, 05/2009⁴ (u daljem tekstu: Zakon o carinskoj tarifi), međunarodne sporazume i propise donete radi njihovog sprovođenja. Ovaj zakon štiti ekonomske, fiskalne i finansijske interese Srbije, štiti Srbiju od nezakonite i ilegalne trgovine, olakšava međunarodnu trgovinu, i štiti ljude i životnu sredinu. Sa druge strane, Zakonom o slobodnim zonama⁵ utvrđuju se uslovi za određivanje područja i rada slobodne zone, delatnosti koje je moguće obavljati u slobodnoj zoni i uslovi pod kojima se ove delatnosti mogu obavljati, uslovi za prestanak rada slobodne zone, osnivanje, pravni status i nadležnosti Uprave slobodne zone.

Bescarinski izvoz sa brojnim zemljama, pojednostavljene procedure osnivanja i registracije preduzeća, jednostavne procedure za obavljanje spoljnotrgovinskog poslovanja i za realizaciju stranih investicija, kao i prohodnost robe do velikog broja potrošača, na osnovu sporazuma o slobodnoj trgovini, praćeni su značajem i važnošću CEFTA sporazuma⁶, sporazuma sa članicama EFTA⁷, autonomni trgovinski preferencijali Evropske unije, primena Prelaznog trgovinskog sporazuma sa Evropskom unijom, sporazumi sa drugim zemljama u Evropi i Aziji, kao i dobijanje statusa kandidata za pristupanje Evropskoj uniji, koji takođe čine priliv stranih direktnih investicija u Srbiju ostvarivim.

Ipak, dok međunarodne regulacije obezbeđuju jednostavniji proces pristupa stranim direktnim investicijama, ono što je ključno za dalji proces pristizanja stranog direktnog kapitala u Srbiju jesu postojeće reforme.

⁴ Zakon o carinskoj tarifi – ZCT, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2005, 61/2007, 05/2009

⁵ Zakon o slobodnim zonama – ZSZ, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2006

⁶ Elektronski izvor CEFTA Sporazuma – Centralnoevropski ugovor o slobodnoj trgovini (Central European Free Trade Agreement): <http://www.worldtradelaw.net/fta/agreements/cefta.pdf>

⁷ Elektronski izvor Evropske komisije:
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:028:0002:0397:EN:PDF>

2. Pregled pozitivnopravnih izvora prava

U nastavku su predstavljeni pozitivnopravni izvori prava u Srbiji, odnosno zakoni, podzakonski akti i drugi izvori prava, međunarodni sporazumi Republike Srbije i slično.

2.1. Zakoni i podzakonski akti

Prema Zakonu o stranim ulaganjima⁸, stranu investiciju predstavlja ulaganje u domaće privredno društvo kojim strani ulagač stiče udeo ili akcije u osnovnom kapitalu tog privrednog društva, ili pak sticanje nekog drugog imovinskog prava kojim strani ulagač ostvaruje svoj poslovni interes na teritoriji naše zemlje. Strani ulagač može biti bilo koje strano pravno lice sa sedištem u inostranstvu, strano fizičko lice, ili državljanin Srbije sa prebivalištem, odnosno boravištem u stranoj zemlji, u trajanju duže od godinu dana.

U skladu sa zakonom se u zemlji u koju se ulaže može osnovati privredno društvo, mogu se steći akcije ili udeli u postojećim privrednim društvima, ili se mogu dobiti dozvole, odnosno koncesije, za korišćenje prirodnog bogatstva ili dobra u opštoj upotrebi ili za obavljanje delatnosti od opšteg interesa. Strani ulagač može ovakve oblike ulaganja obaviti sam ili zajedno sa drugim stranim ili domaćim ulagačima.

Oblici i opšti uslovi ulaganja stranog kapitala u domaće kompanije uređuju se Zakonom o stranim ulaganjima, dok se u finansijskom sektoru (banke, fondovi, osiguranja, hartije od vrednosti i sl.) uređuju zakonima kao što su Zakon o bankama⁹, Zakon o osiguranju¹⁰, Zakon o tržištu hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata¹¹,

⁸ Zakon o stranim ulaganjima – ZSU, *Službeni list SRJ*, br. 3/2002 i 5/2003 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014 – dr. zakon

⁹ Zakon o bankama – ZB, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005 i 91/2010

¹⁰ Zakon o osiguranju – ZO, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2004, 70/2004 – ispr., 61/2005, 61/2005 – dr. zakon, 85/2005 – dr. zakon, 101/2007, 63/2009 – odluka US, 107/2009, 99/2011, 119/2012 i 116/2013

¹¹ Zakon o tržištu hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata – ZTHVDFI, *Službeni glasnik RS*, br. 47/2006

Zakon o investicionim fondovima.¹² Investicije stranog kapitala, svojina stranih lica i slobodne zone regulišu spoljnotrgovinski, carinski i devizni propisi odnosno Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju¹³, Carinski zakon¹⁴, Zakon o deviznom poslovanju¹⁵, Zakon o slobodnim zonama¹⁶, Zakon o osnovama svojinskopravnih odnosa¹⁷, Zakon o strancima.¹⁸

Prema Zakonu o stranim ulaganjima, ulog prilikom investiranja u direktne strane investicije može se izvršiti u stranoj konvertibilnoj valuti ili u dinarima, u stvarima, pravima intelektualne svojine, hartijama od vrednosti i drugim imovinskim pravima, akcijama preduzeća dužnika, s tim što sav nenovčani ulog mora biti izražen u novcu.

2.2. Drugi izvori prava

Strane investitore svakako posebno interesuju i pojednostavljene procedure osnivanja i registracije preduzeća, jednostavne procedure za obavljanje spoljnotrgovinskog posla i realizaciju stranog ulaganja, kao i prohodnost robe do velikog broja potrošača na osnovu sporazuma o slobodnoj trgovini.

Od izuzetne važnosti je međunarodna regulativa – Sporazum CEFTA (Centralnoevropski ugovor o slobodnoj trgovini – *Central European Free Trade Agreement*)¹⁹, sporazum sa članicama EFTA²⁰ (Evropsko udruženje slobodne trgovine – *European Free Trade Agreement*), autonomni trgovinski preferencijali Evropske unije, primena Prela-

¹² Zakon o investicionim fondovima – ZIF, *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006, 51/2009 i 31/2011

¹³ Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju – ZSP, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2011

¹⁴ Carinski zakon – CZ, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2010 i 111/2012

¹⁵ Zakon o deviznom poslovanju – ZDP, *Službeni glasnik RS*, 31/2011 i 119/2012

¹⁶ Zakon o slobodnim zonama – ZSZ, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2006

¹⁷ Zakon o osnovama svojinsko pravnih odnosa – ZOSPO, *Službeni list SFRJ*, br. 6/80 i 36/90, *Službeni list SRJ*, br. 29/96 i *Službeni glasnik RS*, br. 115/2005 – dr. zakoni

¹⁸ Zakon o strancima – ZS, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008

¹⁹ Elektronski izvor CEFTA Sporazuma – Centralnoevropski ugovor o slobodnoj trgovini (Central European Free Trade Agreement): <http://www.worldtradelaw.net/fta/agreements/cefta.pdf>, preuzeto decembra 2013. godine

²⁰ Elektronski izvor Evropske komisije:
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:028:0002:0397:EN:PDF>, preuzeto decembra 2013. godine

znog trgovinskog sporazuma sa Evropskom unijom, sporazumi sa Ruskom Federacijom, Belorusijom i Kazahstanom, i sporazum sa Turskom, čiji je Srbija jedan od potpisnika.

Srbija ima potpisane sporazume sa 50 zemalja o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u obliku bilateralnih ugovora o uzajamnom podsticanju i zaštiti investicija. Ovi ugovori imaju veliki značaj za dalju međudržavnu saradnju. Jedna od osnovnih uloga bilateralnih ugovora o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja je poboljšanje uslova i priliv stranih direktnih investicija.

Prema podacima Privredne komore Srbije²¹, Skupština Srbije ukupno je potpisala 77 ugovora sa stranim državama. Većina ovih ugovora potpisana je posle 2001. godine, iako su na snazi i ugovori potpisani u doba Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Savezne Republike Jugoslavije. Od ugovora koji su na snazi, 49 je o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, dok se njih 46 odnosi na uzajamno podsticanje i zaštitu investicija.

Najveći broj bilateralnih ugovora o izbegavanju dvostrukog oporezivanja dohotka i imovine (13 ugovora čija je potpisnica Republika Srbija kao zvanična država), zaključen je sa evropskim zemljama.

Sporazumi o uzajamnom podsticanju i zaštiti investicija uglavnom se odnose na slobodan transfer sredstava, u skladu sa odredbama Bečke konvencije o ugovornom pravu iz 1969. godine²² i sa modelom OECD-a²³ (*Organisation for Economic Co-operation and Development* – Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj). Sporazum je u većini slučajeva zaključen na period od 10 godina uz automatski produžetak važenja, sukcesivno, ukoliko jedna od ugovorenih strana ne izrazi nameru o raskidu sporazuma.

Tabele 1–10 daju prikaz bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja, odnosno zakone o ratifikaciji potvrđivanja sporazuma,

²¹ Privredna komora Srbije, *Srbija – Vaš poslovni partner, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu*, Privredna komora Srbije, Beograd 2013

²² Bečka konvencija o ugovornom pravu, 1969, elektronski izvor: <http://www.pf.uns.ac.rs/materijali/>, preuzeto novembra 2013. godine

²³ Elektronski portal Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj: www.oecd.org

ugovora, memoranduma i protokola, sa zemljama sveta (Izvor²⁴: Kovačević, I., *Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011*, Business Info Group, Beograd 2012).

	Albanija	Austrija	Belgija	Belgijsko-luksemburška unija	Belorusija
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu	+	+			
Sporazum o međusobnom podsticanju i zaštiti ulaganja	+	+		+	+
Sporazum o konsolidaciji ugovornog stanja, uključujući Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja			+		

Tabela 1: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Albanijom, Austrijom, Belgijom, Belgijsko-luksemburškom unijom i Belorusijom

	Bosna i Hercegovina	Bugarska	Crna Gora	Češka	Egipat
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu	+		+	+	
Sporazum o međusobnom podsticanju i zaštiti ulaganja	+	+	+	+	
Protokol uz Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak				+	
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak					+
Sporazum o zaštiti ulaganja					+

Tabela 2: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Bosnom i Hercegovinom, Bugarskom, Crnom Gorom, Češkom i Egiptom

²⁴ Kovačević, I., 2012, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011*, Beograd: Business Info Group

	Danska	Estonija	Finska	Francuska	Gana
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu	+				
Sporazum o međusobnom podsticanju i zaštiti ulaganja	+		+		
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak		+			
Sporazum o sukcesiji bilateralnih ugovora, uključujući i ugovore o izbegavanju dvostrukog oporezivanja i zaštiti ulaganja				+	
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak, imovinu i na kapitalni dobitak					+

Tabela 3: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Danskom, Estonijom, Finskom, Francuskom i Ganom

	Grčka	Holandija	Hrvatska	Indija	Indonezija
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu			+	+	+
Sporazum o međusobnom podsticanju i zaštiti ulaganja		+	+	+	+
Protokol o izmeni Ugovora o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu	+				

Tabela 4: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Grčkom, Holandijom, Hrvatskom, Indijom i Indonezijom

	Iran	Irska	Italija	Izrael	Katar
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu	+	+			
Sporazum o međusobnom podsticanju i zaštiti ulaganja	+	+	+	+	
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak					+

Tabela 5: Tabelarni prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Iranom, Irskom, Italijom, Izraelom i Katarom

	Kazahstan	Kina	Kipar	Koreja, NDR	Kuvajt
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu					+
Sporazum o međusobnom podsticanju i zaštiti ulaganja	+	+	+		+
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu				+	

Tabela 6: Tabelarni prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Kazahstanom, Kinom, Kiprom, Korejom (NDR Koreja) i Kuvajtom

	Letonija	Libija	Litvanija	Mađarska	Makedonija
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu			+	+	
Sporazum o međusobnom podsticanju i zaštiti ulaganja			+	+	
Sporazum o konsolidaciji ugovornog stanja, uključujući Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja					+
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak		+			
Sporazum o zaštiti ulaganja		+			
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu	+				

Tabela 7: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Letonijom, Libijom, Litvanijom, Mađarskom i Makedonijom

	Malta	Moldavija	Nemačka	Nigerija
Sporazum o međusobnom podsticanju i zaštiti ulaganja				+
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak	+			
Sporazum o zaštiti ulaganja	+			
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu		+		
Sporazum o sukcesiji bilateralnih sporazuma, uključujući Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu i Sporazum o podsticanju i uzajamnoj zaštiti ulaganja			+	

Tabela 8: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Maltom, Moldavijom, Nemačkom, Nigerijom i Norveškom

	Slovačka	Slovenija	Španija	Švajcarska	Turska	Ukrajina
Sporazum o međusobnom podsticanju i zaštiti ulaganja		+	+	+	+	+
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak		+	+	+	+	+
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu	+					
Sporazum o unapređenju i uzajamnoj zaštiti ulaganja	+					
Sporazum o izmenama i dopunama Sporazuma o unapređenju i uzajamnoj zaštiti ulaganja	+					

Tabela 9: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Slovačkom, Slovenijom, Španijom, Švajcarskom, Turskom i Ukrajinom

	Norveška	Pakistan	Portugalija	Rumunija	Rusija	SAD
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak			+	+	+	
Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja u odnosu na poreze na dohodak i na imovinu		+				
Sporazum o podsticanju investicija						+
Sporazum o sukcesiji bilateralnih sporazuma, uključujući i izbegavanje dvostrukog oporezivanja	+					

Tabela 10: Tabela prikaz pregleda bilateralnih ugovora Srbije o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja sa Pakistanom, Portugalijom, Rumunijom, Rusijom i Sjedinjenim Američkim Državama

U Srbiji se povoljnost poslovnog okruženja procenjuje na osnovu dvanaest kriterijuma. Da bi jedna opština dobila sertifikat, unutar programa koji je pokrenula Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj²⁵ (NALED) 2007. godine, kako bi se stvorila bolja poslovna klima i povećao nivo investicija u lokalnim samoupravama, neophodno je da ispuni dve trećine (odnosno 8) od ovih kriterijuma. Program sertifikovanja opština sa povoljnim poslovnim okruženjem promoviše efikasne i transparentne lokalne administracije i omogućava ocenjivanje kvaliteta usluga.

Slika 1 prikazuje kriterijume o povoljnom poslovnim okruženju opština u Srbiji.

Slika 1: Kriterijumi o povoljnom poslovnim okruženju opština u Srbiji, u okviru Programa sertifikovanja opština sa povoljnim poslovnim okruženjem

Tako su u Srbiji, prema podacima Privredne komore Srbije, opštine Bujanovac, Čačak, Indija, Leskovac, Kragujevac, Loznica, Niš, Sremska Mitrovica, Stara Pazova,

²⁵ Elektronski portal Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj: <http://www.naled-serbia.org/>

Subotica, Valjevo, Vranje, Zaječar i Zrenjanin, sertifikovane za opštine sa povoljnim poslovnim okruženjem (*Business Friendly Certification* – BFC).²⁶

Program sertifikovanja opština sa povoljnim poslovnim okruženjem pospešuje unapređenje uslova za poslovanje u lokalnim sredinama, što dalje privlači nove strane direktne investicije i podstiče razvoj lokalne ekonomije.

Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja – ZRSZPDZ, *Službeni list SFRJ*, br. 43/1982 i 72/1982 – ispr., *Službeni list SRJ*, br. 46/1996 i *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006 – dr. zakon²⁷ (u daljem tekstu: Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja), sadrži pravila o određivanju merodavnog prava za statusne, porodične, imovinske i druge materijalno-pravne odnose s međunarodnim elementom. Ovaj zakon takođe sadrži i pravila o nadležnosti sudova i drugih organa za raspravljanje ovih odnosa, pravila postupka i pravila za priznanje i izvršenje stranih sudskih i arbitražnih odluka.²⁸

Ako nije izabrano merodavno pravo i ako posebne okolnosti slučaja ne upućuju na drugo pravo, kao merodavno pravo za ugovor o prodaji pokretnih stvari primenjuje se pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište prodavca.²⁹ Za ugovor o delu, odnosno za ugovor o građenju, primenjuje se pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište preduzimača. Za ugovor o punomoćstvu primenjuje se pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište punomoćnika. Kada je reč o ugovoru o posredovanju, primeniće se pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište posrednika. Kod ugovora o komisiju, primenjuje se pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište komisijara. Za ugovor o špediciji

²⁶ Privredna komora Srbije, 2013, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbije

²⁷ Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja – ZRSZPDZ, *Službeni list SFRJ*, br. 43/1982 i 72/1982 – ispr., *Službeni list SRJ*, br. 46/1996 i *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006 – dr. zakon

²⁸ Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja – ZRSZPDZ, *Službeni list SFRJ*, br. 43/1982 i 72/1982 – ispr., *Službeni list SRJ*, br. 46/1996 i *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006 – dr. zakon

²⁹ V. čl. 20 Zakona o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja

primenjuje se pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište otpremnika. Za ugovor o zakupu pokretnih stvari primenjuje se pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište zakupodavca. Za ugovor o zajmu, primenjuje se pravo mesta gde se u vreme prijema ponuda nalazilo prebivalište, odnosno sedište zajmodavca. Za ugovor o posluži, pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište poslugodavca. Za ugovor o ostavi, primenjuje se pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište depozitara. Kada govorimo o ugovoru o uskladištenju, primenićemo pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište skladištara. Kod ugovora o prevozu primenjuje se pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište prevozioca. U slučaju ugovora o osiguranju, primenjuje se pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište osiguravača. Za ugovor o autorskom pravu primenjuje se pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište autora. Kod ugovora o poklonu, pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište poklonodavca. Za berzanske poslove primenjuje se pravo sedišta berze. Za ugovor o samostalnim bankarskim garancijama, primenjuje se pravo mesta gde se u vreme zaključenja ugovora nalazilo sedište davaoca garancije. Za ugovor o prenosu tehnologije (licenci, i dr.), pravo mesta gde se u vreme zaključenja ugovora nalazilo sedište primaoca tehnologije. Za imovinska potraživanja iz ugovora o radu primenjuje se pravo države u kojoj se rad obavlja ili se obavljao, dok se za druge ugovore primenjuje pravo mesta gde se u vreme prijema ponude nalazilo prebivalište, odnosno sedište ponudioca.³⁰ Za ugovore koji se odnose na nepokretnosti, merodavno je isključivo pravo države na čijoj se teritoriji ta nepokretnost nalazi.³¹

³⁰ Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja – ZRSZPDZ, *Službeni list SFRJ*, br. 43/1982 i 72/1982 – ispr., *Službeni list SRJ*, br. 46/1996 i *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006 – dr. zakon

³¹ V. čl. 21 Zakona o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja

3. Osnovna rešenja u Zakonu o stranim ulaganjima

Zakon o stranim ulaganjima³² reguliše sistem ulaganja koji podrazumeva sledeće karakteristike.

Zakonom o stranim ulaganjima uređuju se strana ulaganja u preduzeća i druge oblike obavljanja delatnosti sa ciljem sticanja dobiti, na teritoriji Srbije, odnosno u vremenu nastanka zakona, na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije.³³ Osnivanje i pravni položaj stranih ulaganja u osiguravajuća društva, banke, druge finansijske organizacije, igre na sreću i slobodne zone vrše se u skladu sa zakonima iz svake pojedinačne oblasti.

Strani ulagač je strano fizičko lice, strano pravno lice sa sedištem u inostranstvu, ili domaći državljanin sa prebivalištem odnosno boravištem u inostranstvu dužim od godinu dana.³⁴

Strano ulaganje predstavlja „ulaganje u jugoslovensko preduzeće kojim strani ulagač stiče udeo ili akcije u osnovnom kapitalu tog preduzeća“ kao i „sticanje svakog drugog imovinskog prava stranog ulagača kojim on ostvaruje svoje poslovne interese u SR Jugoslaviji“.³⁵

Ovaj zakon predviđa osnovne i posebne oblike ulaganja. Kao osnovni oblici javljaju se osnivanje preduzeća i kupovina akcija ili udela u postojeća preduzeća, gde se „osnovni oblici stranog ulaganja uređuju ugovorom o osnivanju ili ugovorom o ulaganju koji se zaključuju u pisanoj formi, odnosno odlukom o osnivanju sačinjenom u pisanoj formi“.³⁶ Posebnim oblicima smatra se ustupljanje dozvole stranim ulagačima, odnosno koncesija, „za korišćenje prirodnog bogatstva, dobra u opštoj upotrebi ili za obavljanje

³² Zakon o stranim ulaganjima – ZSU, *Službeni list SRJ*, br. 3/2002 i 5/2003 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014 – dr. zakon

³³ V. čl. 1 Zakona o stranim ulaganjima

³⁴ V. čl. 2 Zakona o stranim ulaganjima

³⁵ V. čl. 3 Zakona o stranim ulaganjima

³⁶ V. čl. 4 Zakona o stranim ulaganjima

delatnosti od opšteg interesa, u skladu sa zakonom³⁷. Prema ovom zakonu, „stranom ulagaču može se odobriti da izgradi, iskorišćava i transferiše (BOT – Build-operate-transfer) . Ulagrač može, putem projektnog finansiranja, da iskoristi pogodnosti naznačene u ugovoru o koncesiji u cilju izgradnje određenog objekta, postrojenja ili pogona kao i drugih investicija u oblasti infrastrukture i/ili komunikacija³⁸.”

Zakon dopušta da ulog koji je investirao strani ulagač bude u obliku novca i to u stranoj konvertibilnoj valuti ili u dinarima s tim što se u tom slučaju može transferisati u inostranstvo, uključujući tu i reinvestiranje dobiti, po propisima o deviznom poslovanju, zatim, u stvarima, pravima intelektualne svojine, hartijama od vrednosti ili drugim imovinskim pravima.³⁹ Nenovčani ulozi moraju uvek biti izraženi u novcu. Takođe, zakon nalaže da strani ulagač može svoje utvrđeno potraživanje konvertovati u udeo, odnosno akcije preduzeća dužnika.

Zakon o stranim ulaganjima predviđa i prava zagantovana stranom ulagaču, koja se odnose na slobodu ulaganja, nacionalni tretman, garanciju pravne sigurnosti, slobodu plaćanja i konverziju valute, pravo na vođenje poslovnih knjiga, pravo na transfer dobiti i imovine, i povoljniji tretman.

Prema ovom zakonu, „strani ulagač može osnovati odnosno ulagati u preduzeća za obavljanje svih vrsta delatnosti radi sticanja dobiti, ukoliko ovim zakonom nije drukčije predviđeno⁴⁰. Zakon takođe predviđa da strani ulagač ima jednak položaj, prava i obaveze kao i domaći ulagači, kada je reč o njegovom ulogu. Shodno tome preduzeće sa stranim ulogom ima jednak pravni položaj, te posluje pod jednakim uslovima i na način jednak domaćim preduzećima koja nemaju strani ulog (ukoliko ovim zakonom nije drukčije predviđeno).⁴¹”

³⁷ V. čl. 5 Zakona o stranim ulaganjima

³⁸ V. čl. 5 Zakona o stranim ulaganjima

³⁹ V. čl. 6 Zakona o stranim ulaganjima

⁴⁰ Zakon o stranim ulaganjima – ZSU, *Službeni list SRJ*, br. 3/2002 i 5/2003 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014 – dr. zakon

⁴¹ V. čl. 8 Zakona o stranim ulaganjima

„Strani ulagač uživa punu pravnu sigurnost i pravnu zaštitu u pogledu prava stečenih ulaganjem“⁴², te da „prava stranog ulagača stečena u momentu upisa stranog ulaganja u sudski registar ne mogu biti sužena naknadnom izmenom zakona i drugih propisa“.⁴³ Prema ovom zakonu, ulog stranog ulagača i imovina preduzeća sa stranim ulogom ne mogu biti predmet eksproprijacije ili drugih mera države sa jednakim dejstvom, osim ukoliko je zakonom ili na osnovu zakona utvrđen javni interes za takvo dejstvo. U tom slučaju država će platiti naknade koje moraju odgovarati tržišnoj vrednosti predmeta eksproprijacije ili druge mere na dan donošenja akta o takvoj meri, dok promena vrednosti predmeta eksproprijacije ili neke druge mere, neće uticati na procenu njegove tržišne vrednosti koja se preduzima radi isplate. Ovakve naknade moraju se isplatiti bez odlaganja, u konvertibilnoj valuti. Strani ulagač isplaćene naknade sme transferisati u inostranstvo. Ukoliko dođe do kašnjenja isplate, strani investitor ima pravo na zakonsku zateznu kamatu.⁴⁴

Konverzija i slobodna plaćanja stranim investitorima dopuštaju da u pogledu svakog plaćanja vezanog za strano ulaganje, konvertuju domaću u stranu konvertibilnu valutu.⁴⁵ Tako, kako ovaj zakon nalaže, i preduzeće sa stranim ulogom slobodno vrši plaćanje u međunarodnim poslovnim odnosima, te „može stranu valutu držati na deviznom računu kod ovlašćene banke i tim sredstvima slobodno raspolagati“.⁴⁶

Preduzeća sa stranim kapitalom takođe imaju pravo na vođenje poslovnih knjiga, gde zakon nalaže da osim obaveznog knjiženja i sačinjavanja finansijskih izveštaja u skladu sa domaćim propisima, to mogu činiti i u skladu sa međunarodno prihvaćenim računovodstvenim i revizorskim standardima.⁴⁷

⁴² V. čl. 9 Zakona o stranim ulaganjima

⁴³ Zakon o stranim ulaganjima – ZSU, *Službeni list SRJ*, br. 3/2002 i 5/2003 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014 – dr. zakon

⁴⁴ V. čl. 9 Zakona o stranim ulaganjima

⁴⁵ V. čl. 10 Zakona o stranim ulaganjima

⁴⁶ V. čl. 10 Zakona o stranim ulaganjima

⁴⁷ V. čl. 11 Zakona o stranim ulaganjima

Preduzeća sa stranim kapitalom imaju pravo na transfer dobiti i imovine, gde prema ovom zakonu, „strani ulagač može, slobodno i bez odlaganja, u konvertibilnoj valuti, transferisati u inostranstvo sva finansijska i druga sredstva u vezi sa stranim ulaganjima“.⁴⁸ Ovo se posebno odnosi na: dobit ostvarenu po osnovu stranog ulaganja (profit, dividende i dr.), na imovinu koja stranom ulagaču pripada po prestanku preduzeća sa stranim ulogom, na osnovu prestanka ugovora o ulaganju, zatim, na iznose dobijene od prodaje akcija ili udela sa stranim ulogom, na iznose dobijene po osnovu smanjenja osnovnog kapitala preduzeća sa stranim ulogom (transferiše se „samo ako je državi prethodno uplaćen carinski dug za deo opreme uvezene bez carine koji nakon smanjenja osnovnog kapitala preduzeća ostane nepokriven stranim ulogom“⁴⁹), na dopunske uplate, kao i na naknade navedene u slučaju da preduzeće sa stranim ulogom predstavlja predmet eksproprijacije ili drugih mera države sa jednakim dejstvom. Ovakvi transferi finansijskih i drugih sredstava mogu se izvršiti po izmirenju obaveze plaćanja poreza na dobit preduzeća, poreza na dividende i drugih obaveza (obaveza po osnovu javnih prihoda, vezanih za iznos koji se transferiše) koje su propisane zakonom.

Na strana ulaganja na teritoriji naše zemlje svakako se primenjuje pravo Republike Srbije. Ipak, ukoliko međunarodni ili bilateralni sporazum čije su članice država stranog ulagača i naša zemlja predviđa tretman koji je za stranog ulagača ili njegovo ulaganje povoljniji od tretmana predviđenog ovim zakonom, u tom slučaju će se primeniti tretman predviđen takvim sporazumom.⁵⁰

Zakon o stranim ulaganjima takođe predviđa podsticaje stranih ulagača, odnosno poreske i carinske olakšice i carinsko oslobađanje.

Tako je uvoz stvari koje predstavljaju ulog stranog ulagača slobodan „pod uslovom da zadovoljava propise koji regulišu zaštitu životne sredine“.⁵¹ Strani investitor i pre-

⁴⁸ V. čl. 12 Zakona o stranim ulaganjima

⁴⁹ V. čl. 12 Zakona o stranim ulaganjima

⁵⁰ V. čl. 13 Zakona o stranim ulaganjima

⁵¹ V. čl. 14 Zakona o stranim ulaganjima

dužeće sa stranim ulogom „uživaju poreske i carinske olakšice u skladu sa zakonom“.⁵² Takođe, ovaj zakon nalaže da je uvoz opreme po osnovu uloga stranog ulagača, oslobođen od plaćanja carina i drugih uvoznih dažbina, sve do konačne izgradnje objekata, odnosno do otpočinjanja delatnosti u koju se vrši ulaganje.⁵³ Ukoliko se ulaganje vrši po osnovu reinvestiranja dobiti, ovo pravo će se primenjivati za sve vreme važenja ugovora, tj. odluke. Od ovog prava odstupa uvoz putničkih motornih vozila i automata za zabavu i igre na sreću.

Sporovi koji proističu iz stranih ulaganja mogu biti rešavani pred nadležnim sudovima u našoj zemlji ili pred ugovorenom domaćom ili inostranom međunarodnom arbitražom.⁵⁴

Posebna pravila Zakona o stranim ulaganjima odnose se na zaštitu životne sredine, na pravo manjinskog učešća u posebnim oblastima i područjima, kao i na sticanje svojine i nepokretnosti.

Naime, zakon nalaže da je svaki strani ulagač, u obavljanju svoje delatnosti dužan da uvek postupa u skladu sa propisima koji regulišu zaštitu životne sredine.⁵⁵

Deo zakona koji se odnosi na pravo manjinskog učešća u posebnim oblastima i područjima, stranom ulagaču brani da sam ili zajedno sa drugim stranim ulagačem, osnuje preduzeće na našoj teritoriji u oblasti proizvodnje i prometa oružja, „kao ni na području koje je u skladu sa zakonom određeno kao zabranjena zona“.⁵⁶ U ovim oblastima i područjima, strani ulagač sme osnovati preduzeće sa domaćim pravnim subjektom ili ulagati u neko domaće preduzeće, isključivo bez sticanja prava većinskog učešća u upravljanju tim preduzećem. U tom slučaju, strani ulagač je dužan da za učešće u osnivanju preduzeća odnosno za ulaganje u privredno društvo, pribavi saglasnost ministarstva odbrane, gde se posebna pažnja obraća na ocenu kvaliteta, vrste i obima stranog ulaganja.

⁵² V. čl. 15 Zakona o stranim ulaganjima

⁵³ V. čl. 16 Zakona o stranim ulaganjima

⁵⁴ V. čl. 17 Zakona o stranim ulaganjima

⁵⁵ V. čl. 18 Zakona o stranim ulaganjima

⁵⁶ V. čl. 19 Zakona o stranim ulaganjima

Ministarstvo je dužno da izda saglasnost u roku od 30 dana od dana prijema zahteva. Ukoliko se u ovom roku ne odluči o zahtevu, smatraće se da je saglasnost data, jer je u suprotnom, u slučaju odbijanja davanja saglasnosti, organ nadležan za poslove odbrane dužan da o tome donese obrazloženo rešenje.⁵⁷ Protiv ovog rešenja strani ulagač ima pravo da izjavi žalbu Vladi u roku od 15 dana od dana dostavljanja rešenja. Protiv konačnog rešenja nije moguće voditi upravni spor.

U zakonu se ističe da „strano fizičko i pravno lice, u svojstvu stranog ulagača, može sticati svojину na nepokretnostima u skladu sa zakonom“.⁵⁸

Registracija stranih ulaganja nalaže da se strane investicije registruju u nadležnom sudu u skladu sa Zakonom o privrednim društvima.⁵⁹ „Registracija stranog ulaganja u druge oblike organizovanja za obavljanje delatnosti radi sticanja dobiti vrši se u skladu sa zakonima koji regulišu njihov položaj“.⁶⁰ Strani ulagač, u oblastima i područjima koji spadaju u prethodno objašnjenu kategoriju, tj. pod manjinska učešća u posebnim oblastima i područjima, mora pribaviti neophodnu saglasnost radi registracije stranog ulaganja u nadležnom sudu (prema gore objašnjenom postupku).

Deo zakona koji se odnosi na evidenciju stranih ulaganja iznosi da registarski sud, po službenoj dužnosti, obaveštava organ „nadležan za ekonomske odnose sa inostranstvom o izvršenoj registraciji stranih ulaganja, radi evidencije“, koji dalje registarskom sudu unapred dostavlja za svaku kalendarsku godinu spisak država sa kojima ne postoji uzajamnost.⁶¹

⁵⁷ V. čl. 19 Zakona o stranim ulaganjima

⁵⁸ V. čl. 20 Zakona o stranim ulaganjima

⁵⁹ V. čl. 21 Zakona o stranim ulaganjima

⁶⁰ V. čl. 21 Zakona o stranim ulaganjima

⁶¹ V. čl. 22 Zakona o stranim ulaganjima

4. Relevantna rešenja u drugim zakonima

Druga relevantna rešenja kada je u pitanju normativno regulisanje stranih direktnih investicija u Srbiji, mogu se naći u Zakonu o privrednim društvima⁶², Zakonu o spoljnotrgovinskom poslovanju⁶³, Zakonu o deviznom poslovanju⁶⁴, Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji⁶⁵, zatim, u zakonima o doprinosima, odnosno – Zakonu o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje⁶⁶, Zakonu o zdravstvenom osiguranju⁶⁷, Zakonu o penzijskom i invalidskom osiguranju⁶⁸, Zakonu o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti⁶⁹, kao i u propisima o zapošljavanju stranaca, propisima o sticanju nepokretnosti za strance, propisima o prijavi boravka stranaca, propisima o zaštiti životne sredine, propisima o ulaganju u banke, osiguravajuće organizacije, slobodne zone i slično. Ova rešenja su od izuzetne važnosti za strane direktne investicije, jer se njima stranim potencijalnim ulagačima obezbeđuju sigurniji uslovi rada i poslovanja pri ulasku na naše tržište, a samim tim smanjuju rizik i neizvesnost u poslovanju koje danas predstavljaju glavnu prepreku ulaganju stranog kapitala u Srbiju. Tako se na ovaj način ujedno regulišu i samo privlačenja stranih direktnih investicija.

⁶² Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

⁶³ Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju – ZSP, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2011

⁶⁴ Zakon o deviznom poslovanju – ZDP, *Službeni glasnik RS*, 31/2011 i 119/2012

⁶⁵ Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji – ZPPPA, *Službeni glasnik RS*, br. 80/2002, 84/2002 – ispr., 23/2003 – ispr., 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005 – dr. zakon, 62/2006 – dr. zakon, 63/2006 – ispr. dr. zakona, 61/2007, 20/2009, 72/2009 – dr. zakon, 53/2010, 101/2011, 2/2012 – ispr., 93/2012, 47/2013 i 108/2013, 68/2013

⁶⁶ Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje – ZDOSO, *Službeni glasnik RS*, br. 84/2004, 61/2005, 62/2006, 5/2009, 52/2011, 101/2011, 7/2012 – usklađeni din. izn., 8/2013 – usklađeni din. izn., 47/2013, 108/2013, 6/2014 – usklađeni din. izn. i 57/2014

⁶⁷ Zakon o zdravstvenom osiguranju – ZZO, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005, 109/2005 – ispr., 57/2011, 110/2012 – odluka US, 119/2012, 99/2014, 123/2014 i 126/2014 – odluka US

⁶⁸ Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju – ZPIO, *Službeni glasnik RS*, br. 34/2003, 64/2004 – odluka USRS, 84/2004 – dr. zakon, 85/2005, 101/2005 – dr. zakon, 63/2006 – odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014 i 142/2014

⁶⁹ Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti – ZZOSN, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2010

4.1. Zakon o privrednim društvima

Privredno društvo je „pravno lice koje obavlja delatnost u cilju sticanja dobiti“.⁷⁰

Pravne forme koje privredno društvo može imati su: ortačko društvo, komanditno društvo, društvo s ograničenom odgovornošću ili akcionarsko društvo.⁷¹ Jedna od osnovnih podela privrednih društava je na društva lica i društva kapitala.

Društvo ima pretežnu delatnost koja se registruje u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata – ZRPS, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2004, 61/2005 i 111/2009 – dr. zakoni⁷² (u daljem tekstu: Zakon o registraciji privrednih subjekata), ali isto tako može obavljati i sve druge delatnosti koje nisu zakonom zabranjene nezavisno od toga da li su određene osnivačkim aktom, odnosno statutom.⁷³ Registracija ili obavljanje određene delatnosti može se usloviti posebnim zakonom, izdavanjem prethodnog odobrenja, saglasnosti ili drugog akta nadležnog organa.

Društvo stiče svojstvo pravnog lica registracijom u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata, u čijem se skladu obavlja i registracija preduzetnika i društava, tj. registracija podataka i dokumenata propisanih Zakonom o privrednim društvima.⁷⁴

U parničnim i vanparničnim postupcima pokrenutim u slučajevima predviđenim ovim zakonom, kao i u sporovima koji iz njega proizlaze, nadležan je sud prema sedištu privrednog društva ili preduzetnika, odnosno prema mestu poslovanja ogranka stranog pravnog lica, osim ako je ovim zakonom predviđena mesna nadležnost drugog suda.⁷⁵

Društvo se može osnovati na određeno ili neodređeno vreme.⁷⁶ Na neodređeno vreme, tako što osnivačkim aktom, odnosno statutom nije drugačije određeno. U suprot-

⁷⁰ V. čl. 2 Zakona o privrednim društvima

⁷¹ V. čl. 8 Zakona o privrednim društvima

⁷² Zakon o registraciji privrednih subjekata – ZRPS, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2004, 61/2005 i 111/2009 – dr. zakoni

⁷³ V. čl. 4 Zakona o privrednim društvima

⁷⁴ V. čl. 3 i 5 Zakona o privrednim društvima

⁷⁵ V. čl. 7 Zakona o privrednim društvima

⁷⁶ V. čl. 10 Zakona o privrednim društvima

nom slučaju, ako se radi o društvu koje je osnovano na određeno vreme, ono može produžiti vreme trajanja ili nastaviti poslovanje kao društvo osnovano na neodređeno vreme. U slučaju ortačkog društva i komanditnog društva odluku o tome donesu svi ortaci, odnosno komplementari jednoglasno i ta odluka bude u istom roku registrovana u skladu sa zakonom o registraciji, a „u slučaju društva s ograničenom odgovornošću i akcionarskog društva o tome odluku donese skupština dvotrećinskom većinom glasova svih članova društva i ta odluka bude u istom roku registrovana u skladu sa zakonom o registraciji“.⁷⁷

Osnivački akt mora biti konstitutivni akt društva u obliku odluke o osnivanju, ukoliko društvo osniva jedno lice ili u obliku ugovora o osnivanju ukoliko društvo osniva više lica.⁷⁸ U ortačkom, komanditnom i društvu s ograničenom odgovornošću, osnivačkim aktom se uređuje upravljanje društvom i druga pitanja u skladu sa ovim zakonom za svaku pojedinu pravnu formu društva. Akcionarsko društvo osim osnivačkog akta potrebno je da ima i statut kojim se uređuje upravljanje društvom, kao i druga pitanja, ukoliko posebnim zakonom nije drugačije propisano. Ako neko lice naknadno pristupi privrednom društvu, osnivački akt ili statut društva obavezuje od dana sticanja svojstva člana društva u skladu sa Zakonom o privrednim društvima. Osnivački akt i statut sačinjavaju se u pisanoj formi i registruju se u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata.⁷⁹

Privredno društvo svojim članovima može izvršiti povraćaj troškova koji se odnose na osnivanje društva jedino ako je to predviđeno osnivačkim aktom, kojim se određuje ili procenjuje iznos datih troškova.⁸⁰

Zakonski zastupnici društva mogu biti fizička lica ili društva lica registrovana u Republici Srbiji, s tim da zakonski zastupnik bude najmanje jedno fizičko lice.⁸¹ Ukoliko funkciju zakonskog zastupnika ima drugo privredno društvo, ono funkciju vrši preko svog zakonskog

⁷⁷ V. čl. 10 Zakona o privrednim društvima

⁷⁸ V. čl. 11 Zakona o privrednim društvima

⁷⁹ Zakon o registraciji privrednih subjekata – ZRPS, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2004, 61/2005 i 111/2009 – dr. zakoni

⁸⁰ V. čl. 16 Zakona o privrednim društvima

⁸¹ V. čl. 2 Zakona o privrednim društvima

zastupnika koji je fizičko lice ili preko fizičkog lica koje je za to ovlašćeno posebnim punomoćjem izdatim u pisanoj formi. Zakonski zastupnici društva i lica registruju se u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata. Zastupnici društva mogu biti i lica koja su aktom ili odlukom nadležnog organa društva ovlašćena da zastupaju društvo i kao takva registrovana u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata.⁸² Ako društvo u kontinuitetu prihvata da neko lice postupa kao zastupnik na način kojim treća lica dovodi u uverenje da ima pravo na zastupanje, smatraće se da je društvo konkludentno ovlastilo to lice za zastupanje, osim ako društvo ne dokaže da je treće lice znalo ili moralo znati za nepostojanje ovlašćenja za zastupanje tog lica.⁸³ Osim ove dve vrste zastupnika, Zakon o privrednim društvima priznaje još i punomoćnike po zaposlenju i prokuru. Punomoćnici po zaposlenju su ona lica čije je opis posla ili funkcija takva da su im potrebna ovlašćenja da kao punomoćnici društva zaključuju i ispunjavaju date ugovore i preduzimaju pravne radnje u granicama poslova na kojima rade bez posebnog punomoćja.⁸⁴ Prokura je poslovno punomoćje kojim društvo ovlašćuje jedno ili više fizičkih lica (prokurista) da u njegovo ime (ili u ime određenog ogranka privrednog društva) i za njegov račun zaključuju pravne poslove i preduzimaju druge pravne radnje.⁸⁵ „Prokura je neprenosiva i prokurista ne može dati punomoćje za zastupanje drugom licu“.⁸⁶

Zakonski zastupnik društva, punomoćnik po zaposlenju i prokurista odgovaraju za štetu koju nanese privrednom društvu prekoračenjem granica svojih ovlašćenja osim ukoliko su postupali u skladu sa odlukom nadležnog organa društva, odnosno ako je njihove radnje naknadno odobrio taj organ.⁸⁷

O oblicima uloga (novčanom i nenovčanom) bilo je reči u prethodnom delu, Zakon o stranim ulaganjima.⁸⁸

⁸² V. čl. 32 Zakona o privrednim društvima

⁸³ V. čl. 32 Zakona o privrednim društvima

⁸⁴ V. čl. 34 Zakona o privrednim društvima

⁸⁵ V. čl. 35 Zakona o privrednim društvima

⁸⁶ V. čl. 35 Zakona o privrednim društvima

⁸⁷ V. čl. 41 Zakona o privrednim društvima

⁸⁸ Zakon o stranim ulaganjima – ZSU, *Službeni list SRJ*, br. 3/2002 i 5/2003 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003

Privredno društvo ima pravo da promeni formu u skladu sa zakonom.⁸⁹ Statusna promena pripajanja ogleđa se u tome što se jedno ili više društava može pripojiti drugom društvu prenošenjem celokupne imovine i obaveza, čime društvo koje se pripaja prestaje da postoji bez sprovođenja postupka likvidacije.⁹⁰ Statusna promena spajanja sprovodi se tako što se dva ili više društava mogu spojiti osnivanjem novog društva i prenošenjem na novoosnovano društvo celokupne imovine i obaveza, čime društva koja se spajaju prestaju da postoje bez sprovođenja postupka likvidacije.⁹¹ Promena putem podele uređena je na sledeći način: „Društvo se može podeliti tako što će istovremeno preneti celokupnu imovinu i obaveze na: 1) dva ili više novoosnovanih društava (...) ili 2) dva ili više postojećih društava (...) ili 3) jedno ili više novoosnovanih društava i jedno ili više postojećih društava (...).“⁹², gde privredno društvo, po sprovedenoj statusnoj promeni, prestaje da postoji bez sprovođenja postupka likvidacije. Nadalje, promena izdvajanjem je regulisana: „Društvo se može podeliti tako što će preneti deo svoje imovine i obaveza na: 1) jedno ili više novoosnovanih društava (...) ili 2) jedno ili više postojećih društava (...) ili 3) jedno ili više novoosnovanih društava i jedno ili više postojećih.“⁹³, gde privredno društvo, po sprovedenoj statusnoj promeni, nastavlja da postoji.

Za slučaj kada privredno društvo ima dovoljno sredstava za namirenje svih svojih obaveza, predviđa se njegova likvidacija.⁹⁴

Privredna društva se mogu povezati učešćem u osnovnom kapitalu ili ortačkim udelima (društva povezana kapitalom), ugovorom (društva povezana ugovorom), ili kapi-

– Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014 – dr. zakon

⁸⁹ V. čl. 478 Zakona o privrednim društvima

⁹⁰ V. čl. 485 i 486 Zakona o privrednim društvima

⁹¹ V. čl. 487 Zakona o privrednim društvima

⁹² V. čl. 488 Zakona o privrednim društvima

⁹³ V. čl. 489 Zakona o privrednim društvima

⁹⁴ V. čl. 524 Zakona o privrednim društvima

talom i ugovorom (mešovito povezana društva).⁹⁵ Na ovaj način nastaju⁹⁶: grupe društava ili koncerni (onda kada kontrolno društvo ne upravlja isključivo zavisnim društvima, već obavlja i neke druge delatnosti)⁹⁷, holdinzi (društva koja kontrolišu jedno ili više društava i za isključivu delatnost imaju upravljanje i finansiranje tih društava)⁹⁸ ili društva sa uzajamnim učešćem u kapitalu (društva gde svako od njih poseduje značajno učešće u kapitalu drugog).⁹⁹

Ogranak privrednog društva predstavlja „izdvojeni organizacioni deo privrednog društva preko koga društvo obavlja delatnost u skladu sa zakonom“.¹⁰⁰ Ogranak nema svojstvo pravnog lica, iako u pravnom prometu istupa u ime i za račun privrednog društva, tako da privredno društvo odgovara bez ograničenja, za sve obaveze prema trećim licima koje nastanu u poslovanju njegovog ogranka.

Odluku o obrazovanju ogranka donosi skupština, ortaci ili komplementari, ukoliko osnivačkim aktom, tj. statutom nije određeno drugačije.¹⁰¹ Odluka mora da sadrži: poslovno ime i matični broj društva, adresu ogranka, pretežnu delatnost ogranka koja se može razlikovati od pretežne delatnosti društva, kao i lično ime, odnosno poslovno ime zastupnika ogranka i obim ovlašćenja zastupnika, ako je zastupnik ogranka različit od zastupnika društva.¹⁰²

Ogranak se može registrovati u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata. „Izuzetno od stava 1. ovog člana obavezno se registruje: 1) ogranak domaćeg privrednog društva, ako ima zastupnika različitog od zastupnika društva ili je to propisano posebnim zakonom kao uslov za obavljanje delatnosti; 2) ogranak stranog privrednog

⁹⁵ V. čl. 549 Zakona o privrednim društvima

⁹⁶ V. čl. 549 Zakona o privrednim društvima

⁹⁷ V. čl. 551 Zakona o privrednim društvima

⁹⁸ V. čl. 552 Zakona o privrednim društvima

⁹⁹ V. čl. 553 Zakona o privrednim društvima

¹⁰⁰ V. čl. 576 Zakona o privrednim društvima

¹⁰¹ V. čl. 568 Zakona o privrednim društvima

¹⁰² V. čl. 568 Zakona o privrednim društvima

društva¹⁰³. Ako je ogranak registrovan u skladu sa gore navedenim, promene registrovanih podataka i prestanak ogranka, registrovaće se u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata.

Ukoliko je zastupnik ogranka registrovan u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata, to lice će se smatrati zastupnikom celog privrednog društva.¹⁰⁴

U pravnom prometu ogranak nastupa pod poslovnim imenom društva, uz navođenje da je reč o ogranku. Takođe je u pravnom prometu neophodno navesti adresu ogranka (ukoliko se ta adresa razlikuje od adrese sedišta društva), i svakako naziv ogranka.¹⁰⁵ Na upotrebu poslovnog imena i drugih podataka u dokumentima ogranka shodno se primenjuju odredbe iz člana 25 Zakona o privrednim društvima.

„Ogranak prestaje odlukom koju donosi skupština, odnosno ortaci ili komplementari, ako osnivačkim aktom, odnosno statutom nije drugačije određeno“, kao i „prestanak postojanja privrednog društva u čijem je sastavu“.¹⁰⁶

Ogranak stranog privrednog društva je „njegov izdvojeni organizacioni deo preko koga to društvo obavlja delatnost u Republici Srbiji u skladu sa zakonom“.¹⁰⁷ Delatnost ogranka se takođe registruje u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata, a može obavljati i sve druge delatnosti koje nisu zakonom zabranjene nezavisno od toga da li su određene osnivačkim aktom, odnosno statutom.¹⁰⁸

Odluka o obrazovanju ogranka stranog privrednog društva sadrži: naziv i adresu ogranka, pretežnu delatnost ogranka, lično ime, odnosno poslovno ime zastupnika ogranka i obim ovlašćenja zastupnika, naziv i sedište registra u kom je osnivač ogranka registrovan, naziv, pravnu formu i sedište osnivača ogranka, matični/registarski broj osnivača ogranka, lično ime, odnosno poslovno ime zastupnika osnivača ogranka, kao i podatak o

¹⁰³ V. čl. 569 Zakona o privrednim društvima

¹⁰⁴ V. čl. 570 Zakona o privrednim društvima

¹⁰⁵ V. čl. 570 Zakona o privrednim društvima

¹⁰⁶ V. čl. 572 Zakona o privrednim društvima

¹⁰⁷ V. čl. 573 Zakona o privrednim društvima

¹⁰⁸ V. čl. 4 Zakona o privrednim društvima

registrovanom kapitalu osnivača, ako se prema pravu države u kojoj je registrovan osnivač takav podatak registruje.¹⁰⁹

Drugi deo dela dvanaest, Zakona o privrednim društvima odnosi se na predstavništvo stranog privrednog društva. Predstavništvo ovog društva je njegov izdvojen organizacioni deo koji može obavljati prethodne i pripreme radnje u cilju zaključenja pravnog posla datog društva.¹¹⁰ Prema ovom zakonu, predstavništvo nema svojstvo pravnog lica, te može zaključivati samo pravne poslove u vezi sa svojim tekućim poslovanjem. Strano privredno društvo odgovara za obaveze prema trećim licima koje nastanu u poslovanju njegovog predstavništva.¹¹¹

Predstavništvo stranog privrednog društva se obrazuje odlukom nadležnog organa društva, koja mora da sadrži: naziv i sedište registra u kom je osnivač predstavništva registrovan, naziv, pravnu formu i sedište osnivača predstavništva, matični/registarski broj osnivača predstavništva, lično ime, odnosno poslovno ime zastupnika osnivača predstavništva, adresu predstavništva, kao i lično ime, odnosno poslovno ime zastupnika predstavništva.¹¹²

Predstavništvo stranog privrednog društva se registruje u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata, gde se pri registraciji registruju prethodno navedeni podaci, a u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata se registruju i promene tih podataka, kao i prestanak predstavništva.¹¹³

Prestanak predstavništva stranog privrednog društva nastaje odlukom o prestanku predstavništva ili prestankom postojanja osnivača predstavništva.¹¹⁴

Sudska praksa u parničnim i vanparničnim postupcima u kojima se kao stranka pojavljuju ogranci stranih privrednih društava potvrđuje zakonsku pretpostavku da je za

¹⁰⁹ V. čl. 573 Zakona o privrednim društvima

¹¹⁰ V. čl. 574 Zakona o privrednim društvima

¹¹¹ V. čl. 574 Zakona o privrednim društvima

¹¹² V. čl. 575 Zakona o privrednim društvima

¹¹³ V. čl. 577 Zakona o privrednim društvima

¹¹⁴ V. čl. 576 Zakona o privrednim društvima

postupanje nadležan sud prema mestu sedišta (poslovanja) ogranka stranog pravnog lica, osim ako zakonom nije predviđena mesna nadležnost nekog drugog suda. Sa druge strane, predstavništvo stranog privrednog društva je izdvojen organizacioni deo koji može obavljati prethodne i pripremne radnje u cilju zaključenja pravnog posla datog društva i nema svojstvo pravnog lica. De facto, predstavništvo može zaključivati samo pravne poslove u vezi sa tekućim poslovanjem. Strano privredno društvo odgovara za obaveze prema trećim licima koje nastanu u poslovanju njegovog predstavništva u Srbiji.

4.2. Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju

Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju¹¹⁵ utvrđuje spoljnotrgovinsko poslovanje u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije i sa propisima Evropske unije, kao i nadležnosti Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza.

„Spoljnotrgovinsko poslovanje je spoljnotrgovinski promet robe i usluga i obavljanje privrednih delatnosti stranog lica u Republici Srbiji i domaćeg lica u drugoj državi ili carinskoj teritoriji“.¹¹⁶ Ipak, za spoljnu trgovinu oružjem, vojnom opremom i robom dvostruke namene primenjuju se posebni zakoni. Takođe, spoljnotrgovinski promet pojednim vrstama roba i usluga može se posebno urediti u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije i propisima Evropske unije.

Spoljnotrgovinski promet je promet koji se obavlja između domaćih i stranih lica, a na osnovu ugovora zaključenih u skladu sa domaćim propisima i međunarodnim ugovorima.¹¹⁷ Obavljanje privrednih delatnosti u spoljnotrgovinskom poslovanju podrazumeva direktno ulaganje i investicione radove nekog stranog lica na teritoriji Republike Srbije, odnosno direktno ulaganje ili investicione radove domaćeg lica u nekoj drugoj državi ili carinskoj teritoriji.

¹¹⁵ Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju – ZSP, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2011

¹¹⁶ V. čl. 1 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹¹⁷ V. čl. 2 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

Direktno ulaganje predstavlja osnivanje privrednog društva, ogranka, predstavništva, kupovinu udela ili akcija u kapitalu privrednog društva, dokapitalizaciju privrednog društva i svaki drugi oblik ulaganja stranog lica u Republici Srbiji, odnosno domaćeg lica u drugoj državi ili carinskoj teritoriji.¹¹⁸ Investicioni radovi predstavljaju projektovanje, građevinske i zanatske radove, inženjerske radove i sve ostale radove i usluge na objektima koje pruža strano lice u Srbiji i koje pruža domaće lice u drugoj državi ili carinskoj teritoriji.

Domaćim licem se smatra pravno lice, ogranak domaćeg i stranog pravnog lica ili preduzetnik koji ima sedište (registrovano je) na teritoriji Republike Srbije, kao i fizičko lice koje ima prebivalište u Srbiji (izuzev fizičkog lica koje ima prebivalište, tj. boravište van Republike Srbije za period duži od godinu dana)¹¹⁹, dok se stranim licem smatra svako lice koje nije prethodno navedeno.

Sloboda spoljnotrgovinskog prometa robom može se ograničiti isključivo u skladu sa odredbama Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju.¹²⁰ Zakon nalaže da domaća i strana pravna lica, njihovi ogranci, kao i preduzetnici, stiču pravo i obavljaju spoljnotrgovinski promet robom pod jednakim uslovima.

Domaća i strana fizička lica spoljnotrgovinski promet robe obavljaju isključivo za sopstvene potrebe, za šta imaju ista prava. To podrazumeva da domaće ili strano fizičko lice ne sme uvoziti ili izvoziti veću količinu robe, odnosno robu za dalju preprodaju i slično.

Predstavništvo stranog pravnog lica obavlja poslove vezane za spoljnotrgovinsko poslovanje u skladu sa Zakonom o privrednim društvima¹²¹. (O ovome je bilo više reči u prethodnom delu rada.)

Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju objašnjava tretman najpovlašćenije nacije koji se u spoljnotrgovinskom prometu primenjuje sa državom ili sa carinskom teri-

¹¹⁸ V. čl. 2 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹¹⁹ V. čl. 3 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹²⁰ V. čl. 5 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹²¹ Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

torijom kojoj je ovaj tretman dodeljen međunarodnim sporazumom ili odlukom Vlade.¹²² „Tretman najpovlašćenije nacije u odnosu na robu, u smislu ovog zakona, podrazumeva da se sve prednosti, pogodnosti, povlastice ili izuzeća koje Republika Srbija odobri bilo kojoj robi poreklom iz ili koja je namenjena drugoj državi ili carinskoj teritoriji, odmah i bez odlaganja odobravaju istoj ili sličnoj robi poreklom iz ili koja je namenjena bilo kojoj državi ili carinskoj teritoriji“.¹²³ Takođe, „tretman najpovlašćenije nacije u odnosu na usluge, u smislu ovog zakona, podrazumeva tretman usluga i pružaoca usluga, koji potiču iz jedne države ili carinske teritorije, koji nije nepovoljniji od tretmana sličnih usluga i pružaoca sličnih usluga iz bilo koje druge države ili carinske teritorije“.¹²⁴ Ovakvi uslovi pružaju dodatne povoljnosti stranim direktnim investitorima u Srbiji.

Takođe, strana roba, usluge i prava intelektualne svojine stranih lica ne smeju imati nepovoljniji tretman od domaćih.¹²⁵

U spoljnotrgovinskom prometu robom „ne mogu uvoditi nova niti zadržavati postojeća kvantitativna ograničenja“, osim onih koja su propisana Zakonom o spoljnotrgovinskom poslovanju.¹²⁶

Kvantitativna ograničenja uvoza mogu se uvesti u cilju zaštite od prekomernog uvoza ili u cilju zaštite platnog bilansa. Ovakva ograničenja uvodi Vlada, na predlog resornog ministarstva.

Kvantitativna ograničenja izvoza mogu se privremeno uvesti u cilju sprečavanja kritične nestašice osnovnih proizvoda ili radi ublažavanja posledica takvih nestašica u zemlji. Ovakva ograničenja uvodi Vlada, na predlog resornog ministarstva.

Drugi vid uvođenja kvantitativnih ograničenja uvoza i izvoza jeste u cilju neophodne zaštite javnog morala, zaštite života i zdravlja ljudi, životinja ili biljaka, pri uvozu ili izvozu zlata i srebra, obezbeđivanja usaglašenosti sa propisima koji nisu u suprotnosti

¹²² V. čl. 6 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹²³ V. čl. 6 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹²⁴ V. čl. 6 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹²⁵ V. čl. 7 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹²⁶ V. čl. 8 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

sa odredbama sporazuma Svetske trgovinske organizacije (uključujući primenu carinskih propisa, propisa kojima se uređuje zaštita patenata, žigova i autorskih prava, kao i sprečavanje dovođenja u zabludu).

Predmetna ograničenja postoje i u slučajevima proizvoda izrađenih u zatvorima, radi zaštite umetničkog, istorijskog ili arheološkog blaga ili pak neobnovljivih prirodnih bogatstava. Potom, u cilju pribavljanja ili raspodele proizvoda usled njihove opšte ili lokalne nestašice, pod uslovom da sve države imaju pravo na pravičan udeo u snabdevanju proizvodima kao i da će takve mere biti ukinute kada prestanu da postoje razlozi zbog kojih su uvedene. Nadalje, kada su u pitanju fisioni materijali ili materijali od kojih oni potiču, promet oružja, municije i sredstava za vođenje rata, promet druge robe i materijala koji se vrši posredno ili neposredno za potrebe snabdevanja oružanih snaga. Takođe, i u cilju zaštite bezbednosti u vreme rata ili drugih vanrednih situacija u međunarodnim odnosima, u cilju ispunjavanja obaveza iz Povelje Ujedinjenih nacija u smislu održavanja međunarodnog mira i bezbednosti, kao i radi primene normi ili propisa o klasifikaciji, rangiranju ili plasiranju robe u međunarodnoj trgovini. Predmetna ograničenja uvodi Vlada, na predlog resornog ministarstva ili drugog nadležnog organa.

Izvoz robe predstavlja iznošenje, slanje, odnosno isporuku robe sa teritorije Srbije na teritoriju druge države ili carinske teritorije, u skladu sa carinskim propisima Republike Srbije.¹²⁷ Tako je uvoz robe unošenje, dopremanje, odnosno isporuka robe sa teritorije druge države ili carinske teritorije na teritoriju Srbije, u skladu sa carinskim propisima Republike Srbije. Tranzitom robe podrazumeva se prelazak robe preko carinske teritorije Srbije, a u skladu sa carinskim propisima Republike Srbije.

Za uvoz, izvoz ili tranzit pojedine robe, potrebna je dozvola koju na zahtev podnosioca izdaje ministarstvo ili drugi nadležni organ u skladu sa propisima – automatski (zahtev se odobrava u svim slučajevima uz podnetu propisanu dokumentaciju) ili neautomatski (zahtev se ne odobrava u svim slučajevima uz podnetu propisanu dokumentaciju).

¹²⁷ V. čl. 17 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

„Zahtev za izdavanje dozvole ne može da bude odbijen zbog manjih nedostataka u dokumentaciji koji ne utiču na osnovne podatke sadržane u zahtevu“.¹²⁸

Posebni uslovi izdavanja dozvole primenjuju se u slučaju posebne nadležnosti, sanitarnih, veterinarskih i fitosanitarnih zahteva, kao i tehničkih propisa i standarda.

U zaštiti spoljnotrgovinskog prometa robe i usluga, Vlada ima pravo da propiše: antidampinške, kompenzatorne, mere za zaštitu od prekomernog uvoza, i mere za zaštitu ravnoteže platnog bilansa.¹²⁹ Antidampinška mera predstavlja posebnu dažbinu na uvoz proizvoda koja se uvodi radi otklanjanja negativnih uticaja dampainga, tj. uvoza proizvoda u Srbiju po ceni koja je niža od normalne vrednosti sličnih proizvoda u državi ili carinskoj teritoriji izvoza, gde „normalnu vrednost“ predstavlja „cena sličnog proizvoda na tržištu države ili carinske teritorije izvoza, utvrđena u normalnim uslovima trgovine u toj državi ili carinskoj teritoriji izvoza, ili u slučaju nedovoljne prodaje na domaćem tržištu, cena koštanja uvećana za prodajne, opšte i administrativne troškove“.¹³⁰ Antidampinške dažbine na predlog ministarstva uvodi Vlada, u slučaju dampainga, štete za domaću industriju, tj. za ukupnu proizvodnju svih domaćih proizvođača sličnih proizvoda ili onih čija ukupna proizvodnja sličnih proizvoda čini pretežni deo ukupne domaće proizvodnje tih proizvoda, kao i u slučaju postojanja uzročne veze između dampainga i materijalne štete nanete domaćoj industriji, opasnosti od nastajanja materijalne štete ili znatnog usporavanja osnivanja takve industrije.¹³¹ Kompenzatorna mera je posebna dažbina na uvoz i izvoz proizvoda koja se uvodi u cilju otklanjanja negativnih uticaja subvencionisanja, koje se vrši u državi ili carinskoj teritoriji porekla. Dalje, prema ovom zakonu, subvenciju predstavlja „direktni ili indirektni finansijski doprinos ili bilo koja podrška cenama ili dohotku koju vrši vlada u državi ili carinskoj teritoriji porekla, odnosno izvoza proizvoda, u korist proizvođača, proizvodnje, izvoza ili transporta tih proizvoda u Republiku Srbiju, čime

¹²⁸ V. čl. 23 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹²⁹ V. čl. 29 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹³⁰ V. čl. 30 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹³¹ V. čl. 31 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

primaoci subvencije ostvaruju korist¹³². Kompenzatornu dažbinu uvodi Vlada na predlog ministarstva onda kada postoje subvencije, štete za domaću industriju ili uzročne veze između subvencije i štete.¹³³ Mera za zaštitu od prekomernog uvoza se može primeniti na neki proizvod „samo ukoliko se utvrdi da se takav proizvod uvozi u tako povećanim količinama, u apsolutnim ili relativnim vrednostima u odnosu na domaću proizvodnju i pod uslovima da prouzrokuje ili pretili da izazove ozbiljnu štetu domaćoj industriji, koja proizvodi slične ili direktno konkurentne proizvode“.¹³⁴ Ozbiljna šteta je značajno opšte pogoršanje položaja domaće industrije.¹³⁵

Mera za zaštitu ravnoteže platnog bilansa može da se uvede onda kada je neophodno da se zaustavi znatno opadanje deviznih rezervi ili spreči neposredna opasnost od znatnijeg opadanja deviznih rezervi, ili da se uvećaju veoma niske devizne rezerve. Određeni osnovni proizvodi mogu se izuzeti od primene mera za zaštitu ravnoteže platnog bilansa, s tim što ove mere ne mogu da se uvedu ni da se primene radi zaštite domaćih proizvođača. Mere zasnovane na ceni takođe se mogu uvesti radi zaštite ravnoteže platnog bilansa, u skladu sa zakonom, i one obuhvataju uvozne dažbine, zahteve za polaganjem uvoznog depozita i druge trgovinske mere koje utiču na cenu uvezene robe.¹³⁶ Ipak, ukoliko mere zasnovane na ceni ne mogu da zaustave naglo pogoršanje platnog bilansa, Vlada ima pravo da na predlog ministarstva i na osnovu podataka i mišljenja dobijenih od Narodne banke Srbije, ograniči količinu i vrednost uvoza radi zaštite platnog bilansa.¹³⁷

Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju takođe uređuje i naplatu, plaćanje u robi ili u uslugama, izvoz i uvoz bez naplate ili plaćanja, izuzetke u vezi sa robom kupljenom u drugoj državi ili carinskoj teritoriji, kao i praćenje pojedinih spoljnotrgovinskih poslova. Izvoz ili uvoz robe i usluga se može vršiti bez naplate, ili plaćanja radi ispunjenja obaveza

¹³² V. čl. 32 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹³³ V. čl. 33 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹³⁴ V. čl. 34 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹³⁵ V. čl. 34 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹³⁶ V. čl. 35 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹³⁷ V. čl. 36 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

iz ugovora i u drugim slučajevima koje propiše Vlada.¹³⁸ „Domaće lice robu kupljenu u drugoj državi ili carinskoj teritoriji ne mora da: uveze ako se ta roba, na osnovu ugovora, neposredno isporučuje u drugu državu ili carinsku teritoriju, ili stavi u slobodan promet, ako se ta roba nakon sprovedenog odgovarajućeg carinskog postupka otprema sa teritorije Republike Srbije“.¹³⁹

Kako bi se unapredilo spoljnotrgovinsko poslovanje i efikasnije primenjivao Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju i drugi propisi koji ga regulišu, Vlada ima pravo da propiše obavezu evidencije ili izveštavanja o pojedinim spoljnotrgovinskim poslovima i sadržaj tih evidencija i izveštaja.¹⁴⁰ Ovakav eventualni postupak direktno ne uzrokuje dodatno ograničenje slobode spoljne trgovine.

Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju dalje uređuje promociju izvoza i stranih ulaganja, koju prema ovom zakonu sprovodi Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza. Ona priprema, razvija i predstavlja informacije o poslovnim mogućnostima i prednostima ulaganja u privredu Srbije, obaveštava strane ulagače o programima za ulaganja i izvoz i o mogućnostima za konkretna strana ulaganja u određenim oblastima, pruža im stručnu pomoć prilikom izbora oblasti i mesta za ulaganje kao i prilikom pribavljanja licenci i dozvola za obavljanje određenih delatnosti ili ulaganja pred nadležnim organima i ovlašćenim organizacijama, a u slučajevima u kojima su dozvole neophodne takođe organizuje i kontakte domaćih lica i zainteresovanih stranih ulagača. Takođe, Agencija saraduje sa odgovarajućim institucijama i organizacijama u drugim državama ili carinskoj teritoriji radi povećanja direktnih stranih ulaganja, koordinira mere i aktivnosti finansijskih podsticaja u cilju povećanja stranih ulaganja, sastavlja i ažurira baze podataka o mogućnostima Republike Srbije u oblasti stranih ulaganja, kao i druge poslove određene zakonom.¹⁴¹ Sa druge strane, kada je u pitanju uvoz, ona ukazuje na komparativne prednosti Srbije u osnovnim ciljnim sektorima, pruža stručnu pomoć privrednim subjek-

¹³⁸ V. čl. 38 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹³⁹ V. čl. 39 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹⁴⁰ V. čl. 40 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹⁴¹ V. čl. 44 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

tima u razvoju njihovih izvoznih mogućnosti, obaveštava izvoznike iz Srbije o potrebama potencijalnih stranih korisnika a strane korisnike o mogućnostima domaćih izvoznika, koordinira mere i aktivnosti finansijske pomoći za podsticanje izvoza, predlaže mere i aktivnosti za unapređenje imidža i brendiranja Srbije, saraduje sa odgovarajućim institucijama i organizacijama u drugoj državi ili carinskoj teritoriji radi povećanja i razvoja izvoza, sastavlja i ažurira baze podataka o mogućnostima Republike Srbije u oblasti izvoza, kao i druge poslove određene zakonom.¹⁴² Rad Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza nadzire resorno ministarstvo.

Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju takođe propisuje i kaznene odredbe nepoštovanja zakonskih uslova u spoljnotrgovinskom poslovanju. Tako će pravno lice koje dodeljenu kvotu ne koristi u skladu sa uslovima ovog zakona, biti kažnjeno za prekršaj novčanom kaznom od 100.000 do 1.000.000 dinara. Novčanom kaznom od 10.000 do 100.000 dinara za prekršaj će se kazniti preduzetnik, odnosno lice koje je odgovorno u pravnom licu. Učiniocu se može izreći opomena, u pojedinim slučajevima, onda kada prekršaj nije učinjen sa namerom obmanjivanja ili grubog nemara.¹⁴³

Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju implicira da obavljanje privrednih delatnosti u spoljnotrgovinskom poslovanju podrazumeva direktno ulaganje i investicione radove nekog stranog lica na teritoriji Srbije, odnosno direktno ulaganje ili investicione radove domaćeg lica u nekoj drugoj državi ili carinskoj teritoriji. Domaćim licem smatra se pravno lice, ogranak domaćeg i stranog pravnog lica ili preduzetnik koji ima sedište registrovano na teritoriji Republike Srbije, ili fizičko lice koje ima prebivalište u Srbiji (izuzev fizičkog lica koje ima prebivalište, tj. boravište van Republike Srbije za period duži od godinu dana)¹⁴⁴, dok se stranim licem smatraju sva ostala lica. Prema zakonu, domaća i strana pravna lica, njihovi ogranci, kao i preduzetnici, stiču pravo i obavljaju spoljnotrgovinski promet robom pod jednakim uslovima. Predstavništvo stranog pravnog

¹⁴² V. čl. 45 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹⁴³ Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju – ZSP, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2011

¹⁴⁴ V. čl. 3 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

lica obavlja poslove vezane za spoljnotrgovinsko poslovanje u skladu sa Zakonom o privrednim društvima.

Uslovi koji pružaju dodatne povoljnosti stranim direktnim investitorima u Srbiji su „tretman najpovlašćenije nacije u odnosu na robu“, u skladu sa Zakonom o spoljnotrgovinskom poslovanju, koji „podrazumeva da se sve prednosti, pogodnosti, povlastice ili izuzeća koje Republika Srbija odobri bilo kojoj robi poreklom iz ili koja je namenjena drugoj državi ili carinskoj teritoriji, odmah i bez odlaganja odobravaju istoj ili sličnoj robi poreklom iz ili koja je namenjena bilo kojoj državi ili carinskoj teritoriji“.¹⁴⁵ Takođe, „tretman najpovlašćenije nacije u odnosu na usluge, u smislu ovog zakona, podrazumeva tretman usluga i pružaoca usluga, koji potiču iz jedne države ili carinske teritorije, koji nije nepovoljniji od tretmana sličnih usluga i pružaoca sličnih usluga iz bilo koje druge države ili carinske teritorije“¹⁴⁶, dok strana roba, usluge i prava intelektualne svojine stranih lica ne smeju imati nepovoljniji tretman od domaćih.

4.3. Zakon o deviznom poslovanju

Zakon o deviznom poslovanju¹⁴⁷ uređuje plaćanja, naplaćivanja i prenose između rezidenata i nerezidenata u stranim sredstvima plaćanja i u dinarima, plaćanja, naplaćivanja i prenose između rezidenata u stranim sredstvima plaćanja, kupovinu i prodaju sredstava plaćanja između rezidenata i nerezidenata, kao i kupovinu i prodaju stranih sredstava plaćanja između rezidenata. Ovaj zakon takođe uređuje i jednostrane prenose sredstava plaćanja iz Srbije i u Srbiju, a koji nemaju obeležja izvršenja posla između rezidenata i nerezidenata, potom tekuće i depozitne račune rezidenata u inostranstvu i rezidenata i nerezidenata u Srbiji, kao i kreditne poslove u Srbiji u devizama i kreditne poslove sa inostranstvom.¹⁴⁸

¹⁴⁵ V. čl. 6 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹⁴⁶ V. čl. 6 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

¹⁴⁷ Zakon o deviznom poslovanju – ZDP, *Službeni glasnik RS*, 31/2011 i 119/2012

¹⁴⁸ V. čl. 1 Zakona o deviznom poslovanju

Rezidenti su pravna lica koja su registrovana i koja imaju sedište u Srbiji, preduzetnici kao fizička lica koja su registrovana u Srbiji i koja radi sticanja dobiti, u vidu zanimanja, obavljaju zakonom dozvoljenu delatnost.¹⁴⁹ Zatim, ogranci stranih pravnih lica upisani u registar kod nadležnog organa u Srbiji, fizička lica koja imaju prebivalište u Srbiji (osim fizičkih lica čiji je boravak u inostranstvu duži od godinu dana), fizička lica – strani državljani koji na osnovu dozvole za boravak, tj. radne vize, u Srbiji borave duže od godinu dana (izuzev diplomatsko-konzularnih predstavnika stranih zemalja i članova njihovih porodica), korisnici sredstava budžeta Republike Srbije, korisnici sredstava organizacija za obavezno socijalno osiguranje i korisnici sredstava budžeta lokalne vlasti, kao i drugi korisnici javnih sredstava koji su uključeni u sistem konsolidovanog računa trezora. Ovde spadaju i diplomatska, konzularna i druga predstavništva u inostranstvu koja se finansiraju iz budžeta Republike Srbije, kao i domaći državljani zaposleni u tim predstavništvima i članovi njihovih porodica. Nerezidenti su sva ostala navedena lica.

Banka je takođe rezident, kao akcionarsko društvo sa sedištem u Srbiji koje ima dozvolu za rad Narodne banke Srbije i obavlja depozitne i kreditne poslove, poslove platnog prometa i kreditne poslove sa inostranstvom, kao i druge poslove u skladu sa zakonom.¹⁵⁰

Sredstva plaćanja su dinar i strana sredstva plaćanja, u koja se ubrajaju devize (potraživanja u inostranstvu koja glase na stranu valutu) i efektivni strani novac (potraživanja u gotovini, odnosno papirni ili kovani novac koji glasi na stranu valutu), dok su instrumenti plaćanja: čekovi, menice, akreditivi, doznake, platne kartice i drugi instrumenti plaćanja (potraživanja od izdavaoca – nerezidenta, koja glase na stranu valutu i mogu se unovčiti u stranu valutu).¹⁵¹

Tekući poslovi su poslovi zaključeni između rezidenata i nerezidenata čija namena nije prenos kapitala, dok su kapitalni poslovi oni između rezidenata i nerezidenata čija je

¹⁴⁹ V. čl. 2 Zakona o deviznom poslovanju

¹⁵⁰ V. čl. 2 Zakona o deviznom poslovanju

¹⁵¹ V. čl. 2 Zakona o deviznom poslovanju

namena prenos kapitala.¹⁵² U kapitalne poslove se, osim direktnih investicija ubrajaju još i ulaganje u nekretnine, poslovi sa hartijama od vrednosti, poslovi sa finansijskim derivatima, poslovi sa investicionim i dobrovoljnim penzijskim fondovima, kreditni poslovi, garancijski poslovi, depozitni poslovi, poslovi po osnovu ugovora o osiguranju u skladu sa zakonom koji uređuje osiguranje, kao i jednostrani prenosi sredstava plaćanja (lični i fizički).

Zakon o deviznom poslovanju direktne investicije definiše kao ulaganja rezidenta u inostranstvu i nerezidenta u Srbiji – u pravno lice, sa ciljem da se uključi u upravljanje poslovima tog pravnog lica, u vidu osnivanja pravnog lica, ogranka ili predstavništva, kupovine udela ili akcija u kapitalu pravnog lica, dokapitalizacije pravnog lica kao i svakog drugog oblika ulaganja kojim ulagač stiče najmanje 10% učešća u osnovnom kapitalu, odnosno najmanje 10% glasačkih prava, u roku ne dužem od godinu dana od dana prvog ulaganja u to pravno lice u slučaju sukcesivnih ulaganja (radi dostizanja praga od 10%), kao i krediti i zajmovi sa rokom dospeća od pet godina (ili duže) ukoliko imaju prirodu podređenog potraživanja (subordinirani krediti i zajmovi).¹⁵³

U slučaju kapitalnih poslova, plaćanje, naplaćivanje i prenos između rezidenata i nerezidenata vrše se slobodno, osim ako Zakonom o deviznom poslovanju nije drugačije propisano.¹⁵⁴

Kada je reč o plaćanju i prenosu kapitala po osnovu direktnih investicija, za rezidente se ono vrši slobodno¹⁵⁵, u skladu sa Zakonom o spoljnotrgovinskom poslovanju, dok se plaćanje i prenos kapitala po osnovu direktnih investicija nerezidenata u Srbiji vrši slobodno, u skladu sa Zakonom o stranim ulaganjima. Tako, rezidenti mogu vršiti plaćanje i naplatu radi kupovine i prodaje u inostranstvu udela u kapitalu stranog pravnog lica koje se ne smatra direktnom investicijom, dok nerezidenti mogu vršiti plaćanje i naplatu radi kupovine i prodaje udela u kapitalu rezidenta pravnog lica koje se ne smatra direktnom investicijom, u skladu sa zakonom koji uređuje privredna društva.¹⁵⁶

¹⁵² V. čl. 2 Zakona o deviznom poslovanju

¹⁵³ V. čl. 2 Zakona o deviznom poslovanju

¹⁵⁴ V. čl. 10 Zakona o deviznom poslovanju

¹⁵⁵ V. čl. 11 Zakona o deviznom poslovanju

¹⁵⁶ V. čl. 11a Zakona o deviznom poslovanju

Plaćanje prilikom ulaganja u nepokretnosti, tj. plaćanje sa ciljem sticanja svojine na nepokretnostima nerezidenata u Srbiji, vrši se slobodno, u skladu sa Zakonom o osnovama svojinsko pravnih odnosa.¹⁵⁷

4.4. Zakon o radu

Važnost Zakona o radu¹⁵⁸ za strane direktne investicije i donošenje odluke o investiranju u određenu zemlju ogleda se u ukupnoj poslovnoj, pravnoj regulativi, uređenju ljudskih resursa unutar jedne kompanije i slično.

Zakon o radu potrebno je da reguliše način na koji pravna regulativa omogućava prohodnost radne snage, i samog investitora.

Danas je u Srbiji procedura za poslodavca izuzetno skupa.

Istovremeno, u velikom broju zloupotrebljava se pravo na otpremninu, što predstavlja jedan od osnovnih problema za strane investitore. Zaposleni, proglašeni tehnološkim viškom, u Srbiji profitiraju od dvostrukih i višestrukih otpremnina.

Zakon o radu u Srbiji predviđa za poslodavca da je dužan da isplati otpremninu za celokupan radni staž zaposlenog proglašenog tehnološkim viškom.

Zaposleni zloupotrebljavaju otpremninu tako što kao radnici u državnoj službi, nakon što su proglašeni tehnološkim viškom, uzimaju otpremninu koja im sleduje, nakon čega odlaze u privatnu firmu gde se namerno ponašaju neodgovorno i kreiraju situaciju u kojoj bi poslodavac bio primoran da sa njima raskine ugovor o radu. Kako bi izbegao kazne na sudu zbog izbacivanja radnika koji iza sebe ima dugogodišnje radno iskustvo, poslodavac se opredeljuje za varijantu da nemarnog radnika proglasi tehnološkim viškom. U ovom slučaju zaposleni ponovo profitira od otpremnine, koja je i ovog puta u iznosu vrednom za njegov ukupan radni staž.

Osim bahatog ponašanja zaposlenih, poslodavac dolazi u situaciju da otpremninu plaća iz budžeta koji svakako nije planiran u ovakve svrhe.

¹⁵⁷ V. čl. 12 Zakona o deviznom poslovanju

¹⁵⁸ Zakon o radu – ZR, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014

Novi zakon bi trebalo da pitanje zloupotrebe otpremnine reguliše tako što će poslodavca obavezati da isplati otpremninu isključivo za period koji je odrađen u njegovoj firmi. Tako novi Zakon o radu¹⁵⁹ ipak reguliše tehnološki višak na takav način da zaposleni ne može da ostvari pravo na otpremninu za isti period za koji mu je već isplaćena otpremnina kod istog ili kod nekog drugog poslodavca. Prema članu 158 novog Zakona o radu, poslodavac je dužan da zaposlenom isplati otpremninu pre otkaza ugovora o radu, u skladu sa članom 179 ovog zakona, koja se utvrđuje opštim aktom ili ugovorom o radu, ali tako da „ne može biti niža od zbira trećine zarade zaposlenog za svaku navršenu godinu rada u radnom odnosu kod poslodavca kod koga ostvaruje pravo na otpremninu“¹⁶⁰ (čl. 158, Zakon o radu – ZR, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014). Član 158 nalaže da se visina otpremnine izračunava uzimajući u obzir i vreme provedeno u radnom odnosu kod poslodavca prethodnika onda kada dođe do statusne promene i promene poslodavca u smislu člana 147¹⁶¹ Zakona o radu, ili kada je reč o licima povezanih sa poslodavcem u skladu sa zakonom, s tim da se „promena vlasništva nad kapitalom ne smatra se promenom poslodavca u smislu ostvarivanja prava na otpremninu u skladu sa ovim članom“¹⁶² (čl. 158, Zakon o radu – ZR, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014). Duži period za isplatu otpremnine od perioda utvrđenog u stavu 2 i 3 člana 158 Zakona o radu, ne može se utvrditi opštim aktom ili ugovorom o radu.

Kada je reč o radnom vremenu zaposlenih, član 51 Zakona o radu nalaže da se opštim aktom može utvrditi da puno radno vreme bude kraće od 40 časova nedeljno, ali ne kraće od 36 časova nedeljno.¹⁶³

Član 37 Zakona o radu nalaže da „ugovor o radu može da se zaključi na određeno vreme, za zasnivanje radnog odnosa čije je trajanje unapred određeno objektivnim razlo-

¹⁵⁹ Zakon o radu – ZR, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014

¹⁶⁰ Čl. 158, Zakon o radu – ZR, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014

¹⁶¹ V. čl. 158, Zakona o radu

¹⁶² Član 158, Zakon o radu – ZR, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014

¹⁶³ V. čl. 51

zima koji su opravdani rokom ili izvršenjem određenog posla ili nastupanjem određenog događaja, za vreme trajanja tih potreba¹⁶⁴ (član 37 Zakona o radu). Takođe, po isteku perioda u trajanju od dve godine, poslodavac ima pravo da zasnjuje novi ugovor isključivo na neodređeno vreme, osim ukoliko je zaposlenje na datom radnom mestu neophodno zbog zamene privremeno odsutnog zaposlenog, a do njegovog povratka, ukoliko se radni odnos zasniva za rad na projektu čije je vreme unapred određeno, te se ono može odrediti za period ne duži od završetka projekta, ili ukoliko se radni odnos zasniva sa osobom koja nije državljanin Republike Srbije, gde se radni odnos može zasnovati na osnovu dozvole za rad u skladu sa zakonom, a najduže do isteka roka na koji je ta dozvola izdata.¹⁶⁵

4.5. Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji i zakoni o doprinosima

Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji¹⁶⁶ uređuje postupak utvrđivanja, naplate i kontrole javnih prihoda na koje se ovaj zakon primenjuje, prava i obaveze poreskih obveznika, registracija poreskih obveznika i poreska krivična dela i prekršaje, postupak izdavanja i oduzimanja ovlašćenja za obavljanje menjačkih poslova, kontrole menjačkih poslova i kontrole deviznog poslovanja, kao i postupak obavljanja poslova državne uprave u oblasti igara na sreću.

Poreski obveznik nerezident Republike Srbije koji nema stalnu poslovnu jedinicu na teritoriji Republike Srbije, odnosno koji ostvaruje prihode ili stiče imovinu na teritoriji Srbije van poslovanja svoje stalne poslovne jedinice, dužan je da u roku od deset dana od dana početka ostvarivanja prihoda, odnosno sticanja imovine podložne oporezivanju na teritoriji Srbije, obavesti Poresku upravu o licu koje je njegov poreski punomoćnik (osim

¹⁶⁴ Član 37, Zakon o radu – ZR, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014

¹⁶⁵ V. čl. 37

¹⁶⁶ Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji – ZPPPA, *Službeni glasnik RS*, br. 80/2002, 84/2002 - ispr., 23/2003 – ispr., 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005 – dr. zakon, 62/2006 – dr. zakon, 63/2006 – ispr. dr. zakona, 61/2007, 20/2009, 72/2009 – dr. zakon, 53/2010, 101/2011, 2/2012 – ispr., 93/2012, 47/2013 i 108/2013, 68/2013

ukoliko nerezident ostvaruje prihode koji se oporezuju po odbitku, za koje poreski obveznik nije dužan da podnese poresku prijavu).¹⁶⁷ U tom slučaju nema obavezu da odredi punomoćnika. Tako poreska uprava, po službenoj dužnosti, iz reda poreskih savetnika ili advokata postavlja zastupnika nerezidentu koji nije u roku obavestio Poresku upravu o svom poreskom punomoćniku.¹⁶⁸

Poreska uprava u cilju identifikacije poreskih obveznika, fizičkim licima, preduzetnicima, pravnim licima, pa tako i stalnim poslovnim jedinicama nerezidentnog pravnog lica – dodeljuje poreski identifikacioni broj (PIB), a isključivo ukoliko osnivač nema dospele neizmerene obaveze po osnovu javnih prihoda nastale u vezi sa obavljanjem delatnosti.¹⁶⁹ Tako su PIB dužni da, osim obaveznih rezidenata, imaju i sve stalne poslovne jedinice nerezidentnog pravnog lica, nerezidentna pravna i fizička lica koja određuju punomoćnika u skladu sa Zakonom o poreskom postupku i poreskoj administraciji. Stalna poslovna jedinica nerezidentnog pravnog lica definisana je odredbama Zakona o porezu na dobit pravnih lica.¹⁷⁰

Stalna poslovna jedinica nerezidentnog pravnog lica podnosi prijavu za registraciju Poreskoj upravi prema svom mestu sedišta.¹⁷¹ Nerezidentno pravno i fizičko lice podnosi prijavu za registraciju sedištu Poreske uprave, u roku od pet dana od dana upisa u sudski ili drugi registar.

Kao što je u radu već napomenuto, poreski obveznici – pravna lica, stalne poslovne jedinice nerezidentnih pravnih lica i preduzetnici, dužni su da poslovne knjige i evidencije radi oporezivanja vode u skladu sa poreskim zakonom.¹⁷²

„Status rezidenta države sa kojom je zaključen ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja nerezident dokazuje kod isplatioca prihoda – rezidenta, potvrdom o rezi-

¹⁶⁷ V. čl. 14 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji

¹⁶⁸ V. čl. 16 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji

¹⁶⁹ V. čl. 26 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji

¹⁷⁰ Zakon o porezu na dobit pravnih lica – ZPDPL, *Službeni glasnik RS*, br. 25/2001, 80/2002, 43/2003, 84/2004 i 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 – dr. zakon i 142/2014

¹⁷¹ V. čl. 28 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji

¹⁷² V. čl. 37 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji

dentnosti overenom od nadležnog organa druge države ugovornice čiji je rezident, i to na posebnom obrascu, ili overenom prevodu potvrde na obrascu koji propisuje nadležni organ države sa kojom je zaključen ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja“.¹⁷³

Poreski obveznik koji Poreskoj upravi ne podnese informativnu poresku prijavu, dobiće novčanu kaznu u visini od 3% ukupnog prihoda ostvarenog za prethodnu godinu, kao kaznu za prekršaj.¹⁷⁴ U svim ostalim slučajevima poreskih prekršaja pravnih lica i preduzetnika, primeniće se novčana kazna u iznosu od 100.000 do 1.000.000 dinara.

Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje¹⁷⁵ uređuje doprinose za obavezno socijalno osiguranje kojima se obezbeđuju sredstva za finansiranje penzijskog i invalidskog osiguranja (doprinos za obavezno penzijsko i invalidsko osiguranje, dodatni doprinos za staž osiguranja koji se računa sa uvećanim trajanjem u skladu sa zakonom, doprinos za slučaj invalidnosti i telesnog oštećenja po osnovu povrede na radu i profesionalne bolesti u slučajevima utvrđenim zakonom), sredstva za finansiranje zdravstvenog osiguranja (doprinos za obavezno zdravstveno osiguranje, doprinos za slučaj povrede na radu i profesionalne bolesti u slučajevima utvrđenim zakonom) i sredstva za finansiranje osiguranja za slučaj nezaposlenosti (doprinos za obavezno osiguranje za slučaj nezaposlenosti). Zakon dalje uređuje obveznike, osnovice, stope doprinosa, način obračunavanja i plaćanja doprinosa, kao i druga pitanja od značaja za utvrđivanje i plaćanje doprinosa.

Obveznici doprinosa na osnovicu su između ostalog i poslodavci za strane državljanke koji na teritoriji Republike Srbije rade na osnovu posebnog ugovora o razmeni stručnjaka ili sporazuma o međunarodnoj tehničkoj saradnji.¹⁷⁶

¹⁷³ V. čl. 195a Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji

¹⁷⁴ V. čl. 178b Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji

¹⁷⁵ Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje – ZDOS, *Službeni glasnik RS*, br. 84/2004, 61/2005, 62/2006, 5/2009, 52/2011, 101/2011, 7/2012 – usklađeni din. izn., 8/2013 – usklađeni din. izn., 47/2013, 108/2013, 6/2014 – usklađeni din. izn. i 57/2014

¹⁷⁶ V. čl. 9 Zakona o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje

Osnovica doprinosa za lica koja su na teritoriji Republike Srbije zaposlena kod stranih ili međunarodnih organizacija i ustanova, ili kod stranih pravnih ili fizičkih lica, je zarada.¹⁷⁷

Zakon o zdravstvenom osiguranju¹⁷⁸ uređuje prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja zaposlenih i drugih građana obuhvaćenih ovim osiguranjem, zatim njegovu organizaciju i finansiranje, dobrovoljno zdravstveno osiguranje i druga pitanja od značaja za sistem zdravstvenog osiguranja. U zdravstveno osiguranje u Srbiji ubrajaju se obavezno zdravstveno osiguranje¹⁷⁹ (osiguranje koje obezbeđuje pravo na zdravstvenu zaštitu i na novčane naknade za slučajeve utvrđene Zakonom o zdravstvenom osiguranju) i dobrovoljno zdravstveno osiguranje (osiguranje od nastanka rizika plaćanja učešća u troškovima zdravstvene zaštite u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju, osiguranje građana koji nisu obavezno osigurani po ovom zakonu odnosno koji se nisu uključili u obavezno zdravstveno osiguranje, i osiguranje na veći obim i standard i druge vrste prava iz zdravstvenog osiguranja¹⁸⁰).

Državljeni Republike Srbije, strani državljani ili lica bez državljanstva, koji su na teritoriji Srbije zaposleni kod stranih ili međunarodnih organizacija i ustanova ili kod stranih pravnih ili fizičkih lica, osiguranici su koji su obavezno osigurani u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju, osim ukoliko međunarodnim ugovorom nije drukčije određeno.¹⁸¹

Troškovi zdravstvene zaštite stranih državljana, odnosno osiguranika, „ako je međunarodnim ugovorom utvrđeno recipročno plaćanje, isplaćuju se u skladu sa zakonom“, tj. u skladu sa međunarodnim ugovorom.¹⁸²

¹⁷⁷ V. čl. 15 Zakona o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje

¹⁷⁸ Zakon o zdravstvenom osiguranju – ZZO, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005, 109/2005 – ispr., 57/2011, 110/2012 – odluka US, 119/2012, 99/2014, 123/2014 i 126/2014 – odluka US

¹⁷⁹ V. čl. 2 Zakona o zdravstvenom osiguranju

¹⁸⁰ V. čl. 4 Zakona o zdravstvenom osiguranju

¹⁸¹ V. čl. 14 Zakona o zdravstvenom osiguranju

¹⁸² V. čl. 29 Zakona o zdravstvenom osiguranju

Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju¹⁸³ uređuje obavezno penzijsko i invalidsko osiguranje koje obuhvata obavezno i dobrovoljno penzijsko i invalidsko osiguranje, kao i penzijsko i invalidsko osiguranje za lica koja nisu obavezno osigurana po ovom zakonu, a uključila su se u obavezno osiguranje.¹⁸⁴ Obavezno penzijsko i invalidsko osiguranje obezbeđuje prava za slučaj starosti, invalidnosti, smrti i telesnog oštećenja, dok dobrovoljno penzijsko i invalidsko osiguranje na osnovu ugovora, može obezbediti prava za slučaj starosti, invalidnosti, smrti i telesnog oštećenja, ili veći obim tih prava od obima utvrđenog ovim zakonom, kao i druga prava iz ovog osiguranja.¹⁸⁵

Domaći državljani, strani državljani i lica bez državljanstva koji su na teritoriji Republike Srbije zaposleni kod stranih ili međunarodnih organizacija i ustanova ili kod stranih pravnih ili fizičkih lica, predstavljaju zaposlene osiguranike (ako međunarodnim ugovorom nije drugačije određeno, odnosno ako je takvo osiguranje predviđeno međunarodnim ugovorom).¹⁸⁶

Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti¹⁸⁷ uređuje poslove i nosioce poslova zapošljavanja, prava i obaveze nezaposlenog i poslodavca, aktivnu politiku zapošljavanja, osiguranje za slučaj nezaposlenosti i druga pitanja od značaja za zapošljavanje, povećanje zaposlenosti i sprečavanje dugoročne nezaposlenosti u Republici Srbiji. Ovaj zakon zasniva se na načelima zabrane diskriminacije, nepristrasnosti pri obavljanju poslova zapošljavanja, rodne ravnopravnosti, afirmativne akcije usmerene prema teže zapošljivim nezaposlenim licima, slobode u izboru zanimanja i radnog mesta, i besplatnosti obavljanja poslova zapošljavanja prema nezaposlenim licima.

¹⁸³ Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju – ZPIO, *Službeni glasnik RS*, br. 34/2003, 64/2004 – odluka USRS, 84/2004 – dr. zakon, 85/2005, 101/2005 – dr. zakon, 63/2006 – odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014 i 142/2014

¹⁸⁴ V. čl. 1 Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju

¹⁸⁵ V. čl. 3 i 4 Zakona o zdravstvenom osiguranju

¹⁸⁶ V. čl. 11 Zakona o zdravstvenom osiguranju

¹⁸⁷ Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti – ZZOSN, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2010

Osvrćući se na strane investitore, poslodavac je domaće ili strano pravno i fizičko lice koje prijavljuje potrebu za zapošljavanjem, zapošljava i uplaćuje doprinos za osiguranje za slučaj nezaposlenosti.¹⁸⁸

Nacionalna služba za zapošljavanje, između ostalog, vodi posebnu evidenciju o stranim licima i licima bez državljanstva.¹⁸⁹ Strani državljanin ili lice bez državljanstva ima pravo da se prijavi kao nezaposleno lice, ukoliko ima odobrenje za stalni ili privremeni boravak i važeću radnu dozvolu, dok evidencija o nezaposlenom prestaje da se vodi u trenutku prestanka odobrenja za stalni ili privremeni boravak.¹⁹⁰

Zakon o porezu na dobit pravnih lica¹⁹¹ uređuje oporezivanje pravnih lica. Nerezident Republike Srbije podleže oporezivanju dobiti koju ostvari poslovanjem preko stalne poslovne jedinice koja se nalazi na teritoriji Srbije na način propisan Zakonom o porezu na dobit pravnih lica (ukoliko međunarodnim ugovorom o izbegavanju dvostrukog oporezivanja nije uređeno drukčije), te je nerezidentni obveznik, u smislu ovog zakona, pravno lice koje je osnovano i koje ima mesto stvarne uprave i kontrole van teritorije Srbije.¹⁹²

Nerezidentnim pravnim licem iz jurisdikcije sa preferencijalnim poreskim sistemom, prema ovom zakonu, smatra se nerezidentno pravno lice koje je osnovano na teritoriji jurisdikcije sa preferencijalnim poreskim sistemom, nerezidentno pravno lice koje ima registrovano sedište na teritoriji jurisdikcije sa preferencijalnim poreskim sistemom, nerezidentno pravno lice koje ima sedište uprave na teritoriji jurisdikcije sa preferencijalnim poreskim sistemom, ili nerezidentno pravno lice koje ima mesto stvarne uprave na teritoriji jurisdikcije sa preferencijalnim poreskim sistemom.

Stalna poslovna jedinica je svako stalno mesto poslovanja preko kojeg nerezidentni obveznik obavlja delatnost, a naročito: ogranak, pogon, predstavništvo, mesto proizvodnje,

¹⁸⁸ V. čl. 4 Zakona o zdravstvenom osiguranju zapošljavanju i osiguranju u slučaju nezaposlenosti

¹⁸⁹ V. čl. 83 Zakona o zdravstvenom osiguranju zapošljavanju i osiguranju u slučaju nezaposlenosti

¹⁹⁰ V. čl. 83 i 85 Zakona o zdravstvenom osiguranju zapošljavanju i osiguranju u slučaju nezaposlenosti

¹⁹¹ Zakon o porezu na dobit pravnih lica – ZPDPL, *Službeni glasnik RS*, br. 25/2001, 80/2002, 43/2003, 84/2004 i 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 – dr. zakon i 142/2014

¹⁹² V. čl. 3 Zakona o porezu na dobit pravnih lica

fabrika ili radionica, rudnik, kamenolom ili drugo mesto eksploatacije prirodnog bogatstva, stalno ili pokretno gradilište, građevinski ili montažni radovi – ukoliko im je period trajanja duži od šest meseci, i to: jedna od više izgradnji ili montaža koje se uporedno obavljaju, ili nekoliko izgradnji ili montaža koje se obavljaju bez prekida jedna za drugom.¹⁹³

Ukoliko lice, zastupajući nerezidentnog obveznika, ima i vrši ovlašćenje da zaključuje ugovore u ime tog obveznika, „smatra se da nerezidentni obveznik ima stalnu poslovnu jedinicu u pogledu poslova koje zastupnik vrši u ime obveznika“.¹⁹⁴

Nerezidentni obveznik koji na teritoriji Srbije obavlja delatnost poslovanjem preko stalne poslovne jedinice koja vodi poslovne knjige u skladu sa propisima kojima se uređuje računovodstvo i revizija (ogranak i drugi organizacioni delovi nerezidentnog obveznika koji obavljaju delatnost), oporezivu dobit utvrđuje u skladu sa Zakonom o porezu na dobit pravnih lica i za stalnu poslovnu jedinicu podnosi poreski bilans.¹⁹⁵ „Nerezidentni obveznik koji obavlja delatnost preko stalne poslovne jedinice koja ne vodi poslovne knjige u skladu sa propisima kojima se uređuje računovodstvo i revizija, dužan je da vodi u toj stalnoj poslovnoj jedinici evidenciju kojom se obuhvataju svi podaci o prihodima i rashodima, kao i drugi podaci od značaja za utvrđivanje dobiti koju ta jedinica ostvaruje poslovanjem na teritoriji Republike“.¹⁹⁶ Poreski bilans i poresku prijavu takođe podnosi i nerezidentni obveznik koji delatnost na teritoriji Srbije obavlja preko stalne poslovne jedinice koja se saglasno međunarodnom ugovoru o izbegavanju dvostrukog oporezivanja ne smatra stalnom poslovnom jedinicom.¹⁹⁷

Kamata i pripadajući troškovi po osnovu zajma odobrenog stalnoj poslovnoj jedinici od njene nerezidentne centrale, kao i naknada po osnovu autorskog i srodnih prava i prava industrijske svojine, koju stalna poslovna jedinica isplaćuje svojoj nerezidentnoj centrali, ne priznaju se kao rashod u poreskom bilansu stalne poslovne jedinice.¹⁹⁸

¹⁹³ V. čl. 4 Zakona o porezu na dobit pravnih lica

¹⁹⁴ V. čl. 4 Zakona o porezu na dobit pravnih lica

¹⁹⁵ V. čl. 5 Zakona o porezu na dobit pravnih lica

¹⁹⁶ V. čl. 5 Zakona o porezu na dobit pravnih lica

¹⁹⁷ V. čl. 4 Zakona o porezu na dobit pravnih lica

¹⁹⁸ V. čl. 20 Zakona o porezu na dobit pravnih lica

Navodi se da ukoliko međunarodnim ugovorom o izbegavanju dvostrukog oporezivanja nije drukčije uređeno, porez na dobit po odbitku po stopi od 20% se obračunava i plaća na prihode koje ostvari nerezidentni obveznik od rezidentnog pravnog lica po osnovu: dividendi i udela u dobiti u pravnom licu, naknada po osnovu autorskog i srodnih prava i prava industrijske svojine, kamata, kao i naknada po osnovu zakupa i podzakupa nepokretnosti i pokretnih stvari na teritoriji Srbije.¹⁹⁹

Na prihode koje ostvari nerezidentno pravno lice iz jurisdikcije sa preferencijalnim poreskim sistemom po osnovu autorskih naknada, kamata, naknada po osnovu zakupa i podzakupa nepokretnosti i pokretnih stvari kao i naknada po osnovu usluga, obračunava se i plaća porez po odbitku po stopi od 25%, bez obzira na mesto njihovog pružanja ili korišćenja.²⁰⁰

Nerezidentni obveznik dužan je da „nadležnom poreskom organu, u opštini na čijoj teritoriji se nalazi nepokretnost, odnosno sedište privrednog društva u kojem nerezidentni obveznik ima udeo ili hartije od vrednosti koji su predmet prodaje, preko poreskog punomoćnika određenog u skladu sa propisima kojima se uređuje poreski postupak i poreska administracija, podnese poresku prijavu u roku od 30 dana od dana ostvarivanja prihoda, na osnovu koje nadležni poreski organ donosi rešenje“.²⁰¹

Rezidentni obveznik koji otkupljuje sekundarne sirovine i otpad od rezidentnog ili nerezidentnog pravnog lica, dužan je da na propisani račun uplati porez po odbitku po stopi od 1% od iznosa isplaćene naknade, pri čemu iznos naknade ne sadrži porez na dodatnu vrednost.²⁰² S druge strane, isplatilac u roku od 15 dana od isteka tromesečja podnosi nadležnom poreskom organu poresku prijavu, koja mora da sadrži podatke o izvršenom prometu i obračunatom i plaćenom porezu. Pod uslovom da nerezident dokaže status rezidenta države sa kojom je Srbija zaključila ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja i da je nerezident stvarni vlasnik prihoda, posebna pažnja se obraća na odredbe ugovora

¹⁹⁹ V. čl. 40 Zakona o porezu na dobit pravnih lica

²⁰⁰ V. čl. 40 Zakona o porezu na dobit pravnih lica

²⁰¹ V. čl. 40 Zakona o porezu na dobit pravnih lica

²⁰² V. čl. 40 Zakona o porezu na dobit pravnih lica

o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, s tim što je u tom slučaju dužan da plati razliku između plaćenog poreza i dugovanog poreza po ovom zakonu.²⁰³

Porez po odbitku na prihode za svakog obveznika i za svaki pojedinačno ostvareni, odnosno isplaćeni prihod obračunava se, obustavlja i uplaćuje na propisane račune u momentu kada je prihod ostvaren, odnosno isplaćen, gde prihod predstavlja bruto prihod koji bi nerezidentni obveznik ostvario, odnosno naplatio u slučaju da porez nije odbijen od ostvarenog ili isplaćenog prihoda.²⁰⁴

Analizirajući Zakon o zdravstvenom osiguranju, zapošljavanju i osiguranju u slučaju nezaposlenosti, osvrćući se na strane investitore, poslodavac je domaće ili strano pravno i fizičko lice, koje prijavljuje potrebu za zapošljavanjem, zapošljava i uplaćuje doprinos za osiguranje za slučaj nezaposlenosti.

4.6. Zakon o stečaju

Značaj Zakona o stečaju²⁰⁵ je u tome što investitori treba da znaju na koji način će se naplaćivati potraživanja koja nisu uspeli da naplate u proteklom periodu.

U slučajevima kada kompanija ima blokiran račun kod Narodne banke Srbije duže od zakonskog perioda, Narodna banka Srbije, kao ovlašćeni predlagač za podnošenje stečaja, stečaj podnosi kod Privrednog suda. Ukoliko se niko ne javi, rešenjem o automatskom stečaju automatski bi se brisali veliki brojevi subjekata. Međutim, danas su sve te firme u Srbiji vraćene.

Ono što je važno za strane investitore jeste način na koji se vrši selekcija pozitivnih i negativnih poslovnih subjekata. Odnosno, važno je da znaju kada neki od subjekata ima elemente likvidnosti.

²⁰³ V. čl. 40a Zakona o porezu na dobit pravnih lica

²⁰⁴ V. čl. 71 Zakona o porezu na dobit pravnih lica

²⁰⁵ Zakon o stečaju – ZSTČ, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009, 99/2011 – dr. zakon i 71/2012 – odluka US i 83/2014

Danas u Srbiji negativni subjekti stoje u registru i pojavljuju se pri ugovaranju poslova, iako su zbog prezaduženosti izgubili svaki potencijal redovnog rada i redovnog obavljanja aktivnosti.

Nova zakonska rešenja bi trebalo da ovakve, negativne subjekte označe subjektima koji su „poslovno bolesni“. Ne sme biti poslovna tajna činjenica da je neko društvo pod blokadom bankovnih računa, tj. insolventno.

Zakon o stečaju bi trebalo da prihvati evropski princip, što znači da, u slučaju da je neka kompanija duže od 60 dana insolventna, Narodna banka Srbije odmah pokreće stečaj. Na ovaj način bi se smanjio rizik za investitore.

Takođe, praksa u Srbiji je pokazala da osnivači (ili suosnivači) društava sa ograničenom odgovornošću (kao najčešći organizacioni oblik) koja su se našla pod stečajem ili su insolventna, često osnivaju novo privredno društvo ili preduzetničku radnju. Zakon o stečaju u Srbiji dozvoljava ovakvu praksu.

Osnivačima društva sa ograničenom odgovornošću se ne može nametnuti da za obaveze koje napravi njihovo privredno društvo odgovaraju svojom ličnom imovinom, te je stoga neophodno da postoji ograničenje da ovakva lica ne mogu da osnuju nova privredna društva sa kratkim privrednim životom. Realnost je takva da ovakvi osnivači otvaranjem „kratkoročnih“ kompanija njima jedino uzimaju avanse, dok s druge strane nemaju nikakvu odgovornost za uzimanje i nevraćanje novca, pa samim tim i ne odgovaraju za napravljene dugove.

U ovim slučajevima se ne radi o ograničavanju rada, već o ograničavanju osnivanja novog preduzeća, sve dok se ne okonča postupak stečaja prethodno postojećeg preduzeća. Ovakva praksa predstavljala bi poslovnu sankciju za neuspeh ovih lica u obavljanju svog posla.

Prema članu 21 Zakona o stečaju, „za stečajnog upravnika ne može biti imenovano lice koje je: 1) u pritvoru, za vreme trajanja pritvora, ili protiv koga je po službenoj dužnosti pokrenut krivični postupak, kao i lice koje je pravosnažno osuđeno za krivično delo protiv privrede, protiv pravnog saobraćaja, protiv službene dužnosti, kao i za delo za

koje je zaprećena kazna preko pet godina zatvora ili koje ga čini nedostojnim za obavljanje poslova stečajnog upravnika; 2) srodnik po krvi u pravoj liniji bez obzira na stepen ili u pobočnoj liniji do četvrtog stepena srodstva, srodnik po tazbini do drugog stepena srodstva ili bračni drug stečajnog sudije, odnosno direktora, vlasnika ili člana organa upravljanja stečajnog dužnika ili lica povezanog sa stečajnim dužnikom, u smislu ovog zakona; 3) solidarni dužnik sa stečajnim dužnikom ili licem povezanim sa stečajnim dužnikom, u smislu ovog zakona; 4) bilo direktor, vlasnik ili član organa upravljanja ili nadzornog organa stečajnog dužnika ili lica povezanog sa stečajnim dužnikom, u smislu ovog zakona u poslednje dve godine pre otvaranja stečajnog postupka; 5) bilo zaposleno kod stečajnog dužnika ili lica povezanog sa stečajnim dužnikom, u smislu ovog zakona u poslednje dve godine pre otvaranja stečajnog postupka; 6) poverilac stečajnog dužnika ili lica povezanog sa stečajnim dužnikom, u smislu ovog zakona ili je kod takvog lica bilo zaposleno u poslednjih šest meseci pre otvaranja stečajnog postupka; 7) dužnik stečajnog dužnika ili lica povezanog sa stečajnim dužnikom, u smislu ovog zakona ili je kod takvog lica bilo zaposleno u poslednjih šest meseci pre otvaranja stečajnog postupka; 8) preduzetnik koji se bavi delatnošću koja je konkurentna delatnosti stečajnog dužnika, lice zaposleno kod tog preduzetnika, kao i lice koje bi imenovanjem za stečajnog upravnika bilo u sukobu interesa u odnosu na stečajnog dužnika; 9) radilo kao savetnik stečajnog dužnika ili lica povezanog sa stečajnim dužnikom, u smislu ovog zakona u poslovima vezanim za imovinu stečajnog dužnika ili lica povezanog sa stečajnim dužnikom, u smislu ovog zakona u poslednje dve godine pre otvaranja stečajnog postupka²⁰⁶ (član 21, Zakon o stečaju).

Prema članu 22 Zakona o stečaju, u postupku sprovođenja stečaja nad pravim licem koje je sa većinskim javnim ili društvenim kapitalom, kao i u slučaju kada se tokom stečajnog postupka promeni vlasnička struktura stečajnog dužnika tako da stečajni dužnik postane pravno lice sa većinskim javnim kapitalom, stečajni sudija imenuje organizaciju koja je posebnim zakonom određena da obavlja poslove stečajnog upravnika i dužna da „ovlašćenoj organizaciji dostavlja tromesečne izveštaje o toku stečajnog postupka i stanju

²⁰⁶ Zakon o stečaju – ZSTČ, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009, 99/2011 – dr. zakon i 71/2012 – odluka US i 83/2014

stečajne mase, kao i drugu dokumentaciju propisanu ovim zakonom i nacionalnim standardima za upravljanje stečajnom masom, u cilju vođenja statistike stečajnih postupaka za teritoriju Republike Srbije²⁰⁷, čime bi se povećala transparentnost stečajnog postupka.²⁰⁸

Izmene u novom Zakonu o stečaju se takođe odnose na rok za podnošenje unapred pripremljenog plana o reorganizaciji koji se uređuju članom 162 ovog zakona, a koji navodi da se ovaj plan stečajnom sudiji podnosi najkasnije 90 dana od dana otvaranja stečajnog postupka. Ovaj rok stečajni sudija može produžiti za maksimum od 60 dana u slučaju da je u roku za podnošenje plana o reorganizaciji podnet obrazloženi predlog za produženje roka. Nadalje, stečajni sudija, uz saglasnost odbora poverilaca, može produžiti ovaj rok za najviše 60 pod pretpostavkom da u roku za podnošenje plana reorganizacije ovlašćeni predlagač zatraži dodatni rok za njegovu izmenu. Na ovaj način ubrzava se postupak reorganizacije privrednih društava.²⁰⁹

4.7. Zakon o privatizaciji

Privatizacija za strane ulagače treba da predstavlja motiv da investiraju i kupovinom kapitala jedne kompanije počnu da posluju na teritoriji Srbije.

U Srbiji se privatizacija reguliše Zakonom o privatizaciji²¹⁰.

Do sada se privatizacija u Srbiji odvijala metodom aukcije i metodom tendera, što se u oba slučaja pokazalo kao loše iskustvo.

Broj neprivatizovanih društvenih preduzeća u Srbiji je mali. Ova preduzeća su u postupku restrukturiranja, koje predstavlja oblik pravno nedopustivog stanja pozitivne diskriminacije društvene svojine, imajući za cilj jedino činjenicu da postojeća preduzeća ne odu u stečaj.

²⁰⁷ Zakon o stečaju – ZSTČ, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009, 99/2011 – dr. zakon i 71/2012 – odluka US i 83/2014

²⁰⁸ V. čl. 22 Zakona o stečaju

²⁰⁹ V. čl. 162 Zakona o stečaju

²¹⁰ Zakon o privatizaciji – ZP, *Službeni glasnik RS*, br. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 123/2007 – dr. zakon, 30/2010 – dr. zakon, 93/2012 i 119/2012, 51/2014 i 52/2014 – odluka US

Restrukturiranje preduzeća usmereno je ka privrednim društvima koja nisu uspela da opstanu na tržištu zbog dugova prema državi (neplaćenih poreza i neisplaćenih zarada) i neisplaćenih dugova poveriocima (drugim kompanijama). Tako je nastala međufaza, odnosno iznuđeni potez kreiran od države koja nije imala hrabrosti da ova preduzeća pusti u stečaj.

Svakako, u restrukturiranje su dospeli samo najgori slučajevi, za koje se nije pronašao nijedan strani investitor koji bi uložio svoj kapital u takvo poslovanje. Sve ostalo što je bilo kvalitetno, privatizovano je.

Samo jedan od primera je *U.S. Steel* koji je hteo da zatvori Železaru Smederevo jer, usled promene tržišnih uslova, nije imao poslovnog interesa da pravi gubitke. U toj situaciji Vlada Srbije je za 1 evro otkupila akcije Železare kako bi, radi očuvanja socijalnog mira, spasila radna mesta i dobila na vremenu za pronalaženje novog strateškog partnera.

Modeli privatizacije prema članu 2 novog Zakona o privatizaciji²¹¹ su: prodaja kapitala, prodaja imovine, strateško partnerstvo i prenos kapitala bez naknade.

Ovaj zakon uveo je izmene o početnoj ceni prodaje kapitala ili imovine koja ne sme da iznosi manje od jedne polovine procenjene vrednosti kapitala ili imovine. Nadalje, početna cena po drugom prikupljanju ponuda i na drugom javnom nadmetanju ne sme da iznosi manje od jedne trećine procenjene vrednosti kapitala, tj. imovine.²¹²

Zakonom se, prema članu 2, traži da Agencija pre zaključenja ugovora od nadležne organizacije za sprečavanje pranja novca mora da pribavi mišljenje o nepostojanju smetnji na strani kupca, tj. na strani strateškog investitora za zaključenje ugovora, koje se mora dostaviti u roku od 15 dana od dana prijema zahteva Agencije. Ona najkasnije 3 dana po zaključenju ugovora nadležnoj organizaciji za sprečavanje pranja novca mora dostaviti pismeno obaveštenje o zaključenom ugovoru sa kupcem, a u roku od 3 dana od uplate kupoprodajne cene i pismeno obaveštenje o ovoj izvršenoj uplati.²¹³

²¹¹ Zakon o privatizaciji – ZP, *Službeni glasnik RS*, br. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 123/2007 – dr. zakon, 30/2010 – dr. zakon, 93/2012 i 119/2012, 51/2014 i 52/2014 – odluka US

²¹² V. čl. 2 Zakon o privatizaciji

²¹³ V. čl. 2 Zakon o privatizaciji

Agencija je takođe dužna da „na zahtev nadležnog organa za sprečavanje pranja novca bez odlaganja stavi na uvid, odnosno dostavi svu dokumentaciju kojom raspolaže, a koja je nastala u postupku zaključenja ugovora, odnosno u postupku realizacije ugovora i postupi po instrukcijama dobijenih od nadležnog organa“²¹⁴ (član 13, Zakon o privatizaciji).

Novi zakon o privatizaciji očekuje se da razreši pitanje onih preduzeća koja do sada nisu privatizovana.

4.8. Relevantna rešenja u drugim zakonima

Relevantna rešenja nalaze se u Ustavu Republike Srbije, Zakonu o kretanju i boravku stranaca²¹⁵, Zakonu o uslovima za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima²¹⁶, Zakonu o osnovama svojinskopravnih odnosa²¹⁷, Zakonu o radu²¹⁸, Zakonu o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti²¹⁹, Zakonu o zaštiti životne sredine²²⁰, Zakonu o slobodnim zonama²²¹, Zakonu o bankama.²²²

Prema Ustavu Republike Srbije, strana fizička i pravna lica imaju pravo da steknu svojину na nepokretnostima, u skladu sa zakonom ili međunarodnim ugovorom. Stranci

²¹⁴ Zakon o privatizaciji – ZP, *Službeni glasnik RS*, br. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 123/2007 – dr. zakon, 30/2010 – dr. zakon, 93/2012 i 119/2012, 51/2014 i 52/2014 – odluka US

²¹⁵ Zakon o kretanju i boravku stranaca – ZKBS, *Službeni list SFRJ*, br. 56/1980, 53/1985, 30/1989, 26/1990, 53/1991 i *Službeni list SRJ*, br. 24/1994, 28/1996 i 68/2002, *Službeni list Srbije i Crne Gore*, br. 12/2005 i *Službeni glasnik RS*, br. 101/2005

²¹⁶ Zakon o uslovima za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima – ZUZROSD, *Službeni list SFRJ*, br. 11/1978, 64/1989, i sl. SRJ. br. 42/1992, 24/1994, 28/1996 i 101/2005

²¹⁷ Zakon o osnovama svojinskopravnih odnosa – ZOSPO, *Službeni list SFRJ*, br. 6/80 i 36/90, *Službeni list SRJ*, br. 29/96 i *Službeni glasnik RS*, br. 115/2005 – dr. zakoni

²¹⁸ Zakon o radu – ZR, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014

²¹⁹ Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti – ZZOSN, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2010

²²⁰ Zakon o zaštiti životne sredine – ZZŽS, *Službeni glasnik RS*, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 – dr. zakon, 72/2009 – dr. zakon i 43/2011 – odluka US

²²¹ Zakon o slobodnim zonama – ZSZ, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2006

²²² Zakon o bankama – ZB, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005 i 91/2010

takođe mogu steći pravo koncesije nad prirodnim bogatstvima i dobrima od opšteg interesa, kao i druga prava određena zakonom.²²³

Stranci u skladu sa međunarodnim ugovorima, u Srbiji imaju sva prava zajemčena Ustavom i zakonom, izuzev prava koja po Ustavu i zakonu imaju samo državljani Srbije.²²⁴

Položaj stranih lica na tržištu u Srbiji propisan je tako da su strana lica izjednačena sa domaćim licima na tržištu²²⁵, s tim što su dela suprotna zakonu i za strana i za domaća lica zabranjena, gde su takođe zabranjeni ograničavanje slobodne konkurencije, stvaranje ili zloupotreba monopolskog ili dominantnog položaja. Prava stečena ulaganjem kapitala na osnovu zakona ne mogu zakonom biti umanjena.²²⁶

Relativno rezervisana prava stranaca su uslovljena reciprocitetom.

Prema Privrednoj komori Beograd, prava stranaca mogu se grupisati s obzirom na njihovu dostupnost u najmanje tri grupe²²⁷: prava koje stranci uopšte ne mogu uživati (biračko pravo, javne funkcije itd.), relativno rezervisana prava koja su dostupna strancima ako je ispunjen određeni uslov (reciprocitet, odobrenje, prebivalište itd.), opšta prava koja su u podjednako meri dostupna strancima kao i domaćim državljanima (npr. pravo na zapošljavanje). „Stranac je fizičko lice koje ima strano državljanstvo ili koje nema nijedno od postojećih državljanstava.“²²⁸ (Zapošljavanje stranaca, Privredna komora Beograd).

Uslovi koje stranac mora da ispuni da bi zasnovao radni odnos, u skladu sa Zakonom o uslovima za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima²²⁹ su: da ima odobrenje za stalno nastanjenje, odnosno privremeni boravak i da dobije odobrenje za zasnivanje radnog odnosa (dozvola za rad).²³⁰

²²³ V. čl. 85 Ustava Republike Srbije

²²⁴ V. čl. 17 Ustava Republike Srbije

²²⁵ V. čl. 84 Ustava Republike Srbije

²²⁶ V. čl. 84 Ustava Republike Srbije

²²⁷ Zapošljavanje stranaca, Privredna komora Srbije

²²⁸ Zapošljavanje stranaca, Privredna komora Srbije

²²⁹ Zakon o uslovima za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima – ZUZROSD, *Službeni list SFRJ*, br. 11/1978, 64/1989, i sl SRJ. br. 42/1992, 24/1994, 28/1996 i 101/2005

²³⁰ Zakon o uslovima za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima – ZUZROSD, *Službeni list*

Za obavljanje stručnih poslova predviđenih ugovorom o poslovno tehničkoj saradnji, ugovorom o dugoročnoj proizvodnoj kooperaciji, ugovorom o prenosu tehnologije i ugovorom o stranim ulaganjima, strancima nije potrebna dozvola za rad kako bi zasnovali radni odnos.

Odredbe Zakona o radu²³¹ primenjuju se na zaposlene koji rade na teritoriji Republike Srbije, kod domaćeg ili stranog pravnog, odnosno fizičkog lica, kao i na zaposlene koje je poslodavac uputio na rad u inostranstvo ako zakonom nije drukčije određeno, zatim, na zaposlene u državnim organima, organima teritorijalne autonomije i lokalne samouprave i javnim službama, ako zakonom nije drukčije određeno, kao i na zaposlene strane državljanke i lica bez državljanstva koji rade kod poslodavca na teritoriji Republike Srbije, ako zakonom nije drukčije određeno. Tako strani državljanin ili lice bez državljanstva u Srbiji može da zasnue radni odnos pod uslovima utvrđenim ovim zakonom i posebnim zakonom. Poslodavac može biti domaće ili strano, pravno ili fizičko, lice koje zapošljava, odnosno radno angažuje, jedno ili više lica.

Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti²³² propisuje da dozvolu za rad strancu i licu bez državljanstva izdaje nacionalna služba za zapošljavanje. Dozvola za rad je odobrenje za zasnivanje radnog odnosa u smislu Zakona o uslovima za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima.

Prema Zakonu o kretanju i boravku stranaca²³³, stranci koji borave na teritoriji Srbije moraju adresu boravka prijaviti nadležnom organu Republike Srbije u roku od 24h od trenutka promene adrese, odnosno u roku od 12h od trenutka pružanja usluge smeštaja, u slučaju da su došli u posetu drugom licu ili da im smeštaj uz naplatu pruža drugo lice ili organizacija.

SFRJ, br. 11/1978, 64/1989, i sl SRJ. br. 42/1992, 24/1994, 28/1996 i 101/2005

²³¹ Zakon o radu – ZR, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014

²³² Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti – ZZOSN, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2010

²³³ Zakon o kretanju i boravku stranaca – ZKBS, *Službeni list SFRJ*, br. 56/1980, 53/1985, 30/1989, 26/1990, 53/1991 i *Službeni list SRJ*, br. 24/1994, 28/1996 i 68/2002, *Službeni list Srbije i Crne Gore*, br. 12/2005 i *Službeni glasnik RS*, br. 101/2005

Stranac koji u Srbiju dolazi radi zapošljavanja ili vršenja određene profesionalne delatnosti, dužan je da u roku od 3 dana od dana ulaska u zemlju podnese zahtev za odobrenje privremenog boravka.

Zakon o osnovama svojinskopravnih odnosa²³⁴ reguliše pravo sticanja svojine na nepokretnostima na teritoriji Srbije, za strana fizička i pravna lica. Sticanje svojine na nepokretnostima može se učiniti kupoprodajnim ugovorom, ugovorom o poklonu, ugovorom o doživotnom izdržavanju i sl., odnosno pravnim poslovima *inter vivos*, kao i nasleđivanjem, tj. pravnim poslovima *mortis causa* pravnim.

Tako, strana fizička i pravna lica koja obavljaju delatnost na teritoriji Srbije, mogu pod uslovima uzajamnosti steći pravo svojine na nepokretnostima koje su im neophodne za obavljanje te delatnosti.

U Srbiji se Zakonom o zaštiti životne sredine²³⁵ uređuje integralni sistem zaštite životne sredine kojim se obezbeđuje ostvarivanje prava čoveka na život i razvoj u zdravoj životnoj sredini i uravnotežen odnos privrednog razvoja i životne sredine u Republici Srbiji. Ovaj sistem čine mere, uslovi i instrumenti za održivo upravljanje, očuvanje prirodne ravnoteže, celovitosti, raznovrsnosti i kvaliteta prirodnih vrednosti i uslova za opstanak svih živih bića, i sprečavanje, kontrolu, smanjivanje i sanaciju svih oblika zagađivanja životne sredine.

U skladu sa Zakonom o zaštiti životne sredine takođe se ostvaruje i održivo upravljanje prirodnim vrednostima i zaštita životne sredine.

Svi subjekti sistema zaštite životne sredine dužni su da čuvaju i unapređuju životnu sredinu, a među njih se ubrajaju i preduzeća, druga domaća i strana pravna lica i preduzetnici koji u obavljanju privredne i druge delatnosti koriste prirodne vrednosti, ugrožavaju ili zagađuju životnu sredinu.²³⁶ Stoga je svako dužan da čuva i poboljšava životnu sredinu.

²³⁴ Zakon o osnovama svojinsko pravnih odnosa – ZOSPO, *Službeni list SFRJ*, br. 6/80 i 36/90, *Službeni list SRJ*, br. 29/96 i *Službeni glasnik RS*, br. 115/2005 – dr. zakoni

²³⁵ Zakon o zaštiti životne sredine – ZZŽS, *Službeni glasnik RS*, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 – dr. zakon, 72/2009 – dr. zakon i 43/2011 – odluka US

²³⁶ V. čl. 4 Zakona o zaštiti životne sredine

Prema Zakonu o slobodnim zonama²³⁷, slobodna zona je deo teritorije Republike Srbije koji je posebno ograđen i označen, na kome se obavljaju delatnosti pod uslovima utvrđenim ovim zakonom, čije se područje određuje saglasnošću Vlade.

Slobodnom zonom upravlja privredno društvo za upravljanje zonom registrovano za upravljanje zonom, a da njom može upravljati isključivo jedno privredno društvo, koje utvrđuje organizacione i tehničke uslove za obavljanje delatnosti u zoni.²³⁸

Zakonom o slobodnim zonama takođe se uređuje radno vreme zone, kretanje lica i robe u zoni, obaveze privrednog društva za upravljanje zonom u vezi sa osiguranjem prostornih, tehničkih i organizacijskih uslova korišćenja zone, mere zaštite na radu u zoni i mere zaštite životne sredine, prava i obaveze korisnika zone u odnosu na osnivača zone i sl.

Korisnik može, u skladu sa Zakonom o slobodnim zonama i u skladu sa ugovorom sa privrednim društvom za upravljanje zonom, unutar zone obavljati proizvodnju i pružati usluge, pod uslovom da ne ugrožava životnu sredinu, zdravlje ljudi, materijalna dobra i bezbednost zemlje.

Spoljnotrgovinsko poslovanje u zoni vrši se slobodno, u skladu sa ugovorom. Uvoz i izvoz robe i usluga u zonu i iz zone su slobodni i ne podležu kvantitativnim ograničenjima. Na uvoz i izvoz ove robe i usluga ne primenjuju se mere komercijalne politike, s tim što se u zonu ne može uvoziti, niti se iz nje može izvoziti roba čiji je uvoz, odnosno izvoz zabranjen. Roba koja se unosi i iznosi iz zone, kao i roba smeštena u zoni, ima tretman carinske robe.

Prema Zakonu o bankama²³⁹, strana banka je „pravno lice sa sedištem van Republike Srbije koje je, u skladu sa propisima države porekla, osnovano i u registar nadležnog organa te države upisano kao banka, koje poseduje dozvolu za rad regulatornog tela te države i koje obavlja depozitne i kreditne poslove“.²⁴⁰ Predstavništvo je organizacioni deo strane banke u Srbiji, bez statusa pravnog lica, koji ne obavlja poslove koje može

²³⁷ Zakon o slobodnim zonama – ZSZ, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2006

²³⁸ V. čl. 10 Zakona o slobodnim zonama

²³⁹ Zakon o bankama – ZB, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005 i 91/2010

²⁴⁰ V. čl. 2 Zakona o bankama

obavljati banka, već poslove istraživanja tržišta, i koji predstavlja banku, odnosno stranu banku čiji je deo.

Banku mogu osnovati kako domaća tako i strana pravna i fizička lica.²⁴¹

Predstavništvo strane banke u Republici Srbiji registruje se u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata, uz neophodnu saglasnost Narodne banke Srbije.²⁴²

Saglasno srpskom ustavu strana fizička i pravna lica imaju pravo da steknu svojinu na nepokretnostima, u skladu sa zakonom ili međunarodnim ugovorom i imaju sva prava osim onih koja po Ustavu i zakonu imaju isključivo državljani Republike Srbije, dok je položaj stranih lica na tržištu izjednačen sa položajem domaćih lica.

Odredbama zakona o kretanju i boravku stranaca uređeno je da je stranac koji u Srbiju dolazi radi zapošljavanja ili vršenja određene profesionalne delatnosti dužan da u roku od 3 dana od dana ulaska u zemlju podnese zahtev za odobrenje privremenog boravka. Sa druge strane, strana fizička i pravna lica koja obavljaju delatnost na teritoriji Srbije, mogu pod uslovima uzajamnosti steći pravo svojine na nepokretnostima koje su im neophodne za obavljanje te delatnosti.

Posebno mesto u normativnom okviru imaju grupe zakona koje uređuju pitanje planiranja i izgradnje, upisa i premera u državnom katastru kao i, u međuzavisnosti sa njima, zakon o konverziji prava korišćenja u pravo svojine i zakon o restituciji. Pravna rešenja *de lege ferenda* u ovim zakonima neposredno će uticati na investicioni ambijent. Da bi određena buduća pravna rešenja uticala na poboljšanje položaja Srbije na listi poželjnih država za investiranje vrlo je verovatno da će se Srbija suočiti sa nužnošću izmena i najvišeg pravo – političkog akta odnosno Ustava.

²⁴¹ V. čl. 11 Zakona o bankama

²⁴² V. čl. 29 Zakona o bankama

4.9. Harmonizacija Zakona o računovodstvu i Zakona o reviziji sa zakonskom regulativom EU

Republika Srbija u procesu pridruživanja EU u obavezi je da, pored ostalog, usaglasi svoju računovodstvenu regulativu sa regulativom EU. Aktuelnu računovodstvenu regulativu u Republici Srbiji čine: zakonska, profesionalna i interna regulativa.

Zakonska regulativa obuhvata: Zakon o računovodstvu – ZRA, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2013²⁴³ (u daljem tekstu: Zakon o računovodstvu), Zakon o reviziji – ZRE, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2013²⁴⁴ (u daljem tekstu: Zakon o reviziji) i podzakonska akta doneta na osnovu njih.²⁴⁵

Profesionalnu računovodstvenu regulativu, preciziranu Zakonom o računovodstvu i Zakonom o reviziji, čine: okvir za pripremanje i prikazivanje finansijskih izveštaja, MRS, MSFI i sa njima povezana tumačenja, naknadne izmene tih standarda i sa njima povezana tumačenja, MSFI za mala i srednja preduzeća; zatim, međunarodni standardi revizije (MSR), međunarodni standardi kontrole kvaliteta i sa njima povezani stavovi i standardi koje je objavio Odbor za međunarodne standarde revizije i usluga uveravanja, kao i izmene ovih standarda i budući standardi koje je izdalo ili prihvatilo pomenuto telo; kodeks profesionalne etike revizora (predviđen Zakonom o reviziji) koji predstavlja kodeks etike za profesionalne računovođe Međunarodne federacije računovođa²⁴⁶; kao i međunarodni standardi edukacije (predviđeni Zakonom o reviziji) koji predstavljaju međunarodne standarde edukacije za profesionalne računovođe²⁴⁷ koje je usvojila Međunarodna federacija računovođa.

²⁴³ Zakon o računovodstvu – ZRA, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2013

²⁴⁴ Zakon o reviziji – ZRE, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2013

²⁴⁵ U *Službenom glasniku RS* br. 118/2013 kao prateća podzakonska akta objavljeni su: Pravilnik o Kontnom okviru i sadržini računa u Kontnom okviru za privredna društva, zadruge i preduzetnike; Pravilnik o sadržini i formi obrazaca finansijskih izveštaja za privredna društva, zadruge i preduzetnike; Pravilnik o sadržini pozicija u obrascu Statistički izveštaj za privredna društva, zadruge i preduzetnike; Pravilnik o načinu i rokovima vršenja popisa i uskladjivanja knjigovodstvenog stanja sa stvarnim stanjem; Pravilnik o načinu priznavanja, vrednovanja, prezentacije i obelodanjivanja pozicija u pojedinačnim finansijskim izveštajima mikro i drugih pravnih lica.

²⁴⁶ IFAC Code of Ethics for Professional Accountants

²⁴⁷ International Education Standards – IES

Internu računovodstvenu regulativu čine opšta akta koja donose pravna lica i sadrže smernice i uputstva o obavljanju računovodstvene ili revizorske delatnosti.

Republika Srbija je status države kandidata za članstvo u Evropskoj uniji (EU) dobila 01.03.2012. godine, čime je između ostalih obaveza prihvatila i obavezu harmonizacije računovodstvenih propisa sa regulativom EU.²⁴⁸

Implementacija MRS/MSFI nije dovoljan uslov za harmonizaciju našeg računovodstvenog regulatornog okvira sa regulativom EU u procesu pridruživanja. Potrebno je naše računovodstveno zakonsko rešenje prilagoditi već pomenutom regulatornom okviru EU. U tom smislu u narednom periodu neophodno je urediti pitanja: razvoja kontrole kvaliteta finansijskog izveštavanja i svih stručnih usluga koje pružaju profesionalne računovođe (na nivou delatnosti, na nivou firme i na nivou profesionalne organizacije, ali i javnosti), edukacije profesionalnih računovođa, primene Etičkog kodeksa za profesionalne računovođe kao i harmonizacije sa novom Direktivom 2013/34/EU.

Mada su profesionalne organizacije, regulatorna tela i nadležno ministarstvo učinili dosta na usaglašavanju naše sa računovodstvenom regulativom EU, uočava se postojanje nedovoljne harmonizacije Zakona o računovodstvu sa novom Direktivom 2013/34/EU, što se vezuje za sledeća pitanja: odgovornost za sastavljanje, prezentaciju i obelodanjivanje finansijskih izveštaja; sadržaj i obim seta finansijskih izveštaja; kriterijume za razvrstavanje pravnih lica; osnovu za finansijsko izveštavanje; zatim, tretiranje statusa profesionalnog računovođe; ostvarivanje kontrole kvaliteta finansijskih izveštaja; kao i nedovoljno uvažavanje Etičkog kodeksa za profesionalne računovođe i opšteprihvaćenih standarda edukacije.

Naš Zakon o računovodstvu pominje odgovorna lica za sastavljanje i obelodanjivanje finansijskih izveštaja, ali ne insistira na kolektivnoj odgovornosti o kojoj govori nova Direktiva, kao i o sankcionisanju prestupa u finansijskom izveštavanju.

²⁴⁸ Aktuelni regulatorni računovodstveni okvir u EU čine: Konceptualni okvir finansijskog izveštavanja, MSFI i MSFI za MSP (Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja za mala i srednja preduzeća), Tumačenja navedenih standarda od IFRIC (odnosno SIC do 2002. godine), MRS (Međunarodni računovodstveni standardi) i MRS za javni sektor, Uputstva i smernice za primenu standarda, MSR – Međunarodni standardi revizije, Međunarodni standardi angažovanja na pregledu, Međunarodni standardi angažovanja na osnovu kojih se pruža uveravanje, Međunarodni standardi kontrole kvaliteta, Međunarodni standardi edukacije, IFAC-ov Etički kodeks, Direktive EU – nova Direktiva 2013/34/EU (koja menja IV i VII Direktivu EU i dopunjuje VIII Direktivu EU).

Sadržaj propisanog seta finansijskih izveštaja Zakonom o računovodstvu odstupa od onog propisanog novom Direktivom. Tačnije, naš Zakon predviđa 6 obaveznih redovnih finansijskih izveštaja u godišnjem zaključku, koji sadrže i jedan nov izveštaj u odnosu na novu Direktivu i MSFI, a to je izveštaj o ostalom rezultatu. Uvođenjem ovog izveštaja gubi se uporedivost na međunarodnom planu, gde ovaj izveštaj ne postoji, ali i na nacionalnom planu kada se upoređuju pravna lica različite veličine. Takođe, otvara se i problem uporedivosti sa prethodnom godinom za prvu godinu po stupanju ove odredbe na snagu (31.12.2014.), pošto dosadašnji set obaveznih finansijskih izveštaja nije imao istovrsne izveštaje. Postoji još i razlika u stepenu detaljnosti finansijskih izveštaja. Detaljnost (obim) finansijskih izveštaja je novim Zakonom o računovodstvu povećana u odnosu na MSFI (bilans stanja svih pravnih lica u Srbiji sadrži 156, a prema MSFI 31 poziciju, dok bilans uspeha u Srbiji ima 92, a prema MSFI 30 pozicija). Na nacionalnom planu povećanje stepena detaljnosti finansijskih izveštaja dovodi do nepreglednosti, neuporedivosti i povećanja troškova u odnosu na koristi od ovakvog raščlanjavanja.

Kada su u pitanju kriterijumi za razvrstavanje pravnih lica po veličini postoji neusklađenost u Srbiji sa onim u EU, što u našoj zemlji dovodi do toga da postojeći kriterijumi za klasifikaciju smanjuju broj pravnih lica obaveznih da primenjuju MSFI (MSFI primenjuju velika pravna lica, matična pravna društva, javna društva i društva koja se spremaju da postanu javna). Ovim je novi Zakon o računovodstvu poništio ono što je u dosadašnjem postupku harmonizacije postignuto.

U Srbiji postoji više pravnih osnova za sastavljanje finansijskih izveštaja: MRS/MSFI, MSFI za MSP, Pravilnik o načinu priznavanja, vrednovanja, prezentacije i obelodanjivanja pozicija u pojedinačnim finansijskim izveštajima mikro i drugih pravnih lica, gotovinska osnova računovodstva kod budžetskih korisnika, prosto knjigovodstvo za mikropravna lica. To umanjuje uporedivost finansijskih izveštaja na nacionalnom i međunarodnom planu, naročito ako se ima u vidu i mogućnost izbora između dve (za srednja preduzeća) i tri izveštajne osnove (za mikropreduzeća).

Postoji neusklađenost odredbi Zakona o računovodstvu i evropske računovodstvene regulative po pitanju statusa profesionalnih računovođa. Zakon o računovodstvu uređuje da pravno lice opštim aktom uređuje ko može da obavlja računovodstvene poslove (stručnu spremu, iskustvo i druge uslove), a slično je regulisano i za agencije koje pružaju knjigovodstvene usluge. Profesionalni računovođa se u Zakonu o računovodstvu uopšte ne pominje, kao i njegova kompetentnost, tako da deluje kao da je zakonodavcu bilo nevažno ko obavlja računovodstvene poslove i koje je stručno obrazovanje potrebno za njih. Takođe, mesto i uloga profesionalne organizacije u finansijskom izveštavanju nisu pomenuti. Finansijsko izveštavanje je posao važan za celu računovodstvenu profesiju. Svaka promena pravila (promena šifri računa ili grupa računa u kontnom okviru, terminološke promene u finansijskim izveštajima) zahtevaju izmenu knjiženja, promenu softverskog paketa, a često donosi mnogo veće troškove nego što su koristi koje se tim promenama dobijaju. Zato je veoma važno da u promene Zakona koji se tiče finansijskog izveštavanja budu uključene profesionalne organizacije.

Nova Direktiva predviđa da kontrola kvaliteta finansijskih izveštaja treba da bude bliže regulisana nacionalnim zakonodavstvom (obaveze i odgovornost upravnog i nadzornog organa, sankcionisanje njihovog nepoštovanja i sl.). Međutim, naš Zakon o računovodstvu direktno ne propisuje ko je odgovoran za kvalitet finansijskog izveštavanja i sankcionisanje nezakonitih radnji u ovom postupku. To se čini Krivičnim zakonikom²⁴⁹ koji sankcioniše delikte vezane za finansijsko izveštavanje.

Etički kodeks i poštovanje Standarda edukacije za profesionalne računovođe se ne pominje u Zakonu o računovodstvu već jedino u Zakonu o reviziji. Ovo je ozbiljan nedostatak srpskog zakonodavstva jer ne ističe značaj profesionalnog računovođe i njegove stručne edukacije za kvalitet finansijskog izveštavanja. Osim toga, u cilju zaštite javnog interesa nije predviđeno da lice koje se bavi računovodstvenom profesijom i pružanjem računovodstvenih usluga može da izgubi pravo profesionalnog bavljenja ovom delatnošću.

Kako naša zemlja ide u susret punopravnom članstvu EU, između ostalog, potrebno je odgovoriti na pomenute izazove i izgraditi adekvatnu regulativu, a time i obezbediti

²⁴⁹ Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 121/2012

praksu kvalitetnijeg finansijskog izveštavanja. Zato je neophodno da se članovi profesionalnih organizacija (koji uglavnom primenjuju regulativu) i akademske zajednice (koji učestvuju u edukaciji računovodstvenog kadra) uključe u stvaranje nacionalne računovodstvene regulative i dobre prakse. Neophodno je da se naša sadašnja računovodstvena regulativa izmeni i uskladi sa načelima profesije i aktuelnom računovodstvenom regulativom EU (pre svega novom Direktivom 2013/34/EU).

4.10. Harmonizacija propisa iz oblasti elektronskog poslovanja i IT sektora sa zakonskom regulativom EU

Otelotvorenje procesa globalizacije u pravnoj regulativi ogleda se u „neformalnosti” uređenja odnosa u oblasti modernih telekomunikacija od kojih se po praktičnom uticaju posebno izdvajaju:

- elektronsko poslovanje,
- internet (www.)- world wide web.

Činjenica da ove oblasti ne poznaju granice i da u svojoj osnovi imaju komunikaciju na globalnom nivou uslovlila je da normativno regulisanje nije moglo da zadrži arhaični oreol suverenosti. Opšta pravila multinacionalnih kompanija dominiraju ovim prostorom te nacionalno zakonodavstvo jedino može da podržava postavljena pravila. Ipak, kako investicioni prostor obuhvata, u primarnom, prisustvo korporacija isti nameće zahtev da svako nacionalno zakonodavstvo potvrdi primenljivost opštepостоjeće regulative u ovim oblastima i unutar pravnog sistema. Srbija znatno zaostaje u pravnom uređenju ovih oblasti ali to, u najvećem, nije uticalo da upravo direktne investicije u IT sektor budu jedne od najprisutnijih. Jedan od razloga ove, na prvi pogled nelogičnosti, je u činjenici da investitori kao oblik pravne forme kojim ostvaruju svoje prisustvo u Srbiji opredeljuju ogranak stranog pravnog lica čime, „izbegavaju” pitanje eventualnog konflikta domaćeg i stranog prava.

Drugi deo:

POJAM, OBLICI I ZNAČAJ

STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA

1. Pojam strane direktne investicije

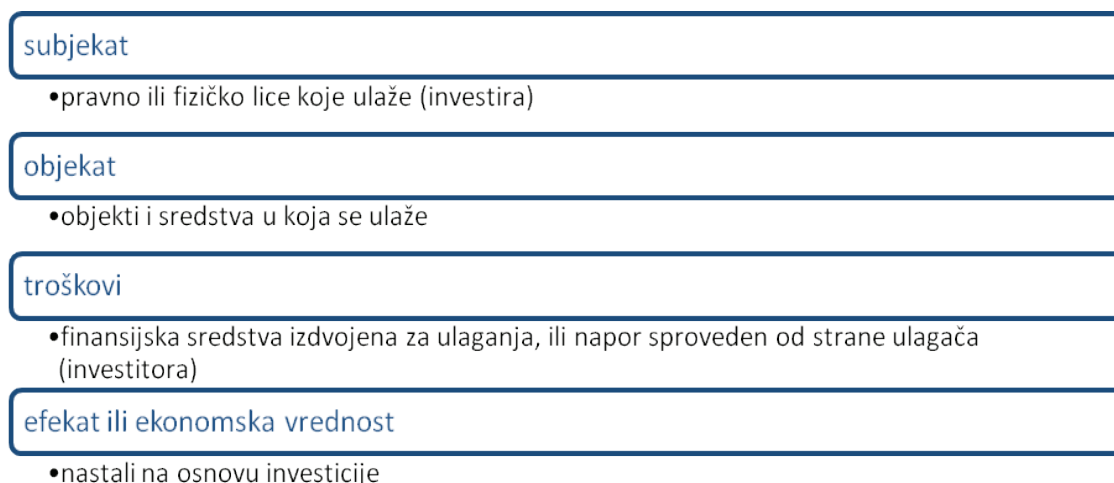
Jedan od „manje gorkih“ lekova za bolesne privrede država u tranziciji su investicije. Prezadužena Srbija nema mnogo prostora već da bira manje zlo. Normativno regulisanje je okvir na kojem se ocrtava stvarni život investicija.

Veliki značaj za privredni rast i razvoj jedne zemlje, a naročito kada se govori o zemljama u tranziciji i zemljama u razvoju, imaju investicije stranog kapitala.

Investicije predstavljaju ulaganja u industrijske fondove, privredu i druge grane, sa ciljem da se obezbede materijalna sredstva i radna snaga, neophodna za razvoj i ekspanziju date aktivnosti. Sama reč *investicija* nastala je od latinske reči „*vestis*“, što znači odeća, odnosno, staviti jedno dobro (npr. proizvod) ili novac u nečiji džep. Investicije se konkretno odnose na štednju ili na odlaganje potrošnje, preusmerenjem resursa. Prema Masu, investicija je jedan trenutni trošak uložen za bolju neizvesnu budućnost¹ (Mass, 1940). To znači da svaku investiciju sledi određeni rizik. Ona ima toliku vrednost koliko vredi odstupanje od trenutnog i sigurnog zadovoljavanja trenutnih potreba (bez rizika), zarad ulaganja u nadu i očekivanja za zadovoljenje budućih neizvesnih potreba čija realizacija zahteva dati ulog.

Elemente jedne investicije čine subjekat, objekat, troškovi, i efekat, odnosno ekonomska vrednost. Ovi elementi i njihova objašnjenja prikazana su u slici 2.

¹ Mass, B., 1940, *Investment trust and investment companies*, Washington, United States Government Printing Office,

Slika 2: Elementi investicije

Po rečima Filijovića i Đorđevića: „U navedenim uslovima veoma je važno sagledati odnos potencijala i rizika. Bezbednost u tom smislu predstavlja paradigmu kroz koju se analiziraju svi ostali aspekti. Region Zapadnog Balkana poseduje značajan privredni potencijal, ali istovremeno sa sobom nosi i brojne izazove, rizike i pretnje te zbog toga ne predstavlja stabilno okruženje za investiranje“² (Filijović, Đorđević, 2011).

Globalizacija sa sobom nosi i ekonomsku krizu, pa je u ovakvim uslovima, jedan od značajnih koraka za nacionalnu privredu uvećanje priliva stranih direktnih investicija. Na ovaj način pokušava se da se održi ekonomska ali i celokupna stabilnost jedne zemlje.

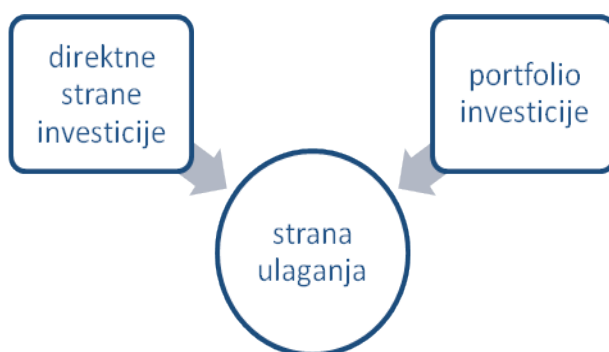
Strane investicije u Evropi pojavile su se još u XVI veku, otvaranjem predstavništava „trgovina“ u svim većim trgovačkim centrima. U tom periodu, na strana tržišta najviše se ulagalo u trgovinu, da bi na taj način trgovci i preduzetnici povoljnije došli do sirovina, ali i plasmana svojih proizvoda. Industrijskom revolucijom razvila su se preduzeća i povećali su se njihovi kapaciteti, a ujedno je ojačala i organizacija samog preduzeća. Širenjem na svetsko tržište stvarale su se multinacionalne kompanije, koje su postale ključni igrači svetskih investicija.

Broj stranih ulaganja povećao se između Prvog i Drugog svetskog rata, gde se sa trgovine i sirovina na evropskom i svetskom nivou, težište prenosi na kolonije u kojima su se nalazili izvori nafte.

² Filijović, M., Đorđević, I., 2011, Koncept ljudske bezbednosti kao okvir za otklanjanje posledica ekonomske krize, *Economic Development and Standard of Living*

Po završetku Drugog svetskog rata prešlo se sa ulaganja u naftne izvore na investicije u menadžment znanja, osvajanje novih tržišta i razvoj nove tehnologije. Od završetka Drugog svetskog rata do šezdesetih godina prošlog veka, oko tri četvrtine ukupnih stranih ulaganja u svetu dolazila su iz Sjedinjenih Američkih Država. Narednom dekadom, na svetsko tržište, svoj broj investicija pojačale su evropske multinacionalne kompanije. Početkom moderne industrije, osamdesetih godina prošlog veka, pojavila su se ulaganja transnacionalnih kompanija u zemlje u razvoju. Neke od zemalja u tranziciji koje su u ovom periodu ojačale, u narednoj deceniji (devedesetih godina dvadesetog veka) počele su da ulažu u druge nerazvijene zemlje ili zemlje u razvoju, i na ovaj način dobile značajnu ulogu kao ulagači u stranim investicijama na svetskom nivou.

Strane investicije (ili drugim rečima: strana ulaganja) su mera političke i ekonomske vrednosti na makronivou. One se dele na strane direktne investicije, o kojima će kasnije detaljno biti reči u ovom radu, i portfolio investicije. Osnovna razlika između ove dve vrste ulaganja je u pravu ulagača na upravljanje kompanijom, gde kod direktnih investicija ulagač dobija upravljačko pravo i postaje član menadžmenta kompanije u koju je investirao, dok kod portfolio ulaganja to nije slučaj. Šematski prikaz dat je u slici 3.

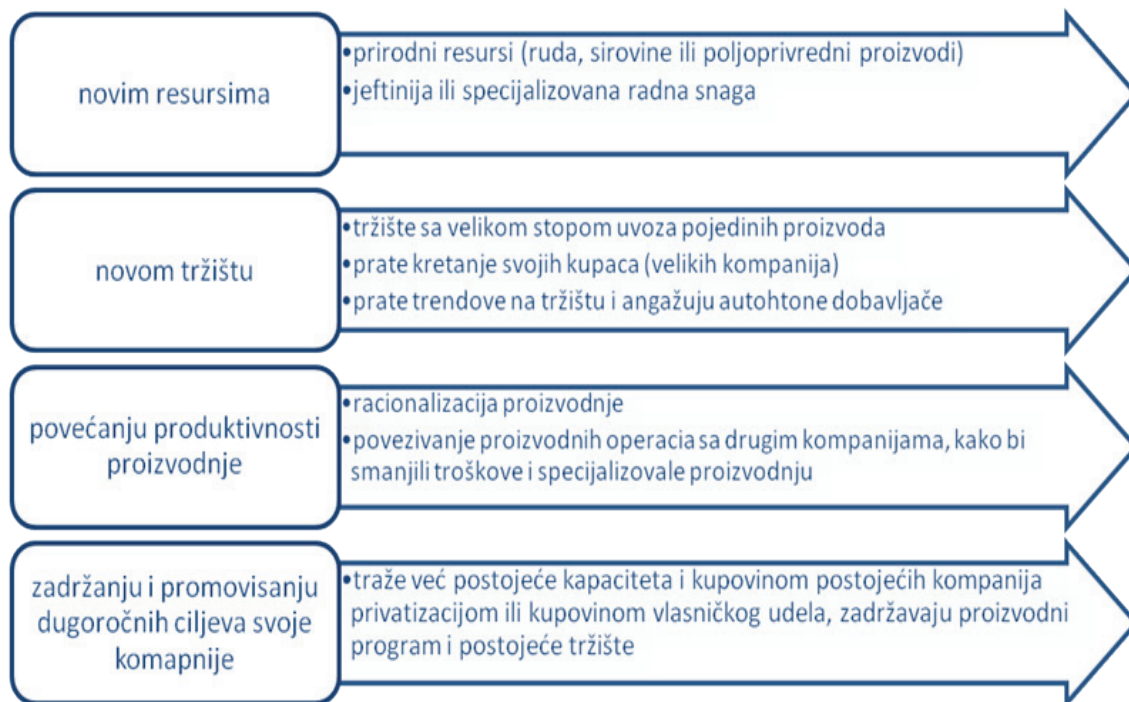

Slika 3: Direktne strane investicije i portfolio investicije

Strane investicije na osnovu motivacionog faktora za njihovo ulaganje, dele se na četiri kategorije: ulaganja koja teže ka novim resursima, ulaganja koja teže ka novom tržištu, ulaganja koja teže ka povećanju produktivnosti proizvodnje i ulaganja koja teže ka

zadržanju i promovisanju dugoročnih ciljeva svoje kompanije. Ova podela, značajna za određivanje ciljne grupe ulagača i objašnjenje njenih karakteristika, prikazana je na slici 4.

Investicije koje teže ka:

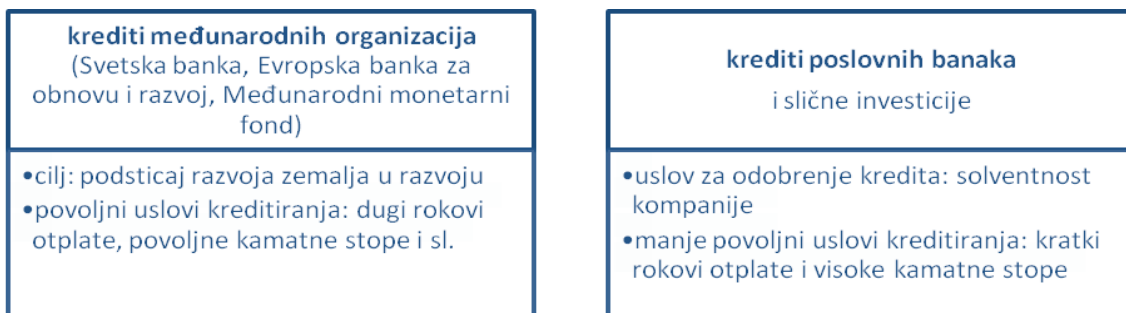

Slika 4: Podela stranih investicija na osnovu motiva za ulaganje

Od stranih direktnih investicija razlikuju se i strani finansijski krediti gde investitor ne dobija pravo upravljanja i kontrole nad kompanijom u koju je uložio, već ima isključivo ulogu kreditora. Kod ovakvih ulaganja ulagač nema rizik samog poslovanja sa ciljem rasta profita na osnovu kamate.

Prema Vidas-Bubanji krediti se dele na kredite koje finansiraju međunarodne organizacije i kredite koje finansiraju poslovne banke³ (Vidas-Bubanja, 2008). Prikaz ove podele dat je u slici 5.

³ Vidas-Bubanja, M., 2008, *Metode i determinante stranih direktnih investicija*, Beograd, Institut ekonomskih nauka

Slika 5: Podela kredita

Porast integracije i međuzavisnosti pod uticajem globalizacije i uslovi ovakvog stanja u svetu, zajedno sa sve jačom konkurencijom, navode kompanije na pronalaženje efikasnijih kanala kojima će sebi obezbediti pristup kako ulaznih, tako i izlaznih faktora na tržištu. Na ovaj način je poslednje tri decenije i broj stranih investicija u celom svetu znatno porastao.

Treba ukazati na to da su posledice i efekti stranih investicija različiti za zemlje u tranziciji, nerazvijene zemlje i za razvijene zemlje. Kada govorimo o ulozi ulaganja u ekonomski razvoj jedne zemlje, investicije mogu imati ekonomske ili društvene efekte, ili posledice, na dato tržište. Naime, investicije sa ekonomskim posledicama ili efektima, potpomažu porast i razvoj ekonomije, porast prometa, profita, prihoda, kapitala, stimulišu ponudu, tehnološki progres i generalno obezbeđuju radnu sredinu poslovanja. Ulaganja sa izraženim društvenim efektom pozitivno utiču na porast kvaliteta života, obrazovni i kulturni razvoj, porast kvaliteta resursa i ujedno potpomažu smanjenju stope nezaposlenosti. Neophodno je da strani investitori i kompanije u koje ulažu imaju dugoročan plan i strategiju za svoje poslovanje kako bi strane investicije bile isplative, a od naročito je značaja to da strani ulagači imaju upravljačka prava srazmerno svom učešću u vlasništvu. O učešću u vlasništvu i upravljačkom pravu biće više reči u daljem tekstu, kada će se detaljnije govoriti o stranim direktnim investicijama.

Značaj stranih investicija, a naročito njihov značaj u nerazvijenim zemljama i zemljama u tranziciji, odražava se u stimulaciji privrede, povećanju proizvodnje i kvaliteta proizvoda u skladu sa zapadnjačkim standardima, podsticanju optimalnog korišćenja

resursa, otvaranju novih radnih mesta, transferu tehnologije, pristupu novim tržištima, i ostvarenju količine proizvodnje neophodne za sva potencijalna domaća i strana tržišta. Prema Organizaciji za ekonomsku saradnju i razvoj⁴ (*The Organization for Economic Co-operation and Development*), „pošto značajan deo investicija dolazi od multinacionalnih kompanija koje pokrivaju globalna tržišta, strane investicije rezultiraju povećanjem robne razmene i poboljšanjem platnog bilansa zemalja primaoca“⁵ (*The Organization for Economic Co-operation and Development*, 2002).

Međutim, kako Grgić u svom radu navodi, prisustvo multinacionalnih kompanija može takođe negativno uticati na domaću proizvodnju, koja neretko zaostaje tehnološki, pa zbog toga nije konkurentna. Nije sporno ni to da postoje slučajevi kada multinacionalne kompanije sirovine i repromaterijal ne nabavljaju na domaćem tržištu, jer su na svetskom tržištu daleko povoljniji⁶ (Grgić, 2011).

Strane investicije su generalno važne za bruto domaći proizvod. Iako je kao njezova komponenta veoma nestabilna, u trenucima recesije izvoza, važnost stranih investicija, među kojima i stranih direktnih investicija, je velika.

Postoje dve uopštene kategorije ulaganja. To su: realna ulaganja, finansijska i kvazifinansijska ulaganja. U grupu realnih ulaganja svrstavaju se ulaganja u realnu (opipljivu) materijalnu imovinu, kao što su građevinski objekti, pogoni, oprema i slično, dok se u kategoriju finansijskih ulaganja ubrajaju ulaganja u finansijsku imovinu, odnosno akcije, obveznice i ostale hartije od vrednosti. Kvazifinansijska ulaganja se odnose na neposlovne aktivnosti u koje spadaju nekretnine, zlatne poluge i drugi plemeniti metali. (Ova poslednja vrsta investicija kao ulaganje u ne-poslovne aktivnosti nije relevantna za dalje objašnjenje u ovom radu.)

Novac se danas često kreće prelazeći granice dveju država, a da za to vreme zapravo prelazi iz jedne filijale u drugu koja se nalazi u drugoj državi. Ovo je put novca

⁴ The Organization for Economic Co-operation and Development, 2002, *Foreign Direct Investment for Development – Maximizing benefits, minimizing costs*, Paris, OECD

⁵ The Organization for Economic Co-operation and Development, 2002, *Foreign Direct Investment for Development – Maximizing benefits, minimizing costs*, Paris, OECD

⁶ Grgić, R., 2011, *Korelacija nivoa direktnih stranih investicija i raširenosti korupcije, te drugih političkih i ekonomskih indikatora*, Banja Luka, Panonski univerzitet

unutar jedne iste multinacionalne ili transnacionalne kompanije. Na sličan način kreće se i strani uloženi kapital ili strana direktna investicija. Jedan od osnovnih faktora za obezbeđenje efikasnosti poslovanja kompanije danas, u vreme globalizacije, jeste mogućnost da se međunarodne poslovne aktivnosti integrišu u više različitih država prilikom njihovog organizovanja.

Strane direktne investicije su oblik ulaganja gde ulagač osnivanjem ili kupovinom kompanije u drugoj državi ne dobija samo vlasništvo (10% ili više) ili pravo svojine nad kompanijom ili delom akcija u koje investira, već takođe dobija kontrolu i pravo upravljanja datom kompanijom, kao i mogućnost da dobit ostvaruje na osnovu poslovnog uspeha svoje nove kompanije – direktno, a ne u obliku kamate. To predstavlja osnovnu razliku između direktnih stranih investicija (direktni kapital) i indirektnih stranih investicija (zajmovni kapital).

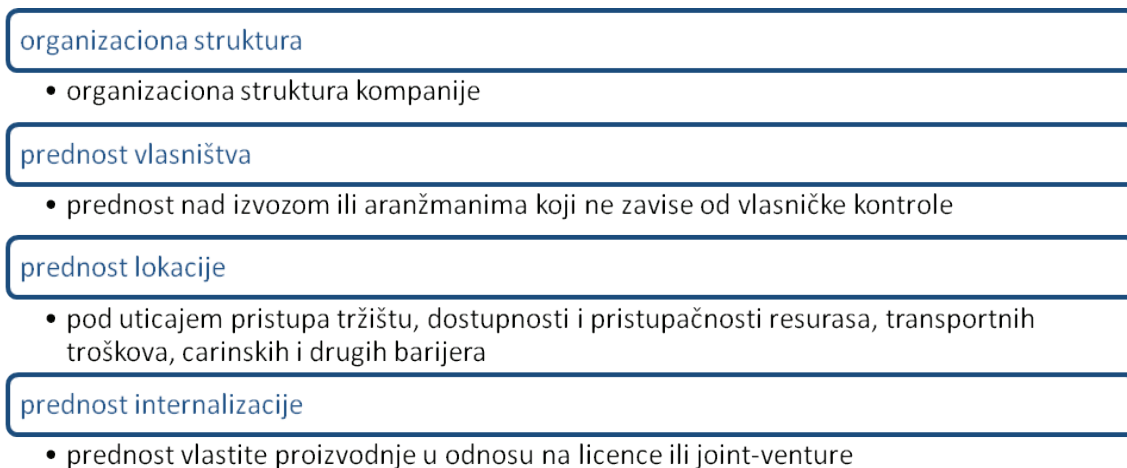
Uloga ove vrste ulaganja sastoji se u dugoročnim aktivnostima i saradnji sa ciljem ostvarivanja zajedničkih interesa, dok ovakav način investicije smanjuje rizik od poslovanja ulagača i od daljeg kretanja prethodno investiranog uloga. Cilj opisanog oblika ulaganja je ostvarenje ekonomskog interesa na dugoročnom nivou.

Ulagrač putem stranih direktnih investicija ostvaruje odgovarajuće dobiti koje su adekvatne svojoj vrsti rizika, čime kompenzuje troškove ulaganja u posao na stranom tržištu. Strane direktne investicije predstavljaju transfer novih tehnologija, upravljačkih, organizacionih i drugih sposobnosti, a ulagač na ovaj način svakako obezbeđuje plasman svojih proizvoda i usluga, obezbeđuje prodiranje na novo tržište zemlje u koju ulaže, povoljno korišćenje stranih resursa kao što su sirovine, radna snaga ili energija, uštedu u proizvodnom procesu, uštedu u procesu logistike i transporta, izvoz tehnologije, upravljačkog znanja i iskustva. Sve to potpomaže postizanju znatno nižih cena gotovih proizvoda i usluga, što dalje obezbeđuje bolju konkurentnost na tržištu.

Britanski ekonomista dvadesetog veka, Džon Hari Daning, istraživao je strane direktne investicije i multinacionalne kompanije. Daning⁷ je objavio teoriju električne paradigme, ili OLI-model, koju je kasnije razvio u teoriju internalizacije. Prema Daningu, multi-

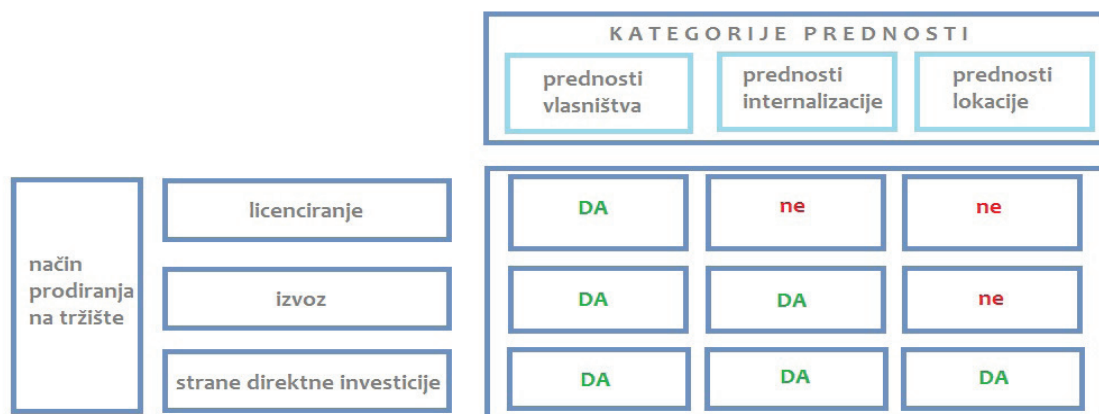
⁷ Dunning, J., 1993, *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Harlow, Addison-Wesfey

nacionalna kompanija će direktno ulagati izvan granica svoje zemlje, ukoliko su simultano ispunjeni uslovi teorije električne paradigme⁸ (Dunning, 1988). Prikaz uslova stranog direktnog ulaganja prema Daningovoj teoriji električne paradigme dat je na slici 6.

Slika 6: Uslovi stranog direktnog ulaganja prema Daningu

U nastavku, slika 7 daje šematski prikaz Daningovog procesa internalizacije, koji predstavlja način prodiranja na strano tržište – posredstvom licenci, izvozom i stranim direktnim investicijama; i kategorije prednosti, odnosno prednosti vlasništva, internalizacije i prednosti lokacije.⁹

Slika 7: Daningov proces internalizacije

⁸ Dunning, J., 1988, The eclectic paradigm of international production: a restatement and some possible extensions, *Journal of International Business Studies*

⁹ Antje, H., 1997, *Deutsche Direktinvestitionen in Grossbritannien*, Jena: Franz Steiner Verlag

Danিং je dalje električnu paradigmu razvio u taksonomiju motiva stranih direktnih investicija¹⁰ (Dunning, 1993). Prikaz taksonomije motiva i grupacija stranih direktnih investicija dat je na slici 8.

Slika 8: Grupacija stranih direktnih investicija prema Daningu

Strane direktne investicije nastale potragom za resursima spadaju u vrstu vertikalnih stranih direktnih investicija i nastaju onda kada strani ulagač nastoji da sa tržišta na koje ulaže pribavlja konkretne fizičke resurse, ljudski kadar, tehnološke kapacitete, upravljačke i druge veštine, neraspoložive u svojoj zemlji. Često se dešava da ti resursi postoje u zemlji ulagača, ali su znatno skuplji (npr. radna snaga). Ulaganja nastala potragom za ulaskom na strano tržište spadaju u horizontalne strane direktne investicije i javljaju se iz potrebe za praćenjem ključnih klijenata i dobavljača sa novog tržišta, potrebe za smanjenjem troškova snabdevanja tržišta, potrebe za praćenjem poteza konkurencije i sl. Poboljšanje efikasnosti predstavljaju vrstu stranih direktnih investicija koje nastaju onda kada jedna kompanija koristi razliku između raspoloživosti i troškova upotrebe tradicionalnih faktora, u različitim državama¹¹ (Dunning, 1993). Strane direktne investicije nastale iz potrage za strateškom aktivom javljaju se kada jedna strana zemlja ima odre-

¹⁰ Dunning, J., 1993, *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Harlow, Addison-Wesley

¹¹ Dunning, J., 1993, *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Harlow, Addison-Wesley

đenu tehnološku prednost u odnosu na zemlju u koju nastoji da se ulaže. Za ovakvu vrstu ulaganja, kako Marinković navodi, često su neophodne zajedničke investicije ili preuzimanje osoblja¹² (Marinković, 2011). Internim pravilima kompanija, po pravilu multinacionalnih, uređuju se kriterijumi čijom primenom se mora obezbediti smanjenje troškova ulaznih faktora i postići bolja efikasnost u poslovanju. Ova pravila se, kao normativni izvor, primenjuju prilikom uređenja pojedinačnih komercijalnih i drugih odnosa sa svim trećim subjektima koje kompanija angažuje u realizaciji svojih investicija.

Autori su mišljenja da su determinante kretanja stranih direktnih investicija koje određuju motivacione faktore i ponašanja ulagača različite kako u zemlji ulagača, tako i u zemlji u koju se ulaže. Prema Cvetanoviću¹³, na kretanje stranih direktnih investicija takođe utiče i politika investicija zemlje u koju se ulaže. Tako će se, ukoliko su poznate determinante koje određuju tokove stranih direktnih investicija u svetu, tj. sistem motivacije subjekta, investitori lakše opredeliti za određenu lokaciju u koju bi ulagali¹⁴ (Cvetanović, 2000).

Prema Dimitrijeviću¹⁵, svaka kompanija ima različite razloge kada je reč o tome gde će, kako i u šta ulagati novac. Ovaj autor tvrdi da je osnovni motiv odluke poželjna investiciona klima zemlje u koju se ulaže, što podrazumeva stabilne i jasne uslove poslovanja. To je uslovljeno odlukom ulagača o svojoj investiciji, a upravo na osnovu procena potencijalnog profita i spremnosti zemlje u koju se ulaže da prihvati i olakša poslovni poduhvat i aktivnost u koju se ulaže¹⁶ (Dimitrijević, 2000).

Prema Kousu, problem unutar jedne kompanije nastaje u trenutku kada kompanija svoje proizvodne potrebe treba da obezbedi interno, odnosno integracijom, a da se isto-

¹² Marinković, S., Ljumović, I., Živković, A., 2011, *Strane direktne investicije u bankarstvu Republike Srbije: Istraživanje motiva, Međunarodni problemi*, Centar za evaluaciju i obrazovanje u nauci,

¹³ Cvetanović, S., 2000, *Teorija i politika privrednog razvoja*, Niš, Univerzitet Niš

¹⁴ Cvetanović, S., 2000, *Teorija i politika privrednog razvoja*, Niš, Univerzitet Niš

¹⁵ Dimitrijević, M., 2000., *Strane direktne investicije*, Beograd, SIEPA

¹⁶ Dimitrijević, M., 2000., *Strane direktne investicije*, Beograd, SIEPA

vremeno snabdeva sa tržišta¹⁷ (Coase, 1937). U ovakvom slučaju razlika u transakcionim troškovima između tržišta i kompanije ima najveću ulogu u donošenju odluke da li će se transakcije obaviti na tržištu ili će se obaviti unutar same kompanije. Tako Vilijamson kompaniju naziva „viskospecijalizovanim surogatom tržišta“¹⁸, gde u transakcione troškove (troškove razmene roba i usluga na tržištu) ubraja troškove neprilagođenosti, troškove ponovnog ugovaranja, uspostavljanja i funkcionisanja strukture upravljanja, i troškove uzajamnog osiguranja.

Šematski prikaz ovih elemenata dat je na slici 9.

troškovi neprilagođenosti	troškovi reugovaranja	troškovi uspostavljanja i funkcionisanja strukture upravljanja	troškovi uzajamnog osiguranja
<ul style="list-style-type: none">• troškovi nastali zbog nemogućnosti prilagođavanja uslova navedenih u ugovoru, pod uticajem promena u okruženju	<ul style="list-style-type: none">• troškovi nastali ukoliko ukoliko bi došlo do potrebe za bilateralnim naporima da se isprave neprilagođenosti	<ul style="list-style-type: none">• troškovi nastali ukoliko bi došlo do bilo kakvog spora	<ul style="list-style-type: none">• troškovi nastali uticajem uzajamnog osiguranja u vezi sa ispunjenjem date obaveze

Slika 9: Troškovi razmene na tržištu prema Vilijamsu

Ukoliko su troškovi razmene proizvoda i usluga veći od troškova uspostavljanja vlasničke kontrole nad procesom proizvodnje, kompanija se opredeljuje za strane direktne investicije.

Strana direktna investicija nastaje onda kada postoje interesi ulagača nad vlasništvom imovine (neopipljive imovine), kada je korist od lične proizvodnje ili internacionalizacije veća od koristi prodaje licenci, i kada postoje prednosti nove odabrane lokacije u odnosu na druge domaće lokacije. Prisustvo na željenim tržištima, povoljni uslovi snabdevanja sirovinama, radnom snagom i energijom, profitabilni plasman proizvoda i

¹⁷ Coase, R., 1937, *The nature of the firm*, *Economica*

¹⁸ Williamson, O., 1988, *Corporate finance and corporate governance*, *Journal of Finance*

usluga, neizbežni su i obezbeđeni za ulagače direktnim stranim investicijama na stranim tržištima na kojima raspoređuju svoje poslovne funkcije u globalnim razmerama.

2. Oblici stranih direktnih investicija

Strane direktne investicije najčešće nastaju osnivanjem novog privrednog subjekta (samostalno ili sa drugim subjektima) ili otvaranjem ogranka u stranoj zemlji (*greenfield investment*), zatim preuzimanjem strane kompanije kupovinom većinskog broja akcija odnosno udela (*majority aquisition*), ili spajanjem partnera, odnosno fuzijom (*merger*).

Neki autori direktnim stranim investicijama smatraju investicije kod kojih strani ulagač ima vlasništvo nad minimum 10% akcija sa pravom glasa. Sa druge strane ima i onih koji smatraju da je neophodno više od 50%. U oba slučaja, ulagač pri direktnoj stranoj investiciji ima pravo na samostalno poslovanje, tj. ima pravo da sam vodi svoj posao u koji je uložio novac, donosi odluke, i na taj način zadržava kontrolu nad uloženim kapitalom.

U nastavku su prikazane različite podele stranih direktnih investicija.

Osnivanje nove kompanije

- pretežno greenfield investicije, gde investitor ulaže u izgradnju novog pogona

Akvizicije

- kupovina već postojeće kompanije procesom privatizacije, kupovina akcija ili kupovina vlasničkog udela, čime investitor stiče većinski udeo u vlasništvu već postojeće kompanije

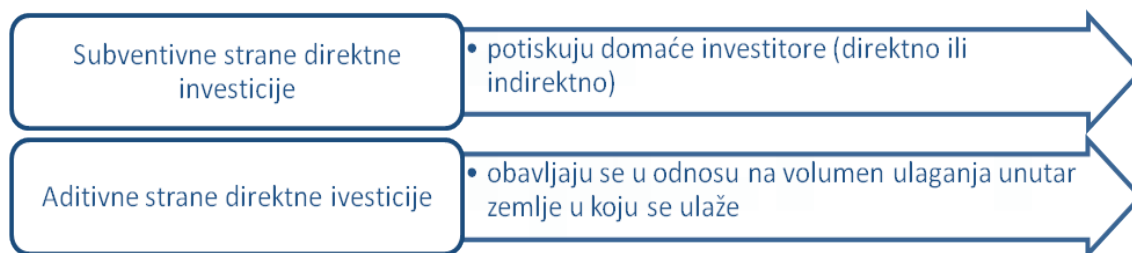
Fuzija

- spajanje poslovnih partnera

Slika 10: Podela stranih direktnih investicija na osnovu načina nastanka (ulaganja)

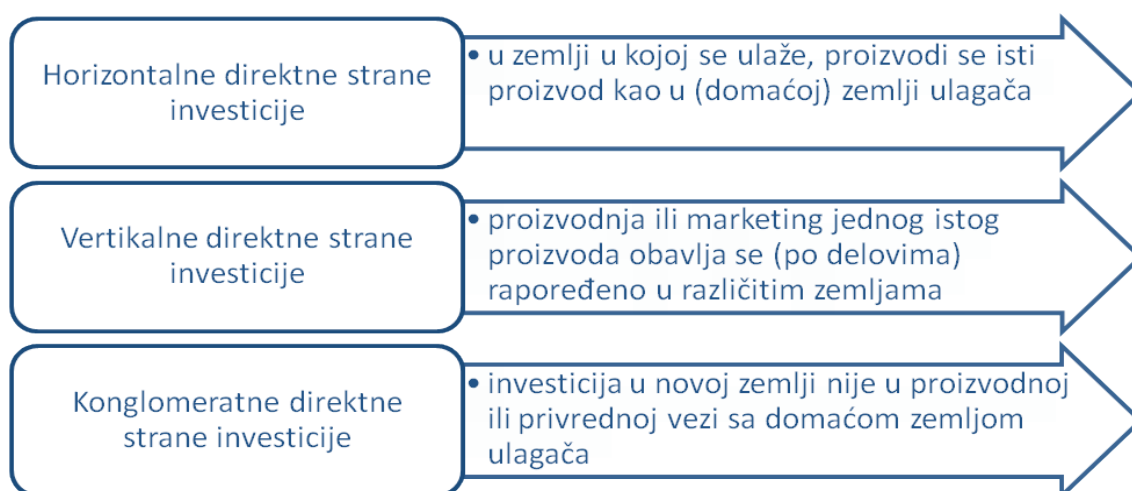
Slika 10 prikazuje podelu stranih direktnih investicija na osnovu načina nastanka (ulaganja).

Šematski prikaz podele stranih direktnih investicija prema međusobnoj vezi investicije sa domaćim investicijama iz zemlje u koju se ulaže, kao i podele prema ulozi i aktivnosti investicije u preduzetništvo ulagača, dat je u slici 11.

Slika 11: Podela stranih direktnih investicija prema međusobnoj zavisnosti investicije sa domaćim investicijama u zemlji u kojoj se ulaže

Jedan drugi oblik podele stranih direktnih investicija jeste prema ulozi i aktivnosti investicije u poslovanje, odnosno u preduzetništvo kompanije ulagača. Slika 12 predstavlja šematski prikaz podele stranih direktnih investicija prema ulozi i aktivnosti investicije u preduzetništvo ulagača.

Slika 12: Podela stranih direktnih investicija prema ulozi i aktivnosti investicije u preduzetništvo ulagača

Zaključujemo da su definisanje i kategorisanje direktnih stranih investicija različiti od autora do autora, pa se tako i podela stranih direktnih ulaganja vrše prema različitim kriterijumima.

2.1. Osnivanje privrednog društva

Kada je reč o osnivanju privrednog društva, razlika između osnivanja društva ukoliko je osnivač domaće ili strano fizičko/pravno lice je u tome da se u slučaju stranog fizičkog lica prema Zakonu o privrednim društvima¹⁹, poslovnog imena i sedišta društva, pretežne delatnosti društva i označenja vrste i vrednosti uloga svakog osnivača, u ugovoru navode: ime, broj pasoša ili drugi identifikacioni broj i prebivalište osnivača ili suosnivača koji je strano fizičko lice, a u slučaju stranog pravnog lica: poslovno ime, broj registracije ili drugi identifikacioni broj i sedište osnivača koji je strano pravno lice.²⁰

Prema važećoj zakonskoj regulativi, iako direktne strane investicije omogućavaju kontrolu, a ne samo većinsko vlasništvo stranog investitora, strani ulagač na teritoriji Srbije ne može steći pravo većinskog upravljanja društvom u koje investira, ukoliko je delatnost datog privrednog društva u oblasti proizvodnje i prometa oružja ili ukoliko je područje na kome se investira zakonom određeno kao zabranjena zona. Za ulaganje u ovim oblastima neophodna je saglasnost organa nadležnog za poslove odbrane.

Deo jedanaest Zakona o privrednim društvima odnosi se na Ogranak privrednog društva i predstavništvo stranog privrednog društva. Prema ovom zakonu ogranak privrednog društva predstavlja izdvojeni organizacioni deo privrednog društva preko koga društvo obavlja delatnost u skladu sa zakonom. Ogranak nema svojstvo pravnog lica, te u pravnom prometu istupa u ime i za račun privrednog društva. Tako privredno društvo neograničeno odgovara za obaveze prema trećim licima koje nastanu u poslovanju njegovog ogranka.

Ogranak stranog privrednog društva je njegov izdvojeni organizacioni deo preko

¹⁹ Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

²⁰ Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

koga to društvo obavlja delatnost u Republici Srbiji u skladu sa zakonom.²¹ Na delatnosti ogranka shodno se primenjuju odredbe člana 4 Zakona o privrednim društvima.²² Odluka o obrazovanju ogranka iz stava 1 ovog člana sadrži naročito: naziv i adresu ogranka; pretežnu delatnost ogranka; lično ime, odnosno poslovno ime zastupnika ogranka i obim ovlašćenja zastupnika; naziv i sedište registra u kom je osnivač ogranka registrovan; naziv, pravnu formu i sedište osnivača ogranka; matični/registarski broj osnivača ogranka; lično ime, odnosno poslovno ime zastupnika osnivača ogranka; podatak o registrovanom kapitalu osnivača, ako se prema pravu države u kojoj je registrovan osnivač takav podatak registruje.²³

Ukoliko se statusnom promenom društvo prenosilac gasi, ono prestaje da postoji bez sprovođenja postupka likvidacije, te se gase i uzajamna potraživanja između društva prenosioca i društva sticaoca. Istovremeno obaveze društva prenosioca prelaze na društvo sticaoca u skladu sa ugovorom o statusnoj promeni, odnosno planom podele, te društvo sticalac postaje novi dužnik u pogledu tih obaveza. Ukoliko postoje više društava sticalaca, svako od njih supsidijarno odgovara za obaveze koje su u skladu sa ugovorom o statusnoj promeni, odnosno planom podele prešle na ostala društva sticaoce do iznosa razlike vrednosti imovine društva prenosioca koja mu je preneti i obaveza društva prenosioca koje je preuzeo (osim ako je sa određenim poveriocem drugačije ugovoreno). Dozvole, koncesije, druge povlastice i oslobođenja data ili priznata društvu prenosiocu prelaze na društvo sticaoca (u skladu sa ugovorom o statusnoj promeni, odnosno planom podele – osim ako je propisima kojim se uređuje njihovo davanje drugačije određeno). Direktorima i članovima nadzornog odbora (ako je upravljanje društvom dvodomno) i zastupnicima društva prenosioca, prestaju dužnosti i ovlašćenja, kao i punomoćja za glasanje u skupštini društva prenosioca.²⁴

²¹ Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

²² Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

²³ V. čl. 4 Zakona o privrednim društvima

²⁴ Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

Svaki strani investitor, kako je Zakonom o stranim ulaganjima²⁵ predviđeno, dužan je da svoju delatnost obavlja u skladu sa propisima koji regulišu zaštitu životne sredine.

2.2. Osnivanje ogranka i predstavništva

Prema Zakonu o privrednim društvima, *ogranak* privrednog društva predstavlja „izdvojeni organizacioni deo privrednog društva preko koga društvo obavlja delatnost u skladu sa zakonom“.²⁶

Ogranak kao takav nema svojstvo pravnog lica, već u pravnom prometu istupa u ime i za račun privrednog društva, tako da privredno društvo odgovara bez ograničenja, za sve obaveze prema trećim licima koje nastanu u poslovanju njegovog ogranka.

Ogranak osniva skupština, ortaci ili komplementari, ukoliko osnivačkim aktom, tj. statutom nije određeno drugačije.

Pri osnivanju ogranka neophodno je istaknuti: poslovno ime i matični broj društva, adresu ogranka, pretežnu delatnost ogranka koja se može razlikovati od pretežne delatnosti društva, kao i lično ime, odnosno poslovno ime zastupnika ogranka i obim ovlašćenja zastupnika, ako je zastupnik ogranka različit od zastupnika društva, što se dalje registruje u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata.²⁷

Zastupnik ogranka jeste lice registrovano u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata.

Ogranak prestaje odlukom koju donosi skupština, odnosno ortaci ili komplementari, ako osnivačkim aktom, odnosno statutom nije drugačije određeno.

Osnivanje *predstavništva* privrednih društava takođe je uređeno Zakonom o privrednim društvima²⁸, i odnosi se na predstavništvo stranog privrednog društva. Predstav-

²⁵ Zakon o stranim ulaganjima – ZSU, *Službeni list SRJ*, br. 3/2002 i 5/2003 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014 – dr. zakon

²⁶ Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

²⁷ Zakon o registraciji privrednih subjekata – ZRPS, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2004, 61/2005 i 111/2009 – dr. zakoni

²⁸ Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

ništvo stranog privrednog društva je izdvojen organizacioni deo stranog privrednog društva koji može obavljati prethodne i pripremne radnje u cilju zaključenja pravnog posla datog društva.

Predstavništvo nema svojstvo pravnog lica, pa stoga može zaključivati samo pravne poslove u vezi sa svojim tekućim poslovanjem, tako da za obaveze prema trećim licima koje nastanu u poslovanju njegovog predstavnništva odgovara strano privredno društvo.

Osnivanje predstavnništva stranog privrednog društva izvodi se odlukom nadležnog organa stranog privrednog društva, koja mora da sadrži: naziv i sedište registra u kom je osnivač predstavnništva registrovan, naziv, pravnu formu i sedište osnivača predstavnništva, matični/registarski broj osnivača predstavnništva, lično ime, odnosno poslovno ime zastupnika osnivača predstavnništva, adresu predstavnništva, kao i lično ime, odnosno poslovno ime zastupnika predstavnništva.

Strano privredno društvo prestaje odlukom o prestanku predstavnništva ili prestankom postojanja osnivača predstavnništva.

2.3. Kupovina udela i akcija

Kupovina udela ili akcija, tj. ulaganjem u kompaniju u vidu sticanja udela ili akcija u osnovnom kapitalu te kompanije, predstavlja vid strane investicije.

Strani ulagač može sam ili sa drugim stranim ili domaćim ulagačima kupiti udele ili akcije u postojećem privrednom društvu, čime postaje akcionar.²⁹

Članovi društva imaju pravo preče kupovine udela koji je predmet prenosa trećem licu, osim ako je to pravo isključeno osnivačkim aktom ili zakonom. Ukoliko ni jedan član društva ne iskoristi to pravo u skladu sa odredbama Zakona o privrednim društvima³⁰ i sa odredbama osnivačkog akta tog privrednog društva, treće lice stiče pravo kupovine tih akcija, pod uslovima koji ne mogu biti povoljniji od uslova iz ponude dostavljene drugim članovima društva (osim ukoliko je osnivačkim aktom drugačije određeno).

²⁹ V. čl. 3 Zakona o stranim ulaganjima

³⁰ Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

Lica koja su uplatila ili u društvo unela određeni ulog, stižu udeo u društvu, odnosno akcije društva, dok uplaćeni uložci, odnosno uložci uneti u društvo postaju imovina društva. Prava i obaveze koje se odnose na prenos udela i akcija između članova privrednog društva, a u vezi su sa privrednim društvom, regulišu se ugovorom (osim ukoliko Zakonom o privrednim društvima nije drugačije određeno).³¹

Zaključivanje pravnih poslova i preduzimanje pravnih radnji u vezi sa sticanjem, otuđenjem ili opterećenjem udela i akcija koje društvo poseduje u drugim pravnim licima, može odraditi prokurista, isključivo uz posebno ovlašćenje.

U slučaju prenosa udela i akcija, prenosilac i sticalac odgovorni su solidarno prema društvu za obaveze prenosioca u vezi sa ulogom nastale do tog prenosa, u skladu sa odredbama Zakona o privrednim društvima za svaku pojedinu formu društva.

Prenos akcija u društvima koja nisu javna akcionarska društva vrši se ugovorom koji se zaključuje u pisanoj formi i overava u skladu sa zakonom kojim se uređuje overa potpisa, dok se prenos akcija u javnim akcionarskim društvima vrši u skladu sa Zakonom o tržištu kapitala – ZTK, *Službeni glasnik RS*, br. 1/2011³² (u daljem tekstu: Zakon o tržištu kapitala). Time se takođe prenose i prava koja akcionarima daju akcije određene klase (izuzev prava glasa), ukoliko statutom ili odlukom o izdavanju akcija prenos prava iz akcija nije ukinut ili ograničen, osim u slučaju javnog akcionarskog društva, gde takvog ograničenja nema.

Plaćanje cene kod sticanja sopstvenih udela ili akcija, kao ni druga plaćanja koja se vrše u skladu sa Zakonom o privrednim društvima³³, ne smatraju se vraćanjem uloga članovima društva.

Ukoliko društvo ne izvrši novu procenu nenovčane vrednosti, članovi koji sa najmanje 5% udela ili akcija u osnovnom kapitalu, imaju pravo da od društva zahtevaju da izvrši procenu vrednosti tog nenovčanog uloga u skladu sa Zakonom o privrednim društvima, sve do njegovog unosa u društvo pisanim putem.

³¹ V. čl. 15 Zakona o privrednim društvima

³² Zakon o tržištu kapitala – ZTK, *Službeni glasnik RS*, br. 1/2011

³³ Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

2.4. Sticanje udela i akcija u postupku dokapitalizacije

Dokapitalizacija privrednog društva predstavlja oblik stranog direktnog ulaganja.³⁴

Ona je vid direktne investicije, tj. ulaganja rezidenata u inostranstvu i nerezidenata u Srbiji – u pravno lice, sa ciljem da se uključi u upravljanje poslovima tog pravnog lica.³⁵

Tako dokapitalizaciju predstavlja povećavanje osnovnog kapitala novim ulozima.

Problem nastaje onda kada se namerno smanjuje vrednost akcija, čime se umanjuju i vlasnička prava trenutnih akcionara, gde neretko dolazi i do preuzimanja kompanije.

2.5. Koncesije i BOT poslovi

U današnje vreme, mnoge kompanije teže da svoju aktivnost prošire na strano, međunarodno tržište. Na taj način, postajući internacionalne, dobijaju aktivnu ulogu u globalizaciji. Ono što je od naročitog značaja za ove kompanije jeste upravo konkurentnost. Za ovakav vid poslovanja neophodna im je prednost nad autohtonim, domaćim kompanijama na datom stranom tržištu.

Uloga stranih ulaganja od posebnog je značaja kada govorimo o privrednom rastu i razvoju zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji. Strano ulaganje predstavlja osnivanje privrednog društva ili sticanje akcija ili udela u već postojeće privredno društvo u stranoj zemlji. Ovi oblici ulaganja određuju se ugovorom o osnivanju ili ugovorom o ulaganju, ili pak odlukom o osnivanju. O zakonskoj osnovi, pravima i obavezama pri stranim investicijama, biće više reči nešto kasnije.

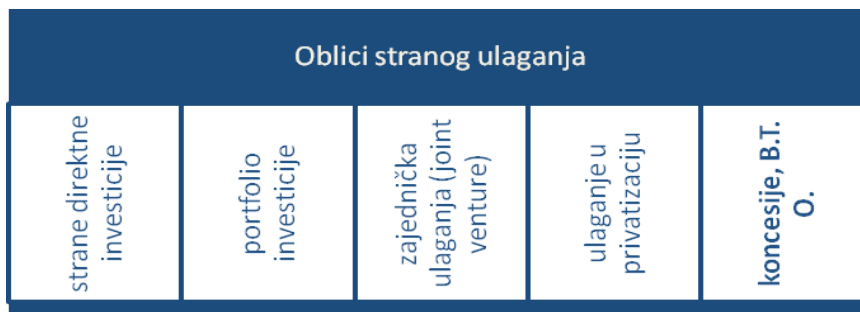
Pristupanje jedne nacionalne privrede međunarodnim ekonomskim odnosima odvija se na tri načina: uvozom ili izvozom kapitala i novca, odnosno stranim ulaganjem, zatim, uvozom i izvozom roba i usluga, ili jednostranim (jednosmernim) transakcijama, koje mogu biti u obliku ekonomske pomoći i slično. Prema Ćiroviću³⁶, međunarodni kapital može biti kratkoročni ili dugoročni, gde se dugoročni kapital deli na zajmovni ka-

³⁴ V. čl. 2 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

³⁵ V. čl. 2 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

³⁶ Ćirović, M., 2000, *SDI: Strana ulaganja – poslovno-analitički pristup*, Beograd, Univerzitet Braća Karić

pital i strana ulaganja. Osnovni oblici stranog ulaganja dele se na šest velikih kategorija. Prikaz podele dat je u slici 13.

Slika 13: Klasifikacija stranih ulaganja

Kao što je već objašnjeno, strane direktne investicije su vrste ulaganja u kojima strani ulagač svojim udelom vlasništva dobija pravo kontrole i odlučivanja unutar privrednog društva u koje ulaže ili koje osniva.

Portfolio investicije su vrste ulaganja u kojima strani ulagač svojim udelom vlasništva ne dobija pravo na kontrolu i odlučivanje unutar privrednog društva u koje ulaže ili koje osniva kao i investicije u tzv. dužničke hartije od vrednosti (obveznice i dr.). Zajednička ulaganja ili *joint venture* je takav vid investiranja u kome dve ili više osoba ili kompanija, udružuju svoju imovinu ili svoje aktivnosti kako bi ostvarili unapred dogovorene poslovne poduhvate u unapred dogovorenom vremenskom periodu. Kod ovakve vrste investicija, nakon ispunjenja poslovnog poduhvata svaki ulagač dobija dobitak proporcionalno svom udelu (ili u skladu sa dogovorenim, ukoliko je u ugovoru drugačije naglašeno), dele dobitak ili snose gubitak³⁷ (Uoladekans, 2004). Ulaganje u privatizaciju odnosi se na investiranje sredstava u kupovinu akcija ili preuzimanja vlasništva nad nekom kompanijom, procesom privatizacije. U ovakvu vrstu stranih ulaganja ubrajaju se nova ulaganja i preuzimanje vlasništva nad kompanijama, kao i razmena spoljnog duga za ulog (*debt equity swaps*) (Ćirović, 2000)³⁸.

³⁷ Viladecans-Marsal, E., 2004, Agglomeration economies and industrial location: city-level evidence, *Journal of Economic Geography*, Volume 4

³⁸ Ćirović, M., 2000, *SDI: Strana ulaganja – poslovno-analitički pristup*, Beograd, Univerzitet Braća Karić

Posebnim oblicima stranog ulaganja smatraju se *koncesije*, odnosno dozvole koje se stranom ulagaču ustupaju za korišćenje prirodnog bogatstva, dobra u opštoj upotrebi ili za obavljanje delatnosti od opšteg interesa, u skladu sa Zakonom o stranim ulaganjima.³⁹ Stranom ulagaču može se odobriti da izgradi, iskorišćava i transferiše (*BOT – build, operate and transfer*) određeni objekat, postrojenje ili pogon, kao i objekte infrastrukture i komunikacija. Koncesija se daje na osnovu prethodno sprovedenog javnog tendera.

Strane investicije uključuju i kontratransfer, koji je uglavnom odložen na određeni vremenski period.

Obligaciono-pravni odnosi između stranog ulagača i ostalih ulagača (stranih ili domaćih) zasnivaju se ugovorom o ulaganju, koji (pored zakona) predstavlja osnovni izvor za interpretaciju pravila kojima se rešavaju mogući sporovi. Na subjekte ovakvog ugovora o ulaganju, primenjuju se različiti zakoni, u zavisnosti od toga iz koje države potiču.

3. Značaj stranih direktnih investicija

U današnje vreme, strane direktne investicije postaju ključni razvojni faktor svetske privrede. Predstavljaju vodeći mehanizam globalizacije svetske ekonomije, odmah posle trgovine. Uloga stranih direktnih investicija od velikog je značaja za proces transformacije nacionalnih privreda, naročito u slučaju zemalja u razvoju gde su prisutne reforme privrede i društvenih odnosa. U zemljama u razvoju i zemljama u tranziciji, ovakav oblik finansiranja obezbeđuje najveći priliv kapitala.

Održivi razvoj predstavlja zbir oblika i metoda društveno-ekonomskog razvoja orijentisanog ka ravnoteži između društvenih, ekonomskih i ekoloških aspekata i elemenata prirodnog kapitala. Kapital obezbeđuje dugoročno postojanje okruženja i društva u njemu, i na

³⁹ Zakon o stranim ulaganjima – ZSU, *Službeni list SRJ*, br. 3/2002 i 5/2003 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014 – dr. zakon

taj način predstavlja novu filozofiju i koncept društvenog razvoja. Globalizacija kao jedan od osnovnih sadržaja današnje integracije finansija, trgovine i komunikacija na svetskom nivou, postavlja međunarodnu ravnotežu za sve države i nacije, u cilju funkcionisanja cele planete kao jedne celine za koju važe podjednaki standardi i norme, a gde se istovremeno poštuju karakteristike svakog pripadnika, odnosno svake države pojedinačno. Budući da održivi razvoj predstavlja ključnu formulu ekološke krize, očuvanja kvaliteta životne sredine, zaštite prava i pravičnosti na globalnom nivou između država i nacija, on se može postići isključivo kada je osnovan u uslovima poštovanja ciljeva životne sredine, ekonomskih i društvenih uslova.

Strategija privrednog i ekonomskog razvoja razvijenih zemalja između ostalog podrazumeva i stimulaciju ekonomije na teritorijama nerazvijenih zemalja, zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji. Različiti oblici subvencija, donacija, olakšica i stranih investicija pomažu razvoj privrede u ovim zemljama, a od posebnog su značaja u uslovima globalizacije i integracionih procesa. U periodu globalizacije kada je društveno-ekonomska struktura ovakvih zemalja izuzetno heterogena, strane direktne investicije su od velikog značaja za procese transformacija njihovih privreda.

U nastavku se govori o značaju stranih direktnih investicija i njihovom dejstvu na održivi razvoj jedne zemlje, kao i o uticaju stranih direktnih investicija na održivi razvoj Srbije.

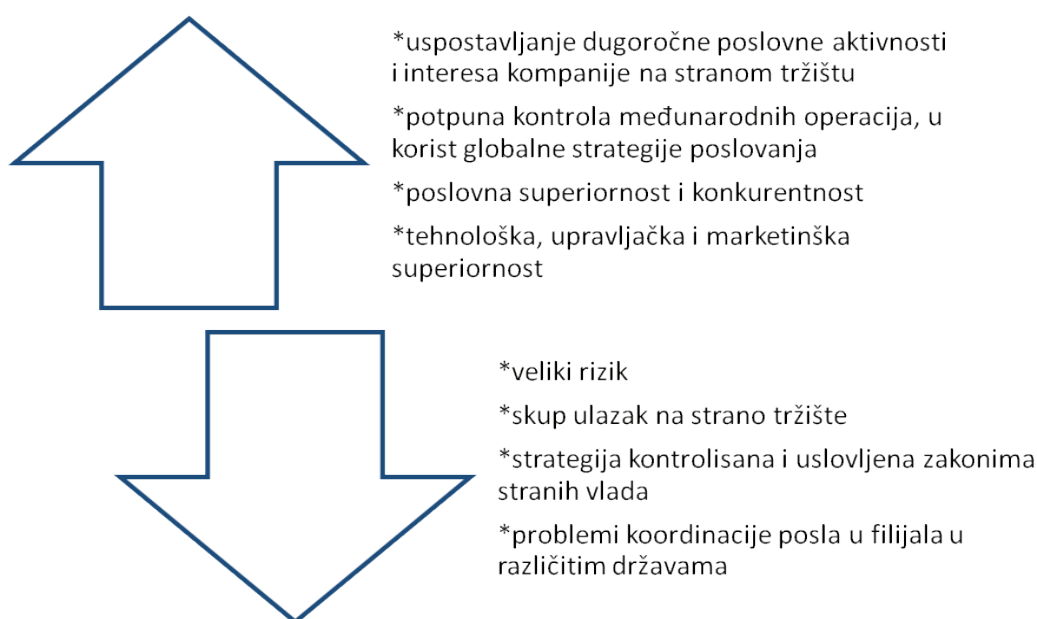
3.1. O značaju stranih direktnih investicija

Kada je reč o međunarodnim ekonomskim transakcijama koje imaju veliki uticaj na usmeravanje ekonomskog razvoja zemalja, osvrćući se na prevazilaženje granica nacionalnih ekonomija, zaključujemo da su strane direktne investicije srazmerne u odnosu na ubrzanje procesa globalizacije svetske privrede. One se kreću iz razvijenih zemalja ka zemljama u tranziciji i zemljama u razvoju, koje imaju tržišno orijentisane privrede. Odnosno, kreću se ka onim zemljama u kojima su procesi privatizacije i transformacije već završeni ili su pri samom kraju, gde je kupovna snaga na tržištu visoka (ili bar ne tako niska), radna snaga kvalifikovana i u isto vreme jeftina. Prirodni resursi u ovim zemljama su veliki, a infrastruktura povoljna za poslovanje. Neki autori smatraju da su glavni igrači u globalizaciji svetske ekonomije transnacionalne

kompanije (megakorporacije), koje su sredinom prošlog veka iz najrazvijenijih zemalja sveta kreirale međunarodne finansijske institucije kao što su Svetska banka, Međunarodni monetarni fond i druge, kako bi pomoću njih uticale na tok današnje međunarodne ekonomije. Moć transnacionalnih kompanija obezbeđuju velika ekonomska snaga i aktivnost na svetskom nivou, internacionalizacija svih faza i funkcija unutar ovakvih kompanija, jaki potencijal tehničkog i tehnološkog razvoja, sposobnost da uposle naučni kadar iz celog sveta (gde se ubraja i naučni kadar iz zemalja u razvoju i nerazvijenih zemalja, u kojima je radna snaga daleko jeftinija), monopol u kontroli svetskih izvora sirovina i energije, centralizacija odlučivanja iz koje direktno proističe politička i društvena moć i sposobnost da se ovakva moć upotrebi.

Kako autori navode, direktne strane investicije imaju ulogu dodatnog faktora strategije razvoja zemalja u tranziciji i zemalja u razvoju, dopunjujući njihov privredni razvoj. Prisustvo stranih direktnih investicija podstiče kreditnu aktivnost, uz smanjenje obima međunarodnog kreditnog finansiranja, dok njihov rast obezbeđuje međunarodni kreditni kapital, ali isto tako i međunarodne portfolio investicije. Stakić navodi da „savremeni proces globalizacije ima tendenciju brisanja granica tokovima robe, ljudi, kapitala i znanja“⁴⁰ (Stakić, 2007).

Slika 14 predstavlja grafički prikaz prednosti i mana stranih direktnih investicija.

Slika 14: Prednosti i mane stranih direktnih investicija

⁴⁰ Stakić, B., 2007, *Finansijski i devizni menadžment u turizmu*, Beograd, Singidunum

Direktne strane investicije predstavljaju svojevrsnu inostranu kontrolu nad domaćim resursima i izvorima. Tako su zbog straha od gubitka nacionalnog karaktera i iskorišćavanja od stranih vlasnika, neke zemlje donele zakone koji smanjuju fleksibilnost stranih direktnih investicija.

Slika 15 predstavlja uticaj stranih direktnih investicija na zemlju u koju se ulaže, na investitora i na zemlju ulagača.

Uticaj stranih direktnih investicija

na zemlju u koju se ulaže	na ulagača	na zemlju ulagača
<ul style="list-style-type: none">•rast izvoza•transfer tehnologije•pad stope nezaposlenosti•uključivanje domaće proizvodnje u međunarodne privredne tokove•ugrožavanje domaćih kompanija•negativan uticaj na platni bilans zemlje domaćina•pretnja od iscrpljivanja domaćih prirodnih resursa•zavisnost od stranog kapital	<ul style="list-style-type: none">•potraga za pristupačnijim resursima•potraga za novim stranim tržištima•poboljšanje efikasnosti•potraga za strateškom aktivom•veliki troškovi•veliki rizik	<ul style="list-style-type: none">•rast izvoza•rast društvenog proizvoda•rast povratnih razvojnih efekata osnovanih na transferu znanja•ugled zemlje

Slika 15: Uticaj stranih direktnih investicija

Stojadinović⁴¹ u svom radu *Strane direktne investicije kao oblik finansiranja globalne ekonomije* navodi da „strane direktne investicije predstavljaju veoma značajan oblik finansiranja globalne svetske privrede kao i nacionalnih privreda individualnih zemalja“⁴², te da je nakon jačanja njihove uloge u drugoj polovini dvadesetog veka, ovakav oblik ulaganja danas najzastupljeniji vid finansiranja nacionalnih privreda zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji⁴³

⁴¹ Stojadinović-Jovanović, S., 2012, *Strane direktne investicije kao oblik finansiranja globalne ekonomije*, Beograd, Udruženje banaka Srbije

⁴² Stojadinović-Jovanović, S., 2012, *Strane direktne investicije kao oblik finansiranja globalne ekonomije*, Beograd, Udruženje banaka Srbije

⁴³ Stojadinović-Jovanović, S., 2012, *Strane direktne investicije kao oblik finansiranja globalne ekonomije*,

(Stojadinović-Jovanović, 2012). Prema rečima ovog autora, predviđa se da će strane direktne investicije u narednom periodu zadržati svoj značaj u finansiranju svetske privrede.

Imperfektnost tržišta dopušta lakšu identifikaciju grana za koje postoji verovatnoća da će se jedna kompanija u njima razvijati, odnosno da će proširiti svoju delatnost na lokalnom ili međunarodnom tržištu. Na ovaj način dolazi do globalnog horizonta, što znači da se geografski horizont kompanije menja tako što dalje teži ka internacionalizaciji.

Podsticaj privrede bivših socijalističkih zemalja u tranziciji vrši se kako donošenjem materijalnih resursa – kapitala i nove tehnologije, tako i donošenjem nematerijalnih resursa, odnosno prenosom znanja (*know-how*), prodor na strana tržišta, adaptacijom prema stranim standardima, uvođenjem programa kontrole kvaliteta, usavršavanjem zaposlenih, izgradnjom institucionalnih i zakonskih okvira, i slično.

Sagledavši stope rasta zemalja u razvoju tokom prošlog veka, zapaža se da su direktne strane investicije daleko povoljniji strani priliv novca u poređenju sa kreditima svetskog finansijskog tržišta, te da su se zemlje u razvoju u koje se ulagalo putem direktnih stranih investicija brže razvijale.

Strane investicije u procesu privatizacija jednoj zemlji ostvaruju se strateškim ulaganjem, odnosno investicijama iz delatnosti kompanije koja se privatizuje (kompanije koja ima za cilj unapređenje poslovanja matične kompanije), ili finansijskim ulaganjem (kada se govori o kupovini akcija jedne kompanije zarad dobijanja prinosa – u obliku dividendi ili kapitalne dobiti). Pravilo proisteklo iskustvom tranzicije pokazuje da su za uspešne kompanije poželjniji finansijski investitori, a za manje uspešne kompanije – strateški.

U periodu ekonomske krize⁴⁴, od 2009. do 2011. godine, posmatrajući Srbiju i okolne zemlje, najveća strana direktna ulaganja imala je Bugarska, čak preko 5 biliona evra, dok su najmanja ulaganja bila u Makedoniji, svega 514 miliona. U Srbiju je u ovom periodu uloženo 3132 miliona evra, što je 430 evra po glavi stanovnika. Tabela 11 prikazuje direktne strane investicije u Srbiji i susednim zemljama u periodu krize.⁴⁵

⁴⁴ Stepanović, B., 2012, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011*, Beograd, Business Info Group

⁴⁵ Stepanović, B., 2012, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011*, Beograd, Business Info Group

	2009.	2010.	2011.	Ukupno	
Srbija	1305,00	830,50	1827,00	3132,00	430,80
Rumunija	3490,00	2219,00	1917,00	7626,00	400,50
Bugarska	2413,00	1779,00	1064,00	5256,00	709,60
Hrvatska	2096,00	281,00	1200,00	3577,00	806,50
Albanija	706,00	831,00	650,00	2187,00	679,20
Crna Gora	1099,00	574,00	300,00	1973,00	3182,30
Bosna i Hercegovina	177,00	174,00	250,00	601,00	156,40
Makedonija	145,00	159,00	210,00	514,00	249,50

Tabela 11: Direktne strane investicije u Srbiji i susednim zemljama u periodu krize

Privredne aktivnosti u regionima nerazvijenih zemalja ili zemalja u razvoju po-
mogle su i podržale razvijene zemlje, čija strategija ekonomskog razvoja uključuje stimu-
laciju ekonomije na ovakvim područjima. Ovakav vid pomoći ogleda se u subvencijama,
javnim donacijama, poreskim olakšicama, kao i investicijama u ove zemlje i regione.

Značaj stranih direktnih investicija se, prema Saviću, ogleda ne samo „u prilivu
neophodnih sredstava za investicije, već pre svega u otvaranju procesa partnerskih odno-
sa sa kompanijama iz najrazvijenijih zemalja koje predstavljaju nosioce razvoja u svojoj
delatnosti“⁴⁶ (Savić, 2002).

Kako je Mekluan pokušao da u svom „globalnom selu“ prikaže integraciju trži-
šta, ekonomsku međuzavisnost, komunikativne interkonekcije i planetarne probleme⁴⁷
(McLuhan, 1964), prema rečima Delija, globalizacija predstavlja ujedinjenje snaga u jed-
nu celinu koju će činiti aktivnosti i projekti koji pokrivaju široka polja i koji integrišu me-
hanizme za funkcionisanje, a koji su u skladu sa iskustvima velikih socioloških projekata,
ili pak sa posledicama dramatičnih otcepljenja⁴⁸ (Deliu, 2013).

Ono što je važno za strana ulaganja u uslovima globalizacije je to da plasiranje
robe i usluga na strana tržišta omogućava kompaniji da svoj ostvareni prihod vrati odno-
sno unese u svoju zemlju.

⁴⁶ Savić, Lj., 2002, „Kako u uslovima privatizacije u Jugoslaviji povećati priliv stranih direktnih inves-
tacija“, *Ekonomске teme*, Vol. 40, br. 1–2, str. 203.

⁴⁷ McLuhan, M., 1964, *Understanding Media. The Extensions of Man*, New York, Mc Graw–Hill

⁴⁸ Deliu, A., 2013, *Globalization Ideology*, Bucharest, Romanian Academy

Analiza stepena razvoja jednog ekonomskog sistema, njegove sposobnosti za opstanak i pravac razvoja, odnosi se na tačno definisanje i precizno merenje ekonomske efikasnosti, koja predstavlja vezu između resursa upotrebljenih za odvijanje ovakve ekonomske aktivnosti i stečenih rezultata. To predstavlja koncept koji usmerava resurse ka onim poljima na kojima se obezbeđuje njihova potrošnja sa najvišim stepenom efikasnosti, u uslovima racionalnog razvoja i skladne nacionalne ekonomije.

Godine 2007., po samoj svojoj ekspanziji, strane direktne investicije ostvarile su najveći priliv u istoriji, na svetskom nivou iznoseći 2.099 milijardi američkih dolara⁴⁹ (Dašić, 2011). Strane investicije direktne ili portfolio, predstavljaju oblik međunarodnog kapitala, gde transnacionalne kompanije kao nosioci stranih investicija, ulažu u drugu zemlju kako bi ušli na novo tržište i obezbedili resurse. Transnacionalne kompanije se prema vrsti proizvodnje i aktivnosti dele na tri grupe. Prvu grupu čine kompanije koje u dve ili više zemalja proizvode iste ili slične proizvode. Ovakve kompanije nazivaju se horizontalne transnacionalne kompanije. U drugu grupu spadaju kompanije koje u dve ili više zemalja proizvode različite proizvode, i nazivaju se konglomeratske transnacionalne kompanije. Treću grupu čine vertikalne transnacionalne kompanije, koje u dve ili više zemalja imaju razvijene različite aktivnosti u lancu stvaranja vrednosti. U vremenu globalizacije, kada je konkurencija sve veća, često se strane investicije stvaraju upravo radi lakšeg praćenja konkurencije, ili kako bi se izbegle međunarodne trgovinske barijere i prepreke.

Prema Dašiću, „doprinos stranih direktnih investicija (SDI) ekonomskom razvoju zemlje, a samim tim i smanjenju regionalnih neravnomernosti, pre svega se ogleda kroz dodatne resurse koje sa sobom nose, a to su: transfer kapitala, tehnologije, menadžerska i organizaciona znanja i veštine, pristup izvoznim tržištima, povećanje efikasnosti domaće privrede snižavanjem troškova proizvodnje (direktno) i podsticanjem konkurencije na domaćem tržištu (indirektno), korišćenje ekonomije obima i dr⁵⁰ (Dašić, 2011). Strane

⁴⁹ Dašić, B., 2011, Strane direktne investicije kao pokazatelj regionalnih neravnomernosti u Srbiji i mogućnosti njihove efikasne alokacije, *Ekonomski horizonti*

⁵⁰ Dašić, B., 2011, Strane direktne investicije kao pokazatelj regionalnih neravnomernosti u Srbiji i mogućnosti njihove efikasne alokacije, *Ekonomski horizonti*, str. 29

investicije omogućuju povećanje stepena prinosa kapitala domaćoj državi u kojoj se investitor nalazi, povećanje bruto domaćeg proizvoda i nivoa tehničke opremljenosti privrede, tehnološki razvoj, otvaranje novih radnih mesta, što smanjuje stopu nezaposlenosti u zemlji i pomaže smanjenju siromaštva i slično. Negativna karakteristika je ta što se često može dovesti u pitanje sigurnost i ugroženost domaćih proizvođača, a takođe se postavlja i pitanje uticaja stranih investitora na domaću ekonomsku politiku zemlje u kojoj se investira.

U nastavku je dat tabelarni prikaz tokova stranih direktnih investicija (tabela 12), po regionima, izraženim u milijardama američkih dolara i procentualno.⁵¹

	2007.	2008.	2009.	2007.	2008.	2009.
Svet	2099	1770	1114	100	100	100
Razvijene zemlje	1444	1018	565	68,7	57,5	50,7
Zemlje u razvoju	564	630	478	26,8	35,5	42,9
Tranzicione zemlje	90	122	69	4,5	7	6,4

Tabela 12: Tokovi stranih direktnih investicija, po regionima
(u milijardama američkih dolara i procentualno)

U vremenu globalizacije i svetskih integracija, neophodno je da zemlje u razvoju i nerazvijene zemlje vode oštriju politiku i strategiju kako bi privukle strane investitore i uverile ih da one predstavljaju primamljivu i adekvatnu lokaciju za strane investicije. Dašić smatra da „nova promocijska politika u čije su sprovođenje pored Vlade uključene i razne agencije na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, ekonomske diplomate i dr. se mora zasnivati na komparativnim prednostima, realnim mogućnostima i šansama, kao i specifičnim aktivnostima na nivou industrijskih klastera“⁵² (Dašić, 2011).

Kako prema svakoj novoj pojavi postoje faze oduševljenja, faze sumnje, promene mišljenja i stavova u toku jednog procesa, tako je i u ekonomiji u procesu stranih investicija. Zemlje u tranziciji, nekadašnje socijalističke zemlje, danas pretežno demokratske, prolaze

⁵¹ Dašić, B., *ibid.*, 30.

⁵² Dašić, B., 2011, Strane direktne investicije kao pokazatelj regionalnih neravnomernosti u Srbiji i mogućnosti njihove efikasne alokacije, *Ekonomski horizonti*

kroz tri *faze* kada se govori o odnosu prema značaju i ulozi stranih direktnih investicija i stranog kapitala u procesu transformacije nacionalnih privreda. Prva faza bila je faza sumnje, nakon čega je usledila faza euforije, da bi na kraju ponovo došlo do faze sumnje.

Neki autori ističu da strane direktne investicije donose veću stopu rasta i ubrzanja strukturalnih reformi, poboljšanje spoljne finansijske situacije, deviznih rezervi i liberalizuju devizne restrikcije uz povoljniji kreditni rejting. Smatra se da nivo domaće štednje nije dovoljan da bi se ostvario adekvatan nivo ulaganja neophodan za pokretanje privrede. Bez stranih direktnih investicija ne bi bilo moguće obezbediti budžetski prihod neophodan za funkcionisanje kako privrede, tako i delatnosti o trošku države.

Sa druge strane postavlja se pitanje privatizacije koja je ključna u procesu priliva stranih direktnih investicija. Privatizacija je međutim takođe viđena sa jedne strane kao pozitivan korak, napredak u sferi razvoja privrede, finansiranja, otvaranja novih radnih mesta i razvitka same države, dok je sa druge strane kritikovana kao uništavanje nacionalnog kapitala i stavljanje dobara u vlasništvo „kapitalaca i tajkuna“, naročito ozloglašanih u tranzicionim zemljama i zemljama u razvoju. Tako druga grupa autora smatra da strane direktne investicije povećavaju trgovinski deficit jedne zemlje, potiskuju lokalnu konkurenciju ili pak ne ispunjavaju i zaobilaze poreske obaveze.

Nedovoljan nivo domaće štednje i proces privatizacije zauzimaju centralno mesto kada je reč o prilivu stranih direktnih investicija u tranzicione ekonomije .

Povezivanje stranih zapadnih i domaćih istočnih kompanija stranim direktnim investicijama ima značajnu ulogu kako za ekonomiju i razvoj nacionalne privrede zemlje u koju se ulaže, tako i u jačanju trgovinskih veza u regionu.

Tranzicija jedne zemlje obavlja se kako na političkom, tako i na ekonomskom nivou. Tako prelazak jedne zemlje iz socijalističkog u kapitalistički oblik, prati tranzicija u ekonomiji, odnosno prelazak privrede iz oblika planske privrede u oblik slobodnog tržišta. Karakteristično za privredu u tranziciji jeste prelazak kroz ekonomsku liberalizaciju, gde se uklanjaju trgovinske i organizacione barijere, privatizuju se državna preduzeća, a cene više ne formira država, nego tržište.

Kako autori sa Borskog ekonomskog foruma navode, „2011. godine EU ima 27 država (od kojih su 17 država, članice jedinstvene monetarne zone – evrozone). Bivše socijalističke države koje danas prednjače u tranziciji i razvoju nove ekonomije tržišta i znanja su: Poljska, Češka, Slovačka, Mađarska i Slovenija (u 2009. godini, tokom velike svetske ekonomske krize, Poljska je bila jedina država EU sa pozitivnim privrednim rastom 1,6% – čak je na tržištu rada Poljske radilo 2.500 građevinskih radnika iz bivše Istočne Nemačke). Identična tranzicija sistema, očekuje i države Zapadnog Balkana u procesu pristupanja EU, u periodu od 2010. do 2020. godine“⁵³ (Borski ekonomski forum, 2011).

	USD (milion)	BDP (%)	USD (milion)	BDP (%)
Centralna i Jugoistočna Evropa i zemlje Baltika	21.091	0,5	50.558	3,3
Republika Češka	4.821	2,9	10.104	4,6
Estonija	647	3,9	1.050	5,2
Mađarska	9.399	5,7	6.979	3,8
Poljska	2.540	0,6	17.096	2,9
Zajednice Nezavisnih Država	8.272	1,0	22.001	2,5
Azerbejdžan	237	4,2	3.222	20,9
Kazahstan	2.357	2,7	4.971	6,4
Ruska Federacija	3.965	0,3	8.412	0,7
Turkmenistan	427	3,5	334	3,0

Tabela 13: Glavni primaoci direktnih stranih investicija u periodu od 1992. do 1999. godine

Tabela 13 predstavlja prikaz država glavnih primalaca direktnih stranih investicija u periodu od 1992. do 1999. godine. (Vrednosti su izražene u američkim dolarima, a vrednosti udela bruto domaćeg proizvoda dati su kao periodični proseci srednjih vrednosti za celu grupu.)⁵⁴

Tranzicija (posredstvom obnova prethodnih ekonomija) je neminovno težak proces koji iako na duži rok donosi pregršt pozitivnih stvari i prednosti, kratkoročno se od-

⁵³ Borski ekonomski forum, elektronski izvor: <https://borefor.wordpress.com/tag/tranzicija-i-razvoj-nove-ekonomije-trzista-i-znanja/>, 13.05.2011. godine, preuzeto novembra 2013. godine

⁵⁴ The World Bank, 2006, *Tranzicija prvih 10 godina, Analiza i pouke za Istočnu Evropu i bivši Sovjetski Savez*, Washington D.C.

likuje gubitkom kupovne moći, nezaposlenošću, padom proizvodnje, i neretko siromaštvom.

Integracioni procesi na svetskom nivou, kako na evropskom tako i na evroatlantskom, jedan su od osnovnih pitanja današnjice. Integracioni procesi jedne zemlje na svetskom nivou i dinamičnost kojom utiču na promene u društvu, nose sa sobom nove međunarodne i organizacione strukture, odnosno nove mehanizme. Oni unose nove pravce, nove strategije, kako na dugoročnom tako i na kratkoročnom nivou. To znači da dolazi do pojedinih rascepljenja i preusmeravanja političkih i ekonomskih struktura i strategija. Ovakve promene dovode do repozicioniranja nacionalno-internacionalnog odnosa države koja pristupa članstvu.

Sam proces otpočinjanja pregovora do pune integracije, veoma je dug. S jedne strane, to se dešava upravo kako bi se obezbedio i sačuvao nivo bezbednosti, političkog i ekonomskog nivoa unutar „alijanse“. Ako uzmemo primer evropskih integracija i pristupanje Evropskoj uniji, jedan od osnovnih kriterijuma je upravo institucionalna stabilnost zemlje koja pristupa Uniji. Na taj način garanciju institucionalne stabilnosti predstavljaju demokratija, postojanje pravne države unutar koje se poštuju ljudska prava i štite interesi manjina, zatim prisustvo tržišne ekonomije, kao i sposobnost ispunjenja obaveza koje važe za sve zemlje članice Unije. To ujedno podrazumeva dostizanje i ispunjenje monetarnih, ekonomskih i političkih ciljeva Unije.

Svakako, postavlja se pitanje do koje je mere neophodno žrtvovati nacionalne interese u procesima integracije na svetskom nivou? Mišljenja političara i analitičara su podeljena. Prema nekima su integracije na svetskom nivou od izuzetnog značaja za dalji razvoj jedne zemlje, dok drugi autori smatraju da ovakve integracije predstavljaju kočnicu posmatrano sa stanovišta nacionalnih interesa.

Kada govorimo o integracijama na svetskom nivou, važno je spomenuti i to da primera radi, pristupanje jedne evropske zemlje atlantskoj alijansi, ujedno ne garantuje isključivo prednosti na svetskom nivou, već na neki način garantuje i bezbednost na teritoriji same Evrope. Sa druge strane, teško je postići stabilnost i bezbednost u Evropi

bez članstva svih zemalja na njenom tlu. Pri integracijama jedne zemlje, od važnosti su geografski položaj (na primer, geografska blizina jedne zemlje u odnosu na zemlje Evropske unije), zatim, komplementarnost i ekonomski potencijal, razvoj pravnog kadra, kao i istorijski kontekst same države (društvene i političke promene). Sa druge strane nalazi se i sam interes unije ili alijanse kojoj se pristupa (na primer, potreba za unutrašnjim reformama, potreba za proširenjem teritorije – ekonomski, društveno ili politički).

Integracije na svetskom nivou pružaju zemlji mogućnost promovisanja svojih modela kooperacije sa susednim zemljama, stvarajući model verodostojan za sve ostale zemlje koje se nalaze u tranziciji. Uzimajući u obzir činjenicu da se same integracije odvijaju na strukturalnom nivou, te da one ne bi trebalo da predstavljaju problem političkog kredibiliteta, ne smeju se izgubiti iz vida i moraju se poštovati osnovni kriterijumi ekonomske i društvene konvergencije.

Kada se po ovom pitanju javlja ovakva razlika među autorima i analitičarima, svakako je opravdana i razlika u stavu građana jedne zemlje u kojoj se pokreće proces integracija. Ovo je jedan od razloga zbog kojih proces integracije neminovno treba da obuhvata i implementaciju programa koji će informisati građane o osnovi integracije, kako bi se smanjio otpor prema samom procesu. Tako bi se postiglo pozitivno mišljenje javnog mnjenja, a istovremeno pomogao proces integracije i pridobila podrška za postizanje zacrtanih strateških ciljeva.

Kada je reč o globalizaciji, Deli navodi da ona ne predstavlja samo teorijsku debatu današnjih autora kao problem identiteta, već i odnos interesa kada govorimo o dramatičnim i atipičnim događajima koji sa sobom nose društvene, ljudske i političke posledice i efekte⁵⁵ (Deliu, 2013).

Integracije predstavljaju proces koji se odnosi na asimilaciju svetskih vrednosti, integraciju u svetskim vezama i institucionalnu adaptaciju. U svakom procesu integracije neophodno je uskladiti domaće interese i interese Unije. Domaći nacionalni interesi se kombinuju sa evropskim i svetskim interesima, dok se u isto vreme moraju poštovati ugovori, bilateralni, regionalni i međunarodni dogovori.

⁵⁵ Deliu, A., 2013., *Globalization Ideology*, Bucharest, Romanian Academy

Sadašnjost odlikuje najveća „uniformnost“ koju je svet imao od svog nastanka pa sve do danas. Svet je danas obuhvaćen sferom „globalnog“, što sa sobom nosi privredni razvoj, tehnički i tehnološki napredak, napredak na polju nauke i znanja, demokratizaciju u oblasti politike, težeći da se odbrani od siromaštva i nepravde, nesigurnosti, nemira, nezvesnosti i manjka bezbednosti. Istovremeno, zastupljene su i kulturološke razlike, razlike u mentalitetu, razlike u stepenu razvijenosti, i slično. U ovakvom globalnom sistemu, strane direktne investicije predstavljaju ključnu vezu u proizvodnoj funkciji kompanije i nezaobilazan deo strategija današnjih korporacija i koncerna.

Njihov značaj za privredni razvoj jedne zemlje je ogroman, naročito u uslovima globalizacije i integracionih procesa na svetskom nivou, kada lokalno postaje globalno i kada se tržišta šire.

3.2. Strane direktne investicije i održivi razvoj

Cilj održivog razvoja jeste pronalaženje optimalnog načina interakcije i kompatibilnosti između ekonomskog, ljudskog, ambijentalnog i tehnološkog sistema. Optimalni stepen se odnosi na dugoročni razvoj koji se može održati sadejstvom navedenih sistema, gde je za operativnost sistema neophodno da ovakva vitalnost bude primenjena na sve podsisteme od kojih se sastoje dimenzije održivog razvoja: energija, poljoprivreda, industrija, investicije, naselja i biodiverzitet.

3.2.1. Pojam održivog razvoja

Na samom početku pojave održivog razvoja, ovaj koncept je smatran isključivo rešenjem za ekološku krizu nastalu pod uticajem intenzivnog industrijskog eksploatiranja prirodnih resursa i konstantnu degradaciju životne sredine, te je njegova uloga predstavljala očuvanje kvaliteta životne sredine. Novu dimenziju održivi razvoj dobija ulogom zaštite prava i pravičnosti između država, na globalnom nivou.

Godine 1987. Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj Ujedinjenih nacija (*World Comission on Environment and Development (WCED)*), sačinila je *Izveštaj*

*Brundtland*⁵⁶ pod nazivom *Our Common Future* (Naša zajednička budućnost), sa ciljem da se uspostavi multilateralizam i međusobna zavisnost između nacija i ispostave održivog razvoja. Budući da na samom početku ovaj izveštaj definiše održivi razvoj razvojem koji „udovoljava potrebe sadašnjice bez kompromitovanja sposobnosti budućih generacija da udovolje svoje sopstvene potrebe“⁵⁷ (Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj, 2011), ovo je ujedno najvažnija i trenutno najistaknutija definicija održivog razvoja.

Tako, održivi razvoj predstavlja koncept totaliteta metoda i formi socioekonomskog razvoja. Od trenutka kada se pojavio, pa sve do danas, održivi razvoj jedan je od ključnih elemenata u formulisanju i sprovođenju razvojnih politika u svetu⁵⁸ (Jelić, Pavić-Rogošić, 2010). Kako ističe Pavić-Rogošić, neracionalizacija koncepta privrednog razvoja i njegova primena u praksi „rezultat su kako teorijskih tako i političkih težnji usmjerenih ka osiguravanju dugoročnog razvoja ljudskog društva i očuvanju okoliša. U tom procesu, ključni događaji i pokretačka snaga bili su Svjetski skupovi na vrhu u Riju i Johaneshburgu te usvajanje Milenijske deklaracije UN u rujnu 2000. Od razine UN (i Komisije UN za održivi razvoj) i brojnih multilateralnih i međunarodnih institucija i organizacija, preko vlada pojedinih zemalja i EU pa sve do civilnog sektora i lokalne samouprave, provođenje koncepta održivog razvoja je pitanje na kome rade milijuni ljudi širom svijeta“⁵⁹ (Pavić-Rogošić, 2010). Ovakav koncept može se sagledati sa tri stanovišta: ekonomskog, društvenog i ekološkog. Naime, sa ekonomskog stanovišta održivi razvoj okarakterisan je efikasnošću, porastom i stabilnošću, zatim, sa stanovišta društva predstavljaju ga životni standard, pravičnost, društveni dijalog i prenos odnosno delegiranje lične odgovornosti, zaštita kulture ili nasleđa, i na kraju sa ekološkog stanovišta – očuvanje i zaštita prirodnih resursa, bioraznovrsnost i izbegavanje zagađenja sredine. Održivi

⁵⁶ World Commission on Environment and Development, 1987, *Brundtland Report: Our Common Future*, United Nations,

⁵⁷ International Institut for Sustainable Development, elektronski izvor: <https://www.iisd.org/sd/#one>, preuzeto marta 2014. godine

⁵⁸ Jelić. M., Pavić-Rogošić, L., 2010, *Pregled i ocjena napretka provedbe Agende 21 u RH, ODRAZ i UNDP*, Zagreb, Odraz

⁵⁹ Pavić-Rogošić, L., 2010, *Održivi razvoj*, Zagreb, Odraz, str. 2.

razvoj se bazira pre svega na obezbeđivanju i očuvanju ravnoteže između ova tri aspekta i elemenata prirodnog kapitala.

Slika 16 prikazuje komponente održivog razvoja: ekonomiju, društvo i životnu sredinu.

Slika 16: Komponente održivog razvoja

Od aspekata održivog razvoja možemo izdvojiti sledeće elemente: integrativni pristup, princip: „Misli globalno – radi lokalno!“, i dugoročnost u viziji razvoja.

Kako bi se privredni razvoj jedne zemlje uspešno izvršio na dugoročnom nivou, neophodno je ispuniti date ciljeve na kratkoročnom nivou.

Iako međunarodna zajednica teži ka pronalasku modela privrednog razvoja koji će uključivati prelazak na zelenu ekonomiju, primenjujući održive modele potrošnje i proizvodnje, ovi kratkoročni ciljevi moraju biti u skladu sa realnim stanjem u svakoj zemlji (individualno za svaku državu).

Strategija Evropske unije za održivi razvoj iz 2006. godine, predlaže sedam glavnih celina održivog razvoja: klimatske i energetske promene, održivi transport, očuvanje i upravljanje prirodnim resursima, održivu potrošnju i proizvodnju, zdravstvenu zaštitu, društvenu inkluziju, demografiju i migraciju, i globalno siromaštvo i izazove održivog razvoja⁶⁰ (Partnerstvo za održivi razvoj, 2013).

Danas skoro polovina ukupnog stanovništva na Zemlji živi u siromaštvu sa dohotkom od oko 1 evra dnevno. Ovi ljudi ne samo što imaju smanjene mogućnosti odabira

⁶⁰ Partnerstvo za održivi razvoj, Evropska unija, 2013

usluga i dobra, već često gladuju, podležu brojnim bolestima i zarazama, nepismeni su i nezaposleni. Lišeni su bilo kakve perspektive za bolju budućnost, jer nemaju hranu, vodu, uslove za obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, niti pristup električnoj ili toplotnoj energiji. Ovaj procenat ukazuje na potrebu refleksije globalnog održivog privrednog razvoja na ekološku i društvenu dimenziju privrednog održivog razvoja.

Kada se govori o održivom razvoju, neophodno je spomenuti skup Ujedinjenih nacija održanog u Rio de Žaneiru 1992. godine, Skup o Zemlji⁶¹, na kojem je usvojena takozvana Agenda 21⁶², odnosno plan o rešavanju najkritičnijeg pitanja pred kojima se Zemlja nalazila u to vreme. Naime, ukazalo se na to da se o ekonomskom i društvenom razvoju više ne može razmišljati odvojeno od životne sredine. Plan prikazuje osnovna načela na kojima svaka država mora zasnivati buduće odluke i programe, posebno uzimajući u obzir uticaj društveno-ekonomskog razvoja na životnu sredinu. Na žalost, na konferenciji Ujedinjenih nacija održanoj u Johaneshburgu tačno deceniju kasnije⁶³, pokazalo se da prethodni plan u tih deset godina nije dao velike rezultate i kako je malo toga urađeno od proteklog samita.

Potrebno je primetiti da je za realizaciju postizanja ciljeva održivog razvoja jedan od ključnih uslova promena mentaliteta ljudi i zajednice sposobne da koriste resurse na jedan racionalan i adekvatan način, uz uočavanje ekonomskog potencijala same države, kako bi se obezbedio privredni prosperitet, društvena kohezija i zaštita životne sredine. Možda je upravo to i uslovljeno činjenicom da je sam stav prema održivom privrednom razvoju različit od države do države, a individualni stav dominira i po pitanju njegovog značaja. Tako na primer, prema rečima Menga, u Češkoj, Irskoj, Južnoj Koreji ili Iranu održivi razvoj nije primaran za državu⁶⁴ (Meng, 2009).

⁶¹ Ujedinjene nacije, Skup o Zemlji, Rio de Žaneiro, 1992

⁶² Agenda 21, United Nations environment program, environment for development, elektronski izvor: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?document>, preuzeto decembra 2013. godine

⁶³ Ujedinjene nacije, Konferencija: Skup o Zemlji, Johaneshburg, 2002

⁶⁴ Ghosh, B., 2009, et al., The Key Success Factors, Distinctive Capabilities and Strategic Thrusts of Top SMEs in Singapore, *Journal of Business Research*,

Godine 2000. u Njujorku je održan Milenijumski samit⁶⁵ na kojem je razmatrana uloga Ujedinjenih nacija u 21. veku i postavljeni su ciljevi u vidu ostvarenja privrednog razvoja i borbe protiv siromaštva u svetu za narednih 15 godina. Tako je odlučeno da se broj osoba čiji su prihodi manji od jednog dolara dnevno, broj gladnih i broj onih koji nemaju obezbeđen pristup pijaćoj vodi, smanji na pola, da se obezbedi obrazovanje za svu decu bez obzira na polnu različitost, da se stopa smrtnosti majki i porodilja umanjuje za 75%, da se prepolovi stopa smrtnosti novorođenčadi i dece mlađe od 5 godina, smanji ili zaustavi širenje HIV-a, SIDA-e, malarije i drugih bolesti. Takođe je usvojeno i da se značajno poboljša standard života najmanje 100.000.000 stanovnika zemljine kugle (u naredne dve decenije), da se osigura održivost prirodne sredine integriranjem principa održivog razvoja u državnu politiku i programe države i okretanjem procesa propadanja prirodnih resursa u suprotnom smeru. Posebna pažnja pridana je razvoju globalnog partnerstva za razvoj daljim razvijanjem otvorene, regulisane, predvidive i nediskriminativne trgovine i finansijskih sistema, kao i opredeljenju za dobro upravljanje, razvoju i smanjenju siromaštva kako na nacionalnom tako i na internacionalnom nivou, rešavanju posebnih potreba najnerazvijenijih zemalja izvozom oslobođenim tarifa i kvota, pojačanim otpisivanjem duga prezaduženih siromašnih zemalja, poništenjem oficijalnih bilateralnih dugova i većom pomoći za razvoj zemljama posvećenih smanjenju siromaštva. Samit je zaključen pitanjima koja su se bavila rešavanjem posebnih problema zemalja koje nemaju izlaz na more kao i malih ostrvskih zemalja u razvoju, rešavanjem dužničkih problema zemalja u razvoju na jedan sveobuhvatan način putem nacionalnih i internacionalnih mera usmerenih ka održivošću duga na duži period, razvijanjem i primenom strategije za pristojne i produktivne poslove za mlade, u saradnji sa zemljama u razvoju, kao i obezbeđenjem pristupa i priuštivosti osnovnih lekova u zemljama u razvoju⁶⁶ (Milenijumski ciljevi razvoja, 2000).

U daljem tekstu ukratko su objašnjeni siromaštvo, ishrana, zdravlje, zagađenje vode, vazduha i biosfere, energija i potrošnja, kao osnovni problemi održivog razvoja.

⁶⁵ United Nations, 2000, *Millennium Development Goals*, Millennium Summit, New York

⁶⁶ United Nations, 2000, *Millennium Development Goals*, Millennium Summit, New York

Siromaštvo predstavlja nedostatak finansijskih sredstava neophodnih za normalan život na nivou postojećih životnih standarda u datoj zajednici. Kao takvo, deli se na četiri grupe: ekstremno, ozbiljno, relativno siromaštvo i osobe u riziku od siromaštva (odnosno osobe sa relativno niskim prihodima). Ekstremno siromaštvo karakterišu nedostatak finansijskih sredstava u toj meri da su uslovi života neprihvatljivi za civilno društvo. Ovakva situacija ozbiljno menja ljudsko dostojanstvo, što dovodi do brze degradacije koja se veoma teško nadoknađuje. Kada je reč o društvenom funkcionisanju odraslih, ekstremno siromaštvo dovodi do hronične marginalizacije i društvenog isključenja i ne daje nikakve šanse da se iz takvog siromaštva izade. Kod dece ovakvo stanje zaustavlja i sprečava dalji normalan razvoj ličnosti i povećava rizik pravilnog razvoja i evolucije. Ozbiljno siromaštvo karakteriše nivo sredstava koji obezbeđuje skromne uslove života (uz prisustvo nedostataka i raznih restrikcija potrošnje), koje iako daje šanse izlaska iz siromaštva, otežava normalno društveno funkcionisanje. Relativno siromaštvo predstavlja pristojan životni standard koji u odnosu na životne aspiracije celokupnog društva u kome se osoba nalazi, stvara nelagodnost i frustracije. U grupu sa relativno niskim prihodima i rizikom od siromaštva, ubrajaju se osobe sa značajno nižim prihodima od standarda društva u kome žive, gde ovakva primanja stvaraju osećaj nepravde, nejednakosti i frustracije. Prema standardima Evropske unije, siromaštvo predstavlja prihode manje od 60% srednje vrednosti prihoda u datoj zemlji. Najsiromašniji ljudi na Zemlji (kojih je 10%) imaju svega 1,6% prihoda najbogatijih ljudi na svetu (kojih je takođe 10%). Zanimljiv je podatak da je 1% prihoda najbogatijih ljudi na svetu jednak 57% ukupnog prihoda najsiromašnijih.

Iako na planeti Zemlji postoji dovoljno hrane za sve stanovnike više od milijardu ljudi ne može sebi da priušti osnovne životne namirnice. U ruralnim regionima u kojima živi najsiromašniji deo stanovništva poljoprivredna proizvodnja je u stalnom padu.

Zdravlje je još jedan važan elemenat održivog razvoja. Loše zdravstveno stanje i bolest uzrokuju velike troškove. SIDA je okončala mnoge mlade živote, dok zagađenost vode i vazduha godišnje odnosi na milione žrtava, najčešće u nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju.

Zagađenje vode kao izmena njenih fizičkih, hemijskih i bioloških karakteristika nastalom direktnim ili indirektnim ljudskim faktorom, onemogućavajući njeno normalno korišćenje, jedan je od problema današnjice koji sa sobom nosi značajne posledice, različite u zavisnosti od prirode i koncentracije zaraznih supstanci. Tako zagađenje voda može biti prirodno (nastalo prirodnim izvorima zagađenja usled interakcije vode i atmosfere – rastvaranjem atmosferskih gasova, usled interakcije vode i litosfere – rastvaranjem rastvorljivih stena, kao i usled interakcije vode sa živim organizmima u vodi) ili veštačko (nastalo kao posledica korišćenih izvora vode, meteorskih voda, mulja, ostataka i otpadaka), usled neadekvatnih uslova. Zagađenje može biti i kontrolisano (organizovano) ili nekontrolisano (neorganizovano). Kontrolisano zagađenje voda nastaje prenosom (transportom) korišćene vode kanalizacionim mrežama, ispražnjenih na prethodno određenim lokacijama. Nekontrolisano zagađenje voda odnosi se na zagađenja nastala prirodnim putem, najčešćem posredstvom kišnice. Druga podela je na normalno ili „namerno“ zagađenje i slučajno zagađenje voda. Normalno zagađenje voda nastaje onda kada su izvori zagađenja poznati, kontrolisani i transportovani kanalizacionom mrežom do postrojenja za prečišćavanje ili direktno u prijemnik (receptor), dok sa druge strane slučajno zagađenje nastaje kao posledica poremećaja industrijskih procesa, kada ogroman obim štetnih materija dospe u kanalizacionu mrežu, ili nastane kvar u sistemu za predprečišćavanje ili u samom prečišćivaču.

Kvalitet vazduha još jedan je od elemenata značajnih za održivi razvoj. Prirodni izvori zagađenja vazduha retko izazivaju značajna atmosferska zagađenja (npr. zagađenje prašinom nastale erozijom tla, koju vetar podiže na određenu nadmorsku visinu). Međutim veštački izvori zagađenja vazduha daleko su opasniji za život na zemlji, predstavljajući posledice ljudske aktivnosti i društvenog napretka (npr. industrijalizacija). Nafta, kao neophodan izvor energije, takođe je izuzetno opasna za ekološki sistem.

Kako su za većinu privrednih aktivnosti neophodni prirodni resursi, njihovo nekontrolisano korišćenje dovelo je do toga da veliki broj ekosistema ne može da se obnovi ili ne može da se održi. Zagađenje sredine često nije odmah uočljivo. Posledice se takođe

često osećaju daleko od mesta radnje. Degradirani ekosistemi stoga izazivaju prirodne katastrofe, glad, bolest i siromaštvo, pa je problem zagađenja biosfere svakako od velikog značaja za održivi privredni razvoj.

Energija, iako predstavlja osnovni izvor zagađenja životne sredine i zdravlja na zemlji, istovremeno je i faktor napretka održivog privrednog razvoja. Međutim, čak trećina stanovnika Zemlje nema pristup uslugama moderne energije. Oni koriste jeftinije vrste goriva – drva, ugalj i slično, što doprinosi zagađenju sredine, stvarajući respiratorne poteškoće koje godišnje odnose milione života. Takođe, korišćenje drva kao ogrevnog sredstva dovodi do masivnog krčenja šuma. Moderni oblici korišćenja energije mogli bi značajno da utiču na poboljšanje životnog standarda, ali oni u isto vreme oslobađaju gasove koji zagađuju atmosferu, što direktno dovodi do globalnog zagrevanja i promena klime. Zbog toga se izvestan broj naučnika i autora opredeljuje za grejanje na fosilna goriva. Procene govore u prilog tome da su prirodne rezerve ovog goriva dovoljne za blisku budućnost čovečanstva. Međutim energetske politike često su različite. Tako je na Milenijumskom samitu predloženo da se u razvijenim zemljama dostigne četiri puta veća energetska efikasnost i efikasnost resursa, da se unaprede i više koriste tehnologije proizvodnje obnovljive energije, da se postigne raznovrsnost energetske rezervi razvojem čistijih tehnologija, kao i da se poveća udeo izvora obnovljive energije sa najmanje 5% u svim zemljama sveta. Takođe je istaknuta potreba da se podstakne upotreba prirodnih gasova i otpuštanje sagorivih gasova naročito u urbanim i industrijskim zonama, da se prihvate politike smanjenja distorzije tržišta energetskog sektora obnavljanjem regulativa taksi i postepenim eliminisanjem štetnih subvencija, da se promoviše saradnja između zemalja korisnika i zemalja proizvođača nafte sa ciljem smanjenja većih fluktuacija i nestabilnosti na međunarodnim tržištima, ali i da se podrže zemlje u razvoju zavisne od fosilnih goriva zarad diverzifikacije njihovih privreda. Zaključeno je i da se promoviše javni prevoz i poboljša efikasnost transporta koristeći prevozna sredstva koja nisu štetna za okolinu uz upotrebu čistijih goriva, kao i da se ratifikuje i primeni Protokol iz Kjota⁶⁷ uz okvirnu konvenciju Ujedinjenih nacija o promeni klime.

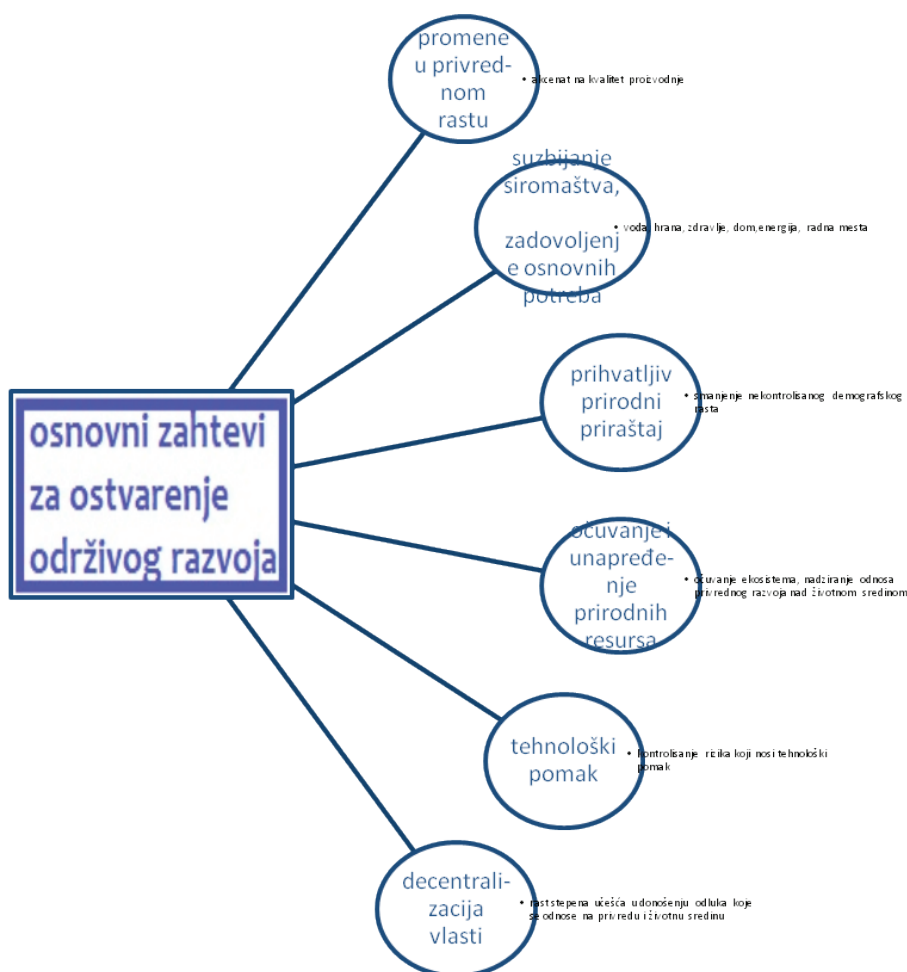
⁶⁷ *Kyoto protocol to the United Nations framework convention on climate change*, United Nations, 1998

Kako je navedeno u Agendi 21⁶⁸, osnovni razlog kontinuiranog pogoršanja sredine na globalnom nivou jeste deficitarni način potrošnje i proizvodnje, naročito u industrijalizovanim zemljama. Iako su privredni razvoj na svetskom nivou i rast životnog standarda u mnogim zemljama doprineli tome da većina ljudi danas ima veću potrošnju nego ranijih godina, u nerazvijenim zemljama to često nije slučaj. Tako na primer u jednoj afričkoj zemlji prosečno domaćinstvo danas troši čak 20% manje nego pre 25 godina. Za razliku od njih, u razvijenim zemljama živi 15% svetskog stanovništva, a njihova potrošnja čini preko 50% svetske potrošnje. Sa druge strane, 40% svetskog stanovništva živi u potpunom siromaštvu, dok njihova potrošnja čini 11% ukupne svetske potrošnje. Ipak, prema podacima *Ecological Footprint Sustainability Measure*⁶⁹, ako bi svi stanovnici zemljine kugle trošili kao osoba sa prosečnim primanjima u zemlji sa visokim prihodima, bilo bi potrebno još skoro tri planete kako bi se zadovoljile potrebe svih stanovnika. To dovodi do zaključka da danas ljudi ubrzano troše Zemljina prirodna bogatstva. Stoga su neophodne metode efikasnosti potrošnje i proizvodnje, kao što su privredni i pravni stimulansi (ekološke takse, takse na zagađenje i sl.), ekološki efikasniji i bezbedniji proizvodni procesi, ekološke oznake (nalepnice, etikete, znaci), ekološka pakovanja i slično, i svakako, svest stanovništva o odgovornosti za potrošnju (smanjenje, ponovno korišćenje, recikliranje). Problem ekoloških etiketa razmatra pitanje uvoza proizvoda iz nerazvijenih i zemalja u razvoju u razvijene zemlje. Sa druge strane, visoka cena ekoloških proizvoda često je problem kako za potrošače (gde važnu ulogu osim zarade igra i mentalitet), tako i za kompanije kada je reč o promeni načina potrošnje i proizvodnje u skladu sa održivim privrednim razvojem.

Slika 17 predstavlja osnovne (minimalne) zahteve za ostvarenje održivog razvoja.

⁶⁸ Agenda 21, United Nations environment program, environment for development, elektronski izvor: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?document>

⁶⁹ Elektronski portal Sustainable Measures: www.sustainablemeasures.com prema podacima: Wackernagel, M., Rees, W., 1996, *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth*, New Society Publishers

Slika 17: Osnovni zahtevi za ostvarenje održivog razvoja

Različiti aspekti održivog razvoja, kao što su privredni rast, stopa nezaposlenosti, polna ravnopravnost, zaštita životne sredine i mnogi drugi, sagledavani su iz integracione perspektive, naglašavajući proširenje mogućnosti ispoljavanja različitih mišljenja, aktivnosti i opcija ljudi, čiji su osnovni elementi: životni vek, životni standard i obrazovanje.

Održivi privredni razvoj sa sobom nosi i finansijske i privredne probleme na međunarodnom nivou. Neke od ovih problema predstavljaju pristup tržištu, pomoć i umanjevanje dugovanja, manje olakšice za okolinu i sredinu, i ekološke oznake.

Kada se govori o problemu pristupa tržištu, pažnja se posvećuje sredstvima promovisanja višestrukog sistema privrede profitabilne za sve zemlje koje čine svetski ekonomski sistem. Na ovaj način bi se u svim zemljama uspešno realizovao održivi privredni razvoj, budući da problem nastaje upravo zbog toga što razvijene (industrijalizovane)

zemlje i dalje postavljaju visoke uvozne tarife robi koja dolazi iz nerazvijenih zemalja i zemalja u razvoju, te na ovaj način smanjuju mogućnost da se i one privredno razvijaju.

Tako je pri izgradnji strategije održivog razvoja najpre neophodno ustanoviti izazove karakteristične za održivi razvoj. Zatim je potrebno sačiniti komplet mera koje će odgovoriti na unapred definisane probleme, a potom sačiniti pokazatelje koji će se koristiti pri evaluaciji, da bi se na kraju uradila sama evaluacija i periodično prilagođavanje date politike.

Zaključuje se da, bez obzira na različite definicije i stavove, razvoj može biti održiv isključivo onda kada se zasnjuje i na ekonomskim i na društvenim i na ciljevima životne sredine.

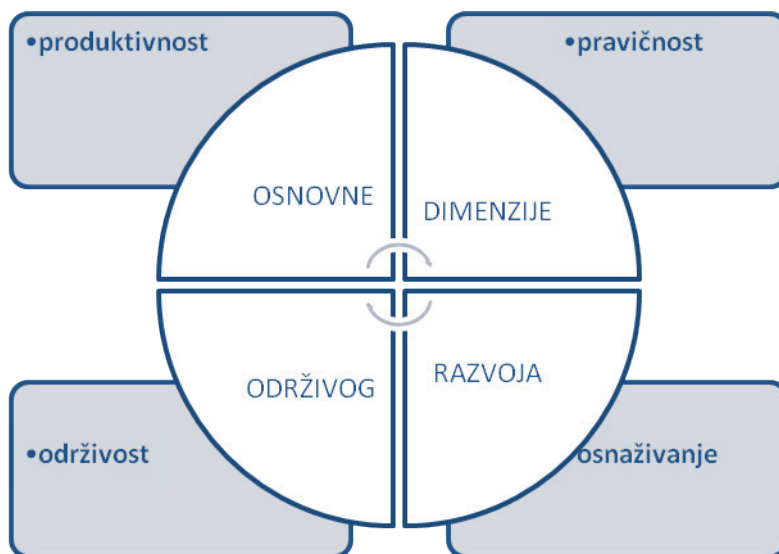
Poznato je da je globalizacija jedan od osnovnih faktora održivog razvoja. Kao takva, vođena liberalizacijom trgovine i tržišta kapitala u celom svetu, praćena privatizacijom, oslobađanjem od ograničenja u privrednim aktivnostima i brzim razvojem informacione tehnologije i komunikacija, globalizacija je iz korena promenila celokupnu privredu u svetu. Brz rast privrede neminovno je doveo do povećanja životnog standarda i proširenja novih mogućnosti.

Održivi razvoj predstavlja zbir oblika i metoda društveno-ekonomskog razvoja orijentisanog ka ravnoteži između društvenih, ekonomskih i ekoloških aspekata i elemenata prirodnog kapitala. Prema Svetskoj komisiji za životnu sredinu i razvoj (*World Commission on Environment and Development (WCED)*), održivi razvoj je „razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjice, ne dovodeći u pitanje sposobnost budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe“.⁷⁰ Upravo zbog toga održivi razvoj obezbeđuje dugoročno postojanje okruženja i društva u njemu, i na taj način predstavlja novu filozofiju i koncept društvenog razvoja.

Svetski izveštaj o humanom razvoju (Ujedinjene nacije, 1996) izdvaja četiri osnovne dimenzije održivog razvoja.⁷¹ Prikaz dimenzija održivog razvoja dat je u slici 18.

⁷⁰ Elektronska biblioteka dokumenata Ujedinjenih Nacija: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>

⁷¹ United Nations, 1996, *Human Development Report*, Published for the United Nations Development Programme (UNDP), New York, Oxford University Press

Slika 18: Osnovne dimenzije održivog razvoja

Tako održivi razvoj predstavlja proces proširenja mogućnosti za sadašnje i buduće generacije da u potpunosti izraze opcije u bilo kojoj oblasti ekonomije, društva, politike ili kulture.

Produktivnost označava potrebu da se poveća nivo produktivnosti i da populacija u potpunosti učestvuje u procesu ostvarenja prihoda, dok privredni rast predstavlja podsistem modela ljudskog razvoja. Pravičnost ističe da je potrebno da populacija ima pravičan pristup različitim opcijama delovanja. Održivost definiše potrebu da opcije budu dostupne i sadašnjim i budućim generacijama, za šta je neophodno da fizički kapital, ljudski i kapital životne sredine bude obnovljen i obnovljiv. Osnaživanje predstavlja potrebu da čovek u potpunosti učestvuje u donošenju odluka i u procesima koji utiču na promene u njegovom životu.

Održivi razvoj pokušava da na osnovu teorijskih nalaza donosi odluke kada je reč o odnosima: čovek – životna sredina, čovek – ekonomsko okruženje i čovek – društvena sredina.

Prema nekim autorima, globalizacija je smišljeno širenje kapitalizma i slobodne trgovine po celom svetu⁷² (Miller, 2010). Kao što je navedeno u prvom delu ovog

⁷² Miller, T., 2010, *Sport and Globalization*, London, SAGE Publications

poglavlja, globalizacija se odnosi na proces integracije na svetskom nivou koja između ostalog ima za cilj liberalizaciju međunarodne trgovine tokovima kapitala, kao i ubrzanjem tehnološkog procesa i informacionog društva. Adam Smit, jedan od najistaknutijih predstavnika političke ekonomije, uspeo je da „uspravi“ nacionalnu ekonomiju osamnaestog veka, upravo iznošenjem osnovnih principa slobodne tržišne privrede (Smith, 1776). Smit je u svom delu *Priroda i uzroci blagostanja nacija*⁷³ (*An Inquiry into the Nature and Cases of the Wealth of Nations*, 1776) skrenuo pažnju na činjenicu da je svaki čovek pri ostvarenju svojih ličnih ciljeva vođen takozvanom „nevidljivom rukom“ koja zapravo „unapređuje svrhu koju on ni u kom slučaju ne planira da ostvari“⁷⁴ (Smith, 1776). Nevidljiva ruka Adama Smita predstavlja jedno opšte dobro. U današnje vreme ovu Smitovu nevidljivu ruku možemo poistovetiti sa samom globalizacijom.

Iako je na samom početku održivi razvoj bio rešenje ekološke krize podstaknut snažnom industrijskom eksploatacijom prirodnih resursa i kontinuiranom degradacijom životne sredine, i najčešće asocirao na zaštitu životne sredine i očuvanje prirodnih resursa, globalno zagrevanje, smanjenje ozonskog omotača, kiselih kiša, efekat staklene bašte, izumiranje životinjskih i biljnih vrsta, nestanak šuma i pretvaranje plodnog zemljišta u pustinje, danas je njegova uloga daleko šira i drugačija. U današnje vreme je koncept održivog razvoja uzeo udela u kvalitetu života, društvenih i ekonomskih aspekata, kao i u pravu i pravičnosti unutar jedne države i između država na globalnom planu.

Braunova istraživanja prikazala su razvoj i napredak održivog društva kao društva koje svoj privredni i društveni sistem oblikuje tako da se održe prirodni globalni resursi i sistemi održavanja života⁷⁵ (Brown, 1974).

Ovaj koncept predstavlja integralni ekonomski, socijalni, kulturni i tehnološki razvoj, usklađen sa potrebama zaštite i unapređenja životne sredine, koji sadašnjim i bu-

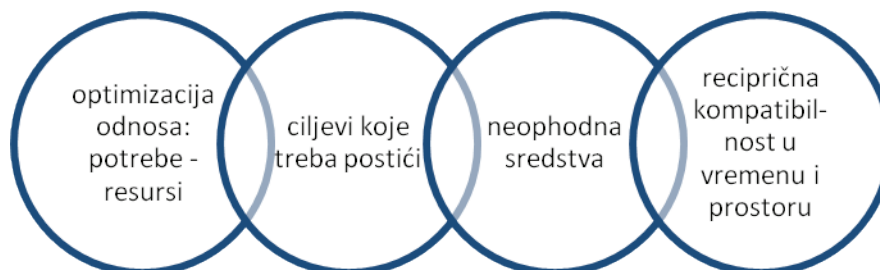
⁷³ Smith, A., 2009, *An Inquiry into the Nature and Cases of the Wealth of Nations*, Thrifty Books

⁷⁴ Smith, A., 2009, *An Inquiry into the Nature and Cases of the Wealth of Nations*, Thrifty Books

⁷⁵ Brown, L., 2006, *Plan B 2.0: Rescuing a Planet Under Stress and a Civilization in Trouble*, Washington, Worldwatch Institute

dućim generacijama omogućava zadovoljavanje potreba i poboljšanje kvaliteta života⁷⁶ (Izveštaj Ujedinjenih nacija, 1995).

Osnovni problemi održivog razvoja dati su u slici 19.

Slika 19: Osnovni problemi održivog razvoja

Stoga održivi razvoj ne može da predstavlja određeni cilj, već je to sredstvo za podsticanje privrednog i tehničkog napretka, pravednom raspodelom uticaja nad sadašnjim i budućim generacijama. Tako je strategija održivog razvoja zajednički problem svih zemalja na nivou cele planete Zemlje, i te ju je stoga potrebno sagledati uzimajući u obzir sve raskorake današnjice. Oni se ogledaju u podeli država na razvijene zemlje, zemlje u razvoju i veoma nerazvijene zemlje, na bogate i izuzetno siromašne stanovnike naše planete. Zbog toga su i pored zajedničkog cilja održivog razvoja, koji je isti za sve zemlje sveta, pojedinačni problemi različiti od države do države.

Ako održivi razvoj podrazumeva sposobnost jednog društva da funkcioniše u kontinuitetu bez celovitog trošenja ključnih resursa, možemo reći da održivi razvoj predstavlja dugoročno prilagođavanje jednom novom sistemu razvoja i realizacije društva. Problem nastaje kada opšte dobro, ili globalizacija ne vodi računa o održivom razvoju ekonomije, i o održivom razvoju uopšte. Tu nastaje tragedija dobara⁷⁷ (Handin, 1968), situacija u kojoj pojedinci, obavljajući svoj individualni posao sa stanovišta svojih ličnih

⁷⁶ United Nations, 1995, *Human Development Report*, Published for the United Nations Development Programme (UNDP), New York, Oxford University Press

⁷⁷ Handin, G., 1968, The Tragedy of Commons, Science, New Series, Vol. 162, No. 3859, *American Association for the Advancement of Science*

interesa, ruše dugoročne interese cele grupe kojoj pripadaju. Samo jedan od primera ovakvog stanja su veliki strani investitori koji svojim kapitalom nadjačavaju moć domaćih kompanija u svom daljem poslovanju.

Jedno od rešenja bilo bi ograđivanje svakog individualnog prostora, odnosno posmatrano sa globalnog stanovišta, poštovanje teritorijalnih granica. Ukoliko svetske razmere globalizacije svedemo na teritorijalne, svaka zemlja bi bila primorana da snosi odgovornost za svoje resurse, da ih troši u korist ličnih interesa. Negativni aspekt ovakve situacije jeste upravo ograničenje proizvodnje i aktera u sklopu jedne nacije.

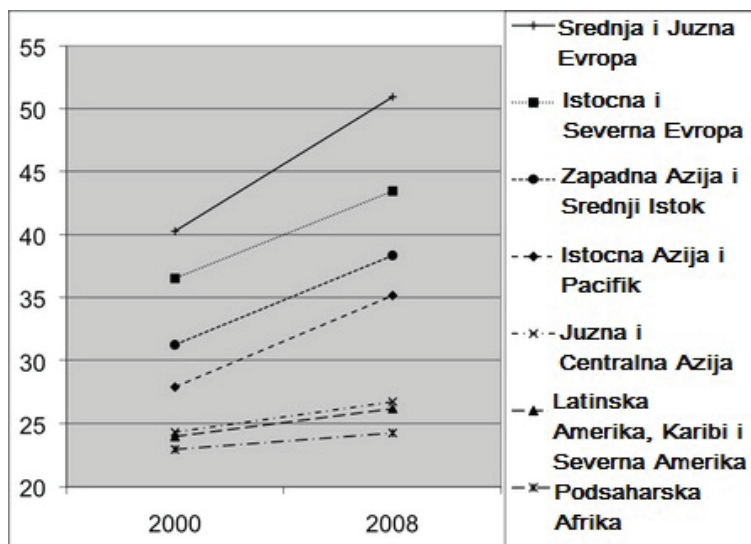
Pojedini autori smatraju da su povoljnosti globalizacije usmerene ka bogatom delu stanovništva, dok ona, zajedno sa nastalom finansijskom krizom, siromašnom stanovništvu u nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju, pruža isključivo poteškoće. U mnogim zemljama sveta i pored globalizacije, ne postoji infrastruktura, moderna tehnologija, ili adekvatan institucionalni sistem. Tako je demografski bum u Africi izazvao strahoviti polaritet životnog standarda, dok je učešće u međunarodnoj ekonomiji zemalja afričkog kontinenta u velikom padu. U Aziji i Latinskoj Americi su u proteklom periodu masovna povlačenja kapitala poremetila privredu, dok se broj siromašnih povećao na nekoliko miliona.

Tematika održivog razvoja jedan je od osnovnih problema globalizacije. Posebna pažnja posvećuje se raskoraku između teoretskog shvatanja njegovog značaja i konkretnih praktičnih rezultata dobijenih na osnovu društvenog napretka. Poslednjih decenija zapažen je napredak u svim oblastima, zajedno sa promenama stepena ljudskog razvoja. Strategija održivog razvoja treba da bude deo državnih politika i da na taj način favorizuje kompatibilnost međusobno povezanih sistema, sistema povezanih u vremenu i prostoru, regionalnu i međunarodnu saradnju, kao i saradnju na globalnom nivou.

Prisustvo globalizacije bilo je različito zastupljeno u različitim zemljama i kontinentima, od njenog samog nastanka, pa do danas.

Devedesete godine prošlog veka značajne su kao period rasta prosperiteta zemalja i kompanija koje su dobit našle u globalizaciji i razvoju novih informacionih tehnologija

i komunikacije. Vodeća sila svetske ekonomije u ovom razdoblju bile su Sjedinjene Američke Države. Zemlje u razvoju takođe su imale porast bruto domaćeg proizvoda.

Slika 20: Porast zastupljenosti globalizacije u svetu, prema kontinentima, od 2000. do 2008. godine

Na slici 20 predstavljeno je kretanje, odnosno porast zastupljenosti globalizacije u svetu, u periodu od 2000. do 2008. godine, prema kontinentima i delovima kontinenta, izraženu pokazateljima merenja globalizacije (*the Maastricht Globalization Index – MGI*⁷⁸).⁷⁹

Pojedini autori smatraju da iako globalizacija svakako nije samo trend, nacionalna politika određenih zemalja dovodi do njihovog zaostajanja za globalizacijom. Tako Menzel u svom delu ističe: „Ono što je nužno, to je povezivanje međunarodnih javnih dobara sa svetskim novcem, globalnim pravom, svetskom regulacijom finansijskih tržišta, svetskim socijalnim poretom, svetskim ekološkim poretom, itd. Međutim, ovo je nespojivo s osnovnim principima zapadnih državnih sistema, koji počivaju na teritorijalnom razgra-

⁷⁸ Martens, P., Zywiets, D., 2006, *Rethinking globalization: a modified globalization index*, Chichester, Wiley

⁷⁹ Dreher, A., Gaston, N., Martens, P., Van Boxem, L., 2009, *Measuring globalization – opening the black box. A critical analysis of globalization indices*. Историческая психология и социология истории

ničenju, potvrđivanju suvereniteta, i na principu nemešanja u unutrašnje stvari. Jezgro problema leži u razilaženju nivoa. Tržišta, mediji, reklame, ekološka problematika, pa čak i socijalna područja su se globalizovala, dok su državni kapaciteti regulacije ostali izvan procesa globalizacije⁸⁰ (Menzel, 2007).

Tako zaključujemo da je jedan od osnovnih uslova globalizacije poštovanje javnih dobara na globalnom, svetskom nivou. Jedino se na taj način mogu koristiti lični i zajednički resursi, a da nijedna strana ne bude oštećena, što je u skladu sa ostvarivanjem održivog razvoja.

Poslednjih pet decenija u svetu ekonomije, na svim nivoima dešavale su se fundamentalne promene. Zbog brzine kojom su se odvijale, ove promene donele su poteškoće u prilagođavanju i radu, kako privrednim društvima, tako i narodu, pa i vlasti, izazvavši promenu sistema vrednosti.

Danas su tokovi kapitala između zemalja dostigli takav nivo, da je nekadašnja zamisao globalizacije postala obistinjena.

Održivi privredni razvoj predstavlja oblik izražavanja makroekonomske dinamike. To je skup kvalitativnih, kvantitativnih i strukturalnih transformacija u privrednom, naučnom, organizacionom, mikroekonomskom sistemu, a isto tako i u načinu razmišljanja i ponašanja ljudi. Zbog toga, održivi privredni razvoj predstavlja oblik privrednog razvoja koji nastoji da zadovolji potrebe potrošnje današnjice, bez negativnog uticaja na buduće potrošnje. Osnovu za razvoj predstavlja komponenta ekonomije i privrede.

Nakon pozitivne slike koja je bila zastupljena do 2007. godine, godinu dana kasnije globalni investicioni tokovi zabeležili su pad od 16,95%. Blagi oporavak javlja se tek 2010. godine, kada je ostvaren rast stranih direktnih investicija od 5%⁸¹ (Strategija privlačenja stranih direktnih investicija 2013–2015, Vlada Crne Gore, Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija, 2013). Danas tržište nekretnina u svetu doživljava kolaps

⁸⁰ Menzel, U., 2000, *Die postwestfälische Konstellation, das Elend der Nationen und das Kreuz von Globalisierung und Fragmentierung*; Frankfurt, Wohlstand der Nationen, s. 172.

⁸¹ Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija, 2013, *Strategija privlačenja stranih direktnih investicija 2013–2015*, Vlada Crne Gore, Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija

u poređenju sa stanjem kakvo je bilo protekle decenije, bankarski sektor je zahvaćen krizom, stopa nezaposlenosti je u porastu, dok je prodaja kako robe, tako i usluga, u padu.

Iako se strani ulagači dvoume oko ulaganja zbog loše ekonomske situacije, ovakvo stanje delimično i jeste takvo upravo zbog njihovog slabog odziva.

Zabrinutost na nivou vlada država i na globalnom, svetskom nivou kada je reč o održivom privrednom razvoju, u tesnoj je vezi sa grupom problema sa kojima se danas suočava čovečanstvo. Ti problemi su: siromaštvo, ugrožavanje životne sredine, nekontrolisana urbanizacija, neizvesnost, gubitak tradicionalnih vrednosti, otuđivanje omladine, inflacija, nezaposlenost, ekonomska kriza, geostrateški sukobi i drugi.

Iako grupa autora, među kojima i Solou⁸², smatra da održivi razvoj predstavlja održavanje mogućnosti, uslova života i obnovljivih prirodnih resursa za buduće generacije, najmanje u onim količinama u kojima se danas nalaze, uz smanjenje negativnih uticaja koji zagađuju životnu sredinu (Solow, 1993), drugi autori održivi razvoj vide kao način predstavljanja ekonomske efikasnosti u menadžmentu usluga ponuđenih na osnovu već postojećih prirodnih resursa⁸³ (Triuol, 1972).

Kao što je navedeno, suština koncepta održivog razvoja predstavljena je kroz prizmu ljudskog faktora, tj. populacije na zemlji, ekonomskog napretka i potencijala prirodnih resursa. Neophodno je da se obezbedi takva ekonomska sredina u kojoj se ulazni i izlazni faktori nalaze u kompatibilnoj dinamici prirodne sredine, a sve u skladu sa potrebama sadašnjih i budućih generacija koje koegzistiraju.

Tako se tradicionalna teorija privrednog razvoja bavi problematikom efikasnosti, raspodele ugroženih (retkih) resursa i njihovog rasta u određenom vremenskom razdoblju, kako bi se u budućnosti postigao što viši nivo ponude usluga i dobara na tržištu. Sa druge strane, neoklasična teorija privrednog razvoja bavi se kapitalističkim sistemom u kome postoje isključivo tržišta bez imperfekcija, na kojima dominira ravnoteža, u kojem

⁸² Solow, M., 1956, A Contribution to the Theory of Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, Oxford University Press

⁸³ Solow, M., 1956, A Contribution to the Theory of Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, Oxford University Press

funkcioniše mehanizam nevidljive ruke, gde je potrošnja suverena, i gde se čitav sistem zasniva na ekonomskoj racionalnosti.

Brz privredni rast dovodi do lične potrošnje i povećanih prihoda, naročito ukoliko ne postoje kreditne barijere, dok liberalizacija računa kapitala poboljšava nivo likvidnosti. Deficiti tekućih računa nastalih kao posledica porasta potrošnje su manje održivi u poređenju sa deficitima tekućih računa nastalih kao posledica ulaganja.

Šadler navodi da je za postizanje konvergencije visoke stope investicija pri lošoj privredi jedne zemlje, neophodno privući strane ulagače⁸⁴ (Schadler et al., 2006). Tako je i produbljivanje deficita neminovno u periodu tranzicije.

Pridržavanje finansijske politike može da zaustavi internu stopu štednje da odstupa od stope ulaganja. Otvaranje tržišta kapitala smanjuje zavisnost monetarnih politika, što daje veći oslonac stabilizaciji, u poređenju sa stranom fiskalnom politikom. Prema Lipšicu, problem se pojavljuje kada monetarna vlast odredi previše visok nivo kamatne stope tako da odražava visoku marginalnu produktivnost kapitala, gde strani kapital masovno pristiže u zemlju, često stvarajući pritisak na kurs domaće valute⁸⁵ (Lipschitz, 2002). Sa druge strane, ukoliko monetarna vlast pokuša da smanji pristup stranom kapitalu kamatnom stopom nižom od produktivnosti kapitala, nivo štednje će se potisnuti daleko ispod nivoa investicija, što će prouzrokovati inflaciju i produbljivanje deficita tekućeg računa. Ukoliko postoji smanjeni poslovni rizik i ne postoje pravne barijere za priliv stranog kapitala odluka investitora da uloži u Srbiju se sama po sebi nameće kao dobra poslovna odluka.

3.2.2. Uticaj stranih direktnih investicija na održivi razvoj

Proces modernizacije ekonomija zemalja u razvoju uz pomoć stranih direktnih investicija podrazumeva prelazak na jedan viši stepen ekonomskog rasta, koji uključuje postavljanje novih standarda kvaliteta, implementaciju novih unapređenih tehnologija,

⁸⁴ Schadler, S., Mody, A., Abiad, Leigh, D., 2006, *Growth in Central and Eastern European Countries of the European Union: A Regional Review*, Washington, International Monetary Fund, Washington

⁸⁵ Lipschitz, L., Lane, T., Mourmouras, A., 2002, *The Tosovsky Dilemma: Capital Surges in Transition Countries*, IMF Finance and Development, Washington, International Monetary Fund

implementaciju znanja (*know-how*) i slično. Stoga se može reći da strane direktne investicije predstavljaju jedan od glavnih pokretača ekonomskog razvoja jedne zemlje. Međutim, globalizacija svetske ekonomije i standardizacija, osim pozitivnih rezultata, neretko imaju i negativne posledice. Naime, pored već pomenutih prednosti koje nose strane direktne investicije u zemljama u razvoju, postoje i mane, odnosno negativni aspekti direktnih stranih investicija. Oni se ogledaju u tome da zemlje u razvoju prilivom stranog kapitala na neki način postaju ekonomski zavisne od razvijenih zemalja. Takođe, postoje slučajevi gde je u zemljama u tranziciji i zemljama u razvoju priliv stranog kapitala doveo do stvaranja ekonomskih, političkih i društvenih prepreka. Isto tako, neophodno je spomenuti i činjenicu da se neretko odliv profita i akumulacija nastalih radom kompanija u koje se ulagalo direktnim stranim investicijama, iznose iz zemalja koje su u razvoju i odnosi (ili na neki način vraća) u zemlju investitora.

Strane direktne investicije mogu biti rešenje za održivi privredni razvoj jedne zemlje. Otvaranjem novih radnih mesta, optimizacijom potrošnje resursa, transferom tehnologije i podsticanjem trgovine, one postaju ključni faktor privrednog rasta. Sa druge strane, Arvai smatra da je brzina kojom se smanjuje inflacija, osnovni razlog portfolio investicija u jednoj zemlji, jer je većina zemalja pokušala da stabilizuje kamatne stope i na taj način se odbrani od inflacije i privuče strana ulaganja⁸⁶ (Arvai, 2005).

Ekonomске krize prošlog veka najbolji su dokaz da je ponekad neophodno napraviti izmene u razvojnim sistemima. Tržišta resursa i dobara u nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju daleko su nestabilnija od tržišta u razvijenim zemljama. Tako je pri izučavanju privrednog razvoja neophodno voditi računa o ekonomskim, političkim i kulturološkim zahtevima kako bi se izvršile brze strukturne promene u celom društvu, u cilju postizanja ekonomskog napretka što šire populacije.

Strane direktne investicije doprinose rastu i razvoju ekonomije jedne države, a samim tim i njenom potpunijem razvoju. Rast izvoza, smanjenje stope nezaposlenosti, porast bruto domaćeg proizvoda, širenje konkurencije na domaćem tržištu, ali i ulazak na

⁸⁶ Arvai, Z., 2005, *Capital Account Liberalization, Capital Flows, and Policy Responses in the EU's New Member States*, Washington, International Monetary Fund

strana tržišta, samo su neki od doprinosa stranih direktnih investicija održivom privrednom razvoju.

Privredni rast je proces rasta rezultata aktivnosti ekonomije jedne države na nacionalnom nivou i na nivou glave stanovnika, odnosno rast proizvodnje na nivou državne ekonomije srazmerno njenom broju stanovnika, na duži vremenski period. Ovakvi rezultati izraženi su makroekonomskim pokazateljima, pa se stoga privredni rast ocenjuje stopom rasta bruto domaćeg proizvoda, domaćim ili nacionalnim dohotkom, nacionalnim dohotkom po glavi stanovnika i sl. Održivi privredni rast predstavlja dugoročnu stabilnost privrede jedne zemlje, uključujući usklađivanje ekonomskog razvoja sa ekološkim zahtevima, te podrazumeva rast privrednih dimenzija i promene u njihovoj strukturi. Kada se rast državne ekonomije ostvaruje u kraćem vremenskom roku, ovakvu situaciju nazivamo ekspanzijom.

Ono što zapravo definiše privredni rast, jeste *privredni razvoj*, kao njegova sastavna komponenta. Privredni razvoj je ekonomski tok u procesu dostizanja nivoa ekonomskog razvoja jedne zemlje, uz rešavanje problema siromaštva. Ovo je proces rasta ekonomije, ali treba naglasiti da ne predstavlja svaki rast ekonomije privredni razvoj. Privredni razvoj sadrži rast proizvodnje na makroekonomskom nivou jedne države, privredno-sistemske promene i strukturne promene kao što su institucionalne promene, tehničko-tehnološke promene i sl.

Privredni razvoj obuhvata promene unutar jedne ekonomije, odnosno njen evolucioni razvojni tok, sagledajući kako njene kvantitativne tako i kvalitativne promene, efekte i posledice. Održivi razvoj zajedno integriše ekonomska, ekološka i društvena značenja, a to su: postizanje što boljih rezultata na polju privrede i ekonomije jedne zemlje, uz ograničenja koja postavljaju proizvodni faktori i njihove karakteristike, zatim, održanje istih parametara ekosistema, kao i ostvarivanje jednakosti šansi za današnje i buduće generacije.

Privredni razvoj se kao i privredni rast izražava određenim pokazateljima. U ovom slučaju to su bruto domaći proizvod po glavi stanovnika i njegova stopa rasta, zaposlenost i struktura prema sektorima, nivo produktivnosti rada i kapitala, kao i njegove stope rasta.

Pokazatelji privrednog razvoja se blago razlikuju od zemlje do zemlje, ali se uopšteno mogu svrstati u tri velike grupe: ekonomski, društveni i ekološki indikatori.

Slika 21 prikazuje indikatore ili pokazatelje privrednog razvoja jedne zemlje.

ekonomski pokazatelji privrednog razvoja jedne zemlje	društveni pokazatelji privrednog razvoja jedne zemlje	ekološki pokazatelji privrednog razvoja jedne zemlje
<ul style="list-style-type: none">•bruto domaći proizvod•ekonomski sastav stanovništva (odnos poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva na teritoriji jedne zemlje)•obim i sastav robne razmene sa inostranstvom (uvoz i izvoz)•stepen nezaposlenosti	<ul style="list-style-type: none">•ljudski razvoj•stopa pismenosti stanovništva•stopa siromaštva•očekivano trajanje života•stopa smrtnosti odojčadi•broj lekara na 1000 stanovnika	<ul style="list-style-type: none">•udeo zdrave hrane u ukupnoj količini utrošenih namirnica•udeo ekološki čistih grana u ukupnoj industrijskoj proizvodnji•nivo degradacije zemljišta

Slika 21: Pokazatelji privrednog razvoja jedne zemlje

U zemljama u razvoju, privredni razvoj predstavlja proces poboljšanja životnog standarda jednog naroda, meren povećanjem dohotka po glavi stanovnika. Uglavnom se ostvaruje pojačanom industrijalizacijom i poljoprivredom. Za razvoj ekonomije jedne države potrebno je da njeni sektori sa visokim nivoom produktivnosti, koji koriste resurse kvalitativnih performansi, sektori koji proizvode usluge i dobra sa sve većom dodatnom vrednošću, povećavaju udeo bruto domaće proizvodnje, umanjujući tako štetno delovanje sektora koji su veliki potrošači resursa ili koji proizvode dobra i usluge sa malom dodatnom vrednošću. Osnovni faktor prirodnog razvoja jedne zemlje su investicije. Osim investicija, važni su nauka i istraživanja, tehnički razvoj i obrazovanje. Kako se faktori koji utiču na razvoj nacionalne privrede ne nalaze isključivo u privredi i ekonomiji te zemlje, već i u drugim sektorima, tako se među njima ubrajaju proizvodni i tehnički faktori, odnosno tehnološki napredak. U proizvodne faktore spadaju: radna snaga, odnosno stanovništvo, predmeti rada ili prirodni izvori, sredstva za rad ili osnovni proizvodni fondovi, dok tehnički napredak čine: usavršavanje činilaca proizvodnje, usavršavanje načina proizvodnje i uređenje i upravljanje proizvodnjom, uvođenje novih proizvoda i uvođenje novih vrsta proizvoda.

Održivi privredni razvoj u isto vreme ostvaruje i povećanje neto beneficija razvo-

ja, kao i održavanje usluga i kvaliteta resursa. Održivi privredni razvoj i rast životnog standarda trebalo bi da budu jedna od osnovnih pitanja vlade svake zemlje, za šta je neophodno poboljšati rešenja prirodnih katastrofa, povećati stepen sigurnosti građana jedne zemlje, očuvanje bioraznovrsnosti, prirodnog nasleđa, zelenu ekonomiju, kao i promovisanje efikasne privrede i ekonomije, kako bi se racionalno koristili prirodni resursi. Ipak, kako se privredni rast i privredni razvoj na tržištu odvijaju simultano, ali nezavisno jedan od drugog, teško je ustanoviti da li je povećanje proizvodnje na makroekonomskom nivou jedne države bilo postignuto zahvaljujući privrednom rastu ili privrednom razvoju te zemlje. Privredni razvoj predstavlja promene ekonomskog položaja jedne zemlje, menjanje privredne strukture, pojavu novih grana i delatnosti, zanimanja i drugo, kako u sferi materijalne proizvodnje, tako i u strukturi društveno-ekonomskog razvoja. Zbog toga se njegov proces pokreće u jednom dugoročnom vremenskom periodu.

Održivi privredni razvoj nastoji da Evropu čini efikasnom kada je reč o korišćenju resursa, gde će biti određen set aktivnosti relevantnih za promovisanje zelene ekonomije, povezanih sa ostalim ciljevima strategije, za šta su neophodne adekvatne norme i stroži ciljevi. Šema Evropske unije koja se bavi komercijalizacijom sertifikata predstavlja takođe način na koji se snage tržišta mogu usmeriti ka efikasnom korišćenju resursa. Kako bi se privreda svih zemalja članica orijentisala ka održivom privrednom razvoju i stvarala mogućnost za otvaranje novih radnih mesta i povoljnije radno okruženje, Evropska unija je razvila koherentnu strategiju nazvanu *Evropa 2020*.⁸⁷ Ovom strategijom nastoji se da se smanji nezaposlenost u zemljama članicama, da se dostigne ekonomija niskog nivoa emisije ugljen-dioksida, produktivnost i socijalna kohezija. Za ovakav korak neophodna je implementacija na nivou Unije i na nacionalnom nivou svake zemlje članice. Za sprovođenje ove strategije, Evropska komisija je postavila ključne inicijative. Ove inicijative predstavljene su u slici 22.

⁸⁷ European Commission, 2010, *Europe 2020 – A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Brussels, European Commission

Unija inovacija	<ul style="list-style-type: none"> • unapređenje okvirnih uslova i pristupa za finansiranje istraživanja i inovacija • obezbeđenje mogućnosti transformisanja inovativnih ideja u proizvode i usluge • povećanje privrednog rasta i radnih mesta
Mladi u pokretu	<ul style="list-style-type: none"> • unapređenje kvaliteta obrazovnih sistema • olakšanje ulaska mladih na tržište rada
Digitalna agenda za Evropu	<ul style="list-style-type: none"> • brže širenje širokopojasnog interneta • korišćenje prednosti digitalnog jedinstvenog tržišta, kako u privatne svrhe, tako i u poslovne, tj. za domaćinstva i privredna društva
Evropa koja efikasno koristi resurse	<ul style="list-style-type: none"> • razdvajanje privrednog rasta od koriscenja resursa • podržavanje prelaza na privredu sa niskom emisijom ugljen-dioksida • povećanje upotrebe obnovljivih izvora energije • modernizacija transportnog sektora • promovisanje energetske efikasnosti
Industrijska politika za eru globalizacije	<ul style="list-style-type: none"> • unapređenje poslovnog okruženja (naročito se stavlja akcenat na mala i srednja preduzeća) • pružanje podrške razvoju jake i održive industrijske baze konkurentne na globalnom nivou
Agenda za nove veštine i nova radna mesta	<ul style="list-style-type: none"> • modernizacija tržišta rada • razvoj veština građana (tokom celog života) • povećanje aktivne radne snage • bolji sklad ponude i potražnje na tržištu rada • mobilnost radne snage
Evropska platforma za borbu protiv siromaštva	<ul style="list-style-type: none"> • postizanje socijalne i teritorijalne kohezije • korisnost privrednog rasta i zapošljavanja • obezbeđenje dostojanstvenog života i aktivnog učestvovanja u društvu siromašnih i socijalno isključenih

Slika 22: Ključne inicijative i ciljevi Evropske komisije

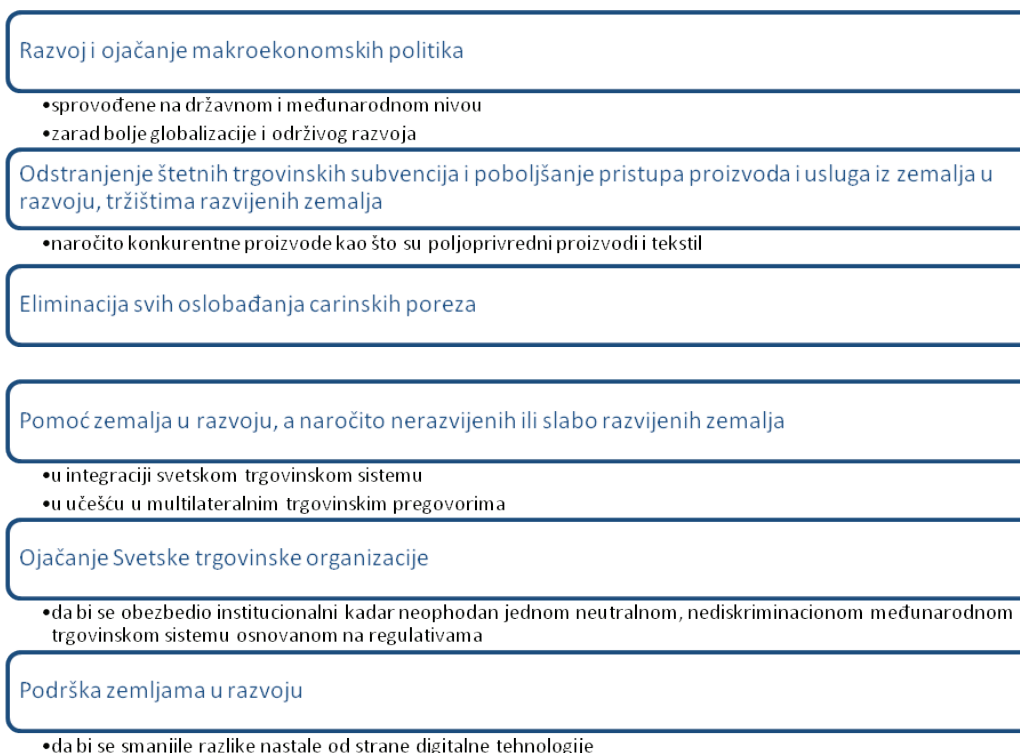
Privredni razvoj predstavlja usaglašenost između različitih regiona, uz osvrt na lokalne vrednosti. Stepem privrednog razvoja ne predstavlja samo nivo koji je jedna zemlja dostigla u svom ekonomskom i razvojnom toku, već i perspektivu njenog daljeg privrednog napredovanja. Osim ekonomskog, privredni razvoj od posebnog je značaja i za društveni razvoj jedne zemlje, te on ujedno podrazumeva i poboljšanje u pravnom sektoru i pravnom sistemu jedne države, poboljšanje zdravstvenog, obrazovnog sistema, programe smanjenja stope siromaštva i slično.

Investicije predstavljaju glavnu pokretačku snagu kada je reč o društveno-ekonomskom razvoju jedne zemlje. Kako proces ulaganja traje dugoročno, uz znatne troškove, neophodno je detaljno razmatranje, analiza i racionalizacija investicionog procesa i planiranja, što zavisi od raspoloživih resursa.

Nacionalna privreda predstavlja otvoreni ekonomski sistem uključen u svetske trgovinske tokove, te bi teško opstala izolovana. Ona se odražava i meri potrošnjom, kursom nacionalne valute, bruto domaćim proizvodom, bruto domaćim proizvodom po glavi stanovnika, berzom, kamatnom stopom, državnim dugom, stopom inflacije, stopom nezaposlenosti i bilansom trgovine.

Analizirajući rast i razvoj brojnih zemalja, uočava se da je međunarodno kretanje kapitala, u koji se ubrajaju i strane direktne investicije, od velikog značaja za nacionalnu privredu. Strane investicije pomažu porast i razvoj nacionalne privrede u nerazvijenim zemljama, od kojih neke iako imaju resurse, teško da bi ostvarile privredni razvoj bez razvoja industrije ili ostalih sektora privrede, odnosno bez pomoći stranog kapitala.

Prema rečima generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, u izveštaju o primeni Agende 21⁸⁸, neophodno je da se pažnja usredsredi ka elementima kojima ranije nije data posebna važnost.

Slika 23: Zadaci koje je potrebno izvršiti kako bi globalizacija bila u cilju održivog razvoja i privrednog rasta

⁸⁸ Agenda 21, United Nations environment program, environment for development, elektronski izvor: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?document>

Kako bi globalizacija bila u cilju održivog razvoja i privrednog rasta, neophodni su razvoj i ojačanje makroekonomskih politika, odstranjenje štetnih trgovinskih subvencija i poboljšanja pristupa proizvoda i usluga iz zemalja u razvoju, tržištima razvijenih zemalja, eliminacija svih oslobađanja carinskih poreza, pomoć zemalja u razvoju, a naročito nerazvijenih ili slabo razvijenih zemalja, ojačanje Svetske trgovinske organizacije i podrška zemalja u razvoju. Slika 23 objašnjava ove ciljeve.

Na ovaj način bi se uspešno doprinelo tome da globalizacija pogoduje nacionalnoj privredi svake zemlje, odnosno privrednom rastu i održivom razvoju u svim zemljama, a da istovremeno bude u interesu što većeg broja stanovnika zemljine kugle.

Razliku između finansiranja u razvijenim i nerazvijenim zemljama i vid ulaganja predstavio je Grgić u svom radu, navodeći da „Razvijene države najviše koriste direktne finansijske poticaje u koje spada odobravanje novčanih sredstava domaćim preduzećima za udruživanje sa stranim investitorima, subvencije troškova tako formiranih zajedničkih preduzeća i subvencionirani državni zajmovi. Nerazvijene države, koje ne raspolažu finansijskom moći, potiču strane investicije smanjivanjem poreskih opterećenja, izuzećem od plaćanja carina na kapitalnu opremu, oslobađanjem od izvoznih akciza, besplatnom dodelom zemljišta na korišćenje i dr. Pojednostavljeno govoreći, nerazvijene zemlje potiču strane investicije, odricanjem od sadašnjih budžetskih prihoda u korist budućih, koji će biti nužna posljedica ekonomskog rasta“⁸⁹ (Grgić, 2011).

Kako strane direktne investicije predstavljaju direktno ili indirektno vlasništvo jednog stranog entiteta nad najmanje 10% akcija, sa pravom glasa unutar jedne kompanije, investitori se opredeljuju za ovakvo ulaganje svog kapitala zato što ujedno dobijaju i kontrolu nad upravljanjem investicijama.

Strane direktne investicije su od posebnog značaja za ekonomiju svake zemlje, za njen ekonomski razvoj i svakako za njeno normalno funkcionisanje u skladu sa principima ekonomije tržišta. Ulaskom kapitala iz jedne zemlje u drugu, strane direktne investi-

⁸⁹ Grgić, R., 2011, *Korelacija nivoa direktnih stranih investicija i raširenosti korupcije, te drugih političkih i ekonomskih indikatora*, Banja Luka, Panonski univerzitet, str. 193

cije povećavaju zalihe kapitala zemlje u kojoj je investicija bila obavljena, dok se u isto vreme povećava vrednost investicija u zemlji ulagača.

Kada govorimo o pozitivnom uticaju inostranog kapitala putem stranih direktnih investicija na privredni rast zemlje u koju se ulaže, Milićević ističe da strane direktne investicije povećavaju zaposlenost, pomažu povećanje privredne aktivnosti, poboljšavaju ekonomske performanse privrede, pomažu rast izvoza, povećavaju ekonomsku efikasnost i ukupno blagostanje i slično⁹⁰ (Milićević, 2013).

Jedna direktna strana investicija može nastati akvizicijom jedne kompanije, fuzijom, izgradnjom nove fabrike, proširenjem proizvodnog pogona, ili pak apsorpcijom neke druge kompanije, te se stoga strane direktne investicije mogu svrstati u tri grupe: akcijski kapital, zarade ili reinvestirani profiti, i transakcije dugovanja ili zajmovi unutar kompanije. U prvu grupu se ubrajaju *greenfield* investicije, odnosno akvizicije i stvaranje novih postrojenja; u reinvestirane profite se ubrajaju pridruživanje (pripajanje) kompanija (odnosno afilijacija) i njihovi prihodi u stranoj zemlji koji nisu raspoređeni u dividende, te nisu vraćeni u zemlju ulagača (matičnu zemlju), dok se u treću grupu svrstavaju pozajmice (kako dugoročne, tako i kratkoročne) između investitora i one koje su pripojene kompanije.

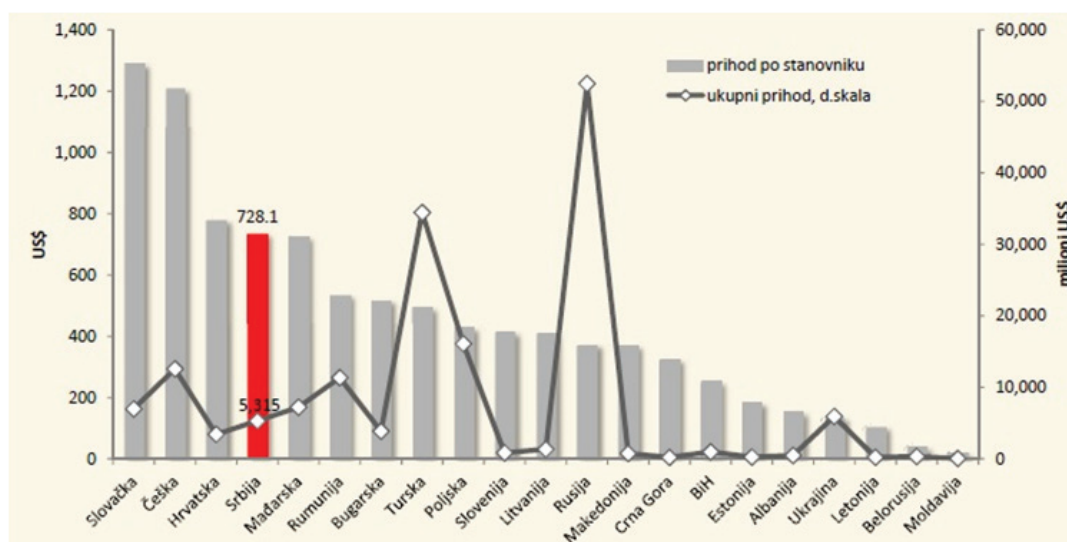
Od posebnog je značaja uloga stranih direktnih investicija u integrisanju zemalja koje se nalaze u tranziciji, njihovo integrisanje u svetsku ekonomiju.

Otvoreni sistemi, kao što je društveno-ekonomski sistem, funkcionišu na najvišem nivou snage, bez entropskog rizika, jedino ukoliko imaju dovoljno objektivnu funkciju koja će biti shvaćena u što širem društvenom rasponu. U tranziciji, upravo ova funkcija izostaje ili nije dovoljno jasna. Pojedini autori smatraju da je upravo zbog toga neophodno da se proces tranzicije na ekonomskom nivou usredsredi na privatizaciju, a na društvenom nivou da se održi kao nekolektivno društvo, te da su privatna svojina i nekolektivno društvo ključni objekti koji daju smisao tranziciji i koji pružaju i obezbeđuju mogućnost izlaska iz same krize.

⁹⁰ Milićević, D., 2013, *Politika Antiekonomije*, Vršac, ADM

Neretko se izraz „tranzicija“ zamenjuje izrazom „transformacija“, i u stručnoj literaturi, ove reči smatraju se sinonimima. Tako ekonomska tranzicija postaje transformacija privrede. Upravo jedna radikalna promena, progresivna ili regresivna, kakva je transformacija, može biti smatrana tranzicijom.

Uspešnost procesa tranzicije može da se ogleda u zavisnosti od realnog rasta prihoda, uspeha u stvaranju kompetentnog tržišta i primene strukturalnih reformi, reforma tržišta rada, makroekonomske politike.

Slika 24: Grafički prikaz nivoa prihoda po glavi stanovnika i ukupan prihod od stranih direktnih investicija u zemljama u regionu, izražen u milionima američkih dolara

Slika 24 predstavlja grafički prikaz nivoa prihoda po glavi stanovnika i ukupan prihod od stranih direktnih investicija u zemljama u regionu, izražen u milionima dolara.⁹¹

Zapažamo da porast prihoda od stranih investicija ne mora uvek da prati porast prihoda po glavi stanovnika u jednoj zemlji.

Takođe je zanimljivo to da ulazak multinacionalnih kompanija često može usloviti smanjenje proizvodnje domaćih firmi, što može imati negativan uticaj na stepen iskorisćenosti njihovih kapaciteta i mogućnost korišćenja efekta ekonomije obima. Ovakvo sta-

⁹¹ Nikolić, I., 2012., *Privatizacija u Srbiji – između euforije i razočarenja*, Savetovanje Naučnog društva ekonomista Srbije, Beograd, Ekonomski institut, str. 10

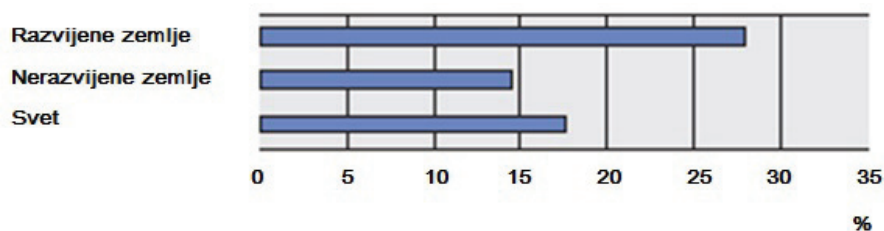
nje rezultira padom produktivnosti domaćih preduzeća, kao i padom njihovih mogućnosti za konkurentsku borbu na tržištu.

Svakako, perspektive pristupa integracijama povećale su reforme u zemljama Centralne i Istočne Evrope koje su se našle na listi budućih članica. Jedna od najvećih beneficija ovog procesa su upravo pristizanje stranih direktnih investicija koje pomažu brz privredni razvoj. Ipak, potrebno je nekoliko decenija kako bi jedna zemlja u tranziciji dostigla nivo prihoda članica Evropske unije.

Porast potrošnje i brz privredni rast u zemljama u tranziciji i zemljama u razvoju, objašnjava se tokovima kapitala i ulaganjima, što dalje dovodi do očekivanog povećanja prihoda. Tranzicija nije bila vođena privrednim rastom, a loše rešavanje ekspanzije deficita tekućeg računa doveo je do porasta potencijalnih ekonomskih rizika. Svakako, privredni razvoj se dalje istražuje ispitivanjem društvenih i institucionalnih fenomena koji utiču na model raspodele retkih resursa, kako u sadašnjem vremenu tako i u budućnosti. Stoga je neophodno voditi računa o društvenim, političkim i institucionalnim mehanizmima, sa javnog i ličnog stanovišta, a sve to sa ciljem brzog rasta stepena životnog standarda siromašnog stanovništva.

U svetu je poslednjih godina nastala prava borba između zemalja u pogledu stvaranja povoljnih uslova za privlačenje stranih direktnih investicija. Poboljšanje ulagačke klime predstavlja osnovni uslov za privlačenje stranih investitora. Tako su strane direktne investicije postale osnovna karika privrednog razvoja jedne zemlje i jedan od najvažnijih elemenata funkcionisanja nacionalne privrede, u okviru tržišne ekonomije. Često se zapažaju slučajevi da država, manipulacijom građana o naglom porastu prihoda po glavi stanovnika, može dovesti do skoka potrošnje preko normalnih granica i mogućnosti. Ovakva će situacija dalje prouzrokovati porast zaduživanja potrošača i razvoj neodržive potrošnje. U interesu kako preduzetnika tako i stranih ulagača je da zemlje u razvoju dobiju slobodnu, povoljnu ekonomiju uz adekvatnu fiskalnu politiku. Ovakva ekonomska sredina nastaje promovisanjem uslova adekvatnih za privlačenje stranih ulagača, odnosno korektnim i nediskriminirajućim tretmanom stranih ulagača i stvaranjem atraktivne fiskalne sredine.

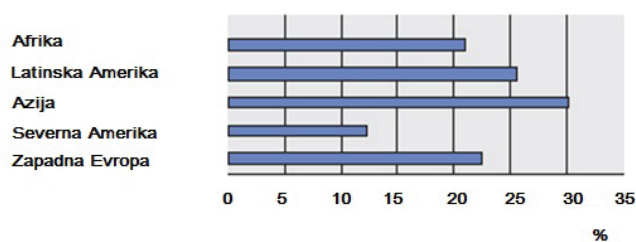
Zanghieri smatra da su zemlje u tranziciji koje pokazuju velike deficite tekućeg računa kao posledicu stopa ulaganja iznad stopa potrošnje, manje opasne, jer bi masovna ulaganja trebala da doprinesu poboljšanju proizvodnih kapaciteta zemlje i porastu potencijalnog izvoza⁹² (Zanghieri, 2005).

Slika 25: Priliv stranih direktnih investicija u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju, na osnovu udela bruto domaćeg proizvoda, 2000. godine

Slika 25 predstavlja priliv stranih direktnih investicija, gde je podela napravljena prema razvijenim zemljama i zemljama u razvoju, na osnovu udela bruto domaćeg proizvoda. Podaci su izraženi u procentima i dati su za 2000. godinu.⁹³

Slika 26 predstavlja priliv stranih direktnih investicija prema kontinentima, na osnovu udela bruto domaćeg proizvoda. Podaci su izraženi u procentima i dati su za 2000. godinu.⁹⁴

Slika 26: Priliv stranih direktnih investicija prema kontinentima, na osnovu udela bruto domaćeg proizvoda, 2000. godine

⁹² Zanghieri, P., 2005, *Current Account Dynamics in new EU members: Sustainability and Policy Issues*, Paris, CEPII

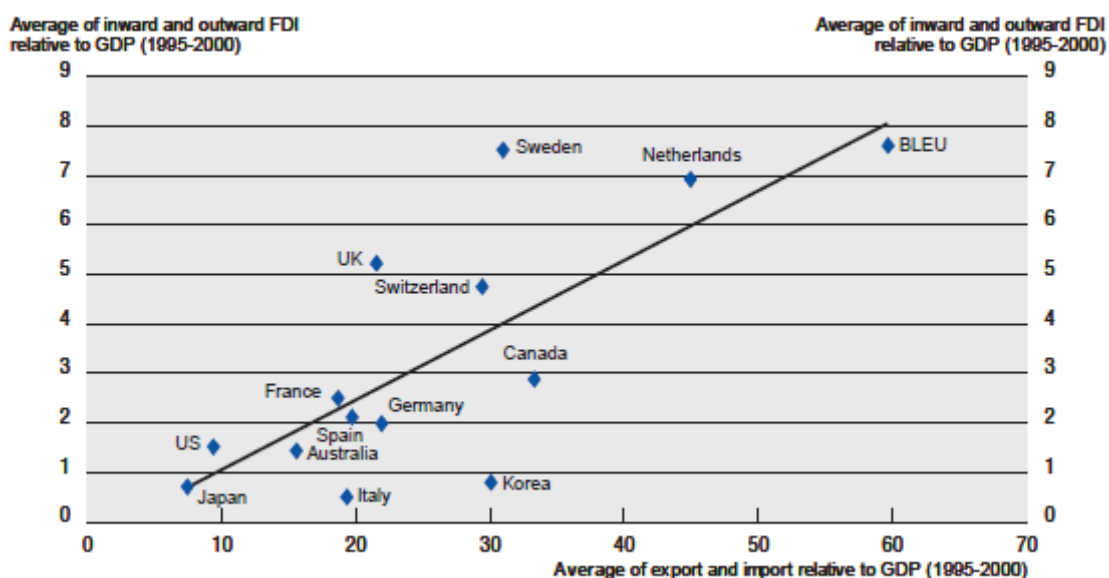
⁹³ OECD, 2002, *Foreign Direct Investment for Development, Maximizing benefits, minimizing costs*, Paris, OECD

⁹⁴ OECD, 2002, *Foreign Direct Investment for Development, Maximizing benefits, minimizing costs*, Paris, OECD

Istraživanja su pokazala da su osnovni razlog realne apresijacije strane direktne investicije, koje kao posledicu izvoza stvaraju neto zaradu.

Privredni rast prema Žustisu zavisi i od sposobnosti vlasti jedne zemlje da upravlja tranzicijom, jer su protekla istraživanja i prakse pokazale da su dobro osmatrane i „razumne“ makroekonomske politike osnov za smanjenje rizika koji mogu nastati u procesu tranzicije i integracija.⁹⁵

Slika 27 predstavlja otvorenost prema stranim direktnim investicijama i privredi.⁹⁶

Slika 27: Otvorenost prema stranim direktnim investicijama

Kada je reč o uticaju stranih direktnih investicija na zarade zaposlenih u zemljama u kojima pristiže ovakva vrsta stranog kapitala, istraživanja su pokazala da se nivo zarada razvija različito u zavisnosti od kvalifikacije radne snage, ali svakako i u zavisnosti od regiona. Tako su zarade unutar granica jedne zemlje daleko veće u razvijenim regijama, u odnosu na nerazvijene regije. Sa druge strane, strane direktne investicije su u velikom

⁹⁵ OECD, 2002, Foreign Direct Investment for Development, *Maximizing benefits, minimizing costs*, Paris, OECD

⁹⁶ OECD, 2002, Foreign Direct Investment for Development, *Maximizing benefits, minimizing costs*, Paris, OECD, str. 11.

broju zemalja doprinele rastu zarada za mladu, visokokvalifikovanu populaciju. Gajšeker navodi da zaposleni u prerađivačkoj industriji sa srednjim stepenom kvalifikacija nisu zahvaćeni velikim porastom zarada, dok je porast zarade niskokvalifikovane radne snage u nekim slučajevima u ovoj industriji daleko ispod zapaženih porasta zarada⁹⁷ (Geishecker, 2004).

Angeloni tvrdi da integracije ne mogu doneti brze strukturalne transformacije u privredama zemalja Centralne i Istočne Evrope, ukoliko proces integracije nije praćen adekvatnim strukturnim reformama⁹⁸ (Angeloni, 2005).

U zemljama Evropske unije odliv stranih direktnih investicija je do 2008. godine iznosio skoro 3,5 milijarde evra, dok su prilivi stranih direktnih investicija iznosili nešto ispod 2,4 milijarde evra.

Zemlje Centralne i Istočne Evrope pristup Evropskoj uniji smatraju ključnom karikom porasta proizvodnje i produktivnosti zemlje na makronivou, kao i postizanje strukturnih promena. Mišljenja autora pretežno su podeljena po ovom pitanju, iako većina zastupa optimističku teoriju kada je reč o integracijama. Berns dokazuje da su tokom prve decenije nakon reformi, zemlje Centralne i Istočne Evrope, članice Evropske unije, pokazale ekonomsku ekspanziju porastom produktivnosti.

Neki autori smatraju da su Srbiji potrebne strane direktne investicije u iznosu od oko 4 milijarde evra na godišnjem nivou⁹⁹ (Stefanović, 2012).

Interes zemlje u koju se ulaže za strana direktna ulaganja je svakako brz razvoj osnovan na inostranom kapitalu koji se investicijama unosi.

Interesi ulagača mogu biti brojni, od osvajanja novih tržišta i proširenja postojećih, sa ciljem povećanja kapitala, zatim, niža cena radne snage koja omogućava niže troškove proizvodnje, nižu cenu gotovog proizvoda, čime se postiže bolja konkurentnost

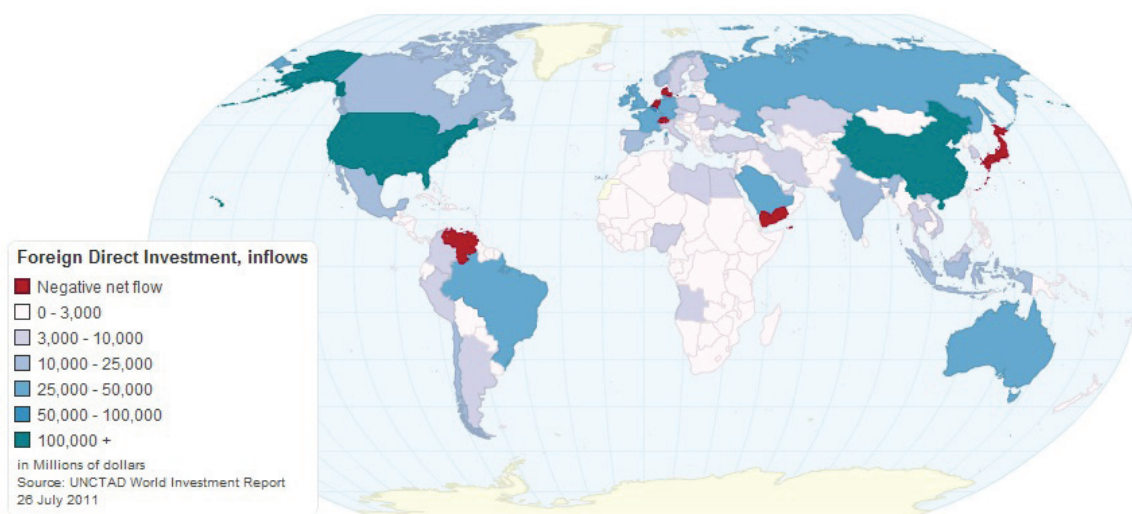
⁹⁷ Geishecker, I., 2004, *Foreign Direct Investment in the New Central and Eastern European Member Countries*, EU DG Employment

⁹⁸ Angeloni, I., Flad, M., Mongelli, F., 2005, *Economic and Monetary Integration of the New Member States: „Helping to Chart the Route“*, Washington, European Central Bank, International Monetary Fund

⁹⁹ Stefanović, M., 2012, *USAID Projekat za bolje uslove poslovanja*, Beograd, USAID

na tržištu, niža cena sirovina i snabdevanja sirovinama, što omogućava niže troškove proizvodnje, nižu cenu gotovog proizvoda, čime se takođe postiže bolja konkurentnost na tržištu, i slično.

Transnacionalne kompanije raspoređuju svoje investicije otvarajući afilijacije (koje su zastupljenije od samog izvoza) u raznim zemljama sveta i na taj način uspevaju da se zaštite od potencijalnog rizika poslovanja.

Slika 28: Priliv direktnih stranih investicija u zemljama sveta, izraženo u milionima dolara, 2011. godina

Slika 28 daje prikaz mape priliva stranih direktnih investicija u zemljama sveta, izraženih u milionima dolara, za 2011. godinu.¹⁰⁰

Portal „Makroekonomija“¹⁰¹ navodi da je prema podacima Konferencije Ujedinjenih nacija za privredu i razvoj (*United Nations Conference on Trade and Development – UNCTD*) objavljenih u *World Investment Report 2013*¹⁰², u 2012. godini priliv stranih direktnih investicija iznosio 1.351 milijardu američkih dolara (od čega najviše Sjedinjene

¹⁰⁰ ChartsBin statistics collector team 2011, Foreign Direct Investment (FDI), inflows, ChartsBin.com, viewed 29th November, 2014, <http://chartsbin.com/view/2213>, preuzeto februara 2014. godine

¹⁰¹ Elektronski portal „Makroekonomija“: www.makroekonomija.org

¹⁰² United Nations Conference on Trade and Development – UNCTD, 2013, World Investment Report

Američke Države sa 167,6 milijardi, Kina 121 milijardu, Hong Kong 74,6 milijarde i Brazil 65,3 milijardi). To je ipak za skoro petinu manje od prethodne godine, odnosno 18,2%. Od toga su zemlje sa najvišim prilivom stranih direktnih investicija Sjedinjene Američke Države 2012. godine imale za 26,1% manje priliva od prethodne godine, Hong Kong za 22,4%, Kina za 2,3% i Brazil za 2,1% manje od 2011. godine. Izvor navodi da je kod zemalja u regionu najveći pad priliva u Evropskoj uniji (41,5%) i Jugoistočnoj Evropi (41,2%), kao posledica ekonomske krize u ovim zemljama. Rast priliva zapaža se u zemljama Okeanije (6%) i Afrike (5,1%). Izvor navodi da je 95 zemalja 2012. godine imalo veći priliv od milijardu dolara. Od zemalja u regionu i geografski bliskih zemalja Srbiji, Mađarska je sa svojih 13,5 milijardi američkih dolara priliva od stranih direktnih investicija na najvišoj poziciji (ipak tek na 21. mestu celokupne svetske rang liste), za kojom slede Turska sa 12,4 milijardi, Hrvatska sa 1,2 milijarde, Albanija sa 957 miliona, Bosna i Hercegovina 633 miliona, i Crna Gora 609 miliona američkih dolara (Elektronski portal „Makroekonomija“).

Srbija se sa 352 miliona američkih dolara, na ovoj listi nalazi na 127. mestu, nakon 2,7 milijarde priliva u 2011. godini. U proteklih 12 godina, ovo je najniža pozicija na kojoj se naša zemlja našla (od 2001. godine kada je priliv od stranih direktnih investicija iznosio 177 miliona američkih dolara). Prema Zdravkoviću¹⁰³, Srbija u 2013. godini ima jednu od najvećih stopa rasta izvoza na svetu. On u svom radu *Udeo priliva stranih direktnih investicija u ukupnim kapitalnim ulaganjima*¹⁰⁴ ističe da je ovakav rast „gotovo u potpunosti je posledica izvoza samo jedne kompanije (FAS) koja upošljava oko dve hiljade radnika, te su statistike izvoza lepe uprkos malim efektima na zaposlenost i BDP Srbije, i uprkos izuzetno malom prilivu stranih direktnih investicija“¹⁰⁵ (Zdravković, 2013).

¹⁰³ Zdravković, M., 2013., *Ukupne investicije i strane direktne investicije, Udeo priliva SDI u ukupnim kapitalnim ulaganjima*, Makroekonomija, elektronski izvor:
<http://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/ukupne-investicije-i-strane-direktne-investicije/>, preuzeto: februar 2014. godine

¹⁰⁴ Zdravković, M., 2013., *Ukupne investicije i strane direktne investicije, Udeo priliva SDI u ukupnim kapitalnim ulaganjima*, Makroekonomija, elektronski izvor:
<http://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/ukupne-investicije-i-strane-direktne-investicije/>, preuzeto: februar 2014. godine

¹⁰⁵ Zdravković, M., 2013., *Ukupne investicije i strane direktne investicije, Udeo priliva SDI u ukupnim*

U Kosovo je 2012. godine uloženo čak 298 miliona američkih dolara i ono se u ovom izveštaju nalazi na 134. mestu.

Ipak, manje investicija u poređenju sa Srbijom, 2012. godine bilo je i u Sloveniji – 145 miliona američkih dolara (152. mesto) i Makedoniji – 135 miliona američkih dolara (na 153. mestu).

Posmatrano na svetskom nivou, prema nekim istraživanjima, u narednom periodu priliv stranog kapitala stranim direktnim investicijama predviđa se u Aziji, Evropi (Istočnoj i Zapadnoj) i Severnoj Americi, pretežno u zemljama u razvoju. Strane direktne investicije u nerazvijenim zemljama afričkog kontinenta za sada nisu naročito očekivane, ili se predviđaju u minimalnom iznosu.

Strane direktne investicije podržavaju i pomažu proces modernizacije ekonomija na makronivou, naročito kod zemalja koje se nalaze u tranziciji i razvoju. Zemlja u koju se ulaže prihvata strane direktne investicije kako bi doprinele boljitku čitavog društva, kao što su porezi i takse, otvaranje novih radnih mesta, jačanje konkurencije kojom se podstiče efikasnost poslovanja u celom sektoru, primena nove tehnologije. Takođe, tu spada i prenos znanja i veština, finansijska sredstva ulagača, što unapređuje poslovanje i podiže efikasnost same kompanije, ali sa druge strane može doći i do povećanja društvenih troškova koja nastaju povećanjem stope nezaposlenosti u slučaju racionalizacije radne snage. Negativni aspekti ovakve vrste ulaganja su nestanak domaćih neuspešnih kompanija, kao i loše stanje platnog bilansa zemlje u slučaju da je u kompaniji u koju se ulagalo zbir uvoza veći od zbira izvoza.

U periodu tranzicije makroekonomska neuravnoteženost često je shvaćena kao neminovni konvergentni proces, umesto da bude percipiran kao rezultat loše ekonomske organizacije, ili neuravnoteženost nivoa ulaganja i državne štednje. Milićević u svom radu *Strane direktne investicije – mit ili stvarnost*¹⁰⁶, analizira povoljnost i nepovoljnost uloge stranih di-

kapitalnim ulaganjima, Makroekonomija, elektronski izvor:
<http://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/ukupne-investicije-i-strane-direktne-investicije/>,
preuzeto: februar 2014. godine

¹⁰⁶ Milićević, D., 2013, *Strane direktne investicije – mit ili stvarnost*, Makroekonomija, elektronski iz-

rektnih investicija za zemlju u koju se ulaže i motive na kojima je osnovana ova povoljnost, interaktivnom analizom stranih direktnih investicija i kretanja osnovnih ekonomskih varijanti. U svom istraživanju Milićević je obuhvatio osam zemalja srednje i jugoistočne Evrope i Latinske Amerike, uključujući i našu zemlju, i došao do rezultata da je od daleko većeg značaja struktura po sektorima i sam oblik stranih direktnih investicija, u poređenju sa njihovom količinom. Zdravković u svom radu ovakvu pojavu objašnjava time da postoji razlika u tome da li se u jednu zemlju ulaže u izgradnju i razvoj „šoping mol ekonomije, ili se razvijaju proizvodne delatnosti: poljoprivreda, industrija i građevinarstvo“¹⁰⁷ (Zdravković, 2013). Milićević u svom istraživanju ističe da konstatacija da će zemlje u koje se ulaže imati koristi od stranog priliva nema značaja, osim ako se priliv pravilno ne usmerava na sektorsku strukturu. Ovaj autor takođe zapaža da se u svim zemljama obuhvaćenim istraživanjem pogoršao nacionalni platni bilans, i da se uprkos teorijama o pospešivanju izvoza dolaskom stranog kapitala, u ovim zemljama pokazao brži rast uvoza u poređenju sa rastom izvoza¹⁰⁸ (Milićević, 2013). Danas svetsko okruženje u periodu globalizacije zahteva da se izvozno orijentisane kompanije pridržavaju zahteva globalizacije i standarda koje ona postavlja, te da svoju tržišnu poziciju grade isključivo na ovakvim principima. Ovo dovodi do neusklađenosti svetskih standarda sa standardima zemlje u koju se ulaže i nastaju propusti i otežanost u radu i poslovanju.

Osnovni cilj koji država teži da ostvari jeste postizanje dugoročne stabilizacije privrednog rasta, zasnovane na povećanju investicija, poboljšanju tehnologije i konkurentnosti proizvoda na međunarodnom tržištu.

Strane direktne investicije podižu nivo izvoza i domaće privredne aktivnosti na viši nivo. Razvoj jedne zemlje, u kojoj su sopstvena sredstva veoma oskudna, zavisi od

vor: <http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/strane-direktne-investicije-mit-ili-stvarnost/>, preuzeto novembra 2013. godine

¹⁰⁷ Zdravković, M., 2013., *Ukupne investicije i strane direktne investicije, Udeo priliva SDI u ukupnim kapitalnim ulaganjima*, Makroekonomija, elektronski izvor: <http://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/ukupne-investicije-i-strane-direktne-investicije/>, preuzeto: februar 2014. godine

¹⁰⁸ Milićević, D., 2013, *Strane direktne investicije – mit ili stvarnost*, Makroekonomija, elektronski izvor: <http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/strane-direktne-investicije-mit-ili-stvarnost/>, preuzeto novembra 2013. godine

pristizanja stranih direktnih investicija, te je neophodno podstaći strane ulagače da svoje planove u novoj zemlji realizuju u što kraćem roku.

Po rečima Savića, značaj stranih direktnih investicija „se ne ogleda samo u prilivu neophodnih sredstava za investicije, već pre svega u otvaranju procesa partnerskih odnosa sa kompanijama iz najrazvijenijih zemalja koje predstavljaju nosioce razvoja u svojoj delatnosti“¹⁰⁹ (Savić, 2002).

Prema Marjanoviću, strane direktne investicije obezbeđuju dodatni kapital, resurse, tehnologiju i pristup spoljnim tržištima, razvoj preduzetništva, donose sa sobom upravljačka znanja, novu radnu kulturu i obezbeđuju širu konkurenciju na tržištu. Sa druge strane, novi stilovi upravljanja i radne kulture mogu izazvati otpor u redovima domaćih radnika. Strane direktne investicije takođe mogu sa sobom doneti nepoželjne oblike resursa i imovine, mogu prekinuti vezu sa stranim tržištima kako bi se snabdevalo domaće tržište. Ovaj autor ističe da efikasna alokacija resursa i konkurentni podsticaj, mogu da obezbede bolju produktivnost domaćih kompanija, a samim tim i nove mogućnosti zaposlenja. Međutim, to istovremeno može ograničiti domaću proizvodnju većim uvozom¹¹⁰ (Marjanović, Radojević, 2012).

Iako strane direktne investicije utiču na rast bruto domaće proizvodnje i poboljšanje platnog bilansa jedne zemlje, korišćenje transfernih cena često dovodi do izbegavanja plaćanja poreza, dok se platni bilans može pogoršati promovisanjem uvoza.

Ipak, dok strane direktne investicije mogu da zemlju domaćina, odnosno zemlju u koju se ulaže, uključe u političke i ekonomske sisteme drugih (razvijenijih i razvijenih) zemalja, politička, socijalna i kulturna raznolikost može dovesti do neprihvatanja vrednosti zaposlenih u zemlji domaćinu, iako bi sistem vrednosti i odnos prema radu, kulturi i običajima iz drugih zemalja trebalo da deluje stimulatивно i motivaciono. Isto tako, uključanjem domaće privrede u globalno tržište i promocijom ekonomskog rasta često

¹⁰⁹ Savić, Lj., *op.cit.*, 203

¹¹⁰ Marjanović, D., 2012, Radojević, P., *Uticaj stranih ulaganja na izgradnju konkurentnosti srpske privrede*, Beograd, Naučno-istraživački portal Singipedia, elektronski izvor: <http://www.singipedia.singidunum.ac.rs/>, preuzeto decembra 2013. godine

može izostati promovisanje statičkih komparativnih prednosti zemlje ulagača sa zemljom domaćinom (zemljom u koju se ulaže).

Prema Marjanoviću, glavne koristi koje strane direktne investicije pružaju zemlji u koju se ulažu su podeljene na šest vrsti.¹¹¹ Prikaz je dat u slici 29.¹¹²

Slika 29: Koristi stranih direktnih investicija za domaću privredu jedne zemlje

Prema Dašiću, doprinos stranih direktnih investicija ekonomskom razvoju zemlje, ogleda se u dodatnim resursima koje ova vrsta investicija nosi sa sobom.¹¹³

¹¹¹ Marjanović, D., 2012, Radojević, P., *Uticaj stranih ulaganja na izgradnju konkurentnosti srpske privrede*, Beograd, Naučno-istraživački portal Singipedia, elektronski izvor: <http://www.singipedia.singidunum.ac.rs/>, preuzeto decembra 2013. godine

¹¹² Marjanović, D., 2012, Radojević, P., *Uticaj stranih ulaganja na izgradnju konkurentnosti srpske privrede*, Beograd, Naučno-istraživački portal Singipedia, elektronski izvor: <http://www.singipedia.singidunum.ac.rs/>, preuzeto decembra 2013. godine

¹¹³ Dašić, B., 2011, *Strane direktne investicije kao pokazatelj regionalnih neravnomernosti u Srbiji i mogućnosti njihove efikasne alokacije*, *Ekonomski horizonti*

Slika 30 predstavlja koristi stranih direktnih investicija za domaću privredu jedne zemlje, prema Dašiću.¹¹⁴

Slika 30: Koristi stranih direktnih investicija za domaću privredu jedne zemlje

Tržišta resursa i dobara u nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju daleko su nestabilnija od tržišta u razvijenim zemljama. Tako je pri izučavanju privrednog razvoja neophodno voditi računa o ekonomskim, političkim i kulturološkim zahtevima kako bi se izvršile brze strukturne promene u celom društvu. A sve to da bi se postigao ekonomski napredak za široki segment populacije.

3.3. Značaj stranih direktnih investicija za održivi razvoj Srbije

Održivi razvoj predstavlja ravnotežu između potrošnje resursa i sposobnosti obnavljanja prirodnih sistema. Svaki građanin, svesno ili nesvesno može doprineti održivom razvoju. Takođe, mnoge kompanije danas koriste posebne metode i korake kojima mogu doprineti procesu održivog razvoja, dok su države i državni sistemi ti koji će koordinirati da se održivi i privredni razvoj odvija na svetskom, globalnom nivou, u dobu globalizacije.

¹¹⁴ Dašić, B., 2011, Strane direktne investicije kao pokazatelj regionalnih neravnomernosti u Srbiji i mogućnosti njihove efikasne alokacije, *Ekonomski horizonti*

Kako Marjanović i Radojević navode, „zemlje koje imaju investicije veće od štednje, pozajmljuju štednju od drugih zemalja da bi finansirale vlastite investicije. Na dugi rok to podiže profitnu stopu u zemljama koje emituju kapital, a priliv stranog kapitala pojeftinjuje kapital u zemljama u koje ulaze finansijska sredstva“¹¹⁵ (Marjanović, Radojević, 2012). Ovi autori navode da se odnos štednje i investicija u pojedinim zemljama ogleda u tome da je vrednost ukupnih investicija u zemlji jednaka ukupnoj vrednosti ukupne domaće štednje svih sektora i neto porasta zaduženosti, odnosno neto porasta uvoza kapitala. Tako će zemlja u koju se investira kapital, ovim uvozom povećati ponudu kapitala, što investicione projekte čini rentabilnim i samim tim utiče na dalje povećanje investicija¹¹⁶ (Marjanović, Radojević, 2012).

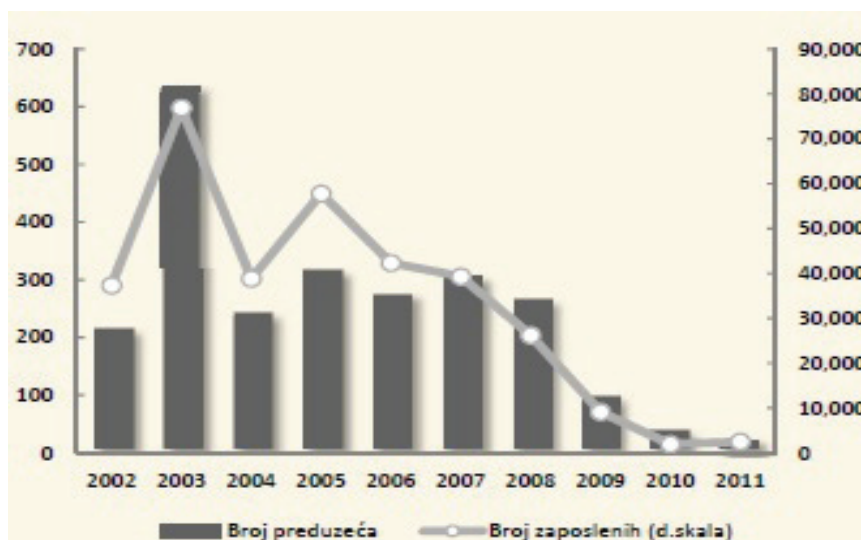
Jedan od osnovnih problema stanja ekonomije jedne zemlje jeste zaposlenost. Kada se dovodi u pitanje uticaj stranih direktnih investicija na zaposlenost jedne zemlje, moramo problem sagledati sa dve tačke gledišta. Tako, gledano u kratkoročnom periodu, strane direktne investicije mogu delovati na nastanak smanjenja zaposlenosti, ukoliko dolazi do gašenja manjih domaćih firmi koje ne uspevaju da idu u korak sa konkurencijom na tržištu, dok se posmatrano na duži rok zapaža da strane direktne investicije dovode do otvaranja mnogih novih radnih mesta. Ipak, potrebno je napomenuti i to da, kako Dašić ističe, jedino grinfild investicije prouzrokuju otvaranje novih radnih mesta. U svim ostalim oblicima stranih direktnih investicija, kao što su privatizacija, akvizicija ili pripajanje, ne otvaraju direktno radna mesta, već isključivo podstiču zaposlenost. Važan aspekt je i taj da strane direktne investicije ujedno podstiču i porast zarada zaposlenih¹¹⁷ (Dašić, 2011).

¹¹⁵ Marjanović, D., Radojević, P., 2012, Uticaj stranih ulaganja na izgradnju konkurentnosti srpske privrede, Beograd, Naučno-istraživački portal Singipediya, elektronski izvor: <http://www.singipedia.singidunum.ac.rs/>, preuzeto decembra 2013. godine

¹¹⁶ Marjanović, D., Radojević, P., 2012, Uticaj stranih ulaganja na izgradnju konkurentnosti srpske privrede, Beograd, Naučno-istraživački portal Singipediya, elektronski izvor: <http://www.singipedia.singidunum.ac.rs/>, preuzeto decembra 2013. godine

¹¹⁷ Dašić, B., 2011, Strane direktne investicije kao pokazatelj regionalnih neravnomernosti u Srbiji i mogućnosti njihove efikasne alokacije, *Ekonomski horizonti*

Tako se posmatrajući broj privatizovanih kompanija na teritoriji Srbije u proteklom periodu, može zapaziti da broj zaposlenih nije uvek srazmeran broju kompanija. Često je to pitanje crne ekonomije, zapošljavanja na crno i neprijavljivanja radnika, ali svakako i nepoštovanja zakona o zabrani otpuštanja radnika u unapred definisanom periodu godina, koji se odnosi na privatizovanje domaćih kompanija od stranih ulagača.

Slika 31: Grafički prikaz broja privatizovanih kompanija i broja zaposlenih u Srbiji, u periodu od 2002. do 2011. godine

Slika 31 predstavlja grafički prikaz broja kompanija i broja zaposlenih u Srbiji, za period od 2002. do 2011. godine.¹¹⁸

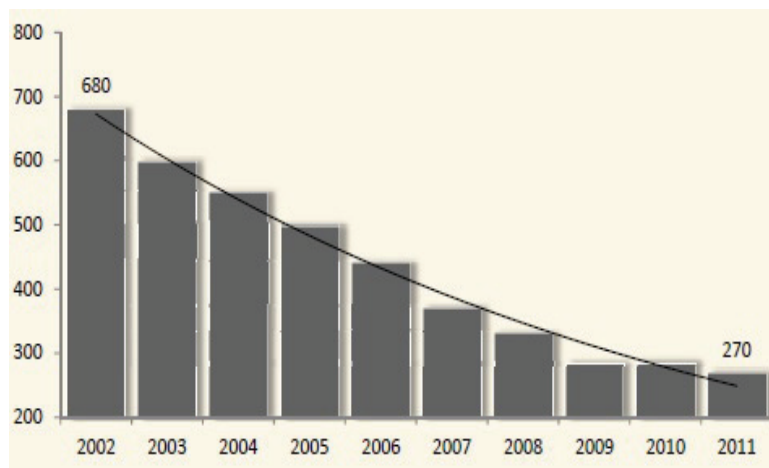
Kako navodi Nikolić, u procesu privatizacije u Srbiji broj radnih mesta opadao je sa prosečnih 45.000 radnih mesta na godišnjem nivou¹¹⁹ (Nikolić, 2012).

Prema podacima koje je izdao Ekonomski institut u Beogradu, zapažamo da je zaposlenost u Srbiji od 2002. do 2011. godine opala za preko 60%¹²⁰ (Ekonomski institut, 2012). Svake godine broj nezaposlenih u Srbiji se povećava.

¹¹⁸ Nikolić, I., *op.cit.*, 11.

¹¹⁹ Nikolić, I., 2012, Privatizacija u Srbiji – između euforije i razočarenja, Savetovanje Naučnog društva ekonomista Srbije, Beograd, Ekonomski institut

¹²⁰ Nikolić, I., 2012, Privatizacija u Srbiji – između euforije i razočarenja, Savetovanje Naučnog društva ekonomista Srbije, Beograd, Ekonomski institut

Slika 32: Grafički prikaz kretanja broja zaposlenih u Srbiji, u periodu od 2002. do 2011. godine

Slika 32 prikazuje kretanje broja nezaposlenih u Srbiji od 2002. do 2011. godine.¹²¹

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije, u Srbiji je u oktobru 2012. godine nezaposlenost dostigla 20,1%, dok stopa rizika od siromaštva iznosi 24,6%¹²² (Elektronski portal Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije).

Prema Dašiću, nedostatak priliva stranih direktnih investicija imaće za posledicu „svrstavanje Srbije na civilizacijsku periferiju sveta“¹²³ (Dašić, 2011).

Strane direktne investicije su od velikog značaja kako za strukturne promene u proizvodnji, tako i za izvoz zemlje korisnika ovih sredstava. Međunarodno kretanje kapitala, koje se odvija kako bi se ostvarili ekonomski i politički interesi subjekata koji učestvuju u ovom transferu, predstavlja kretanje, odnosno transfer finansijskih i materijalnih sredstava između subjekata koji se nalaze u različitim zemljama. Za zemlje koje imaju otežan pristup međunarodnom tržištu kapitala, strana ulaganja predstavljaju jedini izvor za angažovanje inostranih sredstava.

U Srbiji mere koje su pokrenute kako bi se stimulisala strana ulaganja i zakon o stranim investicijama, podstiču strane ulagače da ulažu u našu zemlju. Međutim, politička nestabilnost je neretko velika prepreka u ovim koracima.

¹²¹ Nikolić, I., *op. cit.*, 12.

¹²² Elektronski portal Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije: www.stat.gov.rs

¹²³ Dašić, B., *op.cit.*, 39.

Ne postoje ekonomski zakoni ili principi koji bi mogli da se uspešno primene na svim lokacijama (tržištima) i u svakom trenutku (vremenu). Zbog toga je potrebno kombinovati koncepte i teorije tradicionalnih modela teorije privrednog razvoja sa neoklasičnim modelima. Na ovaj način izbegnuće se potreba za „šablonom uspeha“, koji je svakako nemoguće kreirati i upotrebiti. Stoga se problemi ekonomije adaptiraju različitim uslovima na različitim tržištima, u različitim zemljama i različitom trenutku.

Treći deo:

ANALIZA UTICAJA NORMATIVNOG REGULISANJA STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA ODRŽIVI RAZVOJ SRBIJE

1. Opšta ocena normativnog okvira za strane direktne investicije

Propisi u Srbiji imaju za cilj da privuku strane investitore. Međutim, i pored brojnih povlastica koje strani ulagači ostvaruju na srpskom tržištu, brojne su prepreke koje ih odvrćaju od ulaganja u našu zemlju. Tako je osim postojećih povlastica neophodno poboljšati primenu zakona, adaptirati institucije i administraciju i rešiti razne druge političke, ekonomske i društvene probleme koji sputavaju priliv stranih direktnih investicija.

Osnovu normativnog okvira za strane investicije predstavlja Zakon o stranim ulaganjima¹. Osim Zakona o stranim ulaganjima, koriste se i relevantna rešenja koja se nalaze u Zakonu o privrednim društvima², Zakonu o spoljnotrgovinskom poslovanju³, Zakonu o deviznom poslovanju⁴, Zakonu o poreskom postupku i poreskoj administraciji⁵, zatim, zakoni o doprinosima, odnosno, Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osi-

¹ Zakon o stranim ulaganjima – ZSU, *Službeni list SRJ*, br. 3/2002 i 5/2003 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014 – dr. zakon

² Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

³ Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju – ZSP, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2011

⁴ Zakon o deviznom poslovanju – ZDP, *Službeni glasnik RS*, 31/2011 i 119/2012

⁵ Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji – ZPPPA, *Službeni glasnik RS*, br. 80/2002, 84/2002 – ispr., 23/2003 – ispr., 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005 – dr. zakon, 62/2006 – dr. zakon, 63/2006 – ispr. dr. zakona, 61/2007, 20/2009, 72/2009 – dr. zakon, 53/2010, 101/2011, 2/2012 – ispr., 93/2012, 47/2013 i 108/2013, 68/2013

guranje⁶, Zakon o zdravstvenom osiguranju⁷, Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju⁸, Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti.⁹ Takođe treba pomenuti

⁶ Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje – ZDOS, *Službeni glasnik RS*, br. 84/2004, 61/2005, 62/2006, 5/2009, 52/2011, 101/2011, 7/2012 – usklađeni din. izn., 8/2013 – usklađeni din. izn., 47/2013, 108/2013, 6/2014 – usklađeni din. izn. i 57/2014

⁷ Zakon o zdravstvenom osiguranju – ZZO, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005, 109/2005 – ispr., 57/2011, 110/2012 – odluka US, 119/2012, 99/2014, 123/2014 i 126/2014 – odluka US

⁸ Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju – ZPIO, *Službeni glasnik RS*, br. 34/2003, 64/2004 – odluka USRS, 84/2004 – dr. zakon, 85/2005, 101/2005 – dr. zakon, 63/2006 – odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014 i 142/2014

⁹ Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti – ZZOSN, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2010

i propise o zapošljavanju stranaca, propise o sticanju nepokretnosti za strance, prijavu boravka stranaca, propise o zaštiti životne sredine, o ulaganju u banke, osiguravajuće organizacije, slobodne zone i slično.

Zakon o stranim ulaganjima predviđa osnovne oblike stranog ulaganja, tj. osnivanje preduzeća i kupovina akcija ili udela u postojeća preduzeća, i posebne oblike stranog ulaganja, tj. oblike stranih investicija u vidu ustupljanja dozvole stranim ulagačima, odnosno koncesija ili izgradnju, iskorišćavanje i transfer (BOT ili *Build, operate and transfer*) objekata, postrojenja, pogona, ili objekata za infrastrukturu.

Prema Zakonu o privrednim društvima¹⁰, društvo se može osnovati na određeno ili neodređeno vreme. Ovaj zakon nalaže da zakonski zastupnici društva mogu biti fizička lica ili društva registrovana u Republici Srbiji, s tim da zakonski zastupnik bude najmanje jedno fizičko lice. Ukoliko funkciju zakonskog zastupnika ima drugo privredno društvo, ono funkciju vrši preko svog zakonskog zastupnika koji je fizičko lice ili preko fizičkog lica koje je za to ovlašćeno posebnim punomoćjem izdatim u pisanoj formi.

Privredna društva se mogu povezati učešćem u osnovnom kapitalu ili ortačkim udelima (društva povezana kapitalom), ugovorom (društva povezana ugovorom), ili kapitalom i ugovorom (mešovito povezana društva), stvarajući grupe društava ili koncerne (onda kada kontrolno društvo ne upravlja isključivo zavisnim društvima, već obavlja i neke druge delatnosti), holdinge (društva koja kontrolišu jedno ili više društava i koje za isključivu delatnost imaju upravljanje i finansiranje tih društava) ili društva sa uzajamnim učešćem u kapitalu (društva gde svako od tih društava poseduje značajno učešće u kapitalu drugog društva).

Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju¹¹ uređuje spoljnotrgovinsko poslovanje u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije i sa propisima Evropske unije, kao i nadležnost Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza.

Domaća i strana fizička lica spoljnotrgovinski promet robe obavljaju isključivo za

¹⁰ Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon

¹¹ Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju – ZSP, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2011

sopstvene potrebe i za to imaju ista prava, što podrazumeva da domaće ili strano fizičko lice ne sme uvoziti ili izvoziti veću količinu robe, odnosno robu za dalju preprodaju i slično.

Ukoliko međunarodni ili bilateralni sporazum čije su članice država stranog ulagača i naša zemlja predviđa tretman koji je za stranog ulagača ili njegovo ulaganje povoljniji od tretmana predviđenog Zakonom o stranim ulaganjima, u tom slučaju će se primenjivati tretman predviđen takvim sporazumom. U svim ostalim slučajevima, na strana ulaganja na teritoriji Srbije primenjivaće se zakoni i pravo Republike Srbije. Sporovi koji proističu iz stranih ulaganja mogu se rešavati u Srbiji ili pred ugovorenom domaćom ili međunarodnom arbitražom.

Sredstva plaćanja su dinar, devize (potraživanja u inostranstvu koja glase na stranu valutu) i efektivni strani novac (potraživanja u gotovini, odnosno papirni ili kovani novac koji glasi na stranu valutu).

Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti¹² zabranjuje diskriminaciju, kao i nepristrasnost pri obavljanju poslova zapošljavanja. Zasniva se na rodnoj ravnopravnosti, akcijama usmerenim prema teže zapošljivim nezaposlenim licima, slobodi u izboru zanimanja i radnog mesta, i besplatnosti obavljanja poslova zapošljavanja nezaposlenih lica.

Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje predviđa da je osnovica doprinosa za lica koja su na teritoriji Republike Srbije zaposlena kod stranih ili međunarodnih organizacija i ustanova, ili kod stranih pravnih ili fizičkih lica, zarada.

Kada je reč o životnoj sredini, svaki strani ulagač dužan je da u obavljanju svoje delatnosti uvek postupa u skladu sa propisima koji regulišu zaštitu životne sredine.

¹² Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti – ZZOSN, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2010

2. Prednosti i pogodnosti normativnog okvira za strane direktne investicije u Srbiji

Govoreći o prednostima i pogodnostima normativnog okvira za strane direktne investicije u Srbiji, važno je istaći to da Zakon o stranim ulaganjima¹³ u Srbiji dopušta stranim licima da radi obavljanja delatnosti ulažu sredstva u privredna društva i druge oblike organizovanja za obavljanja delatnosti ili usluga, pod uslovima reciprociteta, odnosno uzajamnosti.

Na ovaj način se stranim investitorima daju prava slobode stranog ulaganja (osni- vanje ili ulaganje), nacionalnog tretmana (imaju jednak položaj, prava i obaveze, kao domaća fizička i pravna lica na teritoriji Srbije), pravne sigurnosti, konverzije i slobode plaćanja.

Ustav Republike Srbije propisuje položaj stranaca u Srbiji, čime se predviđa da stranci, u skladu sa međunarodnim ugovorima, imaju u Republici Srbiji sva prava zajem- čena Ustavom i zakonom, izuzev prava koja po Ustavu i zakonu imaju samo državljani Republike Srbije. Strana lica su tako izjednačena sa domaćim licima na tržištu, gde su za- branjeni akti kojima se, suprotno zakonu, ograničava slobodna konkurencija, stvaranjem ili zloupotrebom monopolskog ili dominantnog položaja, dok prava stečena ulaganjem kapitala na osnovu zakona, ne mogu zakonski biti umanjena.

Budući zakonski zaštićen, strani ulagač ima punu pravnu sigurnost i pravnu zaštitu.

Za strane investitore, prava stečena u trenutku upisa strane investicije u Agenciju za privredne registre ne mogu biti smanjena naknadnom izmenom zakona, te strani ulog ne može postati predmet eksproprijacije, osim u slučaju kada je zakonom utvrđen javni interes. Ukoliko se čak i dođe do eksproprijacije u cilju javnog interesa, obavezno je isplaćivanje naknade stranom ulagaču.

Pravom na konverziju i slobodu plaćanja strani investitor stiče pravo da sam slobod-

¹³ Zakon o stranim ulaganjima – ZSU, *Službeni list SRJ*, br. 3/2002 i 5/2003 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014 – dr. zakon

no konvertuje domaću valutu u stranu prilikom plaćanja, vrši slobodno plaćanje i drži stranu valutu na deviznom računu kod ovlašćene banke, kojom može slobodno da raspolaže.

Pravo na vođenje poslovnih knjiga podrazumeva da strani investitor ima pravo da poslovne knjige vodi u skladu sa međunarodno prihvaćenim računovodstvenim i revizorskim standardima, dok je i dalje u obavezi da poslovne knjige vodi i u skladu sa domaćim propisima.

Pravo na transfer dobiti i imovine daje stranom ulagaču pravo da, nakon izmirenja svih obaveza koje su u skladu sa domaćim propisima, po prestanku rada privrednog društva, preuzme dobit ili imovinu, kao i sume dobijene na osnovu prodaje akcija ili udela privrednog društva.

Povoljniji tretman predstavlja primenu prava na povoljniji tretman predviđenog međunarodnim ili bilateralnim sporazumom, kada je u pitanju strana investicija na teritoriji Republike Srbije. Osim toga, strano fizičko i pravno lice, u svojstvu stranog investitora, imaju pravo na sticanje svojine na nepokretnostima na teritoriji Srbije.

Strani investitor ima pravo da osnuje preduzeće ili da ulaže u već postojeće, kako bi obavljao sve vrste delatnosti radi sticanja dobiti, ukoliko Zakonom o stranim ulaganjima nije drugačije propisano.

Strani ulagač ima jednak položaj, prava i obaveze kao i domaći ulagači, kada je reč o svom ulogu, dok preduzeće sa stranim ulogom ima jednak pravni položaj, te posluje pod jednakim uslovima i na način jednak domaćim preduzećima koja nemaju strani ulog.

Privredno društvo ima pretežnu delatnost koja se registruje u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata, ali isto tako ima pravo da obavlja i sve druge delatnosti koje nisu zakonom zabranjene, nezavisno od toga da li su određene osnivačkim aktom, odnosno statutom.

Privredno društvo ima pravo da promeni pravnu formu u skladu sa zakonom, odnosno pripajanjem, spajanjem, ili podelom.

Zahtev za izdavanje dozvole ne može da bude odbijen zbog manjih nedostataka u

dokumentaciji koji ne utiču na osnovne podatke sadržane u zahtevu.

Stranim investitorima je dozvoljeno da uloženi kapital bude u konvertibilnoj valuti ili u dinarima, dok nenovčani ulogi moraju uvek biti izraženi u novcu. Takođe, strani ulagač ima pravo da svoje utvrđeno potraživanje konvertuje u udeo, odnosno akcije preduzeća dužnika. Preduzeće sa stranim ulogom slobodno vrši plaćanje u međunarodnim poslovnim odnosima i ima pravo da stranu valutu drži na svom deviznom računu kod ovlašćene banke i da slobodno raspolaže tim sredstvima.

Privredno društvo svojim članovima može izvršiti povraćaj troškova koji se odnose na osnivanje društva jedino ako je to predviđeno osnivačkim aktom kojim se određuje ili procenjuje iznos datih troškova.

Sloboda spoljnotrgovinskog prometa robe se može ograničiti isključivo u skladu sa odredbama Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju.

U spoljnotrgovinskom prometu robom ne mogu postavljati kvantitativna ograničenja, osim onih koja su propisana Zakonom o spoljnotrgovinskom poslovanju.

Zakon o stranim ulaganjima predviđa podsticaje stranih ulagača, odnosno poreške i carinske olakšice i carinsko oslobađanje, pa je tako uvoz stvari koje predstavljaju ulog stranog ulagača slobodan, ukoliko zadovoljava propise koji regulišu zaštitu životne sredine. Uvoz opreme po osnovu uloga stranog ulagača, oslobođen je od plaćanja carina i drugih uvoznih dažbina, sve do konačne izgradnje objekata, odnosno do otpočinjanja delatnosti u koju se vrši ulaganje. Ukoliko se ulaganje vrši po osnovu reinvestiranja dobiti, ovo pravo će se primenjivati za sve vreme važenja ugovora, tj. odluke, osim u slučaju uvoza putničkih motornih vozila i automata za zabavu i igre na sreću.

Spoljnotrgovinsko poslovanje u slobodnoj zoni vrši se slobodno, u skladu sa ugovorom. Uvoz i izvoz robe i usluga u zonu i iz zone su slobodni i ne podležu kvantitativnim ograničenjima, i primenjuje se tretman carinske robe.

Domaća i strana pravna lica, njihovi ogranci, kao i preduzetnici, stiču pravo i obavljaju spoljnotrgovinski promet robom pod jednakim uslovima, dok strana roba, usluge i prava intelektualne svojine stranih lica ne sme imati nepovoljniji tretman od domaćih.

Troškovi zdravstvene zaštite stranih državljana, odnosno osiguranika, „ako je međunarodnim ugovorom utvrđeno recipročno plaćanje, isplaćuju se u skladu sa zakonom“¹⁴, tj. u skladu sa međunarodnim ugovorom.

Relativno rezervisana prava stranaca su uslovljena reciprocitetom.

Stranac koji je stalno nastanjen u Srbiji ili ima pravo privremenog boravka može stupiti na rad u privredno društvo, kod preduzetnika i u javnom sektoru ako ispunjava uslove propisane zakonom, opštim aktom, ili kolektivnim ugovorom određenog pravnog subjekta. Tako strani državljanin ili lice bez državljanstva u Srbiji može da zasnuje radni odnos pod uslovima utvrđenim ovim zakonom i posebnim zakonom. Poslodavac može biti domaće ili strano, pravno ili fizičko, lice koje zapošljava, odnosno radno angažuje, jedno ili više lica. Strani državljanin ili lice bez državljanstva ima pravo da se prijavi kao nezaposleno lice, ukoliko poseduje odobrenje za stalni ili privremeni boravak i važeću radnu dozvolu, dok evidencija o nezaposlenom prestaje da se vodi u trenutku prestanka odobrenja za stalni ili privremeni boravak. Za obavljanje stručnih poslova predviđenih ugovorom o poslovno tehničkoj saradnji, ugovorom o dugoročnoj proizvodnoj kooperaciji, ugovorom o prenosu tehnologije i ugovorom o stranim ulaganjima, strancima nije potrebna dozvola za rad kako bi zasnovali radni odnos.

Stranim ulaganjem u našu zemlju investitor dobija prava slobode stranog ulaganja, nacionalnog tretmana, pravne sigurnosti, konverzije i slobode plaćanja (o čemu je već bilo reči). Dobijanjem pravne sigurnosti strani ulagač ima punu pravnu sigurnost i pravnu zaštitu, dok prava stečena u trenutku upisa strane investicije u Agenciju za privredne registre¹⁵ ne mogu biti sužena naknadnom izmenom zakona. Tako ovakav strani ulog ne može postati predmet eksproprijacije, osim u slučaju kada je zakonom utvrđen javni interes. Ukoliko se dođe do eksproprijacije u cilju javnog interesa, obavezno je isplaćivanje naknade stranom ulagaču.

Opšte posmatrano, prednosti normativnog okvira za strane direktne investicije u Srbiji su brojne, pa je njihovo privlačenje svakako atraktivno. Međutim, takođe postoje

¹⁴ V. čl. 29 Zakona o zdravstvenom osiguranju

¹⁵ Elektronski portal Agencije za privredne registre Republike Srbije: www.apr.gov.rs

i brojni nedostaci. Ove kočnice za strana direktna ulaganja predstavljene su u daljem tekstu.

3. Nedostaci normativnog okvira za strane direktne investicije u Srbiji

I pored brojnih pogodnosti, normativni okvir za strane direktne investicije u Srbiji ima i svoje nedostatke.

Tako na primer, ako analizu započnemo samim pristizanjem stranaca u našu zemlju, prema Zakonu o kretanju i boravku stranaca¹⁶, stranci koji borave na teritoriji Srbije moraju adresu boravka prijaviti nadležnom organu u Republici Srbiji ili Autonomnoj pokrajini Vojvodini, u roku od 24h od trenutka promene adrese, odnosno u roku od 12h od trenutka pružanja usluge smeštaja, u slučaju da su došli u posetu drugom licu ili da im smeštaj uz naplatu pruža drugo lice ili organizacija. To ume biti kratak period da bi se ispoštovao ovaj propis.

Stranac koji u Srbiju dolazi radi zapošljavanja ili vršenja određene profesionalne delatnosti, dužan je da u roku od 3 dana od dana ulaska u zemlju podnese zahtev za odobrenje privremenog boravka, što je takođe kratak period, uzimajući u obzir da je u drugim zemljama Evropske unije daleko duži.

Za strane investitore je važno da znaju kada neki od subjekata ima elemente likvidnosti. Danas u Srbiji negativni subjekti stoje u registru i pojavljuju se pri ugovaranju poslova, iako su zbog prezaduženosti izgubili svaki potencijal redovnog rada i redovnog obavljanja aktivnosti. Privredni subjekti kojima je račun kod Narodne banke Srbije blokirani duže od zakonskog perioda, vraćaju se ukoliko se niko ne javi, a rešenjem o automat-

¹⁶ Zakon o kretanju i boravku stranaca – ZKBS, *Službeni list SFRJ*, br. 56/1980, 53/1985, 30/1989, 26/1990, 53/1991 i *Službeni list SRJ*, br. 24/1994, 28/1996 i 68/2002, *Službeni list Srbije i Crne Gore*, br. 12/2005 i *Službeni glasnik RS*, br. 101/2005

skom stečaju bi trebalo da su obrisani.

Takođe, osnivači ili suosnivači privrednih društava koja su se našla pod stečajem ili su insolventna, često osnivaju nova privredna društva, jer Zakon o stečaju¹⁷ dozvoljava ovakvu praksu.

Kada je reč o privatizaciji, ona se do sada u Srbiji odvijala metodom aukcije i metodom tendera, što se u oba slučaja pokazalo kao loše iskustvo. Restrukturiranje preduzeća usmereno je ka privrednim društvima koja nisu uspela da opstanu na tržištu zbog dugova prema državi i poveriocima, te su u restrukturiranje dospeli samo najgori slučajevi, za koje se nije pronašao nijedan investitor koji bi uložio svoj kapital u takve privredne subjekte.

Pravo manjinskog učešća u posebnim oblastima i područjima stranom ulagaču brani da sam ili zajedno sa drugim stranim ulagačem osnuje preduzeće na našoj teritoriji u oblasti proizvodnje i prometa oružja. U ovom slučaju, strani ulagač sme osnovati preduzeće sa domaćim pravnom subjektom ili ulagati u neko domaće preduzeće, isključivo bez sticanja prava većinskog učešća u upravljanju tim preduzećem.

Trenutno je u Srbiji procedura za poslodavca izuzetno skupa.

Za uvoz, izvoz ili tranzit pojedine robe, potrebna je dozvola koju na zahtev podnosioca, izdaje ministarstvo ili drugi nadležni organ u skladu sa propisima.

Povezivanje privrednih društava suprotno propisima kojima se uređuje zaštita konkurencije je zabranjeno.

Likvidacija društva nastaje onda kada društvo ima dovoljno sredstava za namirenje svih svojih obaveza.

Zakon o radu¹⁸ u Srbiji predviđa da je poslodavac dužan da isplati otpremninu za celokupan radni staž zaposlenog proglašenim tehnološkim viškom, što se danas u velikom broju slučajeva zloupotrebljava.

Vlada ima pravo da propiše obavezu evidencije ili izveštavanja o pojedinim spolj-

¹⁷ Zakon o stečaju – ZSTČ, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009, 99/2011 – dr. zakon i 71/2012 – odluka US i 83/2014

¹⁸ Zakon o radu – ZR, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014

notrgovinskim poslovima i sadržaj tih evidencija i izveštaja. U kvantitativna ograničenja uvoza mogu se uvesti u cilju zaštite od prekomernog uvoza u skladu sa ovim zakonom, ili u cilju zaštite platnog bilansa takođe u skladu sa ovim zakonom. U zaštiti spoljnotrgovinskog prometa robe i usluga, Vlada ima pravo da propiše: antidampinške, kompenzatorne, mere za zaštitu od prekomernog uvoza, i mere za zaštitu ravnoteže platnog bilansa.

4. Predlozi za unapređenje postojećeg normativnog okvira

Sagledavši pozitivne i negativne strane normativnog okvira za direktne strane investicije u Srbiji, može se preporučiti sledeće.

Kako se osnivačima društva sa ograničenom odgovornošću ne može nametnuti da za obaveze koje napravi njihovo privredno društvo odgovaraju svojom ličnom imovinom, neophodno je da postoji ograničenje o daljem osnivanju drugih privrednih društava za ovakva lica, koja otvaranjem „kratkoročnih“ kompanija profitiraju uzimajući avanse, te nemaju nikakvu odgovornost za napravljene dugove. Ovakva praksa predstavljala bi poslovnu sankciju za neuspeh ovih lica u obavljanju svog posla, pa se tako ne predlaže ograničavanje rada, već isključivo ograničavanje osnivanja novog preduzeća, sve dok se ne okonča postupak stečaja prethodno postojećeg preduzeća.

U slučajevima kada kompanija ima blokiran račun kod Narodne banke Srbije duže od zakonskog perioda, Narodna banka Srbije, kao ovlašćeni predlagač za podnošenje stečaja, podnosi stečaj kod Privrednog suda. Ukoliko se niko ne javi, rešenjem o automatskom stečaju automatski bi se brisali veliki brojevi subjekata. Međutim, danas su sve te firme vraćene. Ne sme biti poslovna tajna činjenica da je neko društvo pod blokadom bankovnih računa (insolventno), pa se predlaže da nova zakonska rešenja negativne subjekte označe kao subjekte koji su „poslovno bolesni“.

Zakon o stečaju¹⁹ bi trebalo da prihvati evropski princip, što znači da, u slučaju da

¹⁹ Zakon o stečaju – ZSTČ, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009, 99/2011 – dr. zakon i 71/2012 – odluka US

je neka kompanija duže od 60 dana insolventna, Narodna banka Srbije odmah pokreće stečaj. Na ovaj način bi se smanjio rizik za investitore.

Očekuje se da novi zakon o privatizaciji razreši pitanje onih preduzeća koja do sada nisu privatizovana.

Unapređenjem postojećeg normativnog okvira u srpskom pravosuđu, podstaćće se da strani direktni investitori svoj kapital ulažu na teritoriji Srbije, čime bi se ujedno i znatno poboljšao i podržao održivi razvoj zemlje.

Četvrti deo:

**ANALIZA UTICAJA DRUGIH FAKTORA
NA STRANE DIREKTNE INVESTICIJE**

**1. O uticaju drugih faktora na strane direktne
investicije uopšte**

Poslednjih decenija zapaža se jaka konkurencija između različitih zemalja na svetskom nivou, kada je reč o stvaranju najadekvatnijih i najpovoljnijih uslova za privlačenje stranih direktnih investicija. To ukazuje na činjenicu da poboljšanje klime za ulaganja predstavlja osnovni uslov u privlačenju stranih investitora i trebalo bi da predstavlja jedan od najvažnijih zadataka ekonomske politike jedne zemlje. Naročito kada govorimo o zemljama u tranziciji.

Ono što je od obostranog interesa za ulagača i za zemlju u koju se ulaže jeste upravo korist stranih direktnih investicija, koje su svakako povoljnije za razvoj zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji, i koje su prihvatljivije od nacionalnog zaduživanja na međunarodnom tržištu kapitala na kome su pozajmice kapitala praćene fiksnim kamatama.

Država ima zadatak da podrži strane ulagače, da podrži strane direktne investicije i razvoj ovako nastalih kompanija, a da u isto vreme usklađuje ekonomske i socijalne interese svih njenih članova i igrača. Veliki značaj pri izboru zemlje u koju se ulaže pokazuju indikatori prisustva restriktivnih birokratskih procedura, korupcije, nedostatak informacija, razvijenost bankarskog sektora i primena prava. Ipak, istraživanja su pokazala da destimulativno deluje i radno zakonodavstvo usmereno na višu zaštitu prava zaposlenih.

Istraživanje koje su obavili Roberts, Tomskon i Mikolajski¹ 2008. godine, pokazalo je da se pri izboru preuzimanja jedne kompanije strani investitori pretežno opredeljuju za one organizacije čijim preuzimanjem dolaze do horizontalne ekspanzije. Ovi autori navode da je na primeru horizontalne ekspanzije stranom direktnom investicijom ulagač vođen potragom za novim tržištem, sa strategijom da svoj dosadašnji uspeh ponovi i na stranom tržištu.

Uloga materijalnih i nematerijalnih ulaganja u razvoju ekonomije jedne države je od velikog značaja. Aktivnost kompanija u koje se ulaže strani kapital putem stranih direktnih investicija u zemljama u razvoju i zemljama u tranziciji, ima pozitivan efekat na trgovinski bilans te zemlje i pomaže u postizanju veće cifre izvoza u poređenju sa cifrom uvoza.

Mnoge zemlje u razvoju devedesetih godina imale su privredni rast veći od privrednog rasta razvijenih zemalja. Privredni rast zemalja koje su se protivile globalizaciji bio je daleko manji. U ovom periodu srednja vrednost bruto domaćeg proizvoda na godišnjem nivou za zemlje u razvoju porasla je za preko 4%, dok je stopa siromaštva na globalnom nivou pala sa 29% na 23%, a broj siromašnih se smanjio za 100.000.

Stav prema stranim direktnim investicijama u zemljama u tranziciji pretežno je odbojan, s obzirom na to da one omogućavaju dominantnu poziciju stranih ulagača na tržištu zemlje u koju se ulaže. Ovakva situacija delimično dovodi domaće, autohtone, kompanije u nezavidan položaj, zbog nemogućnosti da svojim uslovima funkcionisanja budu konkurentne na tržištu u trci sa kompanijama u koje je uloženi strani kapital. Liberalizacija politike prema stranim direktnim investicijama nastala je krajem dvadesetog veka biranjem Mađarske zbog izuzetno liberalnog stava prema direktnim stranim investicijama, dok su ostale zemlje u regionu i dalje imale odbojan stav i restriktivnu politiku. U tim zemljama ovakav stav je u svakom slučaju odbijao strane ulagače. Deceniju kasnije, Mađarska je bila i dalje zemlja koja je prikupljala najveći procenat stranih direktnih investicija u regionu. Za ostale zemlje, osim stava odbojnosti i restriktivne politike, problem

¹ Roberts, Thomskon, Mikolajski, 2008 na Elektronskom portalu: <http://www.science.gov/>, preuzeto decembra 2014. godine

u privlačenju stranih direktnih investicija takođe su predstavljali politička i ekonomska nestabilnost, odsustvo demokratije i efikasnosti država, odsustvo vladavine prava koja se odražava u korupciji i organizovanom kriminalu, administrativni i druge vrste problema.

Na primeru Rumunije, kao takođe jedne od zemalja u tranziciji, prema podacima Rumunske narodne banke, ova zemlja je nakon uvođenja jedinstvene kvote rasta obima stranih investicija, u periodu od 2005. do 2008. godine, imala priliv stranih investicija čak više od dva puta veći nego priliv u periodu od 1991. do 2004. godine, kada je čitava politička javnost imala odbojan (negativan) stav prema stranim investicijama. Ovakva jedinstvena kvota je prema Komori poreskih savetnika ove zemlje, Rumuniju pretvorila u najatraktivniju destinaciju u Evropi, kada je reč o stranim ulaganjima, dok je porast stranih direktnih investicija u roku od godinu dana, 2008. godine, bio za čak 14% veći, u poređenju sa prethodnom godinom.

Naš uvaženi teoretičar Marinković konstatovao je u svojim radovima da u državama Istočne Evrope strane direktne investicije često prate programe privatizacije² (Marinković, 2011).

Sa druge strane Grčić i Babić navode da na atraktivnost zemalja u tranziciji kao destinaciju za privlačenje stranih direktnih investicija utiču razvoj institucija, napredak u tranziciji, obim nacionalnog tržišta, pristup drugim tržištima, troškovi rada i geografska udaljenost³ (Grčić, Babić, 2003).

I pored povoljnih karakteristika zemalja Zapadnog Balkana kao što su geografski položaj i kulturna bliskost sa Evropskom unijom, kao i omogućen povoljan pristup jedinstvenom tržištu, prema Partnerima za podršku investicijama, klima za potencijalne strane direktne investicije u regionima Srbije, Hrvatske, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Makedonije i Albanije izuzetno je na niskom nivou⁴ (Partneri za podršku investicija, Prepreke za investiranje u Zapadni Balkan, sa stanovišta privrednog sektora, 2005).

² Marinković, S., Ljumović, I., Živković, A., 2011, *Strane direktne investicije u bankarstvu Republike Srbije: Istraživanje motiva, Međunarodni problemi*, Centar za evaluaciju i obrazovanje u nauci

³ Grčić, B., Babić, Z., 2003, *The determinants of FDI: evaluation of transition countries attractiveness for foreign investors*, 5th International Conference Enterprise in Transition, Split

⁴ Partneri za podršku investicija, 2005, *Prepreke za investiranje u Zapadni Balkan, sa stanovišta privrednog sektora*, Partneri za podršku investicija

Upoređujući sa zemljama u okruženju, prema istraživanju Prepreke za investiranje u Zapadni Balkan⁵, investitori u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Albaniji, uglavnom su nezadovoljni postojećim neefikasnim sistemom za rešavanje sporova između privrednika i organa javne uprave. Ovaj sistem karakterišu kao korumpiran, proizvoljan, birokratsko-administrativan, u kome vlada državni monopol (Partneri za podršku investicija, Prepreke za investiranje u Zapadni Balkan, sa stanovišta privrednog sektora, 2005).

Ovo istraživanje je pokazalo da je pozitivno ocenjeno opšte informisanje o carinskim regulativama i propisima.

Međutim, rezultati takođe ukazuju na to da su investitori nezadovoljni i poreskim olakšicama i poreskom administracijom⁶(Partneri za podršku investicija, Prepreke za investiranje u Zapadni Balkan, sa stanovišta privrednog sektora, 2005).

Sa druge strane, investitori iz zemalja Evropske unije, obuhvaćeni ovim istraživanjem, smatraju da je investiciona klima u zemljama Zapadnog Balkana daleko povoljnija od one kakva je bila proteklih godina. Za osnovne prepreke investiranju u ove zemlje smatraju nivo korupcije, postojanje antikonkurentne ili nezvanične prakse, i nesigurnost ekonomskih ili regulatornih politika⁷ (Partneri za podršku investicija, Prepreke za investiranje u Zapadni Balkan, sa stanovišta privrednog sektora, 2005).

Istraživanje Prepreke za investiranje u Zapadni Balkan sa stanovišta privrednog sektora, koji su 2005. godine uradili Partneri za podršku investicija, pokazalo je da strani investitori iz Evropske unije često nemaju dovoljno informacija i znanja o mogućnostima za poslovanje na teritoriji zemalja Zapadnog Balkana⁸ (Partneri za podršku investicija, Prepreke za investiranje u Zapadni Balkan, sa stanovišta privrednog sektora, 2005).

⁵ Partneri za podršku investicija, 2005, *Prepreke za investiranje u Zapadni Balkan, sa stanovišta privrednog sektora*, Partneri za podršku investicija

⁶ Partneri za podršku investicija, 2005, *Prepreke za investiranje u Zapadni Balkan, sa stanovišta privrednog sektora*, Partneri za podršku investicija

⁷ Partneri za podršku investicija, 2005, *Prepreke za investiranje u Zapadni Balkan, sa stanovišta privrednog sektora*, Partneri za podršku investicija

⁸ Partneri za podršku investicija, 2005, *Prepreke za investiranje u Zapadni Balkan, sa stanovišta privrednog sektora*, Partneri za podršku investicija

Dotok stranog kapitala je obimniji u zemljama u kojima se kompletne reforme sprovode „u skladu sa savremenim načinom tržišnog poslovanja, obezbeđenjem visokog stepena sigurnosti ulaganja i izgradnji tržišta i tržišnih institucija“⁹ (Beslać, 2006).

U poređenju sa sadašnjom situacijom u Srbiji, prethodnih godina, u doba državne zajednice Srbije i Crne Gore, prema Beslaću, „povezivanje sa moćnim svetskim finansijskim institucijama i organizacijama koje imaju za cilj podsticanje privrednog razvoja jeste deklarativni imperativ“¹⁰ zemalja Jugoistočne Evrope. Ovaj autor navodi da iako se dugo vremena smatralo da strani kapital dolazi bez obzira na nerazvijenost tržišnog ambijenta i političkog sistema, te da sam uzrokuje stvaranje tih institucija, strani kapital zapravo dolazi isključivo u one zemlje u kojima ima veću profitnu stopu, uz manju stopu rizika. Tako su na ovim prostorima, kako Beslać prikazuje, Srbija i Crna Gora, Hrvatska, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Rumunija i Albanija, nailazile na naglo opadanje privredne aktivnosti, makroekonomsku nestabilnost, preveliku stopu inflacije, negativne socijalne tenzije, kriminal i kriminalizaciju privrede i društva¹¹(Beslać, 2006).

Podsticanje stranih ulagača vrši se na tri načina: slobodnim uvozom, obezbeđivanjem poreskih i carinskih olakšica, i oslobađanjem plaćanja carina i drugih uvoznih dažbina. Slobodan uvoz podrazumeva da je uvoz stvari koje predstavljaju ulog stranog ulagača – slobodan, a da je jedini uslov koji je potrebno ispuniti zadovoljavanje propisa zaštite životne sredine. Poreske i carinske olakšice podrazumevaju olakšice za sve strane investitore, odnosno privredna društva sa stranim kapitalom. Kada govorimo o oslobađanju plaćanja carina i drugih uvoznih dažbina, ono se odnosi na uvoz celokupne opreme po osnovu uloga stranog investitora, izuzev putničkih motornih vozila i automata za zabavu i igre na sreću.

Pravo na oslobađanje od plaćanja carina i drugih uvoznih dažbina se može koristiti sve do krajnje izgradnje objekta, tj. do otpočinjanja delatnosti u koju se vrši ulaganje.

⁹ Beslać, M., 2006, Obim stranih direktnih investicija u Jugoistočnoj Evropi i privreda Srbije i Crne Gore, *Ekonomski anali*

¹⁰ Beslać, M., 2006, Obim stranih direktnih investicija u Jugoistočnoj Evropi i privreda Srbije i Crne Gore, *Ekonomski anali*, str. 99.

¹¹ Beslać, M., 2006, Obim stranih direktnih investicija u Jugoistočnoj Evropi i privreda Srbije i Crne Gore, *Ekonomski anali*

Ukoliko se ulaganje vrši po osnovu reinvestiranja dobiti, oslobođanje od plaćanja carina i drugih uvoznih dažbina se može koristiti za sve vreme trajanja ugovora. Prema ovom zakonu, carinsko oslobođenje može koristiti i privredno društvo sa stranim ulogom do visine novčanog dela stranog uloga u roku od 2 godine od registracije stranog ulaganja.

Osim Zakona o stranom ulaganju, podsticaj stranih investicija čini se i Zakonom o porezu na dobit pravnih lica¹², čime se obezbeđuju ubrzana amortizacija, poreski podsticaji za koncesiona ulaganja, podsticaji za ulaganja na području i na teritoriji od posebnog značaja i interesa za Republiku Srbiju, podsticaji za otvaranje novih radnih mesta, kao i podsticaji za velika ulaganja.

Pri bodovanju svake potencijalne strane direktne investicije prilikom dodeljivanja sredstava kao postupak privlačenja stranih direktnih investicija u Srbiji, vrednuju se reference investitora, udeo domaćih dobavljača, održivost investicije, nove tehnologije i prenosivost znanja i veština na domaće dobavljače, efekti investicije na ljudske resurse, obim međunarodnog prometa, ekonomski efekti projekta, kao i efekti investicije na privredni razvoj opštine ili grada u kome strani investitor nastoji da ulaže.

Prema Stefanoviću, „finansijska podrška za investitore, kao mera državne intervencije, jeste pogodno antikrizno rešenje, ali ne i dugoročno rešenje, nego je to prvenstveno sistemsko stvaranje povoljne investicione klime, kako na nacionalnom, tako i na lokalnom nivou. Investiciona klima obuhvata mnogobrojne i raznovrsne političke, institucionalne, infrastrukturne, regulatorne, ekonomske, finansijske, pravosudne, trgovačke, poreske, tehničke, tehnološke, kadrovske i druge aspekte jedne zemlje“¹³ (Stefanović, 2012).

Privlačenje i podsticanje stranih investicija u Srbiji predviđeno je Zakon o stranim ulaganjima¹⁴ u Republici Srbiji. Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih stranih

¹² Zakon o porezu na dobit pravnih lica – ZPDPL, *Službeni glasnik RS*, br. 25/2001, 80/2002, 43/2003, 84/2004 i 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 – dr. zakon i 142/2014

¹³ Stefanović, M. 2012, *USAID Projekat za bolje uslove poslovanja*, Beograd, USAID, elektronski izvor: <http://www.policycafe.rs/aboutus.php> datum objave: 26.07.2012., preuzeto: februara 2014. godine

¹⁴ Zakon o stranim ulaganjima – ZSU, *Službeni list SRJ*, br. 3/2002 i 5/2003 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014 – dr. zakon

investicija¹⁵ uređuje uslove i načine privlačenja direktnih investicija u Srbiji, kriterijume za dodelu sredstava, izvore i namenu sredstava za privlačenje direktnih investicija, visinu sredstava koja mogu biti dodeljena, pravo na učestvovanje u postupku dodele sredstava, izuzimanje od prava na dodelu sredstava, uslove za dodelu sredstava, kriterijume za dodelu sredstava, vrednost investicije, način bodovanja kriterijuma, način i postupak dodele sredstava, dinamiku isplate dodeljenih sredstava i druga pitanja od značaja za povećanje konkurentnosti nacionalne privrede Srbije kroz priliv direktnih stranih investicija. Uredba uređuje strana ulaganja koja imaju povoljan uticaj na otvaranje novih radnih mesta, transfer novih znanja i tehnologija, ravnomeran regionalni razvoj Republike Srbije, kao i privlačenje investicija u turizam.

Neki od problema na kojima bi trebalo poraditi kako ne bi dalje odvlačili strane investitore da ulažu u Srbiji su niska produktivnost i visok politički rizik koji dalje dovode do visokog deviznog rizika i nestabilnosti domaće valute. Takođe treba istaći i javni dug zemlje, loše zakone i nepoštovanje zakona, korupciju i mnoge druge. O ostalim manjkavostima govoriće se u daljem tekstu.

2. Uticaj drugih faktora na strane direktne investicije u Srbiji

Strane direktne investicije od velikog su značaja za održivi razvoj, poboljšanje performansi Srbije i njene konkurentnosti na svetskom tržištu.

Kretanja priliva stranih direktnih investicija u Srbiju kao i u drugim zemljama regiona, posledica su nestabilnosti, nedostatka i „nekompaktnosti“ institucija, političkih razlika, neizvesnosti reformi i evropskih integracija, finansijske krize.

15 Uredba Vlade Republike Srbije o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija – UVR SUN-PDI, *Službeni Glasnik RS*, br. 42 i 46/2011

Tako važnu ulogu u privlačenju stranih direktnih investicija igraju institucionalni razvoj u funkciji unapređenja investicionog okruženja u zemlji, zakoni i generalno normativno regulisanje.

Stoga, osim prethodno navedenih, na strane direktne investicije u Srbiji utiču i faktori ekonomske politike, kao što su kurs domaće valute i monetarna stabilnost, zatim faktori kreditne politike, odnosno kreditni podsticaji za robe i usluge i kreditne kamate, uticaj transferabilnosti dobiti, kao i uticaj subvencija i drugih oblika podsticaja. Treba pomenuti i uticaj bescarinskog izvoza, koji se odnosi na međunarodne bescarinske sporazume Republike Srbije, kao i uticaj poreskog sistema, funkcionisanje pravosudnog sistema kao faktor uticaja na strane direktne investicije, a naročito izvršenje sudskih odluka, društveno okruženje, koje se odnosi na opšte faktore, tj. stabilnost zemlje, predvidljivost ekonomskog i političkog razvoja, stabilnost zakonodavstva i predvidljivost njegovog razvoja, kao i drugi posebni faktori. Tu se ubrajaju posebni ekonomski faktori, odnosno cena radne snage, energenata i sirovina, saobraćajna povezanost i nivo troškova života, zatim, drugi posebni faktori kao što su stručnost, radne navike, nivo obrazovanosti i kvalifikovanost zaposlenih, kao i faktor korupcije.

2.1. Uticaj faktora ekonomske politike

Na priliv stranih direktnih investicija takođe utiču kurs dinara i monetarna stabilnost zemlje, transferabilnost dobiti, kao i subvencije i drugi podsticaji koji se uglavnom dodeljuju za ulaganje u poslove koji podrazumevaju otvaranje novih radnih mesta, a naročito za one u ugroženim delovima zemlje.

2.1.1. Uticaj kursa dinara i monetarne stabilnosti

U Srbiji su kako kurs dinara, tako i monetarna stabilnost izuzetno nestabilni.

Prema definiciji Narodne banke Srbije, monetarna stabilnost jedne zemlje podrazumeva „nisku, stabilnu i predvidivu inflaciju i poverenje u valutu“¹⁶ (Narodna banka Srbije).

¹⁶ Narodna banka Srbije, elektronski izvor: <http://nbs.rs/internet/latinica/30/index.html> preuzeto: februara 2014. godine

Analizirajući stanje u državi, istraživanje „Anketa o bezbednosti i kriminalu u poslovnom okruženju“ koje je sproveo Republički zavod za statistiku (2010), pokazalo je da su osnovni „problemi koji predstavljaju veoma jaku prepreku za uspešno poslovanje u Srbiji“: nestabilan kurs dinara, komplikovane poreske procedure i zakoni, česte promene zakona i propisa, politička nestabilnost, korupcija i previsoki porezi.¹⁷

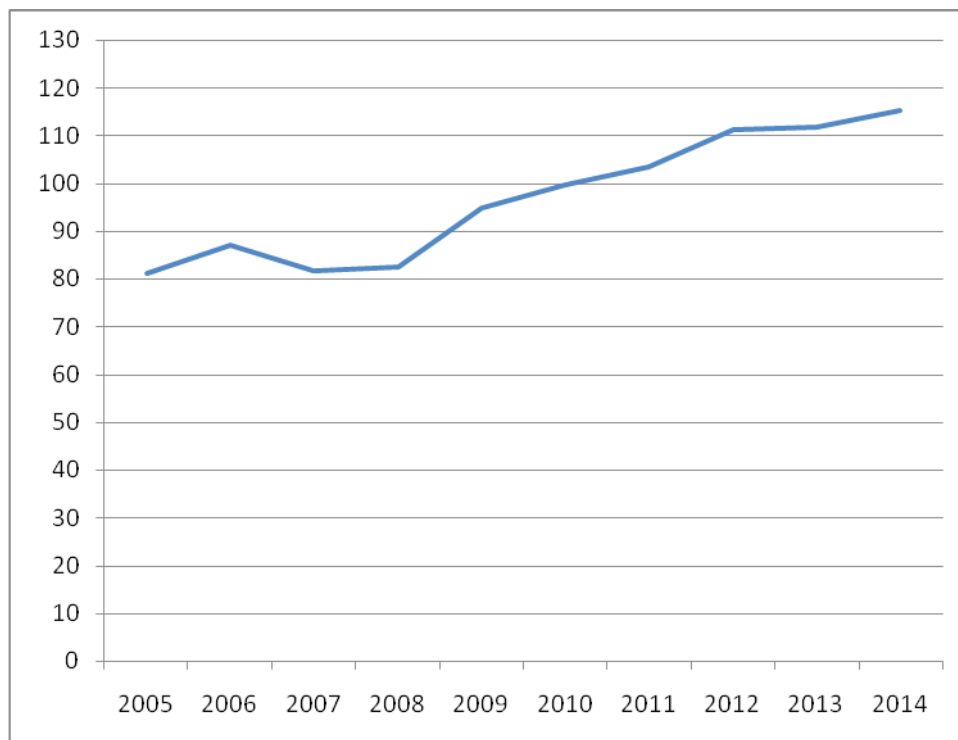
Tabela 14 prikazuje kretanje srednjeg kursa dinara u proteklih 10 godina. Vrednosti su date na dan kraja prvog kvartala svake godine.¹⁸

Godina	Srednji kurs dinara (na dan 31. mart)
2005.	81,052
2006.	86,9005
2007.	81,5742
2008.	82,3143
2009.	94,7778
2010.	99,7604
2011.	103,5951
2012.	111,3643
2013.	111,9575
2014.	115,3845

Tabela 14: Srednji kurs dinara na dan, po završetku prvog kvartala, u proteklih 10 godina

¹⁷ Republički zavod za statistiku, Izveštaj „Poslovanje, korupcija i kriminal u Srbiji: Uticaj korupcije i ostalih krivičnih radnji na poslovno okruženje“, Republički zavod za statistiku, elektronski izvor: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PublicationView.aspx?pKey=41&pLevel=1&pubType=2&pubKey=2105>, preuzeto februara 2014. godine

¹⁸ Elektronski portal Narodne banke Srbije

Slika 33: Kretanje srednjeg kursa dinara na dan, po završetku prvog kvartala, u proteklih 10 godina

Slika 33 predstavlja grafički prikaz srednjeg kursa dinara na dan, po završetku prvog kvartala, u proteklih 10 godina.¹⁹

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, rast potrošačkih cena u toku proteklog meseca (maj, 2014. godine) iznosio je čak 0,1%.

Svi ovi uslovi ne mogu da garantuju stabilnost u poslovanju, te je stoga razumljivo da se strani investitori teško odlučuju da ulažu na ovo područje.

2.1.2. Uticaj subvencija i drugih podsticaja

Prema podacima Regionalne privredne komore, na listi podsticaja za strana ulaganja nalaze se jedna od najnižih stopa poreza na dobit preduzeća – 10%. Zatim, treba istaći i desetogodišnji oprost poreza za investicione projekte u vrednosti većoj od 800.000.000 dinara koji obezbeđuju 100 novih radnih mesta. Privredno društvo sa stranim kapitalom, kao poreski obveznik koji obavlja delatnost na jednom od nedovoljno razvijenih područja

¹⁹ Elektronski portal Narodne banke Srbije

na teritoriji Srbije, uz investiciju veću od 8.000.000 dinara i dodatno otvaranje 5 novih radnih mesta, oslobođen je plaćanja poreza na dobit u periodu od prvih narednih 5 godina. Takođe je oslobođeno od plaćanja poreza na dobit u periodu od 2 godine, svako novoosnovano privredno društvo ili jedinica u nedovoljno razvijenom području naše zemlje. Oslobođeno je od plaćanja poreza na dobit i svako privredno društvo za radno osposobljavanje, profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa posebnim potrebama. Visina poreskih kredita iznosi do 80% visine ukupnog uloga. Privredna društva su oslobođena plaćanja poreza u periodu od 5 godina, kada je reč o koncesionom ulaganju u osnovna sredstva.

Ova pravila podsticanja važe kako za strane, tako i za domaće investitore. Povraćaj poreza na dodatnu vrednost u slučaju privrednih društava nastalih ulogom stranih investitora ili koja su kupili strani investitori, ostvaruje se nakon izvoza gotovih proizvoda. U našoj zemlji, posebnu podršku pri realizovanju investicija pruža program Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza (SIEPA).²⁰

Uredbom Vlade Republike Srbije o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija²¹ uređuju se sredstva programa dodele bespovratnih finansijskih sredstava za investicije, koja se dodeljuju domaćim i stranim investitorima sa ciljem otvaranja novih radnih mesta. Dodela sredstava vrši se u postupku koji se sprovodi u skladu sa Uredbom i javnim oglasom, dok se programom sredstva dodeljuju na osnovu mesta ulaganja i kriterijuma predviđenih ovom Uredbom. Tako se tačan iznos sredstava određuje u zavisnosti od: referenci ulagača, udela domaćih dobavljača, održivosti investicije, obima međunarodnog prometa, efekata uloga vezano za istraživanje i razvoj, efekata uloga na ljudske resurse, efekata uloga na opštinu u koju se ulaže, podršku lokalne samouprave u realizaciji investicije, odnosno namerama i planovima opštine u kojoj investitor namerava da investira, i svakako ocene uticaja na životnu sredinu.

Naime, za ulaganja u proizvodni sektor, ulaganja kojima se obezbeđuje otvara-

²⁰ Elektronski portal Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza: www.siepa.gov.rs

²¹ Uredba Vlade Republike Srbije o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija – UVR SUNPDI, *Službeni glasnik RS*, br. 42 i 46/2011

nje novih radnih mesta dodeljuje se od 2.000 do 5.000 evra bespovratnih finansijskih sredstava po svakom novom radnom mestu, na teritoriji cele zemlje, dok se za ulaganja u proizvodni sektor kojima se obezbeđuje otvaranje novih radnih mesta u devastiranim područjima i područjima od posebnog interesa dodeljuje od 4.000 do 10.000 evra.

Tako se za investicije u automobilsku, elektronsku industriju i industriju informacionih i telekomunikacionih tehnologija u područjima od posebnog interesa, dodeljuje od 5.000 do 10.000 evra po svakom novom otvorenom radnom mestu. Za ulaganja u sektor usluga koje mogu biti predmet međunarodne trgovine dodeljuje se od 2.000 do 10.000 evra bespovratnih sredstava. Za investiranje u strateške projekte iz oblasti turizma, takođe se dodeljuje od 2.000 do 10.000 evra po svakom novom otvorenom radnom mestu.

Za investicione projekte čija je vrednost investicije veća od 50.000.000 evra, koji u planu imaju otvaranje najmanje 300 novih radnih mesta, sredstva se određuju na poseban način, i obračunavaju se procentualno, a srazmerno sa ukupnom vrednošću investicije. U ovom slučaju dodeljuju se bespovratna finansijska sredstva u iznosu od 20% ukupne vrednosti investicije.

Vlada Republike Srbije dodeljuje subvencije za otvaranje novih radnih mesta, radi zapošljavanja nezaposlenih lica sa evidencije Nacionalne službe za zapošljavanje. Subvencije se sastoje u jednokratnoj pomoći u iznosu od 100.000 dinara za svako novozaposleno lice u prvoj i drugoj grupi opština (odnosno 150.000 za zapošljavanje osobe sa invaliditetom), 200.000 u trećoj grupi opština (odnosno 250.000 za zapošljavanje osobe sa invaliditetom), 300.000 u četvrtoj grupi opština i u devastiranim područjima (onda kada kompanija upotpunjuje 10 novih radnih mesta), dok se u slučajevima u kojima kompanija u četvrtoj grupi opština i u devastiranim područjima zapošljava više od 10 lica – dodeljuje 400.000 dinara po svakom novom licu (odnosno 450.000 za zapošljavanje osobe sa invaliditetom, bez obzira na broj novozaposlenih osoba).

Osim navedenog uslova da kompanija zapošljava lica sa evidencije Nacionalne službe za zapošljavanje, da bi imala pravo na subvencije, ona mora da održi broj zaposlenih u poslednja 3 meseca koji neposredno prethode mesecu u kome je podnet zahtev, osim

u slučaju prirodnog odliva zaposlenih (kao na primer, ostvarivanje prava na penziju). Kompanija takođe mora pravilno da izmiruje obaveze po osnovu doprinosa za obavezno socijalno osiguranje (za zaposlene za poslednja 3 meseca koja prethode mesecu u kome je podnet zahtev), da uspešno posluje i ne sme biti problematičan privredni subjekat u teškoćama, kada je reč o propisima kojima se reguliše kontrola i dodela državne pomoći, kao i to da je uredno izmirila prethodne ugovorne obaveze i potraživanja prema Nacionalnoj službi za zapošljavanje. Kompanija takođe ne sme da prilikom korišćenja ovih subvencija zapošljava lica koja su u periodu od 6 meseci pre podnošenja zahteva za dodelu subvencije već bila u radnom odnosu kod date kompanije, ili kod poslodavca koji je osnivač ili povezano lice sa poslodavcem podnosiocem zahteva.

Nova uredba o dodeli subvencija za domaće i strane direktne investicije trebalo bi da velikim kompanijama čija bi investicija iznosila do 50.000.000 evra obezbedi do 50% opravdanih troškova (materijalnih i nematerijalnih sredstava, troškovi zakupa poslovnih prostorija u kojima se realizuje investicioni projekat, ili opravdanih troškova bruto zarada za novootvorena radna mesta, u dvogodišnjem periodu nakon realizacije investicionog projekta) investicionog projekta, srednjim 60%, a malim do čak 70%, s tim što investitor mora sam da obezbedi učešće od najmanje 25% opravdanih troškova iz izvora koji ne uključuju državnu pomoć.

„Podsticaji se mogu dobiti za investicije od najmanje 500.000 evra u proizvodnom sektoru kojima se obezbeđuje otvaranje najmanje 50 radnih mesta u devastiranim lokalnim samoupravama koje su prema stepenu razvijenosti razvrstane u četvrtu grupu ili devastirana područja. Za investicije u proizvodnom sektoru kojima se obezbeđuje otvaranje najmanje 100 novih radnih mesta u ostalim lokalnim samoupravama uz vrednosti investicije od najmanje 1.000.000 evra. Podsticaji se mogu dobiti i za investicije u sektor usluga koje mogu biti predmet međunarodne trgovine čija je minimalna vrednost 300.000 evra i kojim se obezbeđuje otvaranje najmanje 20 novih radnih mesta, kao i investicije u strateške projekte u turizmu čija je minimalna vrednost 5.000.000 evra i kojima se obezbeđuje otvaranje najmanje 50 novih radnih mesta. Sredstva iz budžeta se mogu dodeliti i

za velike investicione projekte pod uslovom da najmanje 20% od vrednosti investicionog projekta bude realizovano najkasnije do isteka roka od jedne godine od dana potpisivanja ugovora. Prema Uredbi, podsticaji su mogući i za srednje investicione projekte pod uslovom da najmanje 10% od vrednosti bude realizovano najkasnije do isteka roka od jedne godine od dana potpisivanja ugovora²². Sredstva za privlačenje direktnih investicija ne mogu se koristiti za finansiranje investicionih projekata u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji, ugostiteljstvu, igrama na sreću, trgovini, proizvodnji sintetičkih vlakana, uglja i čelika, duvana i duvanskih prerađevina, oružja i municije.

Nakon potpisivanja ugovora kompanija koja je dobila subvencije, u obavezi je da lica za koje je ostvarila pravo na subvenciju zadrži u radnom odnosu na neodređeno vreme, sa punim radnim vremenom, u trajanju od najmanje 2 godine od dana zasnivanja radnog odnosa. U slučaju prestanka radnog odnosa sa tim licem, poslodavac je u obavezi, da u roku od 30 dana od dana prestanka radnog odnosa, zasnuje radni odnos na neodređeno vreme sa drugim nezaposlenim i da to lice zadrži u radnom odnosu najmanje do isteka ugovorom predviđenog roka uvećanog za period u kome je izvršena zamena. Kompanija je dužna da izmiruje obaveze po osnovu doprinosa za obavezno socijalno osiguranje u skladu sa zakonom, kao i to da delatnost, u periodu realizacije ugovorne obaveze, obavlja na teritoriji opštine na kojoj je ostvario pravo na subvenciju. Takođe je dužna da Nacionalnoj službi za zapošljavanje omogući praćenje realizacije ugovorne obaveze, da joj dostavi dokaze o realizaciji ugovorne obaveze i da je redovno obaveštava o svim promenama koje su od značaja za realizaciju ugovora, najkasnije 8 dana od dana nastanka promene.

Samo neke od drugih oblika subvencija i podsticaja koje se pružaju kompanijama u Srbiji su bespovratna finansijska pomoć za podršku ženskog preduzetništva, sufinansiranje pogona za primenu novih tehnologija, subvencije za jačanje regionalne konkurentnosti, krediti za mala i srednja preduzeća, dodeljivanje sredstava za refundaciju troškova kompanija za učešća na sajmovima i slično.

²² <http://www.b92.net/mobilni/biz/852012> objavljeno i preuzeto: 23.05.2014. godine

2.1.3. Uticaj bescarinskog izvoza – međunarodni bescarinski sporazumi Republike Srbije

Srbija ima dugu tradiciju stranih ulaganja. Prve ozbiljnije strane direktne investicije u našu zemlju pojavile su se početkom devedesetih godina prošlog veka. Ovi tokovi zaustavljeni su u periodu sankcija i perioda rata, da bi se ponovno poverenje stranih investitora pridobilo nakon petooktobarskih promena, 2000. godine. Godinu dana kasnije doneti su novi propisi o privatizaciji preduzeća u Srbiji, i pokrenute su i prve promene u stvaranju povoljnijih institucionalnih i drugih vrsta uslova za strane direktne investicije. U tom kontekstu 2002. godine donet je Zakon o stranim ulaganjima, koji je zajedno uz liberalizaciju kapitala širom otvorio vrata stranim direktnim investicijama.

Međunarodna regulativa – CEFTA sporazum (Centralnoevropski ugovor o slobodnoj trgovini – *Central European Free Trade Agreement*)²³, sporazum sa članicama EFTA²⁴ (Evropsko udruženje slobodne trgovine – *European Free Trade Agreement*), autonomni trgovinski preferencijali Evropske unije, primena Prelaznog trgovinskog sporazuma sa Evropskom unijom, sporazumi sa Ruskom Federacijom, Belorusijom i Kazahstanom, i sporazum sa Turskom, čiji je Srbija jedan od potpisnika, imaju veliku ulogu pri izboru Srbije kao pogodne destinacije za strane ulagače. Sporazumi o uzajamnom podsticanju i zaštiti investicija uglavnom se odnose na slobodan transfera sredstava, u skladu sa odredbama Bečke konvencije o ugovornom pravu iz 1969. godine²⁵ i sa modelom OECD-a²⁶ (Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj – *Organisation for Economic Co-operation and Development*).

Pedeset ugovora o uzajamnom podsticanju i zaštiti investicija koje Srbija ima potpisane u vidu sporazuma o izbegavanju dvostrukog oporezivanja su od velikog značaja

²³ Elektronski izvor CEFTA sporazuma – Centralnoevropski ugovor o slobodnoj trgovini (Central European Free Trade Agreement): <http://www.worldtradelaw.net/fta/agreements/cefta.pdf>

²⁴ Elektronski izvor Evropske komisije:
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:028:0002:0397:EN:PDF>

²⁵ Bečka konvencija o ugovornom pravu, 1969, elektronski izvor: <http://www.pf.uns.ac.rs/materijali/>, preuzeto novembra 2013. godine

²⁶ Elektronski portal Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj: www.oecd.org

za dobru saradnju Srbije sa zemljama širom sveta. Bilateralni ugovori o zaštiti investicija i izbegavanju dvostrukog oporezivanja poboljšavaju uslove i priliv stranih direktnih investicija.

2.1.4. Uticaj poreskog sistema

Prema Zakonu o porezu na dobit pravnih lica²⁷, poreski obveznik poreza na dobit pravnih lica je pravno lice koje je osnovano radi obavljanja delatnosti u cilju sticanja dobiti.

Osnovica poreza na dobit pravnih lica je oporeziva dobit, a porez na dobit se obračunava za poreski period koji predstavlja poslovnu godinu.

Stopa poreza na dobit pravnih lica je proporcionalna i jednoobrazna i iznosi 15%.²⁸

Pravna lica čiji ostvareni višak prihoda nad rashodima u poslovnoj godini, tj. u poreskom periodu nije veći od 400.000 dinara, oslobođena su plaćanja poreza u slučaju da ostvareni višak ne raspodeljuju svojim osnivačima, članovima, direktorima, zaposlenima ili sa njima povezanim licima i ne raspodeljuje imovinu u korist svojih osnivača, članova, direktora, zaposlenih ili sa njima povezanih lica. Takođe, ne smeju imati monopolski ili dominantan položaj na tržištu u smislu zakona kojim se uređuje zaštita konkurencije, kao i onda kada godišnji iznos ličnih primanja koja isplaćuju zaposlenima, direktorima i sa njima povezanim licima nije veći od dvostrukog iznosa prosečne godišnje zarade po zaposlenom na teritoriji Srbije u godini za koju se utvrđuje pravo na poresko oslobođenje, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku. Plaćanja poreza na dobit pravnih lica oslobođena su i ona pravna lica koja radno osposobljavaju, profesionalno rehabilituju i zapošljavaju invalidna lica, srazmerno učešću tih lica u ukupnom broju zaposlenih.²⁹

Poreza su oslobođeni i poreski obveznici koji su u svoja osnovna sredstva uložili

²⁷ Zakon o porezu na dobit pravnih lica – ZPDPL, *Službeni glasnik RS*, br. 25/2001, 80/2002, 43/2003, 84/2004 i 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 – dr. zakon i 142/2014

²⁸ V. čl. 39 Zakona o porezu na dobit pravnih lica

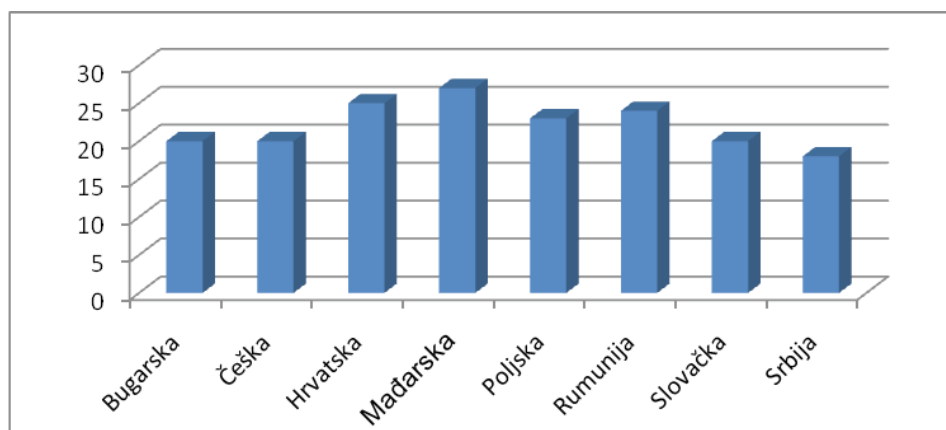
²⁹ V. čl. 46 Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

više od 1.000.000.000. dinara, ili da je drugo lice uložilo sredstva u iznosu većem od 1.000.000.000 dinara, koje ta sredstva koristi za obavljanje pretežne delatnosti i delatnosti upisanih u osnivačkom aktu obveznika, odnosno navedenih u drugom aktu obveznika, kojim se određuju delatnosti koje obveznik obavlja i u periodu ulaganja dodatno zaposli na neodređeno vreme najmanje 100 lica, te porez ne plaćaju 10 godina, srazmerno tom ulaganju.³⁰

U slučaju da rezidentni obveznik ostvari dobit poslovanjem u drugoj državi i u njoj je platio porez, na račun poreza na dobit pravnih lica utvrđenog prema odredbama Zakona o porezu na dobit pravnih lica³¹, odobrava mu se poreski kredit u visini poreza na dobit plaćenog u toj drugoj državi, koji ne može biti veći od iznosa koji bi se obračunao na dobit ostvarenu u inostranstvu.

Takođe, matično pravno lice i zavisna pravna lica, u smislu Zakona o porezu na dobit pravnih lica, čine grupu povezanih pravnih lica onda kada među njima postoji kontrola (posredna ili neposredna) nad najmanje 75% akcija ili udela. Povezana pravna lica (isključivo rezidenti Srbije) imaju pravo na poresko konsolidovanje.

Ako poredimo sa zemljama u regionu, zapažamo da Srbija ima povoljne stope PDV-a.

Slika 34: Prikaz stopa PDV-a zemalja u regionu, za 2012. godinu

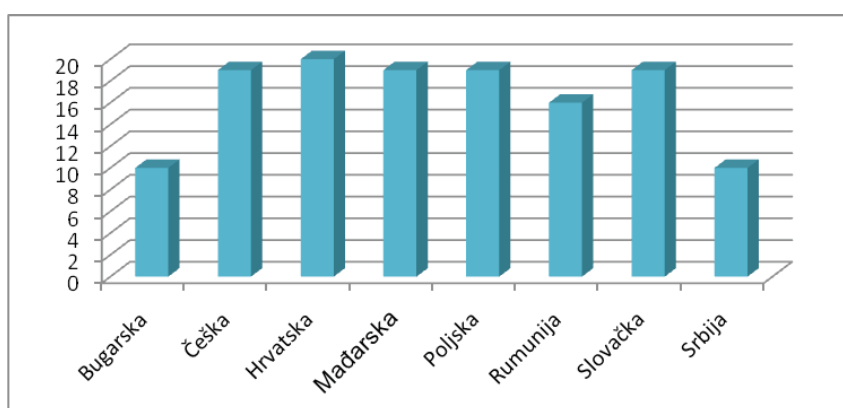
³⁰ V. čl. 50a Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju

³¹ Zakon o porezu na dobit pravnih lica – ZPDPL, *Službeni glasnik RS*, br. 25/2001, 80/2002, 43/2003, 84/2004 i 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 – dr. zakon i 142/2014

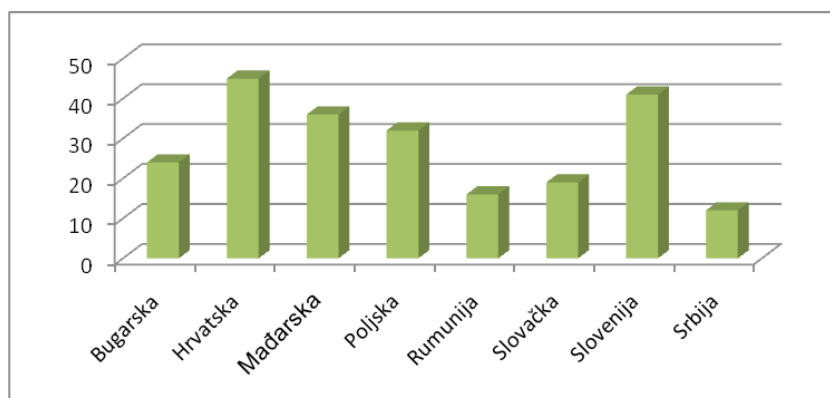
Slika 34 predstavlja podatke za 2012. godinu.³² Tabelarni prikaz podataka dat je u prilogu rada.

Zapažamo da je stopa poreza na dobit u Srbiji 2012. godine imala istu vrednost kao i u Bugarskoj, Slovačkoj i Češkoj, i da je zavidno niža od stope u Hrvatskoj, Mađarskoj, Rumuniji i Poljskoj.

Što se tiče poreskog režima, stopa poreza na zaradu u Srbiji prošle godine iznosila je 12%, dok je stopa poreza na dobit 10%. Ovi uslovi takođe čine Srbiju atraktivnom destinacijom za strane investitore.

Slika 35: Prikaz stopa poreza na dobit zemalja u regionu, za 2012. godinu³³

Slika 36: Prikaz stopa poreza na zaradu zemalja u regionu, za 2012. godinu³⁴

³² Privredna komora Srbije, 2013, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbije

³³ Privredna komora Srbije, 2013, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbije

³⁴ Privredna komora Srbije, 2013, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbije

Poređenje sa zemljama u regionu dato je na slikama 35 i 36.³⁵ Tabelarni prikaz podataka dat je u prilogima rada.

Analizirajući uslove poreskog sistema Srbije, zapažamo pozitivne aspekte koji stimulišu strane ulagače da ulažu u našu zemlju. Upoređujući sa zemljama u regionu, Srbija je jedna od zemalja sa najnižom vrednošću stope poreza na dobit. Takođe, kada je reč o stopama poreza na zarade, Srbija ima najmanju stopu poreza na zarade u poređenju sa zemljama regiona (Bugarska, Hrvatska, Mađarska, Poljska, Rumunija, Slovačka i Slovenija).

2.1.5. Uticaj transferabilnosti dobiti

Prema zakonu, strani investitor ima pravo da slobodno i bez vremenskog odlaganja izvrši transfer dobiti, kao i svih ostalih finansijskih ili drugih sredstava u vezi sa stranom investicijom, i to u konvertibilnoj valuti, što znači da bez ograničenja može izvršiti transfer dividende ili profita. Isto pravo dozvoljava i transfer imovine koja stranom ulagaču pripada nakon prestanka kompanije sa stranim ulogom, odnosno po prestanku ugovora o ulaganju. Takođe, strani ulagač može pod istim uslovima izneti i sume stečene po prodaji akcija ili udela sa stranim ulogom, po osnovu smanjenja osnovnog kapitala preduzeća sa stranim ulogom, dopunskom uplatom ili naknadama utvrđenih zarad javnog interesa. Ovde je reč o eksproprijaciji ili drugim merama koje je podnela država kada je reč o investiciji stranog ulagača i imovine preduzeća sa stranim ulogom koji u drugom slučaju ne mogu biti predmet eksproprijacije ili drugih mera države sa jednakim dejstvom, osim kada je zakonom ili na osnovu zakona utvrđen javni interes i uz plaćanje naknade.

Transfer dobiti i drugih sredstava na ovaj način može se izvršiti po izmirenju obaveze plaćanja poreza na dobit preduzeća, poreza na dividende i drugih zakonom propisanih obaveza po osnovu javnih prihoda, vezanih za iznos koji se transferiše.

U slučaju da međunarodni ili bilateralni sporazum (čije su članice država stranog ulagača i naše zemlje) predviđa tretman koji je za stranog ulagača ili njegovu investiciju

³⁵ Privredna komora Srbije, 2013, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbije

povoljniji u odnosu na tretman predviđen ovim zakonom, primenjuje se tretman koji se podrazumeva takvim sporazumom.

2.2. Društveno okruženje kao faktor uticaja na strane direktne investicije

I pored različitih kritika i stavova autora koji se bave proučavanjem globalizacije, ovaj proces se pretežno odražava u sve većoj integraciji finansija, komunikacija i trgovine, na nivou celog sveta. Kako bi ceo svet funkcionisao kao jedna jedinična mera identiteta u kome će se poštovati zajednički standardi i norme, a istovremeno i pojedinačne karakteristike i elementi svakog pripadnika ove grupe, na planetarnom nivou, neophodno je da države i nacije međusobno stvore međunarodni balans, odnosno da postave međunarodnu ravnotežu.

Cilj održivog razvoja u XXI veku je da pronade stabilan teorijski okvir za donošenje odluka u bilo kakvoj situaciji u kojoj se bude našao odnos čovek – sredina, gde se „sredina“ odnosi kako na ekonomsku sredinu, tako i na društvenu ili pak životnu sredinu. Stoga je danas održivi razvoj usko povezan sa kvalitetom života i kompleksnošću u ekonomskom i društvenom pogledu.

Proces globalizacije svetske ekonomije počeo je krajem prošlog veka, i uspeo je i pored regionalnih i nacionalnih koncepata da se zadrži sve do danas. Internacionalizacija trgovine nastala je kao efekat liberalizacije kretanja kapitala, robe i usluga na svetskom nivou, te predstavlja osnovnu odliku globalizacije svetske ekonomije. Direktne strane investicije su osnovni pokretač globalizacije svetskog tržišta.

Dokmanović definiše globalizaciju kao „složeni društveni, ekonomski, kulturološki, tehnološki, politički i geografski proces u kome je pokretljivost kapitala, tehnologije, organizacija, ideja i ljudi dobila rastuću globalnu i transnacionalnu formu“³⁶ (Dokmanović, 2007). Dokmanović u svojoj knjizi *Globalizacija i razvoj zasnovan na ljudskim pravima iz rodne perspektive* navodi da je globalizacija proces formiranja globalnog ka-

³⁶ Dokmanović, M. 2007, *Globalizacija i razvoj zasnovan na ljudskim pravima iz rodne perspektive*, elektronski izvor: http://www.globalizacija.com/doc_sr/s00111ju.htm#_edn1 preuzeto maja 2014. godine

pitalizma. Intenzitet ovakvog procesa poslednjih decenija je u stalnom rastu. Njega, prema rečima ovog autora, čine „kretanje kratkoročnih stranih investicija baziranih na spekulativnom kapitalu, dugoročne direktne strane investicije, trgovina na svetskom nivou sa politikom umanjivanja prepreka koje bi je kočile, rastući udeo transnacionalnih korporacija u svetskoj proizvodnji i trgovini, svetska međuzavisnost proizvodnje, kretanje ljudi motivisanih trgovinom ili potragom za poslom i razvoj novih formi komunikacija“³⁷ (Dokmanović, 2007). Autor u svojoj knjizi dalje ističe da se globalizacija između ostalog zasniva na „reformi finansijskog sektora u poslednje dve-tri decenije, što je otvorilo domaća tržišta prema stranim investitorima, posebno u uslugama“³⁸ (Dokmanović, 2007).

Jednu od najstarijih definicija globalizacije dao je Gidens, koji navodi da je globalizacija „intenzifikacija društvenih odnosa širom sveta koji povezuju udaljene lokalitete na način da se lokalni događaji uobličuju na osnovu događaja koji se dešavaju miljama daleko i obrnuto“³⁹ (Giddens, 1990).

Prema Gilpinu globalizacija je integracija svetske ekonomije⁴⁰ (Gilpin, 2001).

Mitelman ističe da: „Dominantna forma globalizacije označava istorijsku transformaciju: u ekonomiji na način sticanja prihoda i egzistencije; u politici gubitak stepena lokalne kontrole..., a u kulturi gubitak dostignuća kolektiviteta... Globalizacija nastaje kao politički odgovor na ekspanziju moći tržišta... Ona je na području znanja.“⁴¹ (Mitelmann, 2005).

Definicije globalizacije često se razlikuju upravo zbog različitih stvari koje se stavljaju u centar (fokus) ovog procesa. Budući da je u bliskoj vezi sa tematikom ovog

³⁷ Dokmanović, M., 2007, Globalizacija i razvoj zasnovan na ljudskim pravima iz rodne perspektive, elektronski izvor: http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0011lju.htm#_edn1 preuzeto maja 2014. godine

³⁸ Dokmanović, M., 2007, Globalizacija i razvoj zasnovan na ljudskim pravima iz rodne perspektive, elektronski izvor: http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0011lju.htm#_edn1 preuzeto maja 2014. godine

³⁹ Giddens, A. 1990, *The Consequences of Modernity*, Chicago, Stanford University Press, str. 21.

⁴⁰ Gilpin, R. 2001, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, New Jersey, Princeton University Press

⁴¹ Mitelmann, J., 2005, *Časopis za političku teoriju i istraživanje globalizacije, razvoja i rodnosti*, Novi Sad, Privredna izgradnja, str. 6.

naučnog rada, posebno izdvajamo Soroševu definiciju koji navodi da globalizacija predstavlja „razvoj globalnih finansijskih tržišta, rast transnacionalnih korporacija i njihovu sve veću dominaciju nad nacionalnim ekonomijama“⁴² (Soros, 2005).

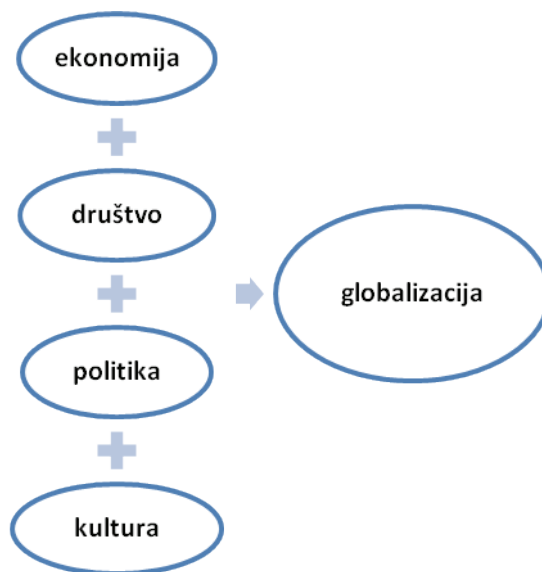
Kao što su definicije globalizacije različite od autora do autora, tako se razlikuje i percepcija njenih karakteristika ili dimenzija. Prema nekim autorima kao što je Modelski, globalizacija uzima dimenzije izgradnje globalne ekonomije, izgradnje mišljenja javnog mnjenja na svetskom nivou, demokratizacije ili izgradnje globalne zajednice i globalnih političkih institucija⁴³ (Modelski, 2008).

Sa druge strane imamo autore koji smatraju da globalizaciju karakterišu ekonomska dimenzija, gde se akcenat i dominacija stavljaju na slobodan promet (uz postepeno ukidanje ekonomskih granica), zatim, kulturološka dimenzija koja pomaže pri spajanju vrednosti, modela razmišljanja i ponašanja, politička dimenzija koja globalizacijom smatra restrukturiranje uloge države koja treba da saraduje sa novim članovima i da se izbori sa svojom novom ulogom, i vojna dimenzija koja teži ka regionalizaciji bezbednosti (kao na primer Severnoatlantski sporazumni savez (NATO), ili Afrička unija (AU)) koje su vremenom pokušavale, a u nekim slučajevima i uspevale, da prikažu postojanje transnacionalnih pretnji kao što su kriminal i terorizam.

Posmatrajući prethodno navedene tvrdnje, možemo zaključiti da globalizacija predstavlja proces rasta međusobne zavisnosti između pojedinačnih zemalja (država), osnovane na ojačanju i proširenju veza sa različitim sferama ekonomskog, društvenog, kulturnog i naravno, političkog života. Prikaz je dat u slici 37.

⁴² Soros, G., 2005, *George Soros on Globalization*, New York, PublicAffairs, str. 13.

⁴³ Modelski, G., 2008, *Globalization as Evolutionary Process: Modeling Global Change*, Edition 1, Oxford, Routledge

Slika 37: Globalizacija kroz sfere ekonomskog, društvenog, kulturnog i političkog života

Prema Delariciji, globalizacija kao ideologija sagledana zajedno sa teorijom identiteta, dovela je do mnogobrojnih kontroverzi, kako na nivou uskih kolektiva, tako i na nacionalnom nivou⁴⁴ (Dell'Ariceia, 2003). Ovaj autor ističe da se problem definisanja globalizacije javlja naročito posle napada u Americi 11. septembra 2001. godine, koji dovodi u pitanje neophodnost globalizacije i globalizovanja.

Iako je na početku globalizacija bila shvatana kao jednodimenzionalna pojava, kao kratkoročni ekonomski trend, danas sve više istraživača globalizaciji pristupa kao „grupi kompleksnih empirijskih formi“ i kako Peraldi navodi, ona je osetljiva na kontekstualne i istorijske manifestacije na poljima ekonomije, institucionalno, i na polju kulture⁴⁵ (Peraldi, 2008).

Tokevij u svojoj knjizi *Demokratija Amerike* ističe da je globalizacija prirodna ekstenzija procesa izjednačavanja uslova, odnosno fenomena demokratije⁴⁶ (Tocqueville,

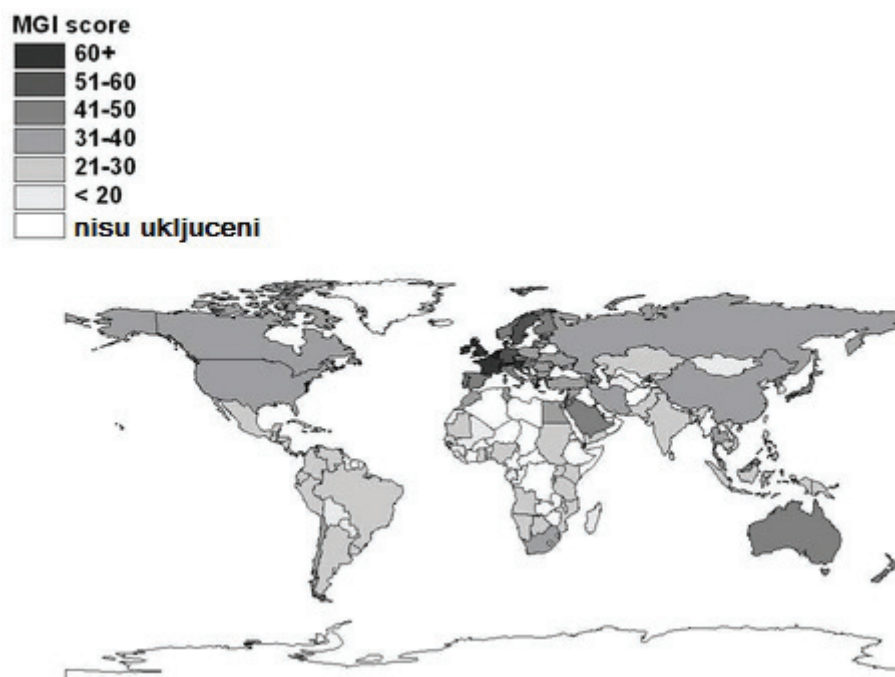
⁴⁴ Dell'Ariceia, G., Cottarelli, C., Vladkova-Hollar, I., 2003, *Early Birds, Late Risers, and Sleeping Beauties: Bank Credit Growth to the Private Sector in Central and Eastern Europe and in the Balkans*, Washington, International Monetary Fund

⁴⁵ Peraldi, M., 2008, *Droit de visite et principe d'humanite*, Toulouse, Presses Universiteres de Mirail

⁴⁶ Tocqueville, A., 2000, *Democracy in America*, Chicago, The University of Chicago Press

1940). Upravo zbog toga, globalizacija donosi fleksibilnost u pogledu nacionalnih granica, fleksibilnost u društvenoj hijerarhiji, raznovrsnost i porast sredstava komunikacije, uz nove zakone, vrednosti i zajedničke norme.

Globalizovanost država na Zemlji, izraženu pokazateljima merenja globalizacije prikazana je na slici 38 (*MGI – the Maastricht Globalization Index*⁴⁷).⁴⁸

Slika 38: Prisustvo globalizacije u državama sveta 2008. godine, izraženo pokazateljima merenja globalizacije (MGI)

Deo autora smatra da je globalizacija jedno dugoročno, nepovratno stanje današnjeg doba, te da je neophodno da se svaka zemlja na neki način prilagodi i adaptira ovom „stanju“. Oni su mišljenja da su i globalizacija i želja za očuvanjem nacionalnog identiteta jedne suverene teritorije – komplementarne, te da se na nivou cele nacije globalizacija mora sagledati kao stanje ili kao fenomen koji afirmiše i ističe različitosti pojedinačnih nacija, a ne kao prepreka i opasnost u očuvanju njihovog identiteta.

⁴⁷ Martens, P., Zywiets, D., 2006, *Rethinking globalization: a modified globalization index*, Chichester, Wiley

⁴⁸ Dreher, A. et al., 2009, *Measuring globalization – opening the black box. A critical analysis of globalization indices*. Историческая психология и социология истории,

Zaključuje se da se u procesu globalizacije vidno ističu socioekonomske razlike na makronivou različitih zemalja, upravo zbog toga što se one grade na resursima svake države i njene sposobnosti da te resurse adekvatno koristi. Međutim, neophodno je da se sve ove članice usaglase kako bi svoje delovanje dovele u stanje ravnoteže na globalnom nivou.

Globalizacija je kao jedan od osnovnih faktora održivog razvoja dovela do naglog rasta svetske privrede i povećanja nivoa životnog standarda, čime su rasle i nove mogućnosti.

Kao posledica ideoloških ograničenja i administrativnog koncepta organizovanja i upravljanja privrednim sistemom u zemljama socijalističkih ekonomija i na njihovom tržištu, evolucioni razvoj legislative u oblasti stranih ulaganja je tekao veoma sporo i kontrolisano.

Socijalistička ekonomija je sistem u kome se ističe zajednička, kolektivna svojina nad sredstvima za proizvodnju, zajednička ili kolektivna raspodela potrošnje, investiranja i dohotka, sa ciljem zadovoljenja potreba društva na globalnom nivou. Sistem socijalističke ekonomije ne prihvata tržište ni profit.

Tako, u socijalističkoj ekonomiji ne postoji tržište robe koje se oslanja na jednačinu da kvalitet i cene odgovaraju zahtevima potražnje. Proizvodnju i spoljnu trgovinu kontroliše država, dok se cene određuje birokratski. Većina bogatstva je u državnom vlasništvu, te ne postoje tržišta kapitala, berze ili finansijsko tržište.

U socijalističkoj ekonomiji, stopa nezaposlenosti je niska. Država odlučuje o zapošljavanju. Zarade su određene na isti način na koji se određuju i cene, te nema potrebe za tržištem rada. Zaposleni se „dodeljuju“ preduzećima prema kriterijumima centralno planirane (socijalističke) ekonomije. Distribucija ličnog dohotka je ravnomernija od dohodaka u većini tržišnih ekonomija. O svim ovim elementima odlučuje država, birokratski i planski. Proizvodni plan formuliše centralna ekonomska vlast na osnovu raspoloživih ulaznih sredstava i lokacije proizvodnje, dok se sprovođenje plana pretežno ogleda u distribuciji ka različitim proizvodnim mestima i u proizvodnim ciljevima i kvotama.

Država pruža besplatne javne usluge kao što su zdravstvena zaštita i obrazovanje, dostupne svim društvenim slojevima.

U početnoj fazi socijalističke ekonomije vidne su znatne investicije u oblasti teške industrije, koje je pratilo snažno ideološko ubeđenje ljudi da se žrtvuju, što je dovelo do visokih stopa ekonomskog rasta. Ulagalo se u one oblasti koje su smatrane važnima za centralno planiranje. Međutim, iako su se velika sredstva ulagala u tešku industriju, loše formiranje cena i nepoštovanje pravila i teorije potrebe potrošača, dovelo je do negativnih rezultata.

Svi ovi postulati državne tzv. socijalističke ekonomije bili su sadržani i bliže uređeni strogom zakonskom regulativom. Strana ulaganja nisu bila predviđena, niti se na njih gledalo kao na nešto pozitivno.

Sa druge strane u tržišnoj ekonomiji o vrsti proizvoda i usluga koji će se proizvesti i plasirati na tržištu, o načinu proizvodnje, kvalitetu i količini, odlučuje kompanija na osnovu brojnih faktora i uslova koje diktira tržište.

Rušenjem Berlinskog zida i ujedinjenjem Nemačke 1989. godine, i dezintegracijom Sovjetskog Saveza 1991. godine, došlo je do prvih promena političkog i ekonomskog sistema zemalja u kojima je vladalo socijalističko državno uređenje. Njihova socijalistička ekonomija prešla je na tržišnu ekonomiju.

Padom socijalizma država je deo uloge celokupne odgovornosti na neki način prenela na pojedince, građane i organizacije. Proces tranzicije koji je predstavljao prelazak sa birokratske ekonomije na ekonomiju tržišta, u svim državama zahtevao je reforme na makroekonomskom nivou. Za ovakve promene neophodne su stabilnost institucionalnih struktura koje podržavaju tržište, kao i finansijsko tržište, tržište rada, regulisanje prava vlasništva i približavanje autohtonih (domaćih) cena roba svetskim cenama.

Sa druge strane karakteristika tranzicije su porast stope nezaposlenosti, čija su „posledica“ uvođenje novih programa podrške nezaposlenima i njima namenjeni programi socijalne pomoći. Ipak, i pored ovakvih koraka u državama u tranziciji dolazi do porasta stope siromaštva.

Privatizacija društvene i državne svojine i uspostavljanje tržišta kao dominantnog mehanizma regulacije društvene proizvodnje, nešto je što se u tranziciji podrazumeva kao neminovnost.

Za prelazak na tržišnu ekonomiju i kapitalizam zadužena je pre svega država – donošenjem zakona i drugih propisa. Međutim, u praksi postoje česti slučajevi kršenja zakona i propisa, korupcije, kriminala i osporavanja prava svojine. Sve to za sobom povlači gubljenje poverenja u tržišnu ekonomiju i nestabilnost sistema. Zbog svega toga strani investitori se teže opredeljuju da ulože svoj kapital u zemljama koje se nalaze u tranziciji.

I pored toga Žustis smatra da zemlje u tranziciji čine znatan napredak u postizanju konkurentnosti u tržišnoj ekonomiji. Ipak, neretko se dešava da nove članice u procesu integracija imaju daleko manji dohodak od ostalih članova alijansi, kako na svetskom tako i na evropskom nivou. Stopa konvergencije pod uticajem je raznih faktora specifičnih za svaku državu pojedinačno, iako je za većinu slučajeva karakteristična tranziciona nagla potrošnja finansirana snažnim porastom kredita, velikim brojem stranih ulaganja i produblјivanje deficita tekućeg računa.

Ovakva vrsta ulaganja ima važnu ulogu u jačanju privreda postsocijalističkih zemalja, odnosno zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji kroz njihovu modernizaciju, kao i u integraciji njihove privrede na svetskom i evropskom nivou. Proces prelaska na viši stepen privrednog razvoja odvija se implementacijom novih tehnologija, transferom znanja, novom mehanizacijom proizvodnje, standardima menadžmenta kvaliteta. Sam proces uslovljen je privredom u koju se ulaže, kroz efikasnost stranih direktnih investicija i efikasnost industrija.

Svetska ekonomska kriza i usporavanje rasta sedamdesetih godina dvadesetog veka u Evropi dovela je do recesije i pada standarda u zapadnim zemljama. U istom periodu, socijalističke države počele su da se zadužuju i traže izlaz na nova tržišta.

Analizirajući pojedinačno svaku od ovih zemalja (ili grupa zemalja zasebno), zapaža se sledeće.

Naime, krajem prošlog veka, Sovjetski Savez je doživeo radikalne promene, a zajedno sa ovim promenama polako se i socijalistička ekonomija u državama Srednje i

Istočne Evrope okretala ka liberalizmu i bivala zamenjena tržišnom ekonomijom. Godine 2011. rekordni stepen dostigli su prihodi stranih direktnih investicija, najvećim delom iz Ruske Federacije. Transnacionalne korporacije koje svoje aktivnosti zasnivaju na prirodnim resursima, vođene visokim cenama proizvoda i visokim plasmanom na berzi, nastavile su da svoje operacije i aktivnosti proširuju na tržišta bogata prirodnim resursima.

Sa druge strane, socijalistička ekonomija se zadržala i danas u zemljama Azije – u Kini, Severnoj Koreji i Vijetnamu.

I pored socijalističke ekonomije, u Kini su krajem dvadesetog veka sprovedene reforme koje su omogućile nastanak slobodnog tržišta, privatno preduzetništvo i omogućen je priliv stranog kapitala. Danas je Kina među vodećim svetskim ekonomijama. Strane direktne investicije i dalje su osnov razvoja privrednog rasta Kine, Južne Koreje, Singapura, Malezije ili Hongkonga.

Na razvoj socijalnih režima u zemljama Istočne i Centralne Evrope krajem dvadesetog veka, koji je tekao u više različitih pravaca, uticali su istorijsko i institucionalno nasleđe, globalizacija, razvoj privrede, razvoj poreskog sistema, društvena struktura, političke okolnosti, međunarodne institucije i sl. Tako su po izlasku iz tranzicije zemlje Baltika i Slovačka prihvatile liberalne sisteme, Slovenija i Češka postale su korporativističke, Mađarska i Poljska danas su često smatrane za nekonzistentne i sl.

Žustis navodi da se sagledavanjem slučaja Mađarske, Češke i Poljske, zapaža da iako su ove zemlje pokazale velike iskorake u pogledu evrozone, kupovna moć je u poređenju sa bruto domaćim proizvodom na svetskom nivou niska, stagnira ili čak opada. Sve ovo je rezultat brzog rasta drugih značajnih ekonomija (Žustis, 2007). Veliki priliv stranog kapitala posredstvom direktnih stranih investicija u Mađarsku, Češku i Poljsku, doveo je do prelaska na fleksibilniji kurs valute. Od 2000. godine broj stranih direktnih investicija u ovim zemljama znatno se povećao, ali je istovremeno i politika kamatnih stopa postala aktivnija. Tako je Češka relativno brzo dostigla nizak nivo inflacije, dok se u Mađarskoj i Poljskoj ovaj proces daleko sporije odvijao, iako su strane investicije istovremeno pristizale u velikom broju. Poljska je nizak nivo inflacije zabeležila tek 2002. godine, a Mađarska čak tri godine kasnije.

Mađarska je donedavno imala dug od 2.150.000.000 evra, iznos koji predstavlja poslednju ratu desetostruko većeg kredita pozajmljenog od Međunarodnog monetarnog fonda za vreme sistema socijalističke ekonomije u ovoj zemlji. Odlukom Ministarstva ekonomije i isplatom kredita godinu dana pre roka, Mađarska je uspela ne samo da izbegne kamatu koja bi iznosila još 11.500.000 evra, već i da pokaže da sama može da se finansira, čime je svakako povećala svoju konkurentnost na tržištu. Vlada je novac koji je iskoristila za povraćaj kredita uspela da realizuje iz dela neiskorišćenog kredita, prihoda od evra i vladinih obveznica.

Poljska i Češka su pred sam pristup Evropskoj uniji doživele snažno pogoršanje priliva stranih direktnih investicija. Ipak autor ukazuje da primer ove dve zemlje pokazuje da velika ulaganja ne moraju uvek za posledicu da imaju porast proizvodnih kapaciteta. Tako, na primer, strane direktne investicije često mogu doprineti porastu pritiska nad platnim bilansom kao posledicu porasta stranih direktnih zajmova, što je slučaj kod velikog broja stranih kompanija koje lakše pristupaju bankama u inostranstvu posredstvom svojih centralnih sedišta.

Tranzicija u bivšim socijalističkim zemljama Centralne i Istočne Evrope i prelazak na tržišnu ekonomiju takođe se odvijala na osnovu ekspanzije stranih direktnih ulaganja. Iskustvo ovih zemalja pokazalo je da su strane direktne investicije doprinele radikalnoj modernizaciji njihovih privreda, upravo uvođenjem novih tehnologija, novih metoda poslovanja i poslovnog upravljanja, kako bi se umanjila razlika i nemogućnost pariranja u tranziciji ostalim razvijenim zemljama članicama Evropske unije.

Ako poredimo zemlje koje su prošle tranziciju i koje su imale male deficite (Slovačka, baltičke zemlje) sa onima koje su prošle tranziciju i imaju velike deficite (Češka, Mađarska), zaključujemo da se veliki deficiti ne mogu posmatrati kao posledica procesa konvergencije prema Evropskoj uniji, jer su sve ove zemlje bile predmet tranzicije. Zapravo, na njih utiču faktori političke ekonomije i ograničenja koja okružuju ekonomije na mikronivou.

Žustis ističe da su se *grinfield* (*greenfield*) investicije u Rumuniji pojavile tek pri samom kraju procesa pristupanja ove države Evropskoj uniji, te da se u Rumuniji i Bugar-

skoj masovno pojavljuje strani kapital u vidu stranih direktnih investicija, kao posledica liberalizacije kapitalnih računa. Mnoge prednosti pristupa integracijama odavno su otkrili ulagači i međunarodne kompanije koje su masovno „napale“ strana tržišta. Gajšeker ukazuje na to da su strane kompanije brzo reagovala direktnim ulaganjem svog kapitala u zemlje Centralne i Istočne Evrope. Tako je u rumunsku industriju samo do 2002. godine, uložena čak jedna trećina visine kapitala uloženog u češku i poljsku industriju svega godinu dana ranije⁴⁹ (Geishecker, 2004). Strane direktne investicije u ovom regionu najviše su zastupljene u sektoru usluga, a naročito horizontalne strane investicije: u bankarskom sektoru, trgovini, telekomunikacijama i poslovanju nekretninama.

Na primeru Rumunije ističe se da su niske zarade posledica smanjene proizvodnje koja datira još iz devedesetih godina prošlog veka, i koja je kasnije praćena restrukturacijom, politikom stabilnosti i razvojem infrastrukture.

U Bugarskoj i Rumuniji potrošnja i broj ulaganja znatno su porasli, ali se sa njima povećala i spoljna neuravnoteženost. Ovakva situacija objašnjava se strukturnim reformama i privatizacijom, razvojem funkcionalnih tržišta i makroekonomskom stabilnošću. Neki autori smatraju da su ove vrste strukturalnih promena rezultat dubinskih makroekonomskih deficita.

U zemljama Centralne i Istočne Evrope „fiskalni računi“ znatno su ugroženi u periodu pred sam pristup integracijama. U ovom stupnju procesa dešava se da makroekonomski uslovi nisu usklađeni sa procesima pristupa, pa je u praksi često postojala vizija o tome da deficite treba opraštati i tolerisati, jer su oni alatka za finansiranje stranih ulaganja i obezbeđivanje privrednog rasta za vreme tranzicije. U Rumuniji je korišćenje fiskalne politike kao elementa makroekonomske organizacije otežano insistiranjem na tome da se održe doskorašnja smanjenja poreza i potražnjom za troškovima nastalim procesom nedavnog pristupa Evropskoj uniji.

Zemlje kao što su Španija, Portugalija, Grčka ili Irska imale su pri pristupanju procesu integracije različitu ekonomsku strukturu u poređenju sa zemljama Istočne i Cen-

⁴⁹ Geishecker, I., 2004, *Foreign Direct Investment in the New Central and Eastern European Member Countries*, EU DG Employment

tralne Evrope. U ovim zemljama, nivo prihoda u trenutku integracija bio je ispod srednje vrednosti prihoda zemalja Evropske unije, pa je i proces konvergencije trajao više godina. Žustis navodi da je Portugalija kao najrazvijenija uspela da poveća bruto domaći proizvod za 17% u poređenju sa srednjom vrednosti bruto domaćeg proizvoda u zemljama članicama Evropske unije za čak 10 godina od svog pristupa Uniji. U Grčkoj su prihodi u početnoj fazi imali primetan pad, čime se zaključuje da je makroekonomija svakako jedan od odlučujućih faktora, kada je reč o realnom porastu (ili padu) prihoda. U Irskoj se ubrzan porast prihoda pojavio takođe dosta kasnije, nakon pristupa Evropskoj uniji.

Socijalistička ekonomija se do danas zadržala i u Latinskoj Americi, na Kubi.

Godine 1994. u Brazilu su stupile na snagu mere ekonomske stabilizacije nazvane *Plano Real*⁵⁰ (engl. *Real Plan*), prema analizi ukorenjene inflacije postvojnje diktature. Njihov cilj bila je stabilizacija domaće valute u nominalnoj vrednosti, nakon niza neuspešnih mera kontrole inflacije. Četiri godine kasnije, nastala je finansijska kriza, nakon čega je povećan broj uvoza bio jedino rešenje da se izbegne inflacioni pritisak koji bi srušio plan za ekonomsku stabilizaciju.

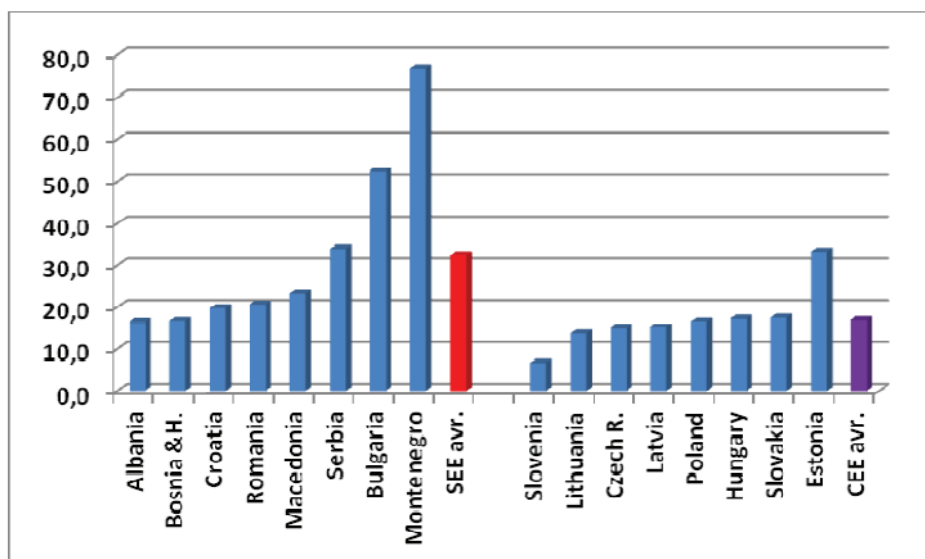
U Meksiku je nagli porast potrošnje i investicija takođe doveo do krize domaće valute 1994. godine.

U Čileu je i pored visokog privrednog rasta i visokog stepena potrošnje, došlo do ekonomske krize. Razlog tome bila su ograničenja likvidnosti nastala liberalizacijom kapitalnog računa, koju nije moglo da spreči ni prethodno solidno fiskalno stanje.

Priliv stranih direktnih investicija u zemljama tranzicije Jugoistočne Evrope, Zajednicama nezavisnih država i Gruzije poboljšale su se 2011. godine, nakon dve godine stagnacije, čemu su doprinele spajanje i kupovina domaćih preduzeća koju su izvršile inostrane kompanije. Konkurentni troškovi proizvodnje i slobodan pristup tržištu Evropske unije, doveli su do porasta stranih direktnih investicija u oblasti proizvodnje u zemljama Jugoistočne Evrope, dok je u zemljama Zajednice nezavisnih država kapital i dalje usredsređivan ka prirodnim resursima.

⁵⁰ Elektronski izvor: Planet Money – The Economy Explained: www.npr.org

Slika 39 predstavlja priliv stranih direktnih investicija prikazanog kao procenat u odnosu na bruto osnovni domaći kapital, za period od 2003. do 2011. godine.⁵¹

Slika 39: Priliv stranih direktnih investicija, kao procenat bruto osnovnog domaćeg kapitala, od 2003. do 2011. godine

Proces tranzicije i restauracije kapitalizma u državama sa prostora bivše SFRJ nastao je po konačnom padu socijalizma kao državnog projekta. Kraj socijalističkih režima na ovim prostorima označio je restauraciju kapitalističkih odnosa proizvodnje. Iako su evrointegracije i integracije na svetskom nivou dovele do slučajeva zaustavljanja proizvodnje, socijalne polarizacije i porasta zaduženosti, ovi procesi su u celom regionu shvaćeni kao civilizacijski napredak i konačan korak ka društvu blagostanja.

Razvijene zemlje, pogotovo razvijene članice Evropske unije, najznačajniji su izvor stranih direktnih investicija za ostale zemlje koje se nalaze u tranziciji. Ove razvijene zemlje odgovorne su za najveći deo projekata ovakve vrste stranih ulaganja.

Kada govorimo o doprinosu stranih direktnih investicija održivom privrednom razvoju, zaključujemo da su tokom poslednje dve decenije prošlog veka, u svetu ekono-

⁵¹ Estrin S., Uvalic, M., 2013, LSE ‘Europe in Question’ Discussion Paper Series Foreign direct investment into transition economies: Are the Balkans different?, The London School of Economics and Political Sciences, *LEQS Paper*, No. 64/2013, str. 33.

mije nastale korenite promene na svim nivoima koje su zbog brzine toka razvoja, dovele do poteškoća u prilagođavanju i radu privrednih društava, stanovništva i vlasti, promenivši sistem vrednosti. Jedna od najvećih beneficija procesa integracija zemalja Centralne i Istočne Evrope su pristizanje stranih direktnih investicija koje pomažu brz privredni razvoj. Svakako, da bi jedna zemlja u tranziciji dostigla nivo prihoda zemalja Evropske unije, neophodno je da prođe i po nekoliko decenija po otpočinjanju samog procesa integracija.

Ovakva vrsta ulaganja ima važnu ulogu u jačanju privreda postsocijalističkih zemalja u kojima je kao posledica ideoloških ograničenja i administrativnog koncepta organizovanja i upravljanja privrednim sistemom, evolucionim razvojem legislativne oblasti stranih ulaganja tekao veoma sporo i kontrolisano, kao i u integraciji njihove privrede na svetskom i evropskom nivou. Zaključujemo da strane direktne investicije pomažu modernizaciju privreda na nivou jedne države.

U nastavku će biti objašnjeni opšti i posebni faktori uticaja na strane direktne investicije. U opšte faktore uticaja ubrajaju se stabilnost zemlje, predvidljivost ekonomskog i političkog razvoja, stabilnost zakonodavstva i predvidljivost njegovog razvoja. Posebne ekonomske faktore čine cena radne snage, cena energenata i sirovina, saobraćajna povezanost i nivo troškova života, ali i stručnost, radne navike, nivo obrazovanosti i kvalifikovanosti zaposlenih i slično.

2.3. Opšti faktori uticaja

Danas, kada je veliki broj zemalja liberalizovao svoje nacionalne politike, privlačenje kapitala u obliku stranih direktnih investicija predstavlja pravo iskušenje. Kako bi došlo do porasta njihovog priliva, neophodno je da transnacionalne kompanije revidiraju svoje međunarodne investicione planove za predstojeći period.

Privreda Srbije se poslednjih godina prošlog veka našla u nimalo zavidnom stanju, koje je javilo pretežno kao posledica ekonomskih sankcija, međuetničkih sukoba, političkih ratova, izolovanosti i sankcija. Odnos prema Srbiji se promenio nakon peto-

oktobarske revolucije i od tada polako počinju da pristižu strana ulaganja, uključujući i strane direktne investicije.

Stvaranje investicione klime koja privlači strane direktne investicije izazov je za politiku državne ekonomije svake zemlje.

Konkurentnost ekonomija zemalja u tranziciji moguće je povećati: efikasnijom proizvodnjom domaće robe, uvođenjem novih ili razvijenijih postojećih proizvoda, ili procesa organizacione strukture, efikasnijom alokacijom resursa i sposobnošću između sektora, osvajanjem novih tržišta i bržom implementacijom ili smanjenjem troškova strukturnih promena (naročito onih koji su uslovljeni tehnološkim promenama)⁵² (Marjanović, Radojević, 2012). Strane direktne investicije doprinose rastu produktivnosti i konkurentnosti nacionalnih ekonomija zemalja u tranziciji i zemalja u razvoju.

U procesu globalizacije kapitala je prvi i najpokretljiviji faktor stvaranja svetske globalne ekonomije, koji može ubrzati privredni razvoj zemlje u koju se ulažu sredstva⁵³ (Marjanović, Radojević, 2012).

Jedan od najvažnijih faktora koji utiče na poželjnost lociranja postrojenja na određenom mestu je tržišni potencijal, odnosno veličina tržišta i kupovna moći. Oba faktora utiču na količinu potražnje, a samim tim i isplativosti investicije. Sa druge strane, veće tržište uglavnom predviđa i veću koncentraciju firmi, što sa jedne strane obezbeđuje veću konkurentnost i potencijal za razvoj i napredak, a sa druge strane široku paletu dobavljačkih kompanija (takođe u konkurentnim uslovima)⁵⁴ (Dašić, 2011).

Međunarodno kretanje kapitala, a samim tim i stranih direktnih investicija, osniva se na potrebama privrednog razvoja manje razvijenih zemalja. Treći faktor bio bi pret-

⁵² Marjanović, D., Radojević, P., 2012, *Uticaj stranih ulaganja na izgradnju konkurentnosti srpske privrede*, Beograd, Naučno-istraživački portal Singipediya, elektronski izvor: <http://glassrbije.org/privreda/strategija-podsticanja-i-razvoja-stranih-ulaganja>, preuzeto marta 2014. godine

⁵³ Marjanović, D., Radojević, P., 2012, *Uticaj stranih ulaganja na izgradnju konkurentnosti srpske privrede*, Beograd, Naučno-istraživački portal Singipediya, elektronski izvor: <http://glassrbije.org/privreda/strategija-podsticanja-i-razvoja-stranih-ulaganja>, preuzeto marta 2014. godine

⁵⁴ Dašić, B., 2011, Strane direktne investicije kao pokazatelj regionalnih neravnomernosti u Srbiji i mogućnosti njihove efikasne alokacije, *Ekonomski horizonti*

hodno pozitivno iskustvo kompanija iz te iste zemlje na datom stranom tržištu. Jer, kako Dašić navodi, strane kompanije (transnacionalne kompanije) teže ka novim tržištima na kojima već postoje kompanije iz svoje matične zemlje i koje su prethodno pokazala pozitivna iskustva⁵⁵ (Dašić, 2011).

Sa druge strane, veći jedinični troškovi rada i veći porezi imaju negativan uticaj na odluku o stranim direktnim ulaganjima⁵⁶ (Monseny, Olle, 2007), dok dobra infrastruktura, kvalitetna radna snaga i urbanizacija ekonomije, imaju pozitivan uticaj⁵⁷ (Coughlin, Segev, 2000).

Osim cene radne snage, Moran smatra da se vrednost ljudskog faktora ogleda i u sposobnosti i snalažljivosti, postojanju takmičarskog duha i odnosu ljudi prema trgovini i investicijama. Po rečima ovog autora, psihologija igra takođe značajnu ulogu pri odabiru zemlje u koju se ulažu strane direktne investicije⁵⁸ (Moran, 2005).

Slika 40 predstavlja determinante zemlje domaćina na osnovu kojih strani ulagači klasifikuju države na države u koje se lakše investira i posluje, i na one u kojima se teže ulaže i posluje.⁵⁹

⁵⁵ Dašić, B., 2011, Strane direktne investicije kao pokazatelj regionalnih neravnomernosti u Srbiji i mogućnosti njihove efikasne alokacije, *Ekonomski horizonti*

⁵⁶ Monseny, J. J, Olle, A. S., 2007, *Tax differentials and agglomeration economies in intraregional firm location*, Barselona, Document de treball Institut d' economia de Barselona

⁵⁷ Coughlin, C. C., Segev, E., 2000, Location Determinants of New Foreign-Owned Manufacturing Plants, *Journal of Regional Science*

⁵⁸ Moran, T. H., Graham, E. M., Blomstrom, M., 2005, *Does Foreign Direct Investment Promote Development?*, Washington, Institute for International Economics, Center for Global Development

⁵⁹ Marjanović, D., Radojević, P., *op.cit.*, 6

Determinante zemlje domaćina	Vrsta stranih investicija prema motivima investitora	Najvažnije determinante zemalja u koje se ulaže kapital	ekonomske
I. Politički okvir <ul style="list-style-type: none"> • ekonomska, politička i društvena stabilnost • regulativa u vezi ulaska u zemlju i delovanja u njoj • standardi tretmana afilijacija u zemlji • politike funkcionisanja i strukture tržišta • međunarodni sporazumi o stranim ulaganjima • politika privatizacije • trgovinska politika i usklađenost sa politikom stranih ulaganja • poreska politika 		<ul style="list-style-type: none"> • veličina tržišta i BDP po stanovniku • rast tržišta • pristup regionalnim tržištima • specifični ukusi potrošača zemlje • struktura tržišta 	
II. Ekonomski okvir		<ul style="list-style-type: none"> • sirovine • niska cena rada • nekvalifikovane radne snage • stručan rad • tehnološki, inovativni i drugi stečeni resursi • fizička infrastruktura 	
III. Olakšanje ulaganja i poslovanja <ul style="list-style-type: none"> • promocija ulaganja • podstizaji investitorima • smanjenje administrativnih prepreka • sluge nakon izvršenih ulaganja 		<ul style="list-style-type: none"> • troškovi resursa i imovine • ostali troškovi inputa (transportni i komunikacijski troškovi iz/do i unutar zemlje domaćina, troškovi ostalih intermedijarnih proizvoda) • članstvo u regionalnim integracijama primerljivim za uspostavljanje regionalnih korporacijskih mreža 	

Slika 40: Determinante uslova zemlje domaćina za direktna stranih ulaganja

Strane investicije za zemlje u tranziciji i zemlje u razvoju predstavljaju izvor privrednog razvoja i modernizacije, kao i rasta prihoda i zapošljavanja. Zbog toga se pokreće niz političkih i promotivnih inicijativa, kako bi se strani kapital i strane direktne investicije privukle u što većoj meri.

Finansijska liberalizacija i internacionalizacija, ili finansijska globalizacija doprinele su ekspanziji stranih investicija. Tako drugi faktor pri odabiru tačke ulaganja stranih direktnih investitora predstavlja geografski položaj u kojem se kompanija nalazi.

Posmatrajući našu zemlju, Srbija ima prednosti koje joj obezbeđuju povoljan geografski položaj, infrastruktura, potencijal tržišta u razvoju, poreske olakšice, institucionalna podrška stranim direktnim investicijama, uključujući zakonske olakšice u stranim ulaganjima, pristupačnije procedure za osnivanje i registraciju preduzeća, jeftina radna snaga i drugo.

Na sličan način stvar sagledavaju i drugi autori. Tako, prema Marjanoviću i Radojeviću, osnovne prednosti Srbije kojima ona privlači strane investitore i strani kapital su: „regionalni položaj i povlašćen pristup tržištima Istoka i Zapada, ljudski resursi i sposobnosti – kvalitetan obrazovni sistem, poznavanje stranih jezika, industrijska/istraživačka tradicija i iskustvo u inženjeringu i proizvodnji, prirodni i ljudski potencijali i komparativne prednosti za proizvodnju poljoprivrednih i šumarskih proizvoda, superiornih po pitanju kvaliteta i cene, niža cena rada zanatlija i kvalifikovanih radnika, kao i lica koja se nalaze na rukovodećim položajima“⁶⁰ (Marjanović, Radojević, 2012).

Tabela 15 predstavlja osnovne makroekonomske pokazatelje u Srbiji za period 2007–2012. godine.⁶¹

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Bruto domaći proizvod	28.467,9	32.668,2	28.883,4	29.023,8	32.993	33.741,3	(mil. EUR)
Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika	3.856,6	4.444,5	3.945,4	3.981	4.543	4.665	(EUR)
Realni rast bruto domaćeg proizvoda	5,4	3,8	-3,5	1,0	1,9	1,5	(%)

Tabela 15: Osnovni makroekonomske pokazatelji u Srbiji za period 2007–2012. godine

⁶⁰ Marjanović, D., Radojević, P., 2012, Uticaj stranih ulaganja na izgradnju konkurentnosti srpske privrede, Beograd, Naučno-istraživački portal Singipedija, elektronski izvor: <http://glassrbije.org/privreda/strategija-podsticanja-i-razvoja-stranih-ulaganja>, preuzeto marta 2014. godine

⁶¹ Kovačević, I., 2012, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011*, Beograd, Business Info Group

Tabela 16 predstavlja stope rasta cena i troškova života u Srbiji za period 2007–2012. godine.⁶²

Potrošačke cene (kraj perioda)	11	8,6	6,6	10,3	7	0,1
Troškovi života (prosek)	7	13,5	8,6	6,8		

Tabela 16: Stope rasta cena i troškova života u Srbiji za period 2007–2012. godine

Tabela 17 prikazuje pokazatelje spoljnoekonomske razmene u Srbiji za period 2007–2012. godine.⁶³

Izvoz (1)	6.431,9	7.428,9	5.961,3	7.393,4	8.439,4	552,3	(ukupno, u mil. EUR)
Izvoz (2)	26,1	15,5	-19,8	24	14,1	1,9	(%)
Izvoz (3)	3.602,7	4.028,5	3.195,5	4.235,2	4.867,5	351,4	(u zemlje EU, u mil. EUR)
Uvoz (1)	13.951	16.478,1	11.504,7	12.622,0	14.449,7	1.028,6	(ukupno, u mil. EUR)
Uvoz (2)	33,3	18,1	-30,2	9,7	14,5	5,4	(%)
Deficit robne razmene	-7.519,1	-9.049,2	-5.543,4	-5.228,6	-6.010,3	-476,3	(u mil. EUR)

Tabela 17: Spoljnoekonomska razmena u Srbiji za period 2007–2012. godine

Deficit platnih transakcija (bez donacija)	-5.219	-7.217	-2.282	-2.275	-2.644,1	(mil. EUR)
Deficit platnih transakcija (bez donacija), u % BDP	-18,3	-22,1	-7,9	-7,8		(%)
Platni bilans	742	1.687	2.364	-929	1.234,2	(mil. EUR)
Strane direktne investicije	1.821	1.824	1.373	860	1.514,1	(mil. EUR)

Tabela 18: Platni bilans Srbije za period 2007–2012. godine

⁶² Kovačević, I., 2012, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011*, Beograd, Business Info Group

⁶³ Kovačević, I., 2012, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011*, Beograd, Business Info Group

Tabela 18 predstavlja platni bilans Srbije za period 2007–2012. godine.⁶⁴

Tabela 19 predstavlja monetarne i devizne makroekonomske pokazatelje u Srbije za period 2007–2012. godine.⁶⁵

Dinarski primarni novac	169.020	319.781	254.268	188.161	227.067	217.604	(mil. RSD)
Novčana masa M3	903.871	992.151	1.205.570	1.360.777	1.497.984	1.483.073	(mil. RSD)
Ukupni krediti privredi i stanovništvu	812.448	1.090.801	1.267.343	1.599.299	1.711.561	1.760.583	(mil. RSD)
Kreditu privredi	506.991	662.622	804.998	1.028.094	1.109.962	1.152.478	(mil. RSD)
Kreditu stanovništvu	305.457	428.179	462.345	571.205	601.599	608.105	(mil. RSD)
Devizne rezerve NBS	9.634	8.162	10.602	10.002	12.058	11.604	(mil. EUR)
Vrednost evra u odnosu na dinar (kraj perioda)	53,73	62,90	66,73	79,28	80,87	80,39	
Vrednost evra u odnosu na dinar (prosek)	58,39	55,76	67,47	77,91	73,34	81,41	
Štednja stanovništva	5.029	4.895	6.143	7.232	7.796	7.834	(mil. EUR)

Tabela 19: Monetarni i devizni makroekonomski pokazatelji u Srbije za period 2007–2012. godine

Tabela 20 predstavlja pokazatelje zaposlenosti, zarada i penzija u Srbije za period 2007–2012. godine.⁶⁶

Broj zaposlenih	2.002	1.999	1.889	1.796	1.746	1.733	(u hiljadama)
Aktivno nezaposlena lica	785	728	730	730	745	764	(u hiljadama)
Stopa nezaposlenosti	18,1	14	16,6	19,2	23,7	23,7	(RSD)
Neto zarade	27.759	32.746	31.733	34.142	37.976	36.639	
Realne stope rasta neto zarada	19,5	3,9	0,2	0,7	0,2	2	(RSD)
Prosečna penzija	13.612	17.660	19.788	19.890	21.285	21.766	
Realne stope rasta prosečne penzije	4,7	14,3	3,3	-5,9	-3,6	1,2	

Tabela 20: Zaposlenost, zarade i penzije u Srbije za period 2007–2012. godine

64 Kovačević, I., 2012, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011*, Beograd, Business Info Group

65 Kovačević, I., 2012, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011*, Beograd, Business Info Group

66 Kovačević, I., 2012, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011*, Beograd, Business Info Group

Jedan od najvećih problema prisutnih u Srbiji danas, a koji svakako utiče na domaću privredu, samim tim i na privlačenje stranih direktnih investicija, predstavlja korupcija.

Kako Dašić navodi, „veći priliv stranih direktnih investicija u Srbiji javiće se pre svega kao posledica sve jače integrisanosti naše privrede u evropske privredne tokove, kao i učlanjenjem iste u EU“⁶⁷ (Dašić, 2011).

Od početka finansijske krize, nerešene strukturalne promene u privredi, povećana insolventnost kompanija, status kvo u političkom sektoru pod direktnom kontrolom države, nedostatak novih investicija, nepovoljni uslovi kreditiranja i slaba domaća potražnja izazvana niskom kupovnom moći građana (često uzrokovanom nestabilnošću domaće valute), učinile su da ekonomski uslovi u Srbiji budu izuzetno nepovoljni.

Ovakvo stanje u državi ima loš uticaj kako na domaću privredu, tako i na sam priliv stranih direktnih investicija

Nakon kratkog oporavka srpske privrede početkom 2011. godine, pojavio se drugi talas krize, gde su sa jedne strane kompanije počele da se istovremeno osvrću i na smanjenje troškova, dok se sa druge strane pojavljuju promene u ponašanju potrošača. Tu jedan od osnovnih faktora kupovine postaje cena. U ovom slučaju, domaća potražnja nije uspevala da ostvaruje napredak u privrednom rastu, jer je nastupio veliki porast potražnje za proizvodima privatnika.

Euromonitor navodi da su godinu dana kasnije, niska potražnja i niska kupovna moć, doprineli daleko većoj prodaji prehrambenih trgovina, u poređenju sa vrstama i oblicima trgovine. Ova istraživačka agencija, pozivajući se na Evropski zavod za statistiku, Eurostat⁶⁸, navodi da je osnovni razlog taj da prosečna srpska porodica potroši skoro 40% budžeta na hranu i komunalije, a čak manje od 5% na odeću i obuću.

Iako se za okruženje u Srbiji može reći da je takmičarsko i da može da parira konkurenciji, ono je i dalje nerazvijeno. Poslovanje u Srbiji najviše ometaju neefikasna

⁶⁷ Dašić, B., *op.cit.*, 39.

⁶⁸ Elektronski portal Evropskog zavoda za statistiku, Eurostat, Evropska komisija:
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

birokratija, korupcija – koja uključuje nepoštovanje zakonskih propisa, slab pristup finansijama, inflacija i politička nestabilnost.

Iako je prehrambena maloprodaja dosta razvijena, Srbija mora da učini još puno toga kako bi privukla strane investitore.

Prema istraživanjima koja je predstavio *Global Competitiveness Report* u svom poslednjem izveštaju, Srbija se za period 2013–2014. godine našla na 101. poziciji zemalja prema svom globalnom indeksu konkurentnosti, sa ocenom od svega 3,77 boda, što je statistički šest pozicija niže od prethodne godine (2012–2013), kada se nalazila na 95. poziciji⁶⁹ (Schwab, 2013). Ova razlika se međutim može opravdati svrstavanjem novih šest zemalja u ukupnu listu rangiranja svetskih država. Tabela zemalja prikazana je u prilogu 6.

Ako posmatramo posebno faktore, zapažamo da je makroekonomsko okruženje u Srbiji na nezavidnom 136. mestu (od ukupno 144 zemlje). Makroekonomsko okruženje obuhvata bilans vladinog budžeta, izraženo u procentima bruto domaće proizvodnje, zatim neto državna štednja, takođe u procentima bruto domaće proizvodnje, inflacija, odnosno promena inflacije na godišnjem nivou, opšti dugovi vlade i kreditni rejting zemlje. Poslovna sofisticiranost (ili poslovna prefinjenost) je u Srbiji neznatno bolje rangirana, na 137 mestu.⁷⁰ Prefinjenost poslovanja odnosi se na količinu lokalnih dobavljača, kvalitet lokalnih dobavljača, stanje razvoja klastera, prirodu konkurentne prednosti, širinu lanca vrednosti, kontrolu međunarodne distribucije, prefinjenost proizvodnih procesa, obim marketinga, i spremnost za delegiranje autoriteta. Za ovim parametrima slede efikasnost tržišta proizvoda na 132. mestu i institucije na 126. mestu. Efikasnost tržišta proizvoda obuhvata intenzitet lokalne konkurencije, obim tržišne dominacije, efektivnost antimonopolističke politike, efekat oporezivanja na podsticaj za investiranje, ukupnu poresku stopu, broj procedura prilikom pokretanja posla, broj dana prilikom pokretanja posla. Tu se takođe ubrajaju i troškovi poljoprivredne politike, prevalencija trgovinskih barijera, tr-

⁶⁹ Schwab, K., 2013, *Global Competitiveness Report 2013–2014*, Geneva, World Economic Forum

⁷⁰ Schwab, K., 2013, *Global Competitiveness Report 2013–2014*, Geneva, World Economic Forum

govinske tarife, prevalencija stranog vlasništva, poslovni uticaj pravila na strane domaće investicije, teret carinskih procedura, uvoz izražen kao procenat bruto domaće proizvodnje, stepen orijentacije na potrošače, prefinjenost kupaca. Faktor institucija odnosi se na imovinska prava, zaštitu intelektualne svojine, diverziju javnih fondova, poverenje javnosti u političare, pravnu međuzavisnost, favoritizam u odlučivanju vladinih funkcionera, rasipanje vladinih rezervi, teret vladinih regulativa, efikasnost pravnih okvira u rešavanju sporova, transparentnost vlade u kreiranju politike. Ovde treba pomenuti i faktore kakvi su poslovni troškovi terorizma, poslovni troškovi kriminala i nasilja, organizovani kriminal, pouzdanost policijske službe, etičko ponašanje kompanija, snaga revizije i izveštavanja standarda, efektivnost korporativnih odbora zaštita interesa manjinskih akcionara i snaga zaštite ulagača. Efikasnost tržišta rada podrazumeva saradnju u odnosima između zaposlenog i poslodavca, fleksibilnost određivanja zarada, prakse zapošljavanja i otpuštanja zaposlenih, troškovi tehnološkog viška, uticaj oporezivanja na podsticaj za rad, plaćanje i produktivnost, oslanjanje na profesionalno upravljanje, kapacitet države da zadrži talente, kapacitet države da privuče talente i procenat žena u radnoj snazi, i nalazi se na 119. poziciji. Razvoj finansijskog tržišta Srbije je na 115. poziciji⁷¹ i odnosi se na dostupnost finansijskih usluga, pristupačnost finansijskih usluga, finansiranje posredstvom lokalnog tržišta kapitala, lakoću pristupa kreditima, ispravnost banaka, propise razmene hartija od vrednosti, indeks zakonskih prava. Faktor infrastrukture obuhvata kvalitet opšte infrastrukture, kvalitet puteva, železničke, lučke i vazduhoplovne infrastrukture, dostupnost sedišta aviokompanija izraženo u kilometrima u jedinici jedne nedelje, kvalitet dotoka elektriciteta, pretplate mobilne telefonije i linije fiksne telefonije. Infrastruktura Srbije nalazi se na 90. mestu u svetu. Visoko obrazovanje i obuka je na 85. mestu i ovaj faktor čine upis u srednje obrazovanje, upis na tercijalni stepen obrazovanja, kvalitet obrazovnog sistema, kvalitet obrazovanja u oblasti matematike i nauke, kvalitet škola za menadžment, pristup internetu u školama, dostupnost istraživanja i usluga obuke, i obim obuke osoblja. Zdravlje i osnovno obrazovanje, kao i veličina tržišta su na boljoj poziciji,

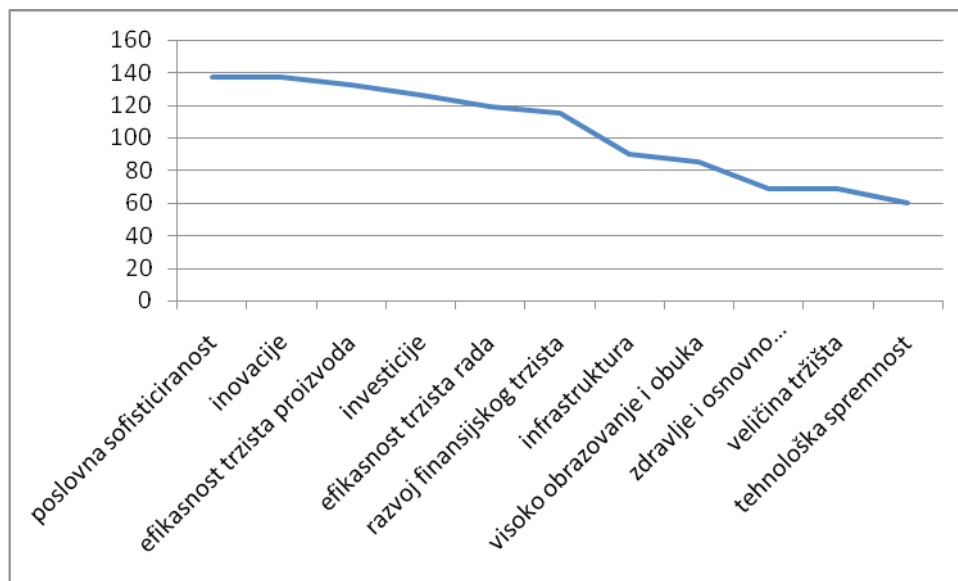
⁷¹ Schwab, K., 2013, *Global Competitiveness Report 2013–2014*, Geneva, World Economic Forum

obe zauzimajući 69. mesto na svetskoj listi. Zdravlje i osnovno obrazovanje obuhvata poslovni uticaj malarije, broj slučajeva malarije, poslovni uticaj tuberkuloze, broj slučajeva tuberkuloze, poslovni uticaj HIV/SIDA-e, rasprostranjenost HIV-a, smrtnost odojčadi, očekivani životni vek, kvalitet osnovnog obrazovanja, kao i upis u osnovno obrazovanje. S druge strane, veličina tržišta odnosi se na domaći indeks veličine tržišta, strani indeks veličine tržišta, bruto domaći proizvod i izvoz predstavljen u procentima bruto domaće proizvodnje. Tehnološka spremnost nalazi se na 60. poziciji svetske rang liste i ovde spadaju dostupnost najnovijih tehnologija, apsorpcija nivoa tehnologije, strane direktne investicije i tehnološki transfer, korišćenje interneta stanovnika kao individua, fiksne pretplate širokopojasnog interneta, protok interneta i pretplate širokopojasne mobilne telefonije. Faktor koji ima najlošiju poziciju a ubedljivo najviše utiče na konkurenciju Srbije na svetskom tržištu, jesu inovacije, kao i prethodno objašnjena poslovna sofisticiranost u Srbiji, prema kojima se naša zemlja u oba slučaja svrstava na čak 137. poziciju u svetu. Inovacije se odnose na kapacitet za inovacije, kvalitet naučno-istraživačkih institucija, potrošnju kompanije na istraživanje i razvoj, saradnja između univerziteta i industrije kada je reč o istraživanju i razvoju, vladina nabavka naprednih tehnoloških i tehničkih proizvoda, dostupnost naučnika i inženjera, i PCT patenti.⁷²

Grafički prikaz faktora predstavljen je na slici 41.⁷³ (Napomena: Na grafiku su prikazane vrednosti koje označavaju rang mesto faktora na svetskoj listi, stoga je potrebno obratiti pažnju da najveća vrednost na grafiku, zapravo predstavlja najgoru poziciju na rang listi svetskih zemalja, i obrnuto – najniža vrednost na grafiku, predstavlja najbolju postignutu poziciju na rang listi zemalja sveta.)

⁷² Schwab, K., 2013, *Global Competitiveness Report 2013–2014*, Geneva, World Economic Forum

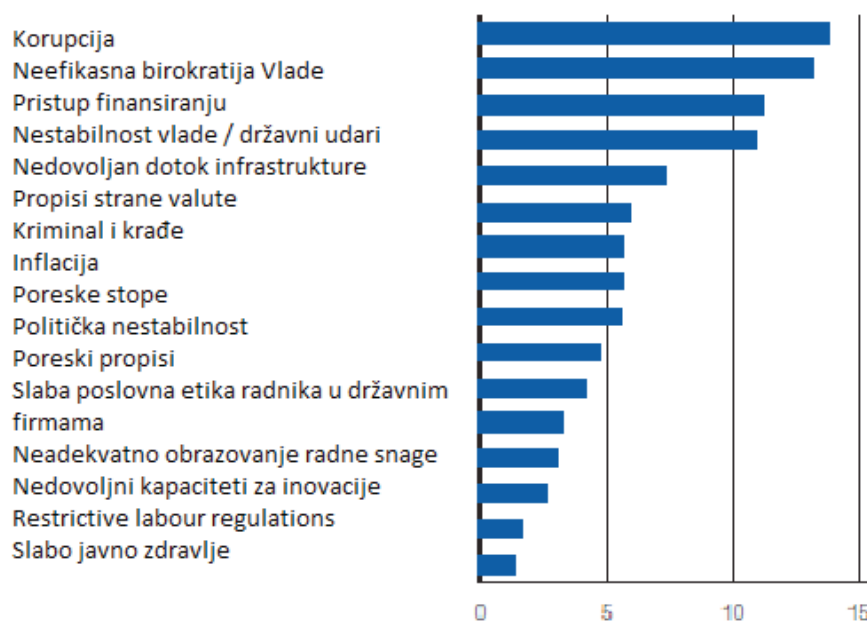
⁷³ Schwab, K., 2013, *Global Competitiveness Report 2013–2014*, Geneva, World Economic Forum

Slika 41: Prikaz faktora konkurentnosti Srbije na svetskom tržištu

Pri odlučivanju, odabir zemlje, odnosno stranog tržišta na koje će se ulagati strane direktne investicije, zavisi od navedenih faktora konkurentnosti.

Najproblematičniji faktori u odvijanju poslovanja u Srbiji su korupcija, neefikasna birokratija vlade, pristup finansiranju i nestabilnost vlade. Detaljan prikaz dat je na slici 42.⁷⁴

Slika 42: Najnepovoljniji faktori za poslovanje u Srbiji

⁷⁴ Schwab, K., 2013, *Global Competitiveness Report 2013–2014*, Geneva, World Economic Forum

Rezultati pokazuju slab oporavak srpskog tržišta. Prema istraživanju Euromonitara, najavljeni ulazak na tržište kompanije Lidl, uticaće na pojačanje konkurentnosti na tržištu i pad cena.

Ipak, nivo konkurentnosti Srbije direktno utiče na potencijalne ulagače, a ovaj uticaj je svakako negativan i koči dolazak stranih direktnih investicija.

Ulazak novih kompanija na domaće tržište može usloviti smanjenje prodaje za domaće kompanije, što dalje može imati negativan uticaji na stepen iskorišćenosti njihovih kapaciteta i mogućnosti korišćenja efekata ekonomije obima. Na ovaj način nastaje pad produktivnosti domaćih preduzeća i sdrastično manjenje njihovih mogućnosti za konkurentsku borbu⁷⁵ (Nedeljković, 2003).

Svaka država teži ka postizanju dugoročne stabilizacije privrednog rasta, povećanjem investicija, poboljšanjem tehnologije i konkurentnošću proizvoda na međunarodnom tržištu.

Strane direktne investicije podižu nivo izvoza i domaće privredne aktivnosti Srbije. Razvoj jedne zemlje često zavisi od pristizanja stranih direktnih investicija, naročito u slučaju zemalja u razvoju, kakva je Srbija, i nerazvijenih zemalja, gde su nacionalna sredstva izuzetno oskudna. Tako je potrebno podstaći strane ulagače da svoje planove u novoj zemlji realizuju i to u što bržem roku, što bi podstaklo održivi razvoj Srbije.

Kao posledica procesa globalizacije i internacionalizacije svetske privrede strane direktne investicije, unapređuju privredni rast Srbije, povećavaju zaposlenost i podižu životni standard.

Svetska ekonomska kriza napravila je veliki problem i izazvala ogromnu zabrinutost kod svih zemalja zbog opadanja globalnih tokova stranih direktnih investicija a što je pre svega posledica svetske ekonomske krize.

Problem zemalja u tranziciji, pa i Srbije, leži u tome što su ove zemlje već privedle kraju proces privatizacije državnih preduzeća, njihove rezerve dopunjene novcem iz privatizacije su uglavnom potrošene, i one praktično nemaju sopstveni pokretački kapital za izlazak iz začaranog kruga siromaštva, pa su u ovakvim slučajevima strane direktne

⁷⁵ Nedeljković, M., 2003, *Strane direktne investicije i stvaranje za privredni razvoj – iskustvo zemalja u tranziciji*, Industrija

investicije jedino rešenje povraćaja iz te vrste krize. Ključnu ulogu u ovom procesu igraju uslovi koje određuju zakonski propisi na nivou države.

2.3.1. Posebni faktori uticaja

U posebne faktore uticaja društvenog okruženja na strane direktne investicije, ubrajaju se posebni ekonomski faktori, kao što su cena radne snage, cena energenata i sirovina, saobraćajna povezanost, nivo troškova života i slično, zatim drugi posebni faktori kao što su stručnost, radne navike, nivo obrazovanja i kvalifikovanost zaposlenih, zaposlenost, kao i korupcija kao jedan od važnih faktora uticaja na strane direktne investicije.

2.3.1.1. Posebni ekonomski faktori

Prosečna zarada isplaćena u aprilu 2014. godine iznosi 63.167 dinara. U odnosu na prosečnu zaradu isplaćenu u martu 2014. godine nominalno je veća za 5,7% i realno je veća za 5,1%.⁷⁶

Prosečna zarada bez poreza i doprinosa isplaćena u aprilu 2014. godine iznosi 45.847 dinara. U poređenju sa prosečnom zaradom bez poreza i doprinosa isplaćenom u martu 2014. godine nominalno je veća za 5,5% i realno je veća za 4,9%.⁷⁷

Prosečna neto zarada isplaćena u aprilu 2014. godine iznosila je 45.847 dinara, što ima realno povećanje od 4,9% u odnosu na prethodni mesec (gde je bruto zarada u aprilu iznosila 63.167 dinara). Ali u poređenju sa istim mesecom prethodne godine, prosečna isplaćena neto zarada je manja za čak 3,5%.⁷⁸

Niska cena radne snage ima izuzetan pozitivan uticaj na strane investitore, što je bitan faktor za strana ulaganja u ovu zemlju.

Mesečni indeks *cena energije* i intermedijarnih proizvoda za mesec maj 2014. godine dat je u tabeli 21, koja prikazuje mesečne indekse cena proizvođača industrijskih proizvoda po grupama namene potrošnje.⁷⁹

⁷⁶ Zarade po zaposlenom u Republici Srbiji, april 2014, Republički zavod za statistiku

⁷⁷ Zarade po zaposlenom u Republici Srbiji, april 2014, Republički zavod za statistiku

⁷⁸ Zarade po zaposlenom u Republici Srbiji, april 2014, Republički zavod za statistiku

⁷⁹ Institut za tržišna istraživanja, Analiza privrednih kretanja u Srbiji 01/2013, elektronski izvor: <http://www.instore>.

	2014/maj		
	Bazni indeksi (prosek prethodne godine = 100)	Lančani indeksi, prethodni mesec = 100 (m/m-1)	Godišnji indeksi, isti mesec prethodne godine = 100 (m/m-12)
Indeksi cena proizvođača industrijskih proizvoda za domaće tržište po grupama namene potrošnje			
REPUBLIKA SRBIJA			
UKUPNO	100,6	100,3	100,9
Energija	103,0	100,1	105,4
Intermedijarni proizvodi, osim energije	99,0	100,5	98,0
Kapitalni proizvodi	99,2	100,1	98,9
Trajni proizvodi za široku potrošnju	100,1	100,0	100,2
Ne trajni proizvodi za široku potrošnju	100,2	100,3	99,7

Tabela 21: Mesečni indeksi cena proizvođača industrijskih proizvoda po grupama namene potrošnje

Kako je cena pojedinih energenata i sirovina veća, a ostalih niža u odnosu na cenu energenata u regionu, moglo bi se reći da ovaj faktor ima delimično pozitivan, delimično negativan uticaj na strana ulaganja u Srbiju.

Za strane investitore od izuzetnog značaja su povoljan geografski položaj Srbije, koji omogućava isporuku robe u kratkim rokovima do bilo koje lokacije u Evropi, zatim, mogućnost bescarinskog izvoza oko 4.650 proizvoda u Sjedinjene Američke Države, visoko obrazovana radna snaga, daleko jeftinija od radne snage u razvijenim zemljama Zapadne Evrope.

Saobraćajna povezanost i povoljan geografski položaj Srbije su od posebnog značaja. Dobar drumski, rečni i vazdušni saobraćaj pruža veze ka centralnoj, zapadnoj Evropi, ali i ka celom svetu. To omogućava isporuku robe u kratkim rokovima do bilo koje lokacije u Evropi, ali i mogućnost bescarinskog izvoza veliki broj proizvoda, što pozitivno utiče na strana ulaganja.

Kada govorimo o *nivoima troškova života*, indeksi potrošačkih cena predstavljaju meru prosečne promene maloprodajnih cena robe i usluga koje se koriste za ličnu potrošnju. U aprilu 2014. godine, cene ovih proizvoda i usluga povećale su se za čak 0,6% u odnosu na prethodni mesec. To znači da su se potrošačke cene u aprilu 2014. godine povećale za čak 2,1% u poređenju sa istim mesecom 2013. godine. U odnosu na prethodni mesec, zabeležen je rast cena hrane i bezalkoholnih pića za čak 1,3%, cene komunikacija za 1,2%, zdravstva za 0,8%, kao i rekreacije i kulture za 0,2%, nameštaja, pokućstva i tekućeg održavanja stana takođe za 0,2%. Ipak cene transporta pale su za 0,2%, kao i cene odeće i obuće u istom procentu. Cene alkoholnih pića i duvana snižene su za 0,1%, a u istom odnosu je došlo i do sniženja cena u grupi obrazovanja, dok se cene ostalih proizvoda i usluga nisu bitnije menjale.⁸⁰

Posmatrajući podatke za maj 2014. godine, cene ovih proizvoda i usluga povećale su se za 0,1 % u odnosu na prethodni mesec. To znači da su se potrošačke cene u aprilu 2014. godine povećale za istovetna 2,1% (kao i u aprilu) u poređenju sa istim mesecom 2013. godine. U odnosu na prethodni mesec, zabeležen je rast cena odeće i obuće za čak 0,3% (iako su u aprilu njihove cene bile u padu), cene hrane i bezalkoholnih pića za 0,2%, cene stana, vode, električne energije, gasa i drugih goriva takođe za 0,2%, a isto povećanje zapaženo je i u grupi cena restorana i hotela. Cene nameštaja, pokućstva i tekućeg održavanja stana porasle su za 0,1%, nameštaja takođe za 0,2%, dok su pokućstvo i tekuće održavanje stana takođe zabeležili povećanje od 0,2%. Cene transporta i ovog meseca bile su u padu, i to sa 0,3%. U istom procentu pale su i cene rekreacije i kulture, kao i cena obrazovanja. Cene komunikacija snižene su za 0,1%.⁸¹

U pojedinim oblastima cene životnih namirnica i uopšteno troškova života su zabeležile pad, dok se kod ostalih primećuje porast. Sagledavajući sliku u celini zapaža se da visoke cene troškova života koje nisu usklađene sa cenom radne snage izazivaju nezadovoljstvo kod stanovništva, što neretko dovodi do ispoljavanja frustracija i na samom radnom mestu zaposlenih. Ovaj aspekt svakako je negativan za poslodavca, pa tako i za strane ulagače.

⁸⁰ Indeksi potrošačkih cena u Republici Srbiji, april 2014., Republički zavod za statistiku

⁸¹ Indeksi potrošačkih cena u Republici Srbiji, april 2014., Republički zavod za statistiku

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, u Srbiji su u prvom kvartalu 2014. godine prosečna mesečna raspoloživa sredstva iznosila 56.414 dinara po domaćinstvu, od čega 95,9% u novcu, a 4,1% iznosilo je prihode u naturi. Prihodi iz redovnog radnog odnosa iznosili su najveći udeo u raspoloživim sredstvima i to 47,8%, penzije su iznosile 31,5%, dok su ostala primanja od socijalnog osiguranja činila 4,4%. Naturalna potrošnja bila je 4,1%. Za ličnu potrošnju domaćinstava u Srbiji izdaci na mesečnom nivou u ovom kvartalu iznosili su 55.240 dinara. Najveći deo potrošen je na hranu i bezalkoholna pića (37,1%) i stanovanje, vodu, električnu energiju, gas i ostala goriva (17,3%). Potom slede izdaci za transport (9,7%), odeću i obuću (5,4%), ostale lične predmete i ostale usluge (5,1%), alkoholna pića i duvan (4,8%) i komunikacije (4,7%).⁸²

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, ukupna *spoljnotrgovinska robna razmena* Srbije za prvi kvartal 2014. godine iznosi 6.167.300.000 evra, što predstavlja porast od 7,4% u odnosu na isti period 2013. godine. Izvoz robe bio je u vrednosti od 2.636.400.000 evra (tj. 17,9% u odnosu na isti period prethodne godine), dok uvoz čini 3.530.900.000 evra (tj. 0,6% više u odnosu na isti period prethodne godine).⁸³

Spoljnotrgovinska robna razmena bila je najveća sa zemljama sa kojima Srbija ima potpisane sporazume o slobodnoj trgovini, od čega zemlje članice Evropske unije čine 65,2%. U ovom periodu najviše se izvozilo u Italiju, Nemačku, Bosnu i Hercegovinu, Rusiju i Rumuniju, dok se najviše robe uvozilo iz Nemačke, Italije, Rusije, Kine i Poljske.

Deficit je smanjen za 29,8% i iznosio je 894.400.000 evra.⁸⁴

Ove godine, pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 74,7%, što predstavlja porast od 11% u odnosu na isti kvartal prethodne godine.⁸⁵

Suficit se ostvario sa zemljama CEFTA, uglavnom zahvaljujući izvozu žitarica i pića.⁸⁶

⁸² Raspoloživa sredstva i lična potrošnja domaćinstava u Republici Srbiji, prvi kvartal 2014 – prethodni rezultati, Republički zavod za statistiku, elektronski izvor: <http://www.stat.gov.rs/>, preuzeto juna 2014. godine

⁸³ Spoljnotrgovinski robni promet Republici Srbiji, april 2014, Republički zavod za statistiku, elektronski izvor: <http://www.stat.gov.rs/>, preuzeto juna 2014. godine

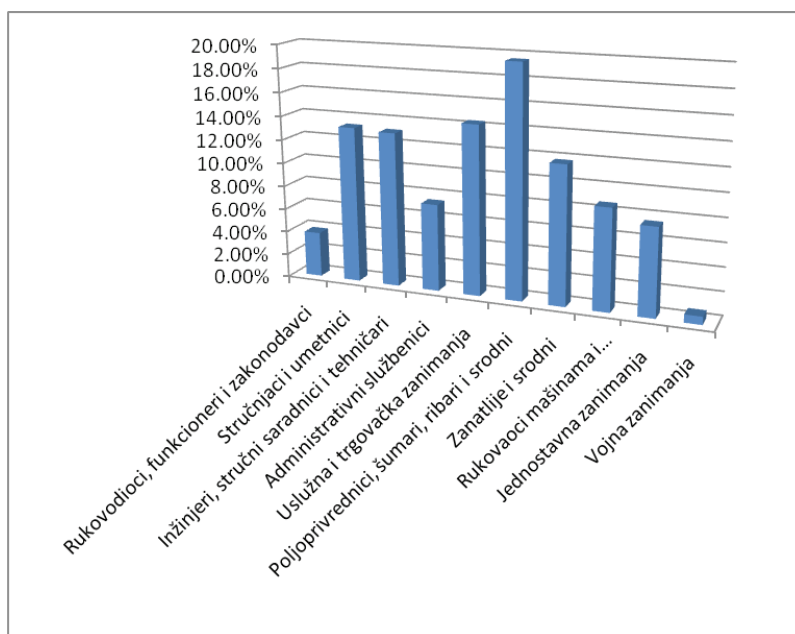
⁸⁴ Spoljnotrgovinski robni promet Republici Srbiji, april 2014, Republički zavod za statistiku, elektronski izvor: <http://www.stat.gov.rs/>, preuzeto juna 2014. godine

⁸⁵ Spoljnotrgovinski robni promet Republici Srbiji, april 2014, Republički zavod za statistiku, elektronski izvor: <http://www.stat.gov.rs/>, preuzeto juna 2014. godine

⁸⁶ Spoljnotrgovinski robni promet Republici Srbiji, april 2014, Republički zavod za statistiku, elektronski

2.3.1.2. Drugi posebni faktori

Posmatrajući vrste *zanimanja* zaposlenih lica u Srbiji, prema popisu stanovništva iz 2011. godine, zapažamo da je najveći procenat poljoprivrednika, šumara, ribara i srodnih zanimanja (skoro 20%). Nakon toga slede uslužna i trgovačka zanimanja (14%), pa stručnjaci i umetnici (13%) i inženjeri, stručni saradnici i tehničari (13%). Najmanje ima zaposlenih lica sa vojnim zanimanjem (0,68%). Zanatlija i srodnih zanimanja ima 12%, rukovalaca mašinama i postrojenjima, montera i vozača ima 8%, administrativnih službenika 7% i isto toliko jednostavnih zanimanja, dok je rukovodilaca, funkcionera i zakonodavaca skoro 4%. Slika 43 prikazuje zaposlena lica u Srbiji, starosti 15 i više godina, po zanimanjima za 2011. godinu.⁸⁷

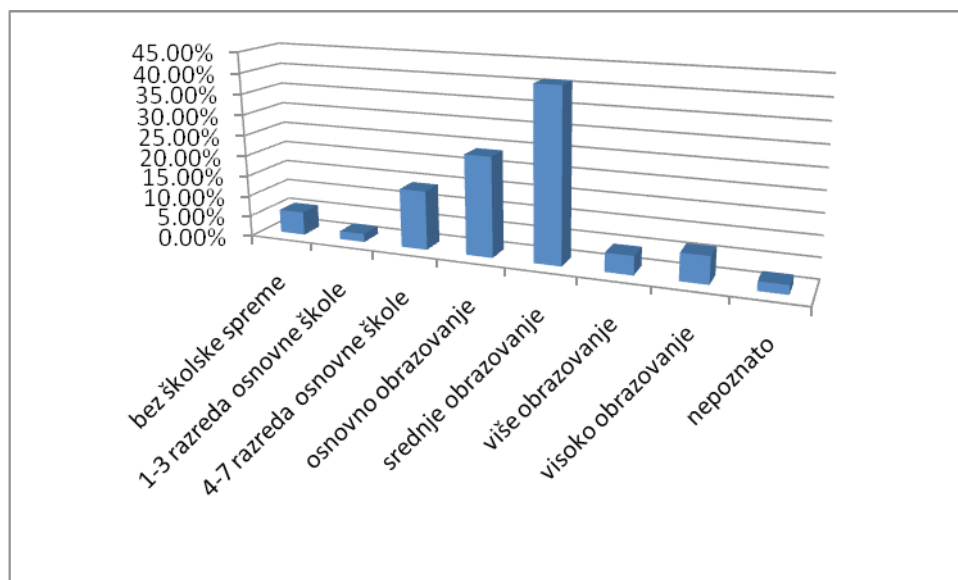
Slika 43: Zaposlena lica u Srbiji, starosti 15 i više godina, po zanimanjima, 2011. godine

Kada je reč o *nivou obrazovanosti i kvalifikovanosti zaposlenih*, najviše ima srednje obrazovanih – 41%. Zatim slede lica sa osnovnim obrazovanjem 24%, dok lica sa višim i visokim obrazovanjem ima ukupno 11%. Lica sa završena 1–3 razreda osnovne

izvor: <http://www.stat.gov.rs/>, preuzeto juna 2014. godine

⁸⁷ Popis stanovništva u Srbiji, 2011. godine, Republički zavod za statistiku, elektronski izvor: <http://popis2011.stat.rs/> preuzeto maja 2014. godine

škole ima 2%, a lica bez školske spreme čak skoro 6%. Slika 44 prikazuje presek stanovništva u Srbiji starog 15 i više godina prema školskoj spremi, u 2011. godini.⁸⁸

Slika 44: Presek stanovništva u Srbiji starog 15 i više godina prema školskoj spremi, 2011. godine

Ovi faktori svakako utiču na odluku stranih investitora kada je reč o odabiru zemlje u koju će uložiti svoj kapital.

Tako, iako je stopa nepismenosti nezanemariva, udeo kvalifikovanog i visoko-kvalifikovanog stanovništva, njegova stručnost i radne navike, imaju pozitivan uticaj na privlačenje stranih ulagača u našu zemlju.

2.3.1.3. Korupcija kao faktor uticaja

Korupcija je pojava koja se figurativno može opisati kao hobotnica koja jede regulativni sistem, uništavajući pravni okvir sa svih strana: pravosuđe, policiju, upravu, carinu itd. Korupciju čini skup nedopuštenih, odnosno nelegalnih aktivnosti, koje vrše pojedinci na upravljačkim funkcijama, javne ličnosti ili grupe, državne ili privatne organizacije, sa

⁸⁸ Popis stanovništva u Srbiji, 2011. godine, Republički zavod za statistiku, elektronski izvor: <http://www.stat.gov.rs/>, preuzeto juna 2014. godine

ciljem ostvarivanja materijalnih i drugih koristi i beneficija, podmićivanjem, potkupljivanjem, ili na drugi nezakonit način.

Termin korupcija potiče od latinske reči *corruptio* koja znači raspadanje. U našem jeziku ona označava dobijanje lične koristi na uštrb društva.

Prema definiciji Ujedinjenih nacija, korupcija predstavlja zloupotrebu službenog položaja u cilju dobijanja ličnih beneficija⁸⁹ (Ujedinjene nacije, 2003).

Svetska banka definiše korupciju kao zloupotrebu javnih resursa zarad ostvarenja ličnih interesa.

Tanzi predstavlja korupciju kao narušavanje principa nepristrasnosti⁹⁰ (Tanzi, 1998).

Kiltgard ističe da korupciju čine zajedno monopol i diskreciona ovlašćenja od kojih se izuzima odgovornost⁹¹ (Kiltgaard, 1991).

Mendevil je smatrao da se poroci spretnog upravljanja jednog veštog političara mogu pretvoriti u beneficije za društvo kojim on upravlja⁹² (Mandeville, 1714).

Sa druge strane, sociološki pristup korupciji polazi od premise da je korupcija devijantno ponašanje u odnosu na formalnu ulogu⁹³ (Kahn, 2002).

Posmatrajući sve ove definicije, može se zaključiti da je korupcija zapravo nezakonito korišćenje i zloupotreba društvenog ili državnog, odnosno službenog položaja ili moći, sa ciljem postizanja lične koristi i ličnih interesa.

Prema Zakonu o Agenciji za borbu protiv korupcije⁹⁴ Republike Srbije, korupcija je odnos koji se zasniva na zloupotrebi službenog ili društvenog položaja ili uticaja, u javnom ili privatnom sektoru, sa ciljem sticanja lične koristi ili koristi za drugoga (Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije, Republike Srbije, 2009).

⁸⁹ Elektronski portal Ujedinjenih nacija: www.un.org

⁹⁰ Tanzi, V., 1998, *Corruption Around the World - Causes, Consequences, Scope, and Cures*, Washington, International Monetary Fund

⁹¹ Kiltgaard, R., 1991, *Controlling Corruption*, New Jersey, University of California Press

⁹² Mandeville, B., 1714, *The Fable of Bees*, Oxford, Tonson

⁹³ Kahn, M., 2004, *Viability and Governance during a Social Transformation*, London, Routledge

⁹⁴ Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije – ZABPK, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008, 53/2010, 66/2011 - odluka US, 67/2013 - odluka US i 112/2013 - autentično tumačenje

U praksi, korupcija predstavlja normativistički okvir koji ima antipod obesmišljavanja tog okvira neprimernom ili nedoslednom primenom zakona.

Korupcija je česta pojava u današnjem društvu, fenomen svojstven različitim oblicima vladavina te im se ne može pripisati kao karakteristika. Ona se susreće kako u totalitarnoj, tako i u socijaldemokratskoj vladavini. Čak i u vladavinama u kojima na prvi pogled korupcija nije zastupljena, ona postoji u pojedinim krugovima i grupama ljudi.

„Moto“ korupcije spoznaje se u rečima „novac rešava sve probleme“, „ako imaš vezu, rešiće se“, „bolje plati, nego da se maltretiraš“ i sl. Bilo da je reč o novcu ili o bilo kakvoj vrsti poklona koji se pružaju u svrzi rešavanja ili bržeg rešavanja nekog problema ili zadatka, korupcija i mito rasprostranjeni su od sistema obrazovanja, preko zdravstva, policije, carine, pravosuđa, privrede.

Ozbiljnost problema korupcije sastoji se u favorizovanosti interesa pojedinaca (ili grupa pojedinaca), negativno utičući na interese grupe. Ovde se ubrajaju prisvajanje i korišćenje javnih dobara u lične svrhe, zauzimanje javnih funkcija uz pomoć preferencijalnih veza (nepotizam), zaključivanje ugovora novčanih transakcija derogiranjem moralnih i pravnih normi i slično.

Gledano kroz primere, korupcija je svako primanje, nuđenje i davanje novca ili bilo kakvih poklona službenicima i funkcionerima u cilju dobijanja određene usluge, ili u cilju dobijanja prednosti nad ostalim građanima u rešavanju ličnog predmeta. Ovde spada i primanje novca ili poklona u cilju preskakanja administrativnih ili finansijskih kontrola, ali i „neprimećivanja“ prethodno konstatovanih nepravilnosti prilikom procesa kontrole. Takođe, korupcija je i promovisanje funkcije jedne osobe na osnovu kriterijuma koji ne podrazumevaju profesionalnu zaslugu, pružanje novca ili poklona kako bi se izbeglo ili umanjilo plaćanje poreza i taksu ili kako bi se uticalo na sudsku presudu, ali i odobravanje kredita i subvencija sa ličnim preferencijama pojedinim licima i kompanijama.

Davanje novca ili kompenzirajućih poklona međutim nije jedini oblik korupcije. Stoga korupcija dalje može uzeti dimenzije belog štrajka, koji se ogleda u redovnom dolasku na posao, da bi se u toku radnog vremena odlagale radne aktivnosti i odugovlačilo rešavanje radnih zadataka.

Korupcija se unutar jedne države manifestuje na dva nivoa, na nižem i višem nivou, dobijajući odlike sitne i političke korupcije.

Korupcija koja se manifestuje na nižem nivou, odnosno sitna korupcija, obuhvata one sektore u kojima bilo kakav oblik korupcije ne dotiče interese većine pojedinaca jedne države. Tu se ubrajaju dela korupcije jednog zdravstvenog radnika, državnog službenika, nastavnika u školi i slično. Ova lica svojim odlukama favorizuju jednog pojedinca ili grupu pojedinaca na štetu ostalih. Takav vid korupcije je kratkoročan i prostorno je ograničen, tj. ne zahvata celu državu ili region.

Kada se govori o korupciji koja se manifestuje na višem nivou, političku korupciju ili korupciju belih kragi, tu se misli na korupcijska dela jednog državnog funkcionera, gde ovakav oblik korupcije zahvata celu državu i pojedince koje u njoj žive. Posledice političke korupcije predstavljaju direktne ili indirektno troškove koje će kasnije snositi svi poreski obveznici date države. Prema Izveštaju o globalnoj korupciji *Transparensi internešnala*, političku korupciju predstavlja „širok spektar prestupa i nezakonitih akata koji počine političke vođe pre, tokom i nakon vršenja funkcije. Od sitne ili birokratske korupcije razlikuje se po tome što je vrše političke vođe ili izabrani funkcioneri kojima je poverena javna vlast i koji su odgovorni za predstavljanje javnih interesa“⁹⁵ (*Global Corruption Report, Transparency International, 2004*).

Često se sreću situacije u kojima se mito daje jedino iz razloga što se „to tako radi“, što znači da se neretko dešava da službeno lice samo i ne traži mito u svrsi rešavanja datog problema. U ovakvim slučajevima građani bi trebalo da se pozovu na sopstvenu savest i promene pristup.

Uzroci i okolnosti u kojima nastaje korupcija su slab autoritet države, često prouzrokovana neefikasnošću državnih institucija. Takođe, treba uzeti u obzir i degradaciju stepena životnog standarda pojedinaca, nedostatak društvene vrednosti, praćen promenama u poštovanju moralnih principa, kao i odsustvo reformi na zakonodavnom i institucionalnom nivou i slično.

⁹⁵ Transparency International, 2004, *Global Corruption Report 2004*, London, Pluto Press, elektronski izvor: http://issuu.com/transparencyinternational/docs/2004_gcr_politicalcorruption_en?e=2496456/2106435 preuzeto: februara 2014. godine

Korupcija na različite načine i različitim intenzitetom zahvata sve zemlje sveta i na loš način utiče kako na finansijskom, tako i na društvenom nivou. Korupcija često prikriva druga ozbiljna krivična dela, na primer, trgovinu ljudima ili trgovinu droge. Na ovaj način dovodi do gubitka poverenja građana u demokratiju, državne institucije, političare i državnu vlast.

Srbija je, prema ovogodišnjim podacima Transparensi internešnala, 2013. godine imala indeks 42, što predstavlja veći nivo percepcije korupcije u odnosu na 2012. godinu, kada je indeks iznosio 39⁹⁶ (Transparency International, 2014).

Većina autora u delu korupcije prepoznaju dva aktera: primaoca i davaoca mita. Međutim, Karklins u procesu korupcije izdvaja tri učesnika: lice koje „daje novac“, odnosno koje inicira čin korupcije, lice koje aktivno ili pasivno prihvata da učestvuje u korupciji, odnosno „prihvata novac“, i lice ili grupu ljudi koji snose posledice, odnosno plaćaju cenu korupcije⁹⁷ (Karklins, 2007).

Tako davanjem mita opada kvalitet usluga državnih institucija i svakako, široko posmatrano, pojedinac je ponovo taj koji se nalazi u gorem položaju.

U posledice korupcije ubrajaju se: pad kvaliteta javnih usluga, porast nemoralnosti, izostavljanje kompetencija kao jednog od kriterijuma društva, bogaćenje koje se ne zasniva na radu, „oštećenje“ i degradacija osoba sa ograničenim materijalnim resursima, pad brzine privrednog razvoja, rast podzemne ekonomije, pad autoriteta vlasti, pad prestižnosti zakona i pravde, kao i demoralizacija poštenih građana.

Koruptivno stanje se ne može generalizovati na sve državne ustanove, ali korupcija često stvara začarani krug u društvenom sistemu. Neredak je broj slučajeva u kojima mladi ljudi (iako počinju svoju karijeru sa antikorupcijskim stavom) polako prihvataju koruptivna dela, postepeno se prilagođavajući svom profesionalnom okruženju. Tako na primer imamo slučajeve mladih lekara koji s vremenom počinju da uzimaju mito, jer ih u suprotnom sami pacijenti (građani) smatraju za nedovoljno stručne, ukoliko se njihova

⁹⁶ Transparency International – the global coalition against corruption e-izvor: www.transparency.org/cpi

⁹⁷ Karklins, R., 2007, *Sistem me je naterao*, Korupcija u postkomunističkim društvima, Beograd, OEBS

usluga ne naplaćuje „i dodatno“. Tako se taj začarani krug širi i nastavlja kroz čitavo društvo i sistem.

Sa druge strane, korupciju predstavlja nedostatak delovanja državnih organa u sprovođenju javnih regulativa. U ovim slučajevima, posrednici su kriminalne strukture, koje predstavljaju vezu između, primera radi, lokalne samouprave i njenog organa. Tako se stvaraju situacije u kojima će investitor iako već ima svog advokata ili svoju agenciju za posredovanje, indirektno biti primoran da prihvati druge posrednike (treća lica) koji su svi u rodbinskoj, prijateljskoj vezi sa zaposlenima u javnom sektoru. Naime, investitoru koji se javlja povodom rešavanja svog predmeta, državni službenik „preporučuje“ drugog advokata (koji je u rodbinskoj ili prijateljskoj vezi sa istim), što znatno povišava troškove celokupne investicije. U suprotnom, predmet će se odugovlačiti u toj meri, da čekanje na odobrenje za izgradnju, odobrenje telekomunikacija i slično utiču na to da posao svakako izađe iz okvira vremenskog perioda prethodno sastavljenog biznis plana.

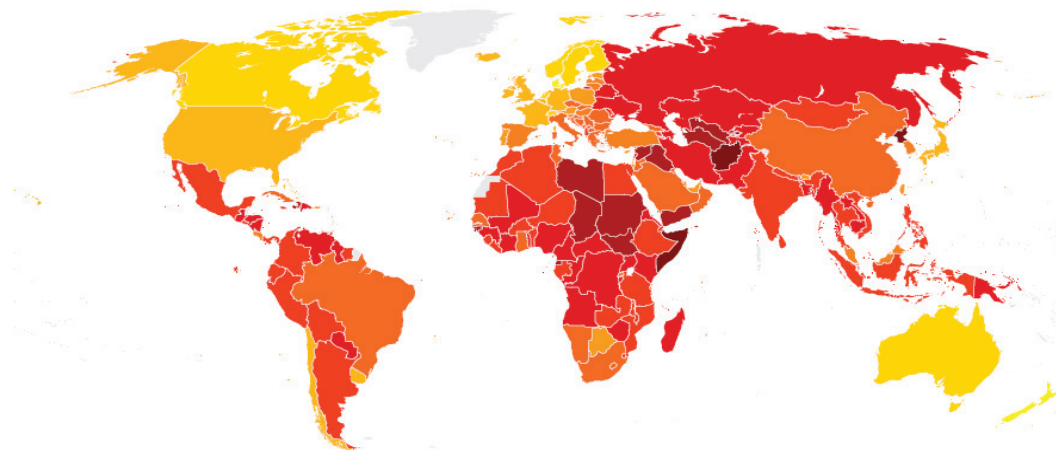
Na nivou Evropske unije krivično delo korupcije odnosi se na namerno izvršena dela: direktnog ili indirektnog (posredstvom trećeg lica) obećavanja, nuđenja ili davanja, od osobe koja ima upravljačku funkciju ili vrši bilo kakvu vrstu aktivnosti za entitet u privatnom sektoru, nezasluzenu prednost bilo kakve vrste, lično za svoj interes ili za interes nekog drugog lica, sa ciljem da ova osoba izvrši određeno delo ili da se suzdrži od određenog dela, narušavajući svoje dužnosti; ili ukoliko lice pod ovakvim uslovima prihvati obećanje ovakve prednosti.

Ako posmatramo nama susedne zemlje, a koje su u skorijem periodu prošle proces pristupanja Evropskoj uniji, na primeru Rumunije možemo zapaziti da 11% prihoda domaćinstava sa niskim životnim standardom i 5% prihoda domaćinstava sa srednjim životnim standardom, čini direktne troškove „isplaćivanja“ korupcije. Tu se ubrajaju: novac, „mali znaci pažnje“, „mito“ i „pokloni“ državnim funkcionerima i službenicima⁹⁸ (Svetska Banka, 2010). Ovo istraživanje je pokazalo da 38,5% stanovnika ove zemlje koji imaju mala i srednja primanja, iako plaćaju socijalno i zdravstveno osiguranje, ne uspeva

⁹⁸ Elektronski portal Svetske banke: www.worldbank.org

da koristi svoje pravo na lečenje u državnim bolnicama, jer nisu u mogućnosti da plate takozvane neoficijalne dodatne takse, odnosno da daju mito zdravstvenom osoblju – kako lekarima, tako i medicinskim tehničarima i sestrama. Tako je, pored plaćanja obaveznog zdravstvenog osiguranja u ovoj zemlji, neophodno izdvojiti novac i za „propratne“ troškove, kako bi se uopšte dobio pristup zdravstvenim uslugama.

Prema skali Transparensi internešnala, vrednosti nivoa percepcije korupcije jedne zemlje označene su stepenima od 1 do 100. Prva dva mesta zauzimaju Danska i Novi Zeland sa vrednošću od po 91 i to su zemlje u svetu koje imaju najmanji stepen korupcije. Na suprotnoj strani skale nalaze se Somalija, Severna Koreja i Avganistan, sa vrednošću do po svega 8 i u ovim državama je najveći nivo korupcije na svetu⁹⁹ (Transparency International, 2014) Na nivou Evropske unije, kada je reč o poverenju građana u vlast svoje države, najviše poverenja imaju građani Danske, Finske, Luksemburga, Holandije i Švedske, dok isto istraživanje Evropske komisije pokazuje da najmanje poverenja u svoju državu imaju građani Češke, Grčke, Italije i Španije. U Evropi je najveći stepen korupcije zastupljen u Ukrajini. Transparensi internešnal 2013. godine izmerio je indeks percepcije korupcije u 177 zemalja sveta, te se rangiranje na listi, odnosno redni broj svake zemlje odnosi na ovu cifru. Slika 45 predstavlja doživljen nivo korupcije u javnom sektoru u svetu, izmeren u 177 zemalja.¹⁰⁰

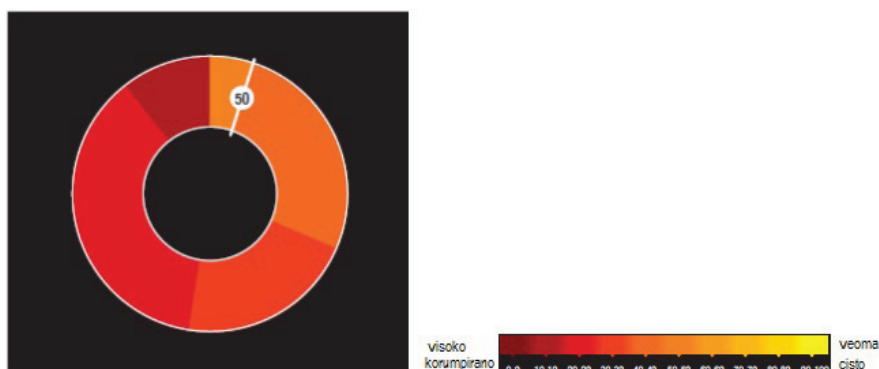

Slika 45: Doživljen nivo korupcije u javnom sektoru u svetu

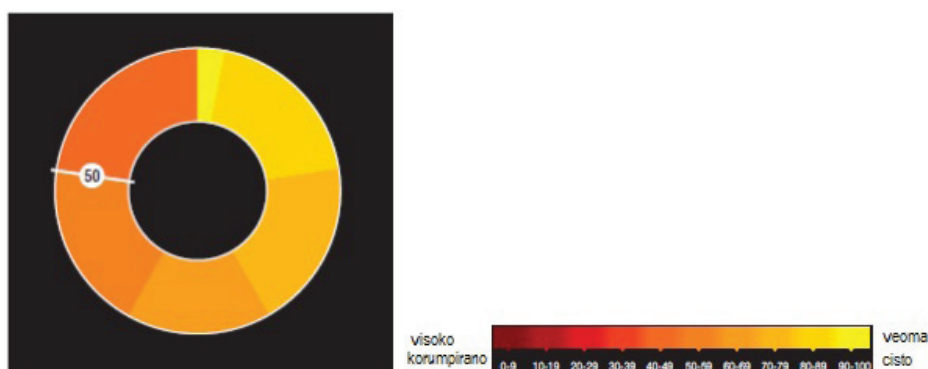
⁹⁹ Transparency International – the global coalition against corruption e-izvor: www.transparency.org/cpi

¹⁰⁰ Transparency International – the global coalition against corruption e-izvor: www.transparency.org/cpi preuzeto februara 2014. godine

Slika 46 prikazuje indeks percepcije korupcije na području Istočne Evrope i Centralne Azije za 2013. godinu.¹⁰¹

Slika 46: Indeks percepcije korupcije na području Istočne Evrope i Centralne Azije, 2013. godine

Slika 47: Indeks percepcije korupcije na području Evropske unije i Zapadne Evrope, 2013. godine

Slika 47 prikazuje indeks percepcije korupcije na području Evropske Unije i Zapadne Evrope, za 2013. godinu.¹⁰²

Posmatrajući indekse percepcije korupcije u javnom sektoru u zemljama i teritorijama sveta, ako analiziramo pozicije zemalja iz našeg okruženja, zapažamo da je korupcija najzastupljenija u Albaniji, a najmanje zastupljena u Mađarskoj.

¹⁰¹ Transparency International – the global coalition against corruption e-izvor: www.transparency.org/cpi preuzeto febrara 2014. godine

¹⁰² Transparency International – the global coalition against corruption e-izvor: www.transparency.org/cpi preuzeto februara 2014. godine

Ukoliko posmatramo zemlje bivše Jugoslavije, zapažamo da korupcije najviše ima u Srbiji, na području Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija, a najmanje u Hrvatskoj.

Srbija se nalazi na 72. poziciji (istu poziciju deli sa Bosnom i Hercegovinom), sa indeksom percepcije korupcije 42. Od zemalja u okruženju, prednjače Hrvatska, Makedonija, Crna Gora i Rumunija, a veći stepen korupcije u odnosu na našu zemlju, zastupljen je u Bugarskoj, Grčkoj i u Albaniji. Detaljan prikaz dat je u prilogu 7.

Kako Van Dajn i saradnici navode u svom istraživanju „Politika borbe protiv korupcije u Srbiji“, većina građana u Srbiji korupciju ne smatra najbitnijim problemom u državi¹⁰³ (Van Duyne et al., 2012). Međutim, ovaj problem je po svojoj važnosti u samom vrhu, jer Goati vidi korupciju u Srbiji kao treći po redu u grupi najvećih društvenih problema, odmah posle nezaposlenosti i niskog životnog standarda¹⁰⁴ (Goati, 2012).

Istraživanje „Politika borbe protiv korupcije u Srbiji“ pokazalo je da je korupcija krivično delo koje se veoma slabo prijavljuje. U ovom istraživanju se navodi da čak 20% stanovnika u Srbiji „nema ništa protiv davanja mita“, dok čak 35% ispitanika koji su „doživeli“ davanje mita smatra da je prijavljivanje ovakvog dela policiji besmisleno¹⁰⁵ (Van Duyne et al., 2012).

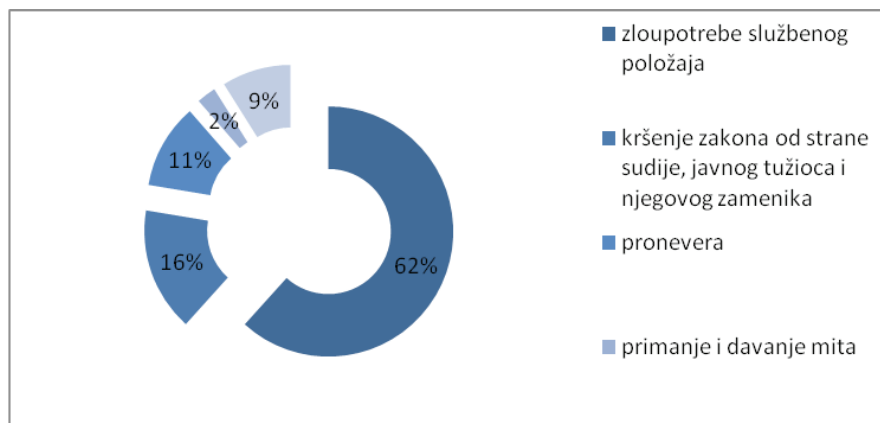
Van Dajn i saradnici navode da prema izvršenoj analizi podataka baze Zavoda za statistiku Republike Srbije, za period od 2007. do 2009. godine, čak 62% prijava čine zloupotrebe službenog položaja, 16% kršenje zakona koje čine sudija, javni tužilac i njegov zamenik, 11% pronevera, a da je svega 2,5% slučajeva primanja i davanja mita, od čega građani prijavljuju svega 1,5%¹⁰⁶ (Van Duyne et al., 2012).

¹⁰³ Van Duyne, P. C., Stocco, E., Dimitrijević, J., 2012, *Politika borbe protiv korupcije u Srbiji, Sažetak izveštaja, Od crne kutije ka transparentnoj javnoj politici*, Beograd

¹⁰⁴ Goati, V., 2012, *Ključni problemi Srbije u borbi protiv korupcije*, Beograd, Moguća Srbija,

¹⁰⁵ Van Duyne, P. C., Stocco, E., Dimitrijević, J., 2012, *Politika borbe protiv korupcije u Srbiji, Sažetak izveštaja, Od crne kutije ka transparentnoj javnoj politici*, Beograd

¹⁰⁶ Van Duyne, P. C., Stocco, E., Dimitrijević, J., 2012, *Politika borbe protiv korupcije u Srbiji, Sažetak izveštaja, Od crne kutije ka transparentnoj javnoj politici*, Beograd

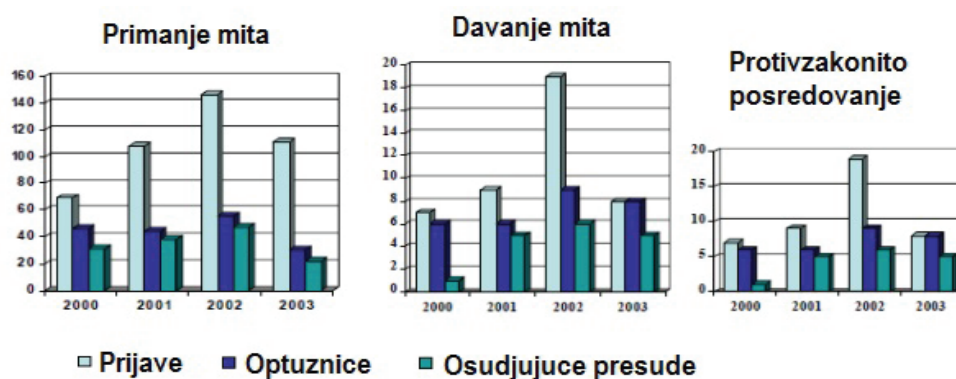

Slika 48: Prijave slučajeva u periodu 2007–2009. godine

Slika 48 prikazuje sastav prijava slučajeva u periodu od 2007. do 2009. godine.¹⁰⁷

Od ukupno 177 zemalja sveta obuhvaćenih u analizi, Srbija se nalazi na 72. poziciji rang liste percepcije korupcije¹⁰⁸ (Transparency International, 2014).

Početak XXI veka stanje korupcije u Srbiji izgledalo je alarmantno. Slika 49 predstavlja statističke podatke organa vlasti u Republici Srbiji o korupciji u periodu od 2000. do 2003. godine.¹⁰⁹

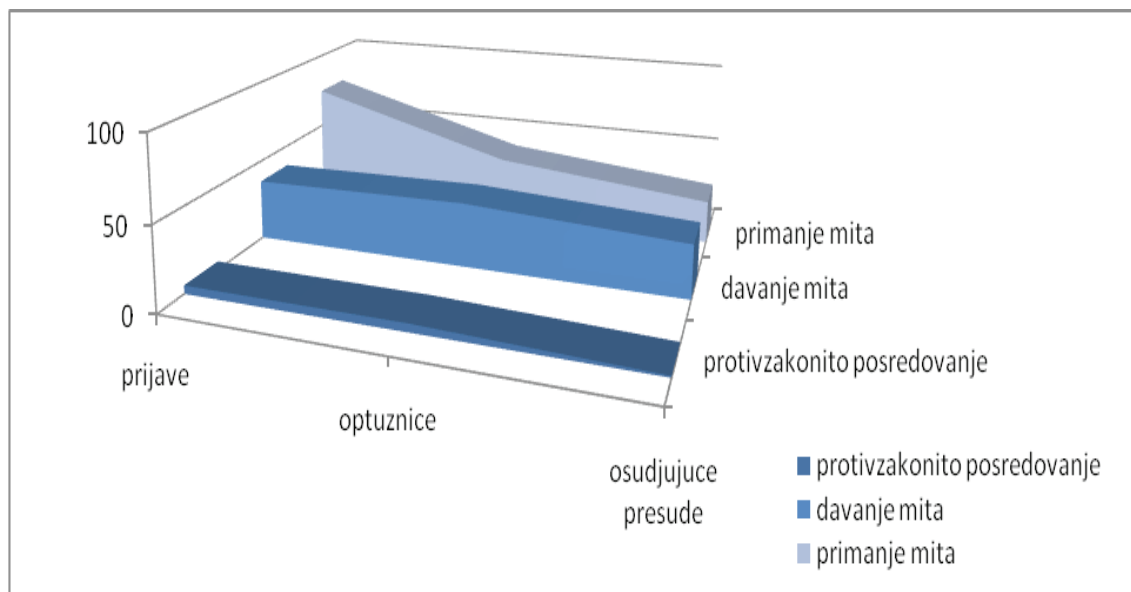

Slika 49: Primanje, davanje mita i protivzakonito posredovanje u korupciji u Srbiji, 2000–2003. godine

¹⁰⁷ Van Duyne, P. C., Stocco, E., Dimitrijević, J., 2012, *Politika borbe protiv korupcije u Srbiji, Sažetak izveštaja, Od crne kutije ka transparentnoj javnoj politici*, Beograd

¹⁰⁸ Transparency International – the global coalition against corruption e-izvor: www.transparency.org/cpi

¹⁰⁹ GREKO – Groupe d’Etats contre la corruption / Group of States against corruption, 2006, *Evaluacioni izveštaj o Republici Srbiji*, Generalna direkcija I – Pravni poslovi, Odeljenja za probleme kriminaliteta, Evaluacioni izveštaj o Republici Srbiji, Strazbur

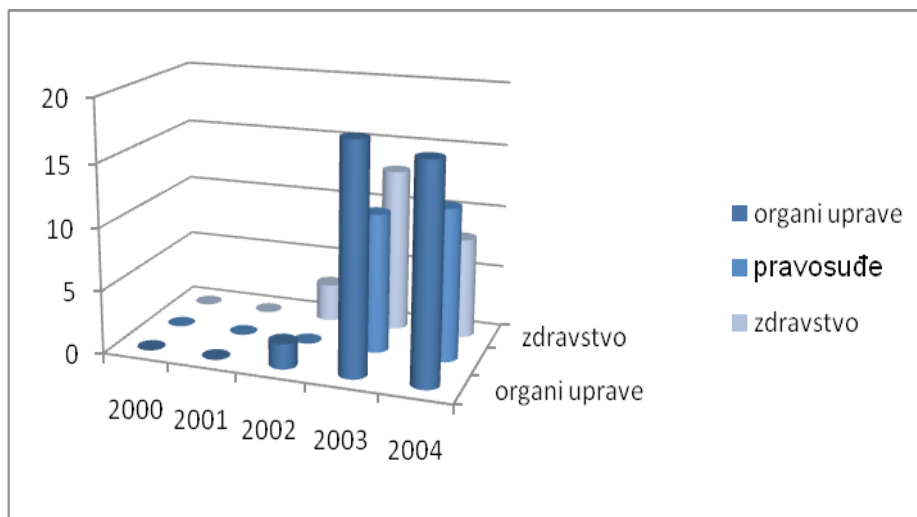
Slika 50: Primanje, davanje mita i protivzakonito posredovanje u korupciji u Srbiji, 2004. godine

Slika 50 predstavlja statistički podaci za 2004. godinu kada je reč o primanju, davanju mita i protivzakonitog posredovanja u korupciji.¹¹⁰ Tabelarni prikaz podataka dat je u prilogu rada. (Napomena: Period za 2004. godinu nije obuhvaćen u istom prikazu sa periodom od 2000. do 2003. godine, jer se u izvoru podataka nije naišlo na precizne cifre za ovaj period, već samo grafički prikaz okvirnih cifara.)

Isti izvor daje i prikaz podataka broja predmeta u kojima je vođen krivični postupak korupcije u organima uprave, u pravosuđu i zdravstvu, za period od 2000. do 2004. godine. Podaci su prikazani na slici 51.¹¹¹ Tabelarni prikaz podataka dat je u prilogu rada.

¹¹⁰ GREKO – Groupe d’Etats contre la corruption / Group of States against corruption, 2006, *Evaluacioni izveštaj o Republici Srbiji*, Generalna direkcija I – Pravni poslovi, Odeljenja za probleme kriminaliteta, Evaluacioni izveštaj o Republici Srbiji, Strazbur

¹¹¹ GREKO – Groupe d’Etats contre la corruption / Group of States against corruption, 2006, *Evaluacioni izveštaj o Republici Srbiji*, Generalna direkcija I – Pravni poslovi, Odeljenja za probleme kriminaliteta, Evaluacioni izveštaj o Republici Srbiji, Strazbur

Slika 51: Predmeti akta korupcije, u kojima je vođen krivični postupak – u organima uprave, pravosuđa i zdravstva, 2000–2004. godine

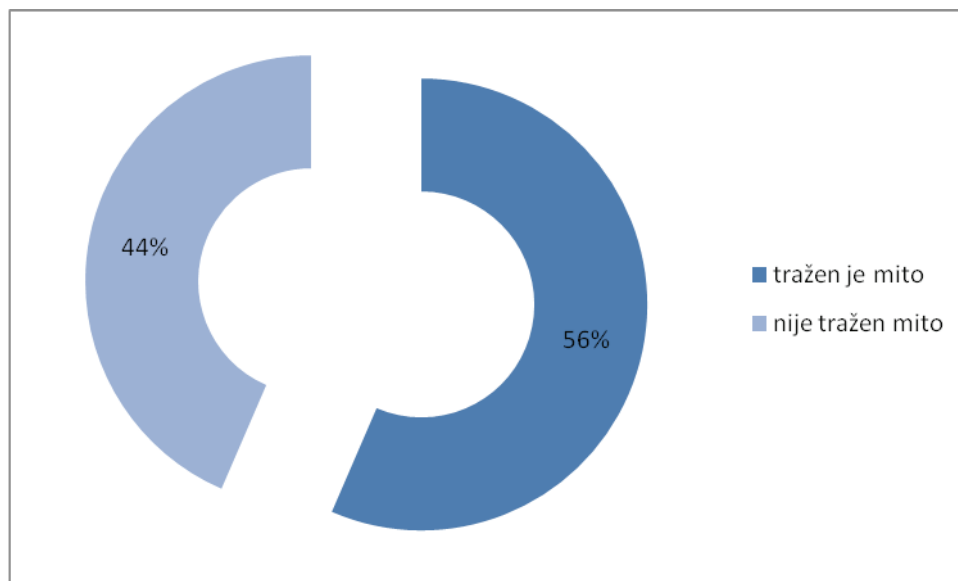
Interesantno je to da 2000. i 2001. godine nije zabeležen ni jedan predmet korupcijskog akta u kome bi bio vođen krivični postupak – kako u organima uprave, tako ni u pravosuđu niti u zdravstvu.

Agencija Beta¹¹² je objavila podatke Republičkog zavoda za statistiku, prema rezultatima obavljene ankete o bezbednosti i kriminalu u poslovnom okruženju. Autori navode da su prema saopštenju Republičkog zavoda za statistiku od kraja 2013. godine, glavne prepreke za uspešno poslovanje u Srbiji nestabilan kurs dinara, komplikovane poreske procedure, česte promene zakona, politička nestabilnost, korupcija i previsoki porezi. Zabeleženo je da je u 17% slučajeva u kojima su poslovni subjekti imali direktan kontakt sa državnim službenikom, dat mito u vidu poklona, dodatnog novca ili protivusluge. Osnovni razlozi davanja mita su ubrzanje ili završetak procedure, ili dobijanje boljeg tretmana.

Slika 52 predstavlja procenat slučajeva davanja mita poslovnih subjekata u kojima jeste i u kojima nije prethodno tražen mito od državnih službenika.¹¹³

¹¹² Elektronski portal Agencije Beta: www.beta.rs

¹¹³ Elektronski portal Agencije Beta: www.beta.rs

Slika 52: Davanja mita poslovnih subjekata državnim službenicima u Srbiji

Prema podacima Agencije Beta na osnovu izvora Republičkog zavoda za statistiku, u 43,5% slučajeva davanja mita – mito nije prethodno tražen, dok su u ostalim slučajevima državni službenici tražili dodatno plaćanje.¹¹⁴

U Srbiji, zakonodavstvo je u želji da obeshrabri koruptivni način ponašanja, korupciju definisalo serijom krivičnih dela.

Međutim, samo dokazivanje korupcije često je veoma težak proces. Da bi se sa njom uspešno izborilo, potrebno je da i država i njeni građani zauzmu odgovarajući stav u borbi protiv korupcije. Zakonski mehanizmi, njihovo sprovođenje i poštovanje od izuzetnog su značaja u postupku sprečavanja korupcije. Ali je osim zakonskih normi, od velikog značaja i sam mentalitet naroda jedne države. Kako bi se korupcija iskorenila, neophodno je da svako lice prijavi delo korupcije koje uočava.

Gavrilović i saradnici¹¹⁵ navode da se antikorupcijski integritet ogleda u razvojnosti, odnosno sprovođenju borbe protiv korupcije uz poštovanje Ustava, zakona i ljudskih prava, a sve to u funkciji demokratskog razvoja društva, slobodnog tržišta, vladavine pra-

¹¹⁴ Elektronski portal Agencije Beta: www.beta.rs

¹¹⁵ Gavrilović, Z., et al., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji, Alternativni izveštaj*, Beograd, Biro za društvena istraživanja

va i društvene uključenosti. Autori ističu i značaj inovativnosti (sprovođenje borbe protiv korupcije traženjem inovativnih i održivih modela zasnovanih na naučnim dostignućima i proverenim praksama), participativnost (sprovođenje borbe protiv korupcije, u kojem će se u procesu izrade, implementacije i monitoringa, efektivno uključiti svi relevantni akteri iz javnog, privatnog i civilnog sektora), kao i transfer znanja (sprovođenje borbe protiv korupcije u kojem će učesnici svoja znanja i iskustva staviti na raspolaganje svima onima koji takvu vrstu znanja ili iskustva zatraže, naročito ako su potrebna državi). Među ostale faktore ubrajaju merljivost (sprovođenje borbe protiv korupcije obezbeđivanjem njenog monitoringa uz poštovanje objektivnosti, opštenosti, preciznosti i proverivosti) i motivisanost (sprovođenje borbe protiv korupcije obezbeđivanjem efektivnih mehanizama nagrađivanja i sankcionisanja za učesnike u procesu realizacije antikorupcijskih politika). Od posebnog značaja je integritet kao sprovođenje borbe protiv korupcije gde nadležna antikorupcijska tela i zaposleni u njima, ne smeju svojim ponašanjem da ugroze poverenje u borbu protiv korupcije, niti da ostvare bilo kakvu ličnu korist. Oni moraju bezinteresno i prema unapred definisanim procedurama postupati u izboru koje će slučajeve istražiti ili/i pružiti potrebnu podršku žrtvama korupcije, kako bi bile jednako tretirane i podržavane i da bi se izbegao bilo kakav vid diskriminacije. I na kraju, ovde spadaju i kumulativnost (sprovođenje borbe protiv korupcije tako da svi postojeći mehanizmi budu evaluirani na objektivan, stručan i nezavisan način, uz dalje korišćenje proverenih iskustava i praksi), zatim, multisektorski pristup (sprovođenje borbe protiv korupcije u kojoj svi sektori društva imaju jednaku odgovornost) i sprovodivost (sprovođenje borbe protiv korupcije gde svaka antikorupcijska strategija, politika ili mera ima potrebne resurse i nadležnosti za sprovođenje mehanizama sankcionisanja za neispunjenje ili odsustvo rezultata)¹¹⁶ (Gavrilović et al., 2013).

Gavrilović i saradnici¹¹⁷ smatraju da je u borbi protiv korupcije između ostalog neophodno izvršiti sledeće korake. Potrebno je najpre uspostaviti saradnju na nivou an-

¹¹⁶ Gavrilović, Z., et al., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji, Alternativni izveštaj*, Beograd, Biro za društvena istraživanja

¹¹⁷ Gavrilović, Z., et al., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji, Alternativni izveštaj*, Beograd, Biro za društvena istraživanja

tikorupcijskih tela, kako bi se dobila objedinjena, pretraživa i statistički analitična baza istraživanja i raznih publikacija iz oblasti korupcije, kao i stvoriti uslove za pristup podacima od značaja za borbu protiv korupcije. Zatim, uspostaviti mehanizme sankcionisanja državnih organa i javnih funkcionera ili službenika koji onemogućavaju proces borbe protiv korupcije. Od ključne važnosti je i uspostaviti sistem integriteta na nivou antikorupcijskih tela, odnosno usvojiti normativna akta koja regulišu sukob interesa funkcija i poslova za članove upravnih odbora, rukovodilaca, zamenika rukovodilaca i za zaposlene u antikorupcijskim telima i organima. Zatim, promovisati proaktivan pristup u borbi protiv korupcije, šta predstavlja aktivno tumačenje odredbi zakona kojima se regulišu nadležnosti konkretne antikorupcijske institucije, odnosno aktivnosti koje preduzimaju antikorupcijska tela doprinoseći na taj način borbi protiv korupcije. Gavrilović i saradnici¹¹⁸ dalje navode da je neophodno da u okviru godišnjeg izveštaja o radu, antikorupcijska tela, pored postojećih informacija o realizaciji aktivnosti, iznesu i pokazatelje kojim će na objektivnan, sistematičan i precizan način izmeriti uticaj rada ovih tela na efekte u borbi protiv korupcije. Autori dalje navode kako je potrebno obezbediti efektivne mehanizme za primenu i praćenje rezultata preporuka antikorupcijskih tela, kao i unaprediti komunikaciju i saradnju uvođenjem jasne procedure. Takođe, ističu da je potrebno uvesti reforme unutar rada same Agencije za borbu protiv korupcije, gde se ove reforme odnose na sistem zarada, način izbora članova u Upravni odbor i izbora direktora agencije. Važna stavka je i transparentnost u radu, razvoj efektivne saradnje antikorupcijskih tela i civilnog sektora, kao i mehanizam evaluacije postojećih praksi u borbi protiv korupcije koje trenutno nisu deo državnog sistema u ovom procesu. Takođe se ističe potreba za „Agendom za borbu protiv korupcije na nivou političkih partija“, čime bi se uspostavio sistem integriteta na nivou političkih partija kao bitnog preduslova za borbu protiv korupcije a imajući u vidu njihovu ulogu u opstajanju postojećeg nivoa korupcije u Srbiji. Zatim, uspostaviti sistem integriteta na nivou organizacija civilnog društva pri korišćenju javnih sredstava, kako bi se regulisale oblasti javnih nabavki, sukoba interesa, kumulacije funkcija, transparentnog

¹¹⁸ Gavrilović, Z., et al., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji, Alternativni izveštaj*, Beograd, Biro za društvena istraživanja

finansiranja aktivnosti i njihove evaluacije, ali i uspostaviti sistem integriteta na nivou medija, a borbu protiv korupcije svrstati kao oblast od javnog interesa. Na kraju, potrebno je definisati mehanizam sa jasnim procedurama i odgovornostima antikorupcijskih tela, unaprediti uslove za usvajanje preporuke antikorupcijskih tela i organa koje se odnose na primenu i izmenu normativnog okvira, doneti reforme u procesu donošenja odluka o osnivanju tela za primenu etičkih kodeksa koji su u nadležnosti lokalnih samouprava na način da predstavnici političkih stranaka ne budu članovi, već građani, predstavnici civilnog društva, strukovnih udruženja koji imaju integritet i stručnost za rad u ovakvom telu. Gavrilović¹¹⁹ takođe sugeriše da je pri kreiranju antikorupcijskih kampanja neophodno akcenat staviti na slučajeve borbe protiv korupcije u Srbiji i u svetu i da se postavi mehanizam nezavisne verifikacije uspešnih primera i praksi borbe protiv korupcije. Po njemu, neophodno je da borba protiv korupcije dobije prioritet u raspodeli sredstava za projekte koji se podržavaju iz državnih fondova, kao i da se stvore uslovi za uspostavljanje alternativnog izveštavanja o sprovođenju konvencije Ujedinjenih nacija za borbu protiv korupcije¹²⁰ (Gavrilović et al., 2013).

Biro za društvena istraživanja navodi da je dosadašnja praksa merenja borbe protiv korupcije putem samog nivoa percepcije korupcije metodološki ispravna, ali da bi ovakav pristup bio precizan, neophodno je uzeti u obzir društveni, politički i ekonomski kontekst u kojima se borba protiv korupcije sprovodi.

Prema Transparensi internešnalu, pokazatelj percepcije korupcije (*Corruption Perception Index – CPI*), pokazuje vrednost doživljavanja nivoa korupcije u javnom sektoru¹²¹ (Transparency International, 2004). I pored metodoloških ograničenja, rangiranje korupcije odražava poverenje građana u institucije, jer kako Van Dajn navodi, građani ličnom percepcijom korupcije mogu da rangiraju svoju zemlju i institucije u njoj, prema

¹¹⁹ Gavrilović, Z., et al., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji, Alternativni izveštaj*, Beograd, Biro za društvena istraživanja

¹²⁰ Gavrilović, Z., et al., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji, Alternativni izveštaj*, Beograd, Biro za društvena istraživanja

¹²¹ Transparency International, 2004, *Global Corruption Report 2004*, London, Pluto Press

„stepenu korupcije“. Ovaj autor navodi da „Istraživanje o korupciji je teško sprovesti u bilo kojoj zemlji i istraživač zavisi od ljudi i institucija koje istinski brine stanje korupcije i koji su otvoreni za saradnju“¹²² (Van Duyne, 2012).

Evropska komisija je 2011. godine predložila seriju mera za efikasniju borbu protiv korupcije unutar Evropske unije. Izveštajem o borbi protiv korupcije¹²³ zahteva se od članica Evropske unije da se poboljša primena ovih mera.

Danas na nivou Evropske unije i na međunarodnom nivou postoje različite mere u borbi protiv korupcije. Međutim, one se ne primenjuju na isti način u svim državama.

Prema najnovijim istraživanjima Evropske komisije, na Rumuniji kao primeru zemlje u tranziciji, koja je od nedavno i članica Evropske unije, i pored svih preduzetih mera u borbi protiv korupcije, polovina celokupne populacije i dalje nema poverenje u zakonodavstvo, dok je više od polovine stanovnika u ovoj zemlji nezadovoljno načinom na koji se finansiraju političari i državni predstavnici. Tako je 2009. godine (svega dve godine posle pristupa Evropskoj uniji), čak 79% građana smatralo da se političari ipak i dalje ne bore protiv korupcije. Ovakav stav građana održao se i narednih godina, da bi se tek nedavno ova cifra prepolovila. Danas 47% njih smatra da je nezavisnost u zakonodavstvu i sudstvu, kada je reč o građanskom i privrednom pravu, dobro ili veoma dobro.

Evropska komisija odlučila je da počevši od 2013. godine objavljuje godišnji izveštaj za borbu protiv korupcije na tri svetska jezika – engleskom, nemačkom i francuskom. Ovaj izveštaj predstavljaće mehanizam za nadzor i evaluaciju i obuhvataće sve nedostatke koje je potrebno ispraviti. Izveštaj će takođe stimulisati razmenu primera najbolje prakse, što će olakšati prepoznavanje problema i uzroka korupcije.

Jedan od problema u borbi protiv korupcije predstavlja i znatni dohodak koji potiče iz sive zone.

¹²² Van Duyne, P. C., Stocco, E., Dimitrijević, J., 2012, *Politika borbe protiv korupcije u Srbiji, Sažetak izveštaja, Od crne kutije ka transparentnoj javnoj politici*, Beograd, str. 3.

¹²³ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee of 6 June 2011, Fighting corruption in the EU, elektronski izvor: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/news/intro/docs/110606/308/1_en_act_part1_v121.pdf, preuzeto februara 2014. godine

Drugi problem predstavlja povezanost javnog i privatnog sektora, kroz nedefinisanje kategorije konflikta interesa na ličnom nivou. U današnje vreme, kada je moral kao poželjna kategorija potpuno izostavljen, svakako da je neophodna dodatna regulativa kojom bi se detaljnije rešio problem konflikta interesa lica koja obavljaju javne (budžetske) funkcije, a koje istovremeno posluju u realnom (privrednom) sektoru. Suština problema ogleda se u transferu novca iz budžetskog u privatni „džep“, pri čemu „potpis lica koji daje nalog“ može imati isti identitet. Tako na primer, advokat koji ima svoju advokatsku kancelariju (kao pravno lice, i pripada privatnom sektoru), istovremeno obavlja funkciju gradskog većnika zaduženog za poljoprivredu (obavlja javnu, budžetsku funkciju).

Van Dajn i saradnici navode da građani Srbije smatraju da je korupcija najzastupljenija u političkim partijama koje su na samom vrhu skale (77%), nakon čega sledi zdravstvo sa 74%, a na trećem mestu navode policiju sa 62%¹²⁴ (Van Dajn et al., 2012). Možda je to upravo razlog zbog čega je procenat prijavljivanja slučajeva korupcije tako nizak.

Kada govorimo o pravosuđu, korupcija predstavlja pravnu nesigurnost u vidu neefikasnog pravosuđa. Prema Goatiju, nakon petooktobarske revolucije, „nedovoljno odlučno sprovođenje zakona i izrazita neefikasnost pravosuđa da procesuiraju uočene prekršaje, imale su obrnut efekt, koji se pokazuje u poslednjih nekoliko godina“¹²⁵ (Goati, 2012).

Međutim, neefikasno pravosuđe takođe se ogleda i u rešavanju isključivo jednostavnih predmeta, koji se mogu nazvati „*template case*“ predmetima. Iako ovi predmeti imaju verodostojne isprave, kao što su ugovori, fakture, carinske deklaracije i slično, sudski sporovi koji zahtevaju pravni stav, čine da rešavanje predmeta traje daleko duže.

„Pravosuđe se može posmatrati kao 'neuređena kutija' koja isključuje ideju o antikorupcijskoj strategiji koja se primenjuje unutar njenih zidova“¹²⁶ (Van Duyne et al., 2012).

¹²⁴ Van Duyne, P. C., Stocco, E., Dimitrijević, J., 2012, *Politika borbe protiv korupcije u Srbiji, Sažetak izveštaja, Od crne kutije ka transparentnoj javnoj politici*, Beograd

¹²⁵ Goati, V., 2012, *Ključni problemi Srbije u borbi protiv korupcije*, Beograd, Moguća Srbija, str. 4.

¹²⁶ Van Duyne, P. C., Stocco, E., Dimitrijević, J., *op.cit.*, 5.

U srpskom pravosuđu se od sudije traži da po prethodno datim tabelama reši određeni procenat sudskih sporova. Ovi sporovi moraju se rešiti u granicama rokova koji su u Evropi prihvaćeni kao standardni za fer suđenje: tako na primer, za rešavanje spora u prvom stepenu određeno je dve godine, a u drugom stepenu godinu dana. Međutim, komplikovani predmeti traže iskorak od tekuće sudske prakse. Kod takvih predmeta, sudije u Srbiji idu linijom manjeg otpora, pokušavajući da ih reše isključivo na bazi postojeće sudske prakse. Problem nastaje onda kada sudska praksa ne postoji, ili kada je postojeća sudska praksa u jednom delu različita od konkretnog predmeta spora.

Srpsko pravosuđe na žalost, ne gaji kreativnost kod sudije, već njihovu sposobnost sve više izjednačava sa statističkim podacima o nečijem radu. Na ovaj način, pravosuđe u Srbiji sve više postaje formalno, a sve manje materijalno. Sa aspekta suštine predmeta spora – ne postoji interna regulativa: unutar pravosuđa se međusobno ne prepoznaju dobar i nesposoban sudija. Tako, kada je reč o teškim predmetima, postoji opasnost da pod pritiskom rešavanja sudskih sporova po svaku cenu, pravosuđe prenebregne i skloni u stranu potrebu za pravdom, ne samo za formalno-pravnom pravdom, već i za pravdom kao suštinski ljudskom kategorijom.

Tako u praksi sudije odbijaju komplikovane predmete, jer nisu motivisani da razreše nešto za šta im treba više znanja i hrabrosti. Njihov profesionalizam i radni učinak na žalost se meri u brojno rešenim predmetima, a ne u tome koliko je teških predmeta rešeno. Naše sudije, predmete koje ne umeju da reše, šalju u Strazbur.

Na ovaj način, pravosuđe gubi svoju tradicionalnu dimenziju koja se ogleda u tome da se pravda ipak može dostići.

Goati ističe da, na žalost, regulatorna tela često nemaju sva neophodna ovlašćenja kako bi zakonske odredbe mogli da sprovedu u praksi. Takođe kao problem ističe kadrovsku neopremljenost, nedostatak radnog prostora i sporost u konstituisanju. I svakako uticaj pojedinih političara koji često pokušavaju da utiču i obustave rad regulatornih tela¹²⁷ (Goati, 2012).

¹²⁷ Goati, V., 2012, *Ključni problemi Srbije u borbi protiv korupcije*, Beograd, Moguća Srbija

Još jedan od problema koji ruše ugled srpskog pravosuđa i poverenje stranih investitora u ulaganje na teritoriji Srbije je način oblačenja zaposlenih u sudovima. Neprimereno oskudno odevanje kako ženskog tako i muškog dela osoblja, samo ukazuje na činjenicu da javni moral u Srbiji više ne postoji. Ukoliko ljudi nemaju osećaj za dobro i zlo (pa makar to bilo i u odevanju), ne može se očekivati od njih da se u svom poslu ponašaju moralno. Zbog toga je neophodno i neizbežno regulisati odnos prema institucijama, kao što je to urađeno u zemljama Evropske unije. U tamošnjoj praksi je nemoguće da oba supružnika rade kao advokat i kao sudija, kako ne bi došlo do sukoba interesa. Ovakav pojavni oblik ukazuje na poteze koji odbijaju strane ulagače da investiraju u našu zemlju. Sudije koje ne nose toge ili advokati koji ne nose kravate, ne odaju poverenje u ime države. Ova pojava ne predstavlja direktan oblik korupcije, ali svakako ukazuje na visok stepen neuređenosti sa stanovišta javnog morala i osnovnih principa vrednosti određenih institucija. Iako Srbija nije članica Evropske unije, posmatrajući standarde Unije, nedopustivo je da se u našoj zemlji na sudu sudije pojavljuju obučeni suprotnom ovim standardima, da advokati dolaze u papučama, ili da se zapisničarke pojavljuju oskudno obučene. Na ovaj način zaposleni u sudu iskazuju čisto nepoštovanje prema ovoj instituciji, čime se derogira sam sud. Istina je da se sa druge strane postavlja pitanje odnosa između kodeksa ponašanja konkretno sudija i van samog suda i povredu ljudskih prava, i to da li je primerno ili ne zahtevati od sudije da se kod kuće drogira, a da na poslu obavlja funkciju sudije. Ipak, ukoliko posmatramo stvari iz perspektive da sudija predstavlja glavni pokretač „mozak“, u rešavanju problema, strani investitori u ovakvim slučajevima nemaju poverenje da svoj novac ulažu u ovakvu državu.

Broj samih prijavi koruptivnih dela policiji, optužnica i osuda u znatnom su padu od pre desetak godina do danas¹²⁸ (Van Duyne et al., 2012). Takođe, iako se korupcija smatra krivičnim delom, broj ovih dela je daleko manji od broja ostalih krivičnih dela. Van Dajn smatra da bi upornost u prijavljivanju slučajeva visokog profila nažalost, mogla da rezultira gonjenjem podnosilaca prijave, te ovu oblast smatra „mračnom sobom“ (*camera obscura*), oblast bez transparentnosti¹²⁹ (Van Duyne et al., 2012).

¹²⁸ Van Duyne, P. C., Stocco, E., Dimitrijević, J., 2012, *Politika borbe protiv korupcije u Srbiji, Sažetak izveštaja, Od crne kutije ka transparentnoj javnoj politici*, Beograd

¹²⁹ Van Duyne, P. C., Stocco, E., Dimitrijević, J., 2012, *Politika borbe protiv korupcije u Srbiji, Sažetak*

Kada je reč o prikupljanju podataka i informacija o korupcijskim delima u Srbiji, ova faza borbe protiv korupcije je takođe izrazito težak i komplikovan proces, jer, prema rečima ovog autora, deo institucija zaduženih za ovaj problem, ne saraduju u njegovom rešavanju. Ono što je interesantno kao podatak koji se navodi u ovom izveštaju je to, da se upravo „Agencija za borbu protiv korupcije držala po strani“ kada je bila reč o saradnji¹³⁰ (Van Duyne et al., 2012). Tu se postavlja pitanje koliko se korupcija u Srbiji zaista suzbija, a koliko se zapravo prikriva, zataškava i u kojoj meri se zapravo „brane“ njeni akteri.

U alternativnom izveštaju Biroa za društvena istraživanja „Borba protiv korupcije u Srbiji“¹³¹, navodi se da u dijagnostikovanju korupcije koriste istrage i istraživanja korupcije, istrage i istraživanja rizika od korupcije i istraživačko novinarstvo, čime će se identifikovati i utvrditi oblast, slučajevi, akteri, forme, resursi i pretpostavke za borbu protiv potencijalne (moguće) ili već nastale korupcije (Gavrilović et al., 2013).

Izvor ističe da u Srbiji ne postoje objedinjeni podaci o stanju borbe protiv korupcije.

Goati se, vezano za mere suzbijanja korupcije u Srbiji, poziva na period posle petooktobarske „revolucije“, 2000. godine. Ovaj autor ukazuje da je za borbu protiv korupcije u Srbiji važno formiranje regulatornih tela koja imaju obavezu da identifikuju delo korupcije i izreknu sankciju ili da delo prijave nadležnim organima. Od zakona, autor ističe važnost Zakona o javnim nabavkama¹³² iz 2002. godine, Zakon o finansiranju političkih stranaka iz 2003. godine¹³³ (u daljem tekstu: Zakon o finansiranju političkih stranaka) kojima se zabranjuju anonimne donacije partijama. Potom pominje i Zakon o sprečavanju sukoba interesa pri vršenju javnih funkcija iz 2004. godine, koji ističe funkcije koje lice ne sme da obavlja istovremeno, zatim Zakon o slobodnom pristupu informacijama od

izveštaja, Od crne kutije ka transparentnoj javnoj politici, Beograd

¹³⁰ Van Duyne, P. C., Stocco, E., Dimitrijević, J., 2012, *Politika borbe protiv korupcije u Srbiji, Sažetak izveštaja, Od crne kutije ka transparentnoj javnoj politici, Beograd*

¹³¹ Gavrilović, Z., et al., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji, Alternativni izveštaj, Beograd, Biro za društvena istraživanja*

¹³² Zakon o javnim nabavkama – ZJN, *Službeni glasnik RS*, br. 124/2012

¹³³ Zakon o finansiranju političkih stranaka iz 2003. godine – ZFPS, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2003, 75/2003 – ispr., 60/2009 – odluka US i 97/2008

javnog značaja¹³⁴ iz 2004. godine, Zakon o zaštitniku građana¹³⁵ iz 2005. godine, Zakon o državnoj revizorskoj instituciji¹³⁶, takođe iz 2005. godine i Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije, koji je donet 2008. godine. Agencija za borbu protiv korupcije počela je sa radom 2010. godine¹³⁷ (Goati, 2012).

Gavrilović borbu protiv korupcije u Srbiji ocenjuje sa dva stanovišta, u odnosu na to da li se razmatra mišljenje pozicije ili opozicije. Naime, prvi stav ukazuje na to da je „borba protiv korupcije tek počela i za nju je potrebno, pre svega, unaprediti pravosudni sistem kako bi postigla adekvatne rezultate“¹³⁸ (Gavrilović et al., 2013), dok je sa druge strane stav da se „aktuelna borba protiv korupcije zloupotrebljava i da je politički motivisana, da se vodi preko medija putem atraktivnih hapšenja, odnosno da se ne radi na stvaranju sistema za borbu protiv korupcije“¹³⁹ (Gavrilović et al., 2013).

U njegovom istraživanju, u kojem su ispitanici bili članovi političkih stranaka kako pozicije, tako i opozicije, pokazano je da se prepreke u borbi protiv korupcije mogu svrstati u pet kategorija, i to: ekonomske, političke, pravne, društvene i institucionalne¹⁴⁰ (Gavrilović et al., 2013).

Slike 53, 54 i 55 predstavljaju prikaz klasifikacije prepreka u borbi protiv korupcije u Srbiji, prema Gavrilović et al.¹⁴¹

¹³⁴ Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja – ZSOIJZ, *Službeni glasnik RS*, br. 120/2004, 54/2007, 104/2009 i 36/2010

¹³⁵ Zakon o zaštitniku građana – ZZG, *Službeni glasnik RS*, br. 79/2005 i 54/2007

¹³⁶ Zakon o državnoj revizorskoj instituciji – ZDRI, *Službeni glasnik RS*, br. 101/2005, 54/2007 i 36/2010

¹³⁷ Goati, V., 2012, Ključni problemi Srbije u borbi protiv korupcije, Beograd, Moguća Srbija

¹³⁸ Gavrilović, Z., et al., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji, Alternativni izveštaj*, Beograd, Biro za društvena istraživanja, str. 48.

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ Gavrilović, Z., et al., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji, Alternativni izveštaj*, Beograd, Biro za društvena istraživanja

¹⁴¹ Gavrilović, Z., et al., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji, Alternativni izveštaj*, Beograd, Biro za društvena istraživanja

Ekonomске prepreke

- Odsustvo ekonomske tranzicije, koje se ogleda u ne-slobodnom tržištu na kome vlada monopol i nekažnjavanju protivzakonski stečenog profita.
- „Zarobljena“ javna preduzeća i javni resursi kontrolisani od strane političkih stranaka, i korišćeni na protivzakonit način.
- Dominantan javni sektor naviknut na koruptivno funkcionisanje.
- Loša ekonomska situacija i siromaštvo.

Slika 53: Klasifikacija prepreka u borbi protiv korupcije u Srbiji,
prema Gavrilović et al. – I deo

Političke prepreke

- Deo koruptivnog lanca čine sami političari, pa samim tim nemaju interes da se bore protiv korupcije.
- Nedostatak hrabrosti i političkog konsenzusa za borbu protiv korupcije.
- Nedovoljna transparentnost u finansiranju političkih stranaka i izbornih kampanja.
- Odsustvo etike i etičnosti među političarima.
- Narušavanje integriteta političkih stranaka i njihove spremnosti za borbu protiv korupcije, zbog toga što se ne rukovode programima i ideologijama.
- Povlađivanje političara javnom mnjenju.
- Odsustvo svesti o hitnosti borbe protiv korupcije, kao preduslovu za izgradnju države.

Pravne prepreke

- Zakoni „naručeni“ od strane predstavnika „krupnog kapitala“ i drugih uticajnih grupa.
- Loša primena usvojenih zakona i odsustvo kontrole i odgovornosti.
- Samovolja zakonodavne, izvršne i sudske vlasti.
- Narušeni principi pravne sigurnosti.
- Narušavanje principa autonomije nezavisnih tela.

Društvene prepreke

- Ponašanje i navike građana.
- Svest o korupciji kao nekažnjivom načinu ostvarivanja prava.
- Svest državnih službenika i funkcionera.
- Nepostojanje svesti o štetnosti korupcije; građani smatraju osobe koje su se obogatile posredstvom korupcije uspešnim osobama.
- Poremećen sistem vrednosti, koji se ogleda u materijalizmu, pasivnosti građana i kratkoročnom sagledavanju stvari.

Slika 54: Klasifikacija prepreka u borbi protiv korupcije u Srbiji,
prema Gavrilović et al. – II deo

Institucionalne prepreke

- Odsustvo transparentnosti institucija.
- Postojeći materijalni, tehnički, kadrovski, upravljački i organizacioni kapaciteti, onemogućavaju institucije da sprovode zakone na potrebnom nivou.
- Zapošljavanje na partijskim osnovama u nejasnim i netransparentnim procedurama.
- Odsustvo zaštite onih koji ukazuju na korupciju.
- Nepotizam.

Slika 55: Klasifikacija prepreka u borbi protiv korupcije u Srbiji,
prema Gavrilović et al. – III deo

Kada je reč o pretpostavkama, kao predlozima za borbu protiv korupcije u Srbiji, Gavrilović¹⁴² u svom istraživanju urađenom 2013. godine navodi: ekonomske, političke, pravne, društvene i institucionalne.

Slika 56 predstavlja prikaz klasifikacije pretpostavki u borbi protiv korupcije u Srbiji, prema Gavrilović et al.¹⁴³

¹⁴² Gavrilović, Z., et al., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji, Alternativni izveštaj*, Beograd, Biro za društvena istraživanja

¹⁴³ Gavrilović, Z., *op. cit.*, 51.

Ekonomске pretpostavke

- Smanjenje javnog sektora.
- Transparentnost javnih nabavki i trošenja budžetskih sredstava u javnim preduzećima.
- Sankcionisanje zloupotrebe monopolskog položaja na tržištu.
- Nacionalizacija privatizovanih preduzeća gde privatizacija nije uspela.
- Oduzimanje nelegalno stečene imovine.
- Unapređenje procedura za poslovanje.

Političke pretpostavke

- Konsenzus političkih stranaka o borbi protiv korupcije
- Smanjenje uticaja političkih stranaka na privredu i rast državnih institucija.
- Dugoročna politička stabilnost.
- Stvaranje etičkih kodeksa na nivou političkih stranaka.

Pravne pretpostavke

- Reforma pravosuđa
- Unapređenje kažnjavanja.
- Unapređenje primene zakona i odgovornosti za nesprovođenje.
- Promena Ustava Srbije u delu koji će omogućiti efikasniju borbu protiv korupcije.

Društvene pretpostavke

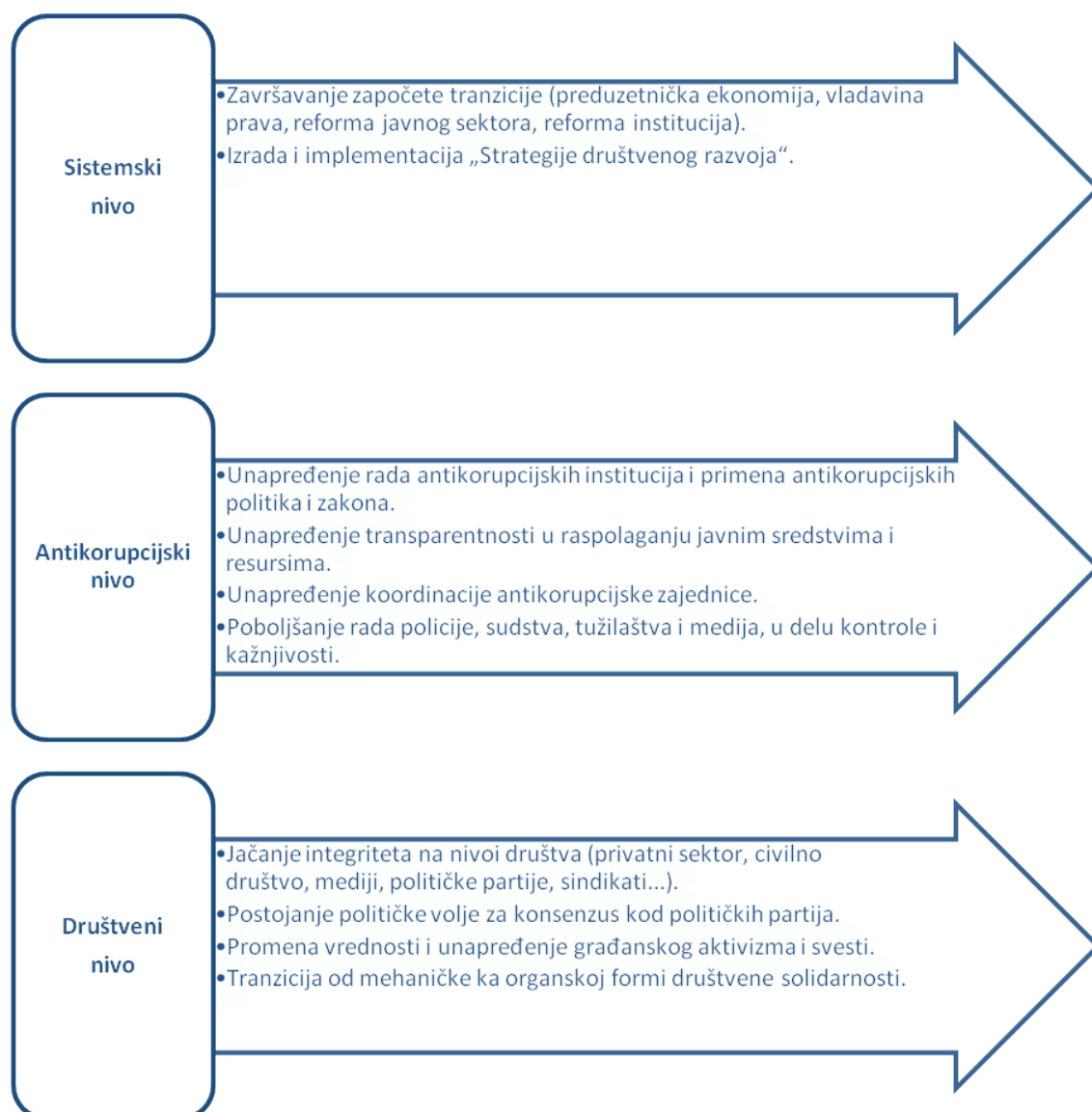
- Unapređenje i podizanje svesti građana.
- Uticaj na promenu vrednosnog sistema.
- Unapređenje društvenog položaja građana.
- Unapređenje svesti građana o pravima i obavezama koji su u vezi sa borbom protiv korupcije.

Institucionalne pretpostavke

- Unapređenje rada institucija kroz bolje procedure, racionalizaciju broja kadrova i promene koje će doprineti reformi institucija iznutra.
- Unapređenje kažnjivosti korupcije u institucijama.
- Borba protiv nepotizma, negativne selekcije, a za transparentnost institucija.
- Sprečavanje postojanja fenomena svemoćnih ljudi u institucijama.

Slika 56: Klasifikacija pretpostavki u borbi protiv korupcije u Srbiji, prema Gavrilović et al. – IV deo

Ovaj autor pomenute pretpostavke u borbi protiv korupcije grupiše u tri procesna nivoa, a to su: sistemski, antikorupcijski i društveni nivo.

Slika 57: Klasifikacija pretpostavki u borbi protiv korupcije u Srbiji, prema nivoima procesa, prema Gavrilović et al.

Slika 57 predstavlja prikaz klasifikacije pretpostavki u borbi protiv korupcije u Srbiji, grupisane u tri procesna nivoa, prema Gavrilović et al.¹⁴⁴

Gavrilović i saradnici tvrde da je cilj borbe protiv korupcije u Srbiji uspostavljanje sistema nacionalnog integriteta kao efikasnog odgovora na sistemske korupcije. Prema

¹⁴⁴ Gavrilović, Z., et al., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji, Alternativni izveštaj*, Beograd, Biro za društvena istraživanja

njima, sistemsku korupciju predstavljaju „zarobljena“ država i društvo koji ugrožavaju vladavinu prava, odnosno pravnu državu, slobodno tržište i preduzetništvo, ljudska prava i društvenu jednakost, odnosno društvenu uključenost¹⁴⁵ (Gavrilović et al., 2013).

Van Dajn sugeriše na to da su javna tužilaštva odbacila skoro polovinu prijava (čak 49%), dok se samo desetina prijava građana završilo optužbom¹⁴⁶ (Van Duyne et al., 2012).

U 61% predmeta koji su završili pred sudom, doneta je osuđujuća presuda. Kod ovakvih presuda, u 80% slučajeva kazna je uslovna, a uobičajena bi bila zatvorska, s tim što generalno postoje ogromne razlike između sudova i regiona¹⁴⁷ (Van Duyne et al., 2012).

Često se dešava da strani ulagači dolaze u Srbiju jer im se regulative u našoj zemlji čine interesantnim, ali se kasnije u praksi susreću sa korupcijom koja predstavlja nepri-državanje tih istih regulativa. U tim slučajevima čiji broj nije nimalo zavidan, investitor se povlači sa tržišta, a strane direktne investicije se gube.

Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije u Republici Srbiji za period 2013–2018. godine, ima za cilj da se „korupcija, kao prepreka ekonomskom, socijalnom i demokratskom razvoju Republike Srbije, u najvećoj mogućoj meri otkloni“¹⁴⁸ (Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije u Republici Srbiji za period od 2013. do 2018. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 57/2013). Prema ovoj strategiji, posledice korupcije se ne sastoje jedino u osiromašenju društva i države, već i u drastičnom padu poverenja građana u demokratske institucije, stvaranju neizvesnosti i nestabilnosti ekonomskog sistema, odnosno u smanjenju investicija. „Prema istraživanju Svetskog ekonomskog foruma za period od 2011. do 2012. godine, korupcija je svrstana među prva dva problema koja

¹⁴⁵ Gavrilović, Z., et al., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji, Alternativni izveštaj*, Beograd, Biro za društvena istraživanja

¹⁴⁶ Van Duyne, P. C., Stocco, E., Dimitrijević, J., 2012, *Politika borbe protiv korupcije u Srbiji, Sažetak izveštaja, Od crne kutije ka transparentnoj javnoj politici*, Beograd

¹⁴⁷ Van Duyne, P. C., Stocco, E., Dimitrijević, J., 2012, *Politika borbe protiv korupcije u Srbiji, Sažetak izveštaja, Od crne kutije ka transparentnoj javnoj politici*, Beograd

¹⁴⁸ Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije u Republici Srbiji za period od 2013. do 2018. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 57/2013

se uočavaju prilikom donošenja odluke o započinjanju privredne delatnosti u Republici Srbiji¹⁴⁹ (Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije u Republici Srbiji za period od 2013. do 2018. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 57/2013).

Za realizaciju ciljeva ove strategije sačinjen je Akcioni plan za sprovođenje nacionalne strategije za borbu protiv korupcije u Republici Srbiji za period od 2013. do 2018. godine¹⁵⁰, kojim su predviđene konkretne mere i aktivnosti neophodne za realizaciju strateških ciljeva, rokovi, odgovorni subjekti i resursi, zatim pokazatelji ispunjenosti aktivnosti za praćenje stepena realizacije i pokazatelji za procenu uspešnosti postavljenih ciljeva.

Zaključujemo da je korupcija stanje koje je prisutno u skoro svim državnim sistemima i na svim državnim nivoima. Ono predstavlja primanje, nuđenje, davanje, posredovanje u primanju, nuđenju ili davanju mita zaposlenima i zaposlenih u državnoj službi, sa ciljem rešavanja ili bržeg rešavanja određenog predmeta ili problema.

Korupcija u Srbiji predstavlja jednu od osnovnih prepreka za dolazak stranih ulagača u našu zemlju. Često se dešava da investitori, iako zadovoljni merama privlačenja stranih direktnih investicija u Srbiju, odustaju od konačnog ulaganja svog kapitala. Razlog za to leži u korupciji, sa kojom se sreću prilikom pokretanja svoje poslovne aktivnosti. Ona ne samo da zahteva dodatna sredstva ulaganja, već često koči i obesmišljava plan njihovog poslovanja.

Stoga možemo zaključiti da normativno regulisanje korupcije u Srbiji, mera u kojoj je korupcija zastupljena, a zakoni nepoštovani, korumpirani javni sektor koji odbijaju dolazak stranih ulagača i stranog kapitala, svakako negativno utiče na održivi razvoj zemlje. Totalno „istrebljenje“ korupcije smatra se utopijom. Međutim, smanjenje korupcije može se postići visokim kaznama koje bi pojedinac ili grupa snosili u slučaju da je njihov postupak „otkriven“.

¹⁴⁹ Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije u Republici Srbiji za period od 2013. do 2018. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 57/2013

¹⁵⁰ Akcioni plan za sprovođenje nacionalne strategije za borbu protiv korupcije u Republici Srbiji za period od 2013. do 2018. godine, avgust 2013. godine

2.3.1.4. Funkcionisanje pravosudnog sistema kao faktor uticaja na strane direktne investicije

Privlačenje stranih direktnih investicija podrazumeva politiku normativnog regulisanja, odnosno kontrole ulaska i ponašanja stranih direktnih ulagača i promovisanjem zemlje kao ulagačke destinacije, odnosno promovisanjem olakšica i podsticaja koje zemlja pruža stranim ulagačima. U ovaj ciklus uključeni su vlada svake države, regionalne i lokalne samouprave, domaće organizacije, te se tako proces odnosi na ceo društvenoekonomski razvoj.

Za privlačenje stranih direktnih investicija neophodno je stvoriti povoljne uslove poslovanja u zemlji. Pored aktivne politike privlačenja stranih direktnih investicija, od posebnog značaja jeste transparentnost ekonomske politike, efikasna aktivnost državnih, regionalnih i lokalnih institucija i administracije, vladavina prava, efikasni sudovi, kvalifikovani kadrovi i smanjenje korupcije.

Politika države prema stranim investicijama sastoji se od usvajanja zakonskih odredbi i uopšte regulative koja podstiče proces ulaska stranih investicija na domaćem tržištu, omogućava postupak osnivanja kompanija i proces proizvodne aktivnosti i delovanja, što sve određuje pravni položaj i status stranog investitora u zemlji u koju ulaže.

Početakom 2011. godine Vlada Srbije usvojila je Strategiju razvoja industrije za period do 2020. godine.¹⁵¹ Ova strategija ujedno sadrži indikativne i korisne podatke za domaće i strane investitore po ključnim oblastima industrija.¹⁵²

Nacrti zakona koji čekaju na usvajanje, a čija je uloga od velikog značaja u regulisanju stranih direktnih investicija u Srbiji jesu: Zakon o privatizaciji, Zakon o stečaju i Zakon o radu.

Jedna od prvih velikih stranih direktnih investicija u Srbiji bila je kupovina kompanije Galenika, 1991. godine. Međutim, od tada do ponovnog započinjanja pristizanja

¹⁵¹ Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije za period od 2011. godine do 2020. godine, Generalni sekretarijat, Vlada Republike Srbije, elektronski izvor: <http://www.gs.gov.rs/lat/strategije-vs.html>

¹⁵² Privredna komora Srbije, 2013, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbije

stranih direktnih investicija prošla je cela decenija. Ratovi i sankcije koji su zahvatili staru Jugoslaviju, učinili su ovo tržište izuzetno nestabilnim. Tek nakon petooktobarskih promena, 2000. godine, Srbija ponovo postaje predmet interesovanja stranog kapitala.

U Srbiji su 2000. godine započete reforme u zakonodavstvu i privredi, i generalno na makroekonomskom nivou, čemu je usledio značajan napredak održivog razvoja, a samim tim i osvrtnje ka stranim ulagačima i stranim direktnim investicijama.

Iako prema rečima Privredne komore Srbije¹⁵³, kompanije članice Saveta stranih investitora, generalno, imaju pozitivna iskustva u svom poslovanju na srpskom tržištu, u Srbiji je ipak broj stranih investicija i dalje manji u odnosu na zemlje iz okruženja. S druge strane, u srpskom društvu ne postoji svest o značaju konkurentnosti i stvarne koristi od stranih direktnih investicija. Stoga je i dalje prisutna stalna zavisnost od međunarodnih donacija kao vida pomoći vladinim programima, dok su institucije ograničene nedovoljno razvijenim mehanizmima za podršku stranim ulagačima u sprovođenju svojih investicija i biznis planova.

Dobijanje statusa kandidata Srbiji za prijem u Evropsku uniju svakako se smatra jednim od vodećih faktora ohrabrenja za strane direktne investitore. Otvoren evropski put Srbije ključni je faktor u privlačenju direktnih stranih investicija, što čini važan deo mehanizma za nastavak ključnih ekonomskih reformi.

Pored velikog broja prednosti Srbije na ulagačkom tržištu kao što su odličan geografski položaj koji obezbeđuje lakši pristup i drugim tržištima u regionu, relativno stabilno makroekonomsko okruženje, pravni okvir koji iako zahteva reforme, delimično jeste usklađen sa propisima Evropske unije, postojeći finansijski i poreski podsticaji za nove investicije, zatim, veličina tržišta, zaključeni sporazumi o slobodnoj trgovini koji otvaraju vrata tržišta zemalja CEFTA¹⁵⁴, Rusije i Evropske unije, postoje i ogromni nedostaci, koji predstavljaju prepreke stranim ulagačima. Tako se osim nepotpunih i neprihvatljivih

¹⁵³ Elektronski portal Privredne komore Srbije: www.pks.rs

¹⁵⁴ Elektronski izvor CEFTA Sporazuma – Centralnoevropski ugovor o slobodnoj trgovini (Central European Free Trade Agreement), elektronski izvor:<http://www.worldtradelaw.net/fta/agreements/cefta.pdf>, preuzeto februara 2014. godine

zakona, problematičnog sudskog sistema i korupcije, strani investitori u Srbiji susreću i sa infrastrukturnim nedostacima i ograničenim pristupom merama za unapređenje konkurentnosti, birokratijom, ograničenim institucionalnim kapacitetima i slično.

Predsednik Saveta stranih investitora¹⁵⁵, Bork Kostin, navodi da su neodlučno sprovođenje usvojenih zakonskih rešenja, previše birokratskih procedura, nedostatak transparentnosti i konzistentnosti u primeni zakona i korupcija, osnovni problemi u poslovanju stranih direktnih investitora u Srbiji.

Radojević¹⁵⁶ svrstava korake (ili kako ovaj autor navodi, „napore“) koje jedna zemlja treba da ostvari kako bi privukla strane direktne investicije, u tri kategorije: unapređenje pravnih okvira za strane direktne investicije, kreiranje podsticajnog poslovnog okruženja i poboljšanje privrednih odrednica. Kada je reč o unapređenju pravnih okvira za strane direktne investicije, autor ističe da je neophodno uklanjanje suvišnih administrativnih prepreka i nepotrebnih troškova, kao i stvaranje atraktivne regulative koja će stimulisati strane direktne investicije. Poboljšanje privrednih odrednica podrazumeva makroekonomsku stabilnost kao glavni preduslov za stvaranje investicione klime i za pridobijanje poverenja stranih investitora. Pod ovime se podrazumeva stabilan kurs, niska stopa inflacije i transparentnost u poreskom sistemu¹⁵⁷ (Marjanović, Radojević, 2012).

Marjanović i Radojević smatraju da je u Srbiji potrebno stvaranje investicione strategije, poreske politike, podsticajnih programa, antikorupcijske strategije, kao i formiranje investicionih agencija. Autori takođe ističu i značaj procesa pridruživanja Evropskoj uniji, kao jedan od važnih faktora privlačenja stranih ulagača¹⁵⁸ (Marjanović, Radojević, 2012).

¹⁵⁵ Elektronski portal Saveta stranih investitora: <http://www.fic.org.rs/cms/item/home/en.html>

¹⁵⁶ Marjanović, D., Radojević, P., 2012, Uticaj stranih ulaganja na izgradnju konkurentnosti srpske privrede, Beograd, Naučno-istraživački portal Singipediya, elektronski izvor: <http://glassrbije.org/privreda/strategija-podsticanja-i-razvoja-stranih-ulaganja>, preuzeto marta 2014. godine

¹⁵⁷ Marjanović, D., Radojević, P., 2012, Uticaj stranih ulaganja na izgradnju konkurentnosti srpske privrede, Beograd, Naučno-istraživački portal Singipediya, elektronski izvor: <http://glassrbije.org/privreda/strategija-podsticanja-i-razvoja-stranih-ulaganja>, preuzeto marta 2014. godine

¹⁵⁸ Marjanović, D., Radojević, P., 2012, Uticaj stranih ulaganja na izgradnju konkurentnosti srpske privrede, Beograd, Naučno-istraživački portal Singipediya, elektronski izvor: <http://glassrbije.org/privreda/strategija-podsticanja-i-razvoja-stranih-ulaganja>, preuzeto marta 2014. godine

Osim pojednostavljenja administrativnih procedura i birokratskog aparata, zaključuje se da je neophodno da Srbija uskladi lokalno zakonodavstvo sa relevantnim regulativama Evropske unije. Ovi koraci svakako podrazumevaju i obaveznu primenu ovakvog zakonodavstva.

Uvoz opreme po osnovu uloga stranog ulagača (izuzev putničkih motornih vozila i automata za zabavu i igre na sreću) oslobođen je od plaćanja carina i drugih uvoznih dažbina, u skladu sa utvrđenom dinamikom ulaganja, do konačne izgradnje objekata, odnosno otpočinjanja delatnosti u koju se vrši ulaganje.¹⁵⁹ Ukoliko se ulaganje vrši po osnovu reinvestiranja dobiti, ova carinska oslobođenja važe sve do isteka ugovora, odnosno do važeće pravne odluke. Carinsko oslobođenje iz stava 1 ovog člana¹⁶⁰ može koristiti i preduzeće sa stranim ulogom do visine učešća stranog ulagača u kapitalu preduzeća utvrđenog na osnovu čl. 19. i 26. Zakona o računovodstvu i reviziji – ZRR, *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006, 111/2009 i 99/2011 – dr. zakon (u daljem tekstu: Zakon o računovodstvu i reviziji), osim novčanog dela osnovnog kapitala preduzeća, u roku od dve godine od dana registracije stranog ulaganja.¹⁶¹

Zakon o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama – ZJPPK, *Službeni glasnik RS*, br. 88/2011 (u daljem tekstu: Zakon o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama) uređuje uslovi i način izrade, predlaganja i odobravanja projekata javno-privatnog partnerstva, nadležne subjekte ovlašćene za predlaganje i realizaciju projekata javno-privatnog partnerstva, prava i obaveze javnih i privatnih partnera. Takođe reguliše i oblik i sadržinu ugovora o javno-privatnom partnerstvu sa ili bez elemenata koncesije (*javni ugovor*¹⁶²) i pravnu zaštitu u postupcima dodele javnih ugovora, uslove i način davanja koncesije, predmet koncesije, nadležne subjekte ovlašćene za postupak davanja koncesi-

¹⁵⁹ Zakon o računovodstvu i reviziji – ZRR, *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006, 111/2009 i 99/2011 – dr. zakon

¹⁶⁰ Zakon o računovodstvu i reviziji – ZRR, *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006, 111/2009 i 99/2011 – dr. zakon

¹⁶¹ Zakon o računovodstvu i reviziji – ZRR, *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006, 111/2009 i 99/2011 – dr. zakon

¹⁶² Zakon o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama – ZJPPK, *Službeni glasnik RS*, br. 88/2011

je, prestanak koncesije. Ovim zakonom definiše se i zaštita prava učesnika u postupcima dodele javnih ugovora, osnivanje, položaj i nadležnost Komisije za javno privatno partnerstvo, kao i druga pitanja od značaja za javno-privatno partnerstvo, sa ili bez elemenata koncesije, odnosno za koncesiju. Javni partner u javnom ugovoru može biti jedno ili više javnih tela, odnosno pravno lice koje je, u skladu sa ovim zakonom nadležno za davanje koncesije, a sa privatnim partnerom ili društvom za posebne namene zaključuje javni ugovor, ili jedno ili više javnih tela koje je sa privatnim partnerom povezano članstvom u zajedničkom privrednom društvu. Sa druge strane privatni partner može biti fizičko ili pravno, domaće ili strano lice, sa domaćim ili stranim učešćem ili bez njega, ili konzorcijum jednog ili više takvih fizičkih ili pravnih lica koja su odabrana u postupku javne nabavke ili postupku davanja koncesije. On sa javnim partnerom zaključuje javni ugovor, ili u tu svrhu osniva društvo za posebne namene, ili pak sa javnim partnerom osniva zajedničko privredno društvo.

Koncesija, u smislu Zakona o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama jeste ugovorno javno-privatno partnerstvo¹⁶³ sa elementima koncesije u kome je zakonski uređeno komercijalno korišćenje prirodnog bogatstva, odnosno dobra u opštoj upotrebi koja su u javnoj svojini ili obavljanja delatnosti od opšteg interesa. Njega nadležno javno telo ustupa domaćem ili stranom licu, na određeno vreme, pod posebno propisanim uslovima, uz koncesionu naknadu koju plaća privatni, odnosno javni partner, pri čemu privatni partner snosi rizik vezan za komercijalno korišćenje predmeta koncesije.

Grupe privrednih subjekata mogu podnositi ponude ili nastupati kao učesnici u postupku, tako da javna tela ne moraju tražiti od ovih grupa lica da imaju određenu pravnu formu kako bi učestvovala u postupku. Međutim, od svih učesnika u postupku čija je ponuda ocenjena kao najpovoljnija mora se zahtevati određena pravna forma po dodeli javnog ugovora.

„Koncesija za javne radove, u smislu ovog zakona je ugovorni odnos istovetan ugovoru o javnoj nabavci kojim se vrši nabavka radova u skladu sa zakonom kojim

¹⁶³ Zakon o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama – ZJPPK, *Službeni glasnik RS*, br. 88/2011

se uređuju javne nabavke, osim činjenice da se naknada za javne radove sastoji ili od samog prava na komercijalno korišćenje izvedenih radova ili od tog prava zajedno sa plaćanjem¹⁶⁴ (Zakon o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama – ZJPPK, *Službeni glasnik RS*, br. 88/2011).

„Koncesija za usluge, u smislu ovog zakona je ugovorni odnos istovetan ugovoru o javnoj nabavci usluga u skladu sa zakonom kojim se uređuju javne nabavke, ako se naknada za pružene usluge sastoji ili od samog prava na komercijalno korišćenje, odnosno pružanje usluga ili od tog prava zajedno sa plaćanjem“.¹⁶⁵

„Koncesija se može dati radi komercijalnog korišćenja prirodnog bogatstva, odnosno dobra u opštoj upotrebi koja su u javnoj svojini ili obavljanja delatnosti od opšteg interesa, a naročito za istraživanje i eksploataciju mineralnih sirovina i drugih geoloških resursa, za pojedine delatnosti unutar zaštićenih područja prirode, kao i za korišćenje drugih zaštićenih prirodnih bogatstava, u oblasti energetike, za luke, javne puteve, javni prevoz, aerodrome, u oblasti sporta i obrazovanja, na kulturnim dobrima, za komunalne delatnosti, u oblasti železnica, za komercijalno korišćenje žičara, u oblasti zdravstva, turizma i u drugim oblastima“.¹⁶⁶

Srpsko tržište ima veliki potencijal za investiranje i Srbija je na dobrom putu da uspostavi stabilno poslovno okruženje od koga će dugoročno posmatrano imati velike koristi. Promena koje je Srbija u poslednjih nekoliko godina uvela u privlačenju stranih direktnih investicija omogućile su kvalitetnu i pravičnu konkurenciju na tržištu, što donosi napretke, a samo tržište čini stabilnijim.

Održivi razvoj predstavljen je odnosom populacije, ekonomskog napretka i potencijala prirodnih resursa, što zahteva ekonomsku sredinu u kojoj se ulazni i izlazni faktori nalaze u kompatibilnoj dinamici prirodne sredine, u skladu sa potrebama sadašnjih i budućih generacija koje dele isto tlo.

¹⁶⁴ Zakon o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama – ZJPPK, *Službeni glasnik RS*, br. 88/2011

¹⁶⁵ Zakon o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama – ZJPPK, *Službeni glasnik RS*, br. 88/2011

¹⁶⁶ Zakon o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama – ZJPPK, *Službeni glasnik RS*, br. 88/2011

Ekonomski razvoj jedne zemlje često je uslovljen stranim direktnim investicijama koje su u datu državu pristigle.

Srbija je zemlja u procesu tranzicije i privrednih i socioloških reformi, te je transfer kapitala iz druge, razvijene zemlje od velikog značaja za povećanje državnih zaliha kapitala. Tako u Srbiji strane direktne investicije predstavljaju jedan od glavnih pokretača ekonomskog razvoja zemlje, koji pomaže u procesu transformacije nacionalne privrede, podižući nivo domaće privredne aktivnosti. Sve ovo dugoročno doprinosi napretku na makronivou.

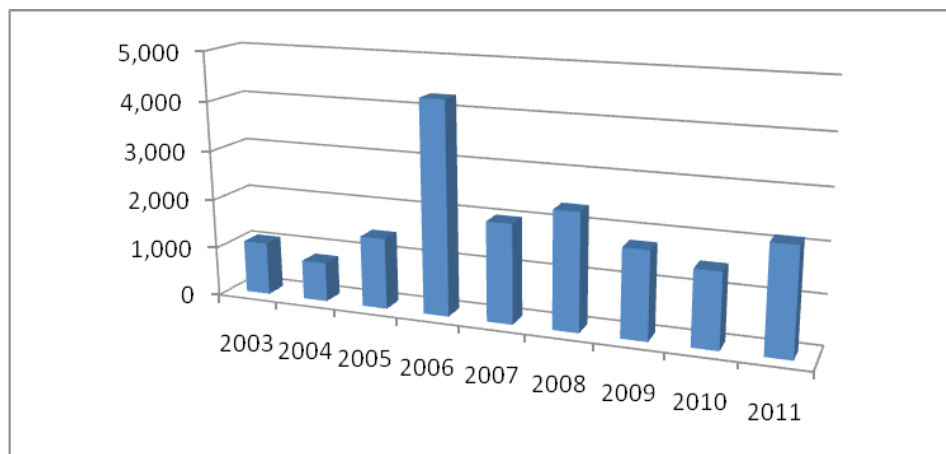
U Srbiji pravne olakšice delimično podstiču strane investitore da svoj kapital poveru poslovanju na teritorije ove zemlje. Međutim brojni normativni propusti, funkcionisanje pravosudnog sistema, a naročito česta neizvršenja sudskih odluka utiču na slabiji priliv stranog kapitala. Samim tim potrebno je uraditi još dosta izmena koje su u ovom radu predstavljene, kako bi normativno regulisanje direktnih stranih investicija u potpunosti pozitivno delovalo na održivi razvoj zemlje.

3. Dosadašnji rezultati u privlačenju stranih direktnih investicija u Srbiju

Od 2001. godine do danas u Srbiji se zapaža rast stranih direktnih investicija. Tokom godina, ovaj rast nije bio konstantan, već je u određenom periodu i opadao. Međutim ova karakteristika zajednička svim evropskim zemljama u tranziciji zasniva se na institucionalnom okruženju i privlačenju stranih direktnih investicija privatizacijom, i negativnom uticaju globalne ekonomske krize.

Slika 58 prikazuje kretanje nivoa investicija u Srbiji u periodu 2003–2011. godine.¹⁶⁷ Tabelarni prikaz podataka dat je u prilogu rada.

¹⁶⁷ Privredna komora Srbije, 2013, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbije

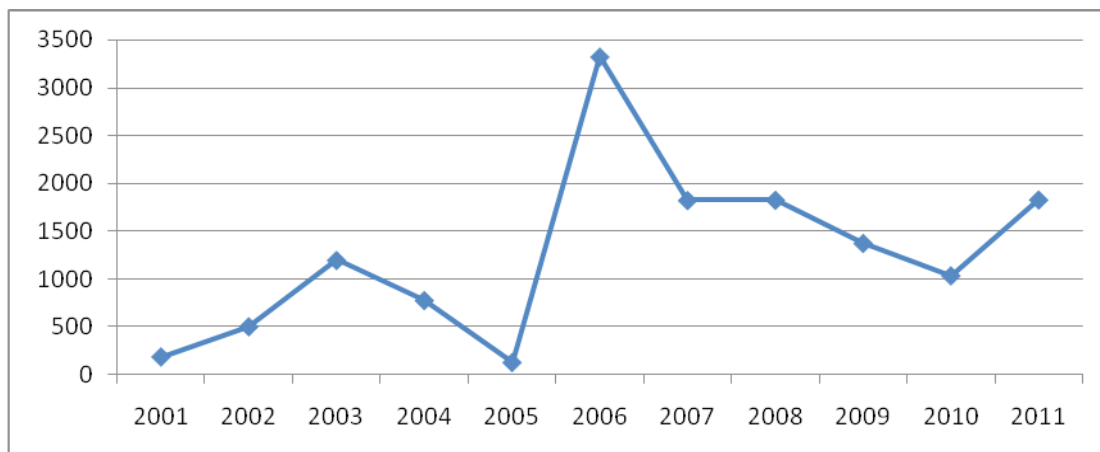
(*izraženo u milionima američkih dolara)

Slika 58: Nivo investicija u Srbiji u periodu 2003–2011. godine

U ovom periodu najveći priliv investicija bio je 2006. godine, čak 4.286.000.000, dok je najmanji priliv bio 2004. godine od svega 796.000.000 američkih dolara. Naime, nakon pada visine stranih direktnih investicija 2004. godine, zapaža se nagli porast 2006., da bi narednih godinu dana nastupio ponovo nagli pad. Tokom 2008. godine priliv investicija se blago povećava, da bi već godinu dana ponovo krenuo da pada. Tek 2011. godine investicije rastu i dostižu vrednost od 2.142.000.000 američkih dolara.

Privredna komora Srbije protekli period deli na tri dela. U prvom periodu (2001–2005) strane direktne investicije u Srbiji pratile su najveći deo ulaganja koji se odnosio na proces privatizacije preduzeća iz profitabilnih delatnosti, kao što su duvanska industrija, prehrambena industrija, cementare, prerada metala i bankarstvo, dok su se nove investicije ulagale u trgovinu i nekretnine. U drugom delu, tj. periodu od 2006. do 2008. godine, najviše stranog kapitala uloženo je u telekomunikacije, a prodaja mobilnog operatera Mobtel norveškom Telenoru, ostvarila je dotadašnju najveću transakciju oblika direktnih investicija u Srbiji. Kao i svugde u svetu, a naročito sa osvrtom na zemlje Jugoistočne Evrope, u ovom periodu priliv stranih direktnih investicija opao je i u Srbiji. Tako je on u ovom periodu iznosio svega nešto više preko milijardu evra na godišnjem nivou, pa su od 2009. godine, tj. u periodu ekonomske i finansijske krize, strane direktne inve-

sticije ponovo opale za 50%. Najveća transakcija u periodu finansijske krize izvršena je prodajom domaćeg trgovinskog lanca Delta Maxi belgijskom lancu Delhaize (Privredna komora Srbije, 2012). Prema proceni Privredne komore Srbije, obim ukupnih investicija u periodu ekonomske krize smanjen je za čak 20% o odnosu na prethodni trogodišnji period.

Slika 59: Kretanje stranih direktnih investicija u Srbiju u periodu 2001–2011. godine

Slika 59 predstavlja kretanje visine stranih direktnih investicija u Srbiju u periodu 2001–2011. godine.¹⁶⁸ Tabelarni prikaz podataka dat je u prilogu rada.

Ako posmatramo strane direktne investicije, zapažamo da je u periodu od 2001. do 2011. godine na godišnjem nivou najviše investicija pristiglo takođe 2006. godine, a najmanje samo godinu dana ranije. Neravnomerno kretanje se zapaža takođe i u slučaju stranih direktnih investicija, usled političke i ekonomske nestabilnosti zemlje, kao i neefikasnosti institucija, dok se pad koji je usledio nakon 2006. godine svakako opravdava i globalnom ekonomskom krizom.

Generalno, skoro 50% ukupnog iznosa stranih direktnih investicija u periodu od 2001. do 2011. godine (za podatke kojim raspolaže Privredna komora Srbije), uloženo je u sektor usluga. Prema ovom izvoru, „oko 90% stranih direktnih investicija odnosilo se

¹⁶⁸ Privredna komora Srbije, 2013, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbije

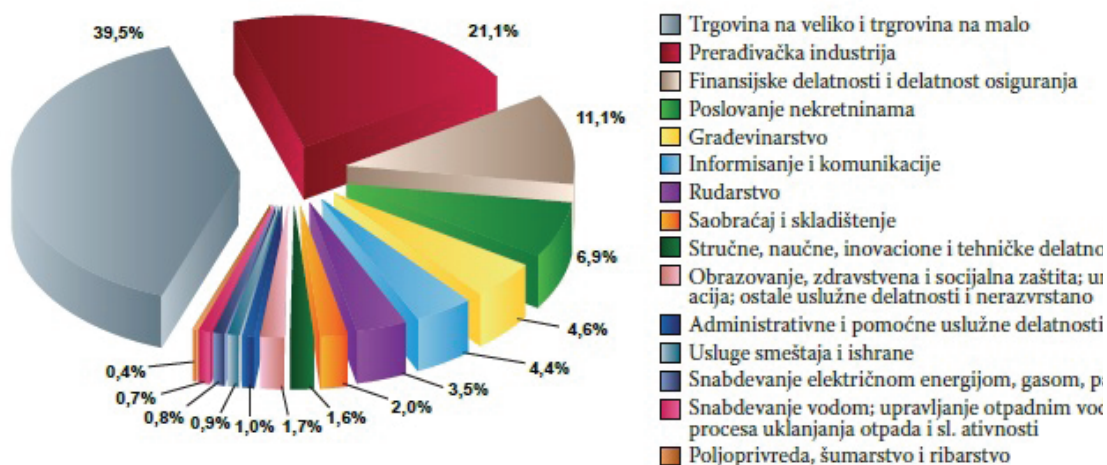
na kupovinu aktive privatnih, državnih i društvenih preduzeća i banaka u procesu tender-ske i aukcijske privatizacije¹⁶⁹ (Privredna komora Srbije, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije, za 2013. godinu, Privredna komora Srbije, Beograd 2013). Najmanje je bilo grinfild investicija.

Prema podacima Privredne komore Srbije¹⁷⁰, 2011. godine najviši priliv stranih direktnih investicija bio je u sektoru trgovine na veliko i malo koja je činila 39,5% udela ukupnih investicija sa 788.000.000 američkih dolara. Slede prerađivačka industrija sa 21,1%, finansijske delatnosti i osiguranja sa 11,1%, poslovanje nekretnina sa 6,9%, građevinarstvo 4,6%, informisanje i komunikacije sa 4,6%, rudarstvo sa 3,5%, i saobraćaj i skladištenje sa 2%. Ostale grane delatnosti imale su manje od 2% priliva stranih direktnih investicija (Privredna komora Srbije, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije, za 2013. godinu, Privredna komora Srbije, Beograd 2013). Prikaz preseka dat je na slici 60.¹⁷¹

¹⁶⁹ Privredna komora Srbije, 2013, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbije

¹⁷⁰ Privredna komora Srbije, 2013, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbije

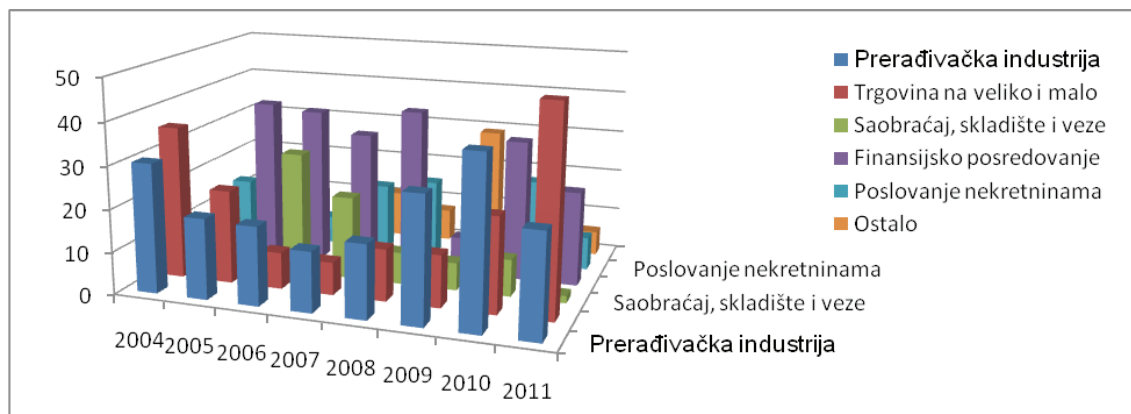
¹⁷¹ Privredna komora Srbije, 2013, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbije

Slika 60: Udeo priliva stranih direktnih investicija u Srbiji, prema granama delatnosti, za 2011. godinu

Posmatrajući sektore delatnosti, ako se u periodu 2001–2008. godine strani kapital najviše ulagao u finansijski sektor, u periodu od 2009. godine najviše stranih investicija pristizalo je u sektor prerađivačke industrije, prvenstveno u proizvodnju prehrambenih proizvoda i pića.

Slika 61 predstavlja sektorsku strukturu stranih direktnih investicija u Srbiji, po oblastima, za navedeni period.¹⁷² Tabelarni prikaz podataka dat je u prilogu rada.

Slika 61: Sektorska struktura stranih direktnih investicija u Srbiji, po oblastima, u periodu 2001–2011. godine

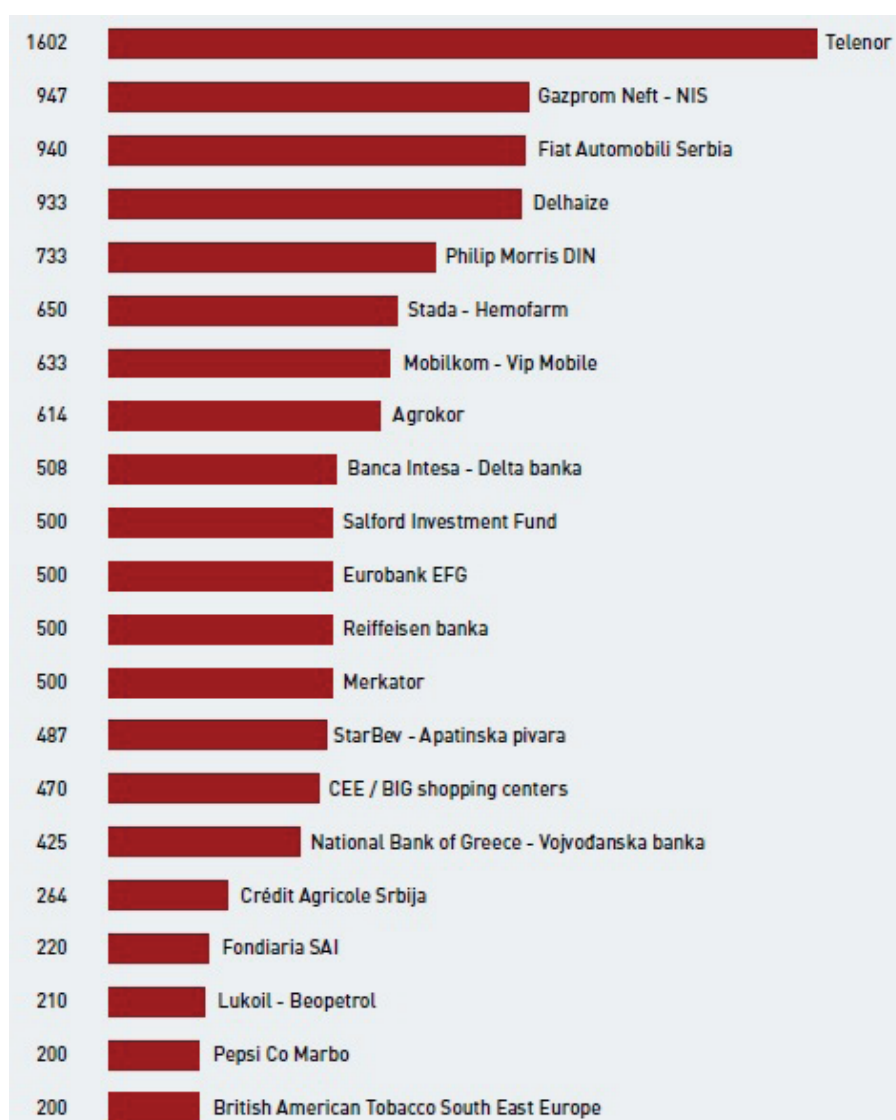
¹⁷² Privredna komora Srbije, 2013, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbij

Posmatrajući industrijske grane i sektore posebno, prema podacima izveštaja Privredne komore Srbije zapažamo da je u proizvodnju prehrambenih proizvoda, pića i duvana uloženo 800.000.000 evra stranih direktnih investicija u periodu 2004–2010. godine, što je iznosilo 28,4% učešća u stranim direktnim investicijama za taj period. Za period 2011–2020. godine planirano je 2.200.000.000 evra. Projektovana prosečna stopa rasta u ovoj oblasti za period 2011–2020. godine je 3,94%, dok je ukupan udeo prerađivačke industrije u bruto domaćem proizvodu 2009. godine iznosio 33,6%. U proizvodnju tekstila, kože i obuće, u istom periodu uloženo je 190.000.000 evra stranih direktnih investicija, što je iznosilo 6,5% učešća u stranim direktnim investicijama prerađivačke industrije za taj period, dok je za period 2011–2020. godine planirano 575.000.000 evra. Projektovana prosečna stopa rasta u ovoj oblasti za period 2011–2020. godine je 8%. U drvnu industriju, papir i štampanje, uloženo je 170.000.000 evra stranih direktnih investicija, odnosno 6,5% učešća u stranim direktnim investicijama prerađivačke industrije za taj period, dok je za period 2011–2020. godine planirano 502.000.000 evra uloga. Projektovana prosečna stopa rasta u ovoj oblasti za period 2011–2020. godine je 3,67%, dok je ukupan udeo prerađivačke industrije u bruto domaćem proizvodu 2009. godine iznosio 10,4%. U industriju hemijskih proizvoda, gume i plastike, uloženo je 749.000.000 evra, odnosno 27% učešća stranih direktnih investicija prerađivačke industrije, a za naredni period se predviđa još 2.000.000.000 evra. Tako je projektovana prosečna stopa rasta u ovoj oblasti za period 2011–2020. godine 18%, a ukupan udeo prerađivačke industrije u bruto domaćem proizvodu 2010. godine iznosio 16%. U industriju nemetala uloženo je 72.000.000 evra, a za naredni period se predviđa još 155.000.000 evra. Tako je projektovana prosečna stopa rasta u ovoj oblasti za period 2011–2020. godine 6%, a ukupan udeo prerađivačke industrije u bruto domaćem proizvodu 2010. godine iznosio 6%. U proizvodnju metala i metalnih proizvoda, u periodu 2004–2010. godine uloženo je 451.000.000 evra stranih direktnih investicija, što je iznosilo 16% učešća u stranim direktnim investicijama prerađivačke industrije za taj period. Za period 2011–2020. godine planirano je 857.000.000 evra. Projektovana prosečna stopa rasta u ovoj oblasti za period 2011–2020. godine je 5,58%. U proizvodnju mašina i uređaja, u periodu 2004–2010. godine uloženo je 63.000.000 evra, dok je projektovana prosečna stopa rasta u ovoj oblasti za period 2011–2020. godine 8,75%. U proizvodnju električnih i optičkih uređaja, u periodu 2004–2010. godine uloženo je 857.000.000 evra, dok je projektovana prosečna stopa rasta u ovoj oblasti za period 2011–2020. godine 12%. U industriju saobraćajnih sredstava, u ovom periodu uloženo

je 180.000.000 evra, a projektovana prosečna stopa rasta u ovoj oblasti za naredni period iznosi 12% (Privredna komora Srbije, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije, za 2013. godinu, Privredna komora Srbije, Beograd 2013).

Tabelarni presek vrednosti priliva stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po godinama, za period 2001–2011. godine dat je u prilogu rada.

Najveći strani investitori u Srbiji u periodu 2001–2011. godine bili su Telenor, Gazprom Neft – Nis, Fiat Automobili Srbija i Delhaize. U ovom periodu čak četiri petine ukupnog priliva potiče iz zemalja Evropske unije. Slika 62 predstavlja 20 najvećih stranih investitora u Srbiji za period 2001–2011. godine.¹⁷³

Slika 62: Najveći strani investitori u Srbiji za period 2001–2011. godine

¹⁷³ Kovačević, I., 2012, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011*, Beograd, Business Info, Group, str. 12.

1	Telenor	Norveška	Telekomunikacije	1602
2	Gazprom Neft – NIS	Rusija	Energetika	947
3	Fiat Automobili Serbia	Italija	Automobilska industrija	940
4	Delhaize	Belgija	Maloprodaja	933
5	Philip Morris DIN	SAD	Duvanska industrija	733
6	Stada-Hemofarm	Nemačka	Farmaceutska industrija	650
7	Mobilkom - Vip Mobile	Austrija	Telekomunikacije	633
8	Agrokor	Hrvatska	Prehrambena industrija	614
9	Banca Intesa – Delta Banka	Italija	Bankarstvo	508
10	Salford Investment Fund	Velika Britanija	Prehrambena industrija	500
11	Eurobank EFG	Grčka	Bankarstvo	500
12	Raiffeisen Banka	Austrija	Bankarstvo	500
13	Merkator	Slovenija	Maloprodaja	500
14	StarBev – Apatinska pivara	Češka	Prehrambena industrija	487
15	CEE/BIG shopping centers	Izrael	Nekretnine	470
16	National Bank of Greece – Vojvođanska Banka	Grčka	Bankarstvo	425
17	Credit Agricole Srbija	Francuska	Bankarstvo	264
18	Fondiarria SAI	Italija	Osiguranje	220
19	Lukoil-Beopetrol	Rusija	Energetika	210
20	British American Tobacco South East Europe	Velika Britanija	Duvanska industrija	200

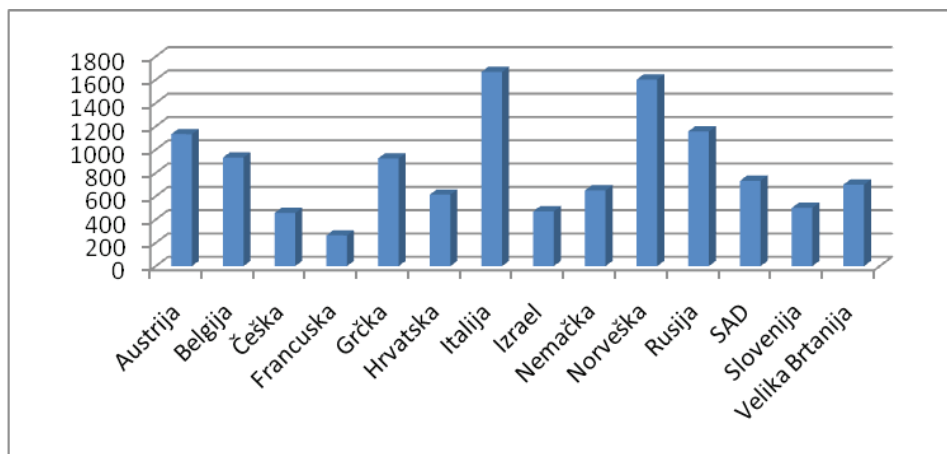
Tabela 22: Najveće strani investitori u Srbiji za period 2001–2011. godine, prema zemlji porekla i sektoru delatnosti

U tabeli 22 predstavljeni su najveći strani ulagači direktnih stranih investicija u Srbiji za period 2001–2011. godine, uključujući podatke o zemlji porekla, sektoru delatnosti i visini investicije.¹⁷⁴

Slika 63 predstavlja grafički prikaz zemalja iz kojih je pristigao najveći priliv stranih direktnih investicija u Srbiju, u periodu 2001–2011. godine.¹⁷⁵ Tabelarni prikaz podataka dat je u prilogu rada.

¹⁷⁴ Kovačević, I., 2012, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011*, Beograd, Business Info Group,

¹⁷⁵ Kovačević, I., 2012, *Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011*, Beograd, Business Info Group

Slika 63: Zemlje iz kojih je pristigao najveći priliv stranih direktnih investicija u Srbiju, u periodu 2001–2011. godine

Zapažamo da je najviše stranih investicija u ovom periodu u Srbiju pristiglo iz Italije, potom iz Norveške, Rusije, Austrije i Belgije.

U Srbiji kao zemlji u tranziciji, privredni rast je pokušao da se obezbedi upravo privlačenjem stranih direktnih investicija privatizacijom kako bi se ostvarila modernizacija i oporavak privrede usvajanjem novog znanja, tehnologije i tehnika menadžmenta i prodaje. Međutim, u privatizaciji nisu učestvovali samo svetski poznate kompanije, već i „novi vlasnici kapitala, često nepoznatog porekla, sa sumnjivim i kratkoročnim motivima i gotovo bez legalnog preduzetničkog iskustva“¹⁷⁶ (Privredna komora Srbije, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije, za 2013. godinu, Privredna komora Srbije, Beograd 2013).

¹⁷⁶ Privredna komora Srbije, 2013, *Srbija – Vaš poslovni partner*, izveštaj Privredne komore Srbije za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbije

Zaključak

U procesu tranzicije u Republici Srbiji, poslednjih skoro četvrt veka, desile su se značajne promene koje su prouzrokovale određene, ne male, poteškoće u prilagođavanju i radu privrednih društava i građana kao i same državne vlasti. U Srbiji je u ovom periodu došlo do suštinskih promena u ukupnim društveno-ekonomskim odnosima i do promena u sistemu vrednosti. Međutim, taj proces nije završen. Naprotiv! Našoj zemlji u narednom periodu tek predstoje značajne reforme u pravosuđu kao i u drugim oblastima društvenog života, što podrazumeva i potpuno usaglašavanje domaćeg zakonodavstva sa zakonodavstvom Evropske unije.

Pojam održivog razvoja je koncept ukupnih metoda i formi socioekonomskog razvoja, koji se odnosi na pravo budućih generacija da koriste prirodne resurse koje koriste sadašnje generacije na koji razvoj pravni sistem neposredno utiče. Sadašnje generacije koriste prirodne resurse uz optimalnu interakciju i kompatibilnost između ljudskog, ekonomskog, pravnog i tehnološkog sistema, sa ciljem da ga sačuvaju i razviju za potrebe narednih generacija. Održivi privredni razvoj je zbir kvalitativnih, kvantitativnih i strukturalnih promena u privrednom, pravnom, naučnom i organizacionom sistemu koje utiču na nastanak novog načina razmišljanja i ponašanja ljudi. Normativno regulisanje, kao deo pravnog sistema, jedan je od odlučujućih faktora sa neposrednim uticajem na održivi razvoj.

Suština koncepta održivog razvoja predstavljena je odnosom ljudskog faktora, tj. stanovništva, globalnog napretka i potencijala prirodnih resursa unutar kojih odnosa pravni sistem definiše obavezna pravila. Pravila su data kroz norme koje čine pravni sistem. Pravni sistem utiče na odluku potencijalnog investitora da svoj novac uloži u neku konkretnu zemlju. Neophodno je da Srbija obezbedi takav pravni i ekonomski ambijent

u kojem se ulazni i izlazni faktori nalaze u usaglašenoj dinamici u odnosu na potrebe sadašnjih i budućih generacija.

Srbija je obavezna da uredi pravni ambijent za ulaganje kroz normativno regulisanje.

Strane direktne investicije su od posebnog značaja za svaku zemlju, za njen održivi razvoj i funkcionisanje u skladu sa principima tržišne ekonomije. Ulaskom kapitala iz jedne zemlje u drugu, strane direktne investicije povećavaju obim kapitala zemlje u kojoj se investicija obavlja, istovremeno povećavajući vrednost investicija u zemlji ulagača. Srbija kao zemlja u tranziciji zahvaćena je opštom reformom svih društvenih odnosa kao preduslovu za brže i potpuno uključenje u savremene svetske tokove na koju reformu jedan od ključnih uticaja ima i normativno regulisanje.

Strane direktne investicije predstavljaju jedan od glavnih pokretača održivog razvoja zemlje. Ovi oblici ulaganja pomažu u procesu transformacije srpske privrede, podižući nivo domaće privredne aktivnosti i imaju pozitivan uticaj na poboljšanje efikasnosti i performansi srpske privrede, istovremeno je integrišući u aktuelne globalne tokove.

Strane direktne investicije su od svoje pojave na srpskom tržištu znatno povećale nivo izvoza i obezbedile priliv dodatnog kapitala, a otvaranjem procesa partnerskih odnosa sa kompanijama iz najrazvijenijih zemalja obezbedile pristup domaćih kompanija spoljnim tržištima. Realizovane strane direktne investicije smanjile su obim međunarodnog kreditnog finansiranja i uticale, iako nedovoljno, na definisanje rejtinga zemlje na međunarodnom tržištu kapitala.

Investicije su pozitivno uticale na: rast bruto domaće proizvodnje, poboljšanje platnog bilansa zemlje, razvoj trgovine, angažovanost ljudskih resursa, razvoj preduzetništva, povezivanje i uključivanje u moderne tehničko tehnološke procese i infrastrukture, veću konkurentnost na svetskom tržištu... Sa pravnog aspekta potreba normativnog uređenja investicionog ambijenta uslovlila je brojne izmene zakonskih i podzakonskih normi koji proces je u svojoj početnoj fazi. Rad ukazuje na pravce u kojima treba da se kreću buduća pravna rešenja čime bi pravni sistem doprineo boljem pozicioniranju Srbije kao potencijalne investicione destinacije.

Strane direktne investicije u Srbiji su putem transfera novih tehnologija, upravljačkih i organizacionih sposobnosti, znanja i radne kulture, obezbedile bolju produktivnost domaćih kompanija, čime su dale značajan doprinos u strukturnim promenama u celom društvu. Pravni sistem nije samo sistem normi koji uređuje „pravila igre“ u određenoj oblasti društvenih odnosa već oduvek predstavlja i odraz kulture i sistema vrednosti za koju se određeno društvo zalaže. Srbija, sa pravnim sistemom u tranziciji, se nalazi na raskršću odlazećeg sistema samoupravnog socijalizma i postojećeg kapitalizma. Dileme koje svako raskršće donosi, u oblasti investiranja, mogu biti razrešene donošenjem pravnih normi koje stimulatивно utiču na odluku stranih investitora da direktno investiraju u Srbiju.

Sa stanovišta građana Srbije strana direktna ulaganja treba da doprinesu otvaranju novih radnih mesta, postizanju nižih cena gotovih proizvoda i usluga što, u krajnjem treba da dovede do poboljšanja nivoa životnog standarda građana.

Nedovoljni priliv stranih direktnih investicija uzrokovan je, sem globalnim kretanjima na koja ne može da se utiče iz Srbije, političkom nestabilnošću, finansijskom krizom, neefikasnošću institucija, sporošću u sprovođenju strukturnih reformi javnog sektora, zaostajanja na putu evropskih integracija i korupcije na skoro svim nivoima vlasti.

Rešenje za deo pobrojanih problema svakako mogu biti i novi zakoni, uređenje pravosuđe, podizanje stepena stručnosti i naročito etičnosti unutar sudova, nezavisnost i bolja organizacija institucija na kojem će se graditi njihova izvorna autoritativnost, smanjenje korupcije i birokratije.

Jedan od osnovnih strateških preduslova za veća strana ulaganja predstavlja okončanje puta Srbije ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji. Danas nije pitanje da li će već koliko će brzo Srbija pristupiti Evropskoj uniji. Evropski put Srbije nužno podrazumeva uspostavljanje usaglašenog pravnog sistema prilagođenog pravilima ponašanja na globalnom nivou i efikasnog u zaštiti uloženog kapitala. Što brže srpski pravni sistem bude prepoznat kod investitora kao prostor u kojem su im poznata i predvidljiva pravila ponašanja to će pre strani investitori biti ohrabreni da zakorače na srpsko tržište.

Predmetno istraživanje je pokazalo da Srbija ima veliki potencijal za privlačenje stranih direktnih investicija kao i da je pravni sistem važan, ponekad i odlučujući faktor za odluku investitora da uloži novac u Srbiju.

Usavršavanje zakonskih i drugih normativnih rešenja je ključno za pristizanje novih stranih ulaganja i za dalje otvaranje Srbije prema stranim tržištima. *De lege ferenda* rešenja nužno moraju da idu u pravcu potpunog usaglašavanja srpske legislative sa regulativom Evropske unije. Neophodno je prilagođavanje zakona i drugih propisa tako da omogućavaju najjednostavnije procedure za osnivanje, rad i poslovanje privrednih subjekata. Pravni ambijent mora da garantuje sigurnost protoka roba, usluga i kapitala kao i pravo stranih ulagača da predvidljivo i u jednostavnim procedurama raspolazu svojom dobiti ostvarenom po osnovu ulaganja u Srbiji.

Ovaj rad ukazuje na uzročno-posledičnu vezu pravnog sistema sa ekonomskim ambijentom kao i na aktuelne propuste u normativnom regulisanju stranih direktnih investicija u Srbiji, sa ciljem da se isti prevaziđu kako bi pravna regulativa bila pozitivna karika u lancu odlučivanja investitora da svoj novac ulože u Srbiju.

Srbija je, nažalost, u poziciji da bira između nekoliko loših opcija na svom putu održivog razvoja. Investicije nisu jedini niti pak čarobni lek. Stranim direktnim investicijama se neće rešiti svi, niti pak, većina postojećih problema ali one svakako predstavljaju bolju alternativu daljem zaduživanju ionako prezadužene države.

Normativno regulisanje je kamen koji pravna struka ugrađuje u temelj celog društva sa obavezom da bude stabilan i da utiče na održivi razvoj Srbije. Normativno uređenje investicija neposredno utiče na moguću bolju budućnost svih naših građana onoliko koliko doprinosi da se investitori odluče da ulože u našu zemlju a Srbija zauzme što više mesto na lestvici poželjnih investicionih destinacija.

Conclusion

In the process of transition in the Republic of Serbia in the last almost quarter of a century, some significant changes have taken place affecting the operation of its companies and citizens, as well as state authorities. In the mentioned period, some intrinsic changes have occurred in Serbia with effects on the entire social-economic relations, as well as on the system of values. However, this process has not been finished yet. On the contrary! In the forthcoming period our country is yet to undergo significant reforms in the field of judiciary and other areas of social life, including complete harmonization of domestic legislation with EU legislation.

The notion of sustainable development is a concept involving all methods and forms of socio-economic development referring to the right of future generations to use the natural resources used by the present generations which are directly affected by the legal system regarding their development. The present generations use natural resources in optimum interaction and compatibility among human, economic, legal and technological systems, with an aim to preserve and develop them to suit the needs of future generations. Sustainable economic development is a sum of qualitative, quantitative and structural changes in the economic, legal, scientific and organizational systems bringing about the outbreak of a new way of thinking and behavior. Normative regulation, as a part of the legal system, is one of decisive factors with a direct effect on sustainable development.

The essence of the concept of sustainable development is represented through the relationships among the human factor, i.e. population, global prosperity and potentials of natural resources within which the legal system defines mandatory rules. The rules are given through the norms constituting the legal system. The legal system affects the decisions of potential investors whether they would invest their money in a particular

country. It is instrumental for Serbia to provide for such legal and economic milieu in which the input and output factors function in harmonized dynamics in relation to the needs of both present and future generations.

Serbia must organize its legal milieu for investment through normative regulation.

Foreign direct investments are of special significance for any country, its sustainable development and functioning in accordance with the principles of market economy, By the flow of capital from one country to another, foreign direct investments increase the volume of capital of the country where investment is made, simultaneously increasing the value of investments in the country of the investor. Serbia as a country in transition has been caught by a general reform of all social relations, as a prerequisite for faster and full inclusion into the modern world trends. This reform is, too, crucially affected by normative regulation.

Foreign direct investments are one of the main drives for sustainable development of a country. Such investments help the process of transformation of the Serbian economy by raising the level of domestic economic activities, and exert a positive influence on the improvement of its efficiency and performances, simultaneously providing for its integration into the current global trends.

Ever since they appeared on the Serbian market, foreign direct investments have considerably heightened the level of exports and provided for an inflow of additional capital, as well as an access of domestic companies to external markets through the initiated process of partner relations with the companies from the most developed countries. The foreign direct investments which have so far been realized lowered the level of international credit financing and affected, although insufficiently, defining of the country's rating on the international capital market.

Investments have had a positive effect on the growth of the gross domestic product, stimulated improvement of the country's balance of payments, development of trade, engagement of human resources, development of entrepreneurship, linkage and inclusion into modern technological processes and infrastructures, better competitiveness on the world market.... From the legal point of view, a need for normative regulation of the

investment milieu caused numerous changes of the primary and secondary legal norms, which is a process in its initial phase. The paper points to the directions that future legal solutions should take in order to provide for a legal system that will contribute to Serbia's better positioning as potential investment destination.

Foreign direct investments have provided better productivity of domestic companies by transfers of new technologies, managerial and organizational skills, knowledge and work culture, thus making a significant contribution to the structural changes in the entire society. The legal system is not merely a system of norms setting “the rules of the game” in a certain field of social relations, but a reflection of the culture and system of values that a certain society aspires to reach. Serbia, with its legal system in transition, is at the junction of the “outgoing” system of socialism of self-management and the “incoming” capitalism. The dilemmas brought about by any junction, in the area of investment, can be resolved by introducing the legal norms with a stimulating effect on the foreign investors' decision to make direct investments in Serbia.

From the standpoint of the citizens of Serbia, direct investments should provide for opening of new workplaces, lower prices of goods and services, which in the long run should lead to better living standards.

Insufficient inflow of direct investments is, aside from global trends that Serbia cannot change, caused by the political instability, financial crisis, inefficiency of institutions, slow structural reforms of the public sector, lagging behind in the process of European integrations and corruption at almost all levels.

A solution for some of the listed problems, obviously can be found, among other things, in the new laws, better organized judiciary, higher level of professionalism and ethics in the courts of law, independence and better organization of institutions as a foundation where their genuine authority should be built, fight against corruption and reduction of bureaucracy.

One of the key strategic prerequisites for higher foreign investments is finalization of the Serbian road toward full membership in the European Union. Nowadays, a question is no longer if, but how fast will Serbia access the European Union. The European path of Serbia necessarily requires establishing of a harmonized legal system adjusted to the rules of

behavior at the global level and efficient in the domain of protection of the invested capital. The faster its legal system becomes recognized with the investors as a space with the familiar rules of behavior, the sooner investors will feel encouraged to enter the Serbian market.

This research has revealed that Serbia has huge potential to attract foreign direct investments, and that its legal system plays an important, sometimes decisive, role in making a decision whether to invest in Serbia.

Further improvement of legal and other normative solutions is crucial for the inflow of new foreign investments and further opening of Serbia towards foreign markets. *De lege ferenda* solutions must take the direction of full harmonization of the Serbian legislation with the regulations of the European Union. It is necessary to adjust the laws and other regulations so as to enable simpler procedures regarding foundation, work and operation of companies. Our legal milieu must guarantee security of the flow of goods, services and capital, as well as foreign investors' right to dispose of the profit attained on account of investing in Serbia in a foreseeable and simple manner.

This paper points to a cause-and-effect relationship between the legal system and economic ambience, as well as to the currently noticeable shortcomings in normative regulation of the issue of foreign direct investments in Serbia, with an aim to overcome them and provide for a legal system which is a positive link in the chain of making decisions whether to make direct investments in Serbia.

Unfortunately, Serbia is in a position to choose among several bad options on its path of sustainable development. Foreign direct investments will not solve all, not even, majority of problems, but they definitely are a better alternative to further getting into debts of an already over-indebted country.

Normative regulation is a cornerstone that legal profession places into the foundation of the entire society with an obligation to be stable and to affect sustainable development of Serbia. Normative regulation directly affects possible better future of all our citizens, inasmuch as it contributes to the investors' decision to invest in Serbia, and place Serbia as high as possible on the list of desirable investment destinations.

Literatura

Primarni izvori: Pravna literatura

1. Bečka konvencija o ugovornom pravu, 1969, elektronski izvor: <http://www.pf.uns.ac.rs/materijali/>
2. CEFTA Sporazum – Centralnoevropski ugovor o slobodnoj trgovini (Central European Free Trade Agreement), elektronski izvor: <http://www.worldtradelaw.net/fta/agreements/cefta.pdf>
3. Kyoto protocol to the United Nations framework convention on climate change, United Nations, 1998, elektronski izvor, elektronski izvor: <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>
4. UN konvencija za borbu protiv korupcije, elektronski izvor preuzet sa sajta: www.antikorupcija-savet.gov.rs
5. Ustav Republike Srbije, <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/139-100028/ustav-republike-srbije>
6. Carinski zakon – CZ, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2010 i 111/2012
7. Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 121/2012
8. Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije – ZABPK, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008, 53/2010, 66/2011 – odluka US, 67/2013 – odluka US i 112/2013 – autentično tumačenje
9. Zakon o bankama – ZB, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005 i 91/2010
10. Zakon o carinskoj tarifi – ZCT, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2005, 61/2007, 05/2009
11. Zakon o deviznom poslovanju – ZDP, *Službeni glasnik RS*, 31/2011 i 119/2012
12. Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje – ZDOS, *Službeni glasnik RS*, br. 84/2004, 61/2005, 62/2006, 5/2009, 52/2011, 101/2011, 7/2012 – usklađeni din. izn., 8/2013 – usklađeni din. izn., 47/2013, 108/2013, 6/2014 – usklađeni din. izn. i 57/2014

13. Zakon o državnoj revizorskoj instituciji – ZDRI, *Službeni glasnik RS*, br. 101/2005, 54/2007 i 36/2010
14. Zakon o finansiranju političkih stranaka – ZFPS, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2003, 75/2003 – ispr., 60/2009 – odluka US i 97/2008
15. Zakon o investicionim fondovima – ZIF, *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006, 51/2009 i 31/2011
16. Zakon o javnim nabavkama – ZJN, *Službeni glasnik RS*, br. 124/2012
17. Zakon o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama – ZJPPK, *Službeni glasnik RS*, br. 88/2011
18. Zakon o kretanju i boravku stranaca – ZKBS, *Službeni list SFRJ*, br. 56/1980, 53/1985, 30/1989, 26/1990, 53/1991 i *Službeni list SRJ*, br. 24/1994, 28/1996 i 68/2002, *Službeni list Srbije i Crne Gore*, br. 12/2005 i *Službeni glasnik RS*, br. 101/2005
19. Zakon o osiguranju – ZO, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2004, 70/2004 – ispr., 61/2005, 61/2005 – dr. zakon, 85/2005 – dr. zakon, 101/2007, 63/2009 – odluka US, 107/2009, 99/2011, 119/2012 i 116/2013
20. Zakon o osiguranju – ZOSIG, *Službeni glasnik RS*, br. 139/2014
21. Zakon o osnovama svojinsko pravnih odnosa – ZOSPO, *Službeni list SFRJ*, br. 6/80 i 36/90, *Službeni list SRJ*, br. 29/96 i *Službeni glasnik RS*, br. 115/2005 – dr. zakoni
22. Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju – ZPIO, *Službeni glasnik RS*, br. 34/2003, 64/2004 – odluka USRS, 84/2004 – dr. zakon, 85/2005, 101/2005 – dr. zakon, 63/2006 – odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014 i 142/2014
23. Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji – ZPPPA, *Službeni glasnik RS*, br. 80/2002, 84/2002 – ispr., 23/2003 – ispr., 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005 – dr. zakon, 62/2006 – dr. zakon, 63/2006 – ispr. dr. zakona, 61/2007, 20/2009, 72/2009 – dr. zakon, 53/2010, 101/2011, 2/2012 – ispr., 93/2012, 47/2013 i 108/2013, 68/2013
24. Zakon o porezu na dobit pravnih lica – ZPDPL, *Službeni glasnik RS*, br. 25/2001, 80/2002, 43/2003, 84/2004 i 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 – dr. zakon i 142/2014
25. Zakon o privatizaciji – ZP, *Službeni glasnik RS*, бр. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 123/2007 – dr. zakon, 30/2010 – dr. zakon, 93/2012 i 119/2012, 51/2014 i 52/2014 – odluka US

26. Zakon o privrednim društvima – ZPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, i 83/2014 – dr. zakon
27. Zakon o računovodstvu – ZRA, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2013
28. Zakon o računovodstvu i reviziji – ZRR, *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006, 111/2009 i 99/2011 – dr. zakon
29. Zakon o radu – ZR, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014
30. Zakon o registraciji privrednih subjekata – ZRPS, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2004, 61/2005 i 111/2009 – dr. zakoni
31. Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja – ZRSZPDZ, *Službeni list SFRJ*, br. 43/1982 i 72/1982 – ispr., *Službeni list SRJ*, br. 46/1996 i *Službeni glasnik RS*, br. 46/2006 – dr. zakon
32. Zakon o reviziji – ZRE, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2013
33. Zakon o slobodnim zonama – ZSZ, *Službeni glasnik RS*, br. 62/2006
34. Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja – ZSOIJZ, *Službeni glasnik RS*, br. 120/2004, 54/2007, 104/2009 i 36/2010
35. Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju – ZSP, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2011
36. Zakon o sprečavanju sukoba interesa pri vršenju javnih funkcija – ZSSIPVJF, *Službeni glasnik RS*, br. 43/2004
37. Zakon o stečaju – ZSTČ, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009, 99/2011 – dr. zakon i 71/2012 – odluka US i 83/2014
38. Zakon o strancima – ZS, *Službeni glasnik RS*, br. 97/2008
39. Zakon o stranim ulaganjima – ZSU, *Službeni list SRJ*, br. 3/2002 i 5/2003 i *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014 – dr. zakon
40. Zakon o tržištu hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata – ZTHVDFI, *Službeni glasnik RS*, br. 47/2006
41. Zakon o tržištu kapitala – ZTK, *Službeni glasnik RS*, br. 1/2011
42. Zakon o uslovima za zasnivanje radnog odnosa sa stranim državljanima – ZUZROSD, *Službeni list SFRJ*, br. 11/1978, 64/1989, i sl SRJ. br. 42/1992, 24/1994, 28/1996 i 101/2005
43. Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti – ZZOSN, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009 i 88/2010

44. Zakon o zaštiti životne sredine – ZZŽS, *Službeni glasnik RS*, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 – dr. zakon, 72/2009 – dr. zakon i 43/2011 – odluka US
45. Zakon o zaštitniku građana – ZZG, *Službeni glasnik RS*, br. 79/2005 i 54/2007
46. Zakon o zdravstvenom osiguranju – ZZO, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2005, 109/2005 – ispr., 57/2011, 110/2012 – odluka US, 119/2012, 99/2014, 123/2014 i 126/2014 – odluka US
47. Uredba Vlade Republike Srbije o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija – UVR SUNPDI, *Službeni glasnik RS*, br. 42 i 46/2011

Sekundarni izvori: Literatura

1. Angeloni, I., Flad, M., Mongelli, F., 2005, Economic and Monetary Integration of the New Member States: Helping to Chart the Route, European Central Bank, Washington, International Monetary Fund
2. Antrrs, P., Garicano, L., Rossi-Hansberg, E., 2006, Organizing off shoring: Middle managers and communication costs, Cambridge, National Bureau of Economic Research
3. Arvai, Z., 2005, Capital Account Liberalization, Capital Flows, and Policy Responses in the EU's New Member States, Washington, International Monetary Fund
4. Avramov, S., 2011, Međunarodno javno pravo, Beograd
5. Baker, S., 2006, Sustainable development, London, Routledge
6. Barbić, J., 2013, Pravo društava – Društva kapitala, Zagreb
7. Bartoš, M., 1954-1956, Međunarodno javno pravo, I–III, Beograd
8. Beck, U., 2001, Living your life in a runaway world: individualization, globalization and politics, in Hutton, W. and Giddens, A., (eds.) *On The Edge. Living with global capitalism*, London, Vintage
9. Beck, U., 1999, *What is Globalization?*, Cambridge, Polity Press
10. Beck, U., 1992, *Risk Society*, London, Sage
11. Beslać, M., 2006, Obim stranih direktnih investicija u Jugoistočnoj Evropi i privreda Srbije i Crne Gore, Subotica, Ekonomski Anali

12. Brown, L., 2006, Plan B 2.0: Rescuing a Planet Under Stress and a Civilization in Trouble, Washington, Worldwatch Institute
13. Castells, M., 2001, Information technology and global capitalism in Hutton, W. and Giddens, A., (eds.) On The Edge: Living with global capitalism, London, Vintage
14. Coase, R., 1937, The nature of the firm, *Economica*
15. Coughlin, C. C., Segev, E., 2000, Location Determinants of New Foreign-Owned Manufacturing Plants, *Journal of Regional Science*, St. Louis
16. Cvetanović, S., 2000, Teorija i politika privrednog razvoja, Niš, Univerzitet Niš
17. Cvetković P., 2013, Sredojević S., Javno – privatno partnerstvo, Beograd
18. Ćirić, A., 2010, Međunarodno trgovinsko pravo, Niš, Univerzitet Niš
19. Ćirić A., Cvetković P, 2001, Medjunarodno trgovinsko pravo – stručni eseji, Niš
20. Ćirović, M., 2000, SDI: Strana ulaganja – poslovno-analitički pristup, Beograd, Univerzitet Braća Karić
21. Dašić, B., 2011, Strane direktne investicije kao pokazatelj regionalnih neravnomernosti u Srbiji i mogućnosti njihove efikasne alokacije, Kragujevac, Ekonomski horizonti
22. Dašić, B., 2006, Stvaranje povoljnog institucionalnog ambijenta kao preduslov za privlačenje stranih investicija, Kragujevac, Ekonomski horizonti
23. Deliu, A., 2013, Globalization Ideology, Bucharest, Romanian Academy
24. Dell’Ariccia, G., Cottarelli, C., Vladkova-Hollar, I., 2003, Early Birds, Late Risers, and Sleeping Beauties: Bank Credit Growth to the Private Sector in Central and Eastern Europe and in the Balkans, Washington, International Monetary Fund
25. Desai, M. A., 2005, Foley, F. C., Hines, J. R., Foreign direct investment and the domestic capital stock, Cambridge, National Bureau of Economic Research
26. Dimitrijević, M., 2000, Strane direktne investicije, Beograd, SIEPA
27. Dimitrijević V., Račić O., 1978, Međunarodne organizacije, Beograd
28. Dokmanović, M., 2007, Globalizacija i razvoj zasnovan na ljudskim pravim iz rodne perspektive
29. Dreher, A., Gaston, N., Martens, P., Van Boxem, L., 2009, Measuring globalization – opening the black box. A critical analysis of globalization indices. Историческая психология и социология истории
30. Dunning, J., 1993, Multinational Enterprises and the Global Economy, Addison-Wesley, Harlow

31. Dunning, J. H., 1988, *Explaining International production*, London, Unwin Hyman
32. Dunning, J., 1988, *The eclectic paradigm of international production: a restatement and some possible extensions*, *Journal of International Business Studies*, Hants, Palgrave Macmillan
33. Dunning, J., 1980, *Toward an eclectic theory of international production: some empirical tests*, *Journal of International Business Studies*, Hants, Palgrave Macmillan
34. Estrin S., 2013, Uvalic, M., LSE ‘Europe in Question’ Discussion Paper Series Foreign direct investment into transition economies: Are the Balkans different?, The London School of Economics and Political Sciences, London, LEQS Paper
35. Filijović, M., Đorđević, I., 2011, *Koncept ljudske bezbednosti kao okvir za otklanjanje posledica ekonomske krize*, *Economic Development and Standard of Living*, Banja Luka, Panevropski Univerzitet
36. Fitzsimmons, J., 2011, Fitzsimmons, M., *Service management*, New York, McGraw-Hill
37. Gamble, A., 2001, *Politics and Fate*, Cambridge, Polity
38. Gams, A., 1967, *Uvod u građansko pravo – opšti deo*, Beograd
39. Gavrilović, Z., Milunović, J., Dimitrijević, P., Đapić, S., 2013, *Borba protiv korupcije u Srbiji*, Alternativni izveštaj, Beograd, Biro za društvena istraživanja
40. Geishecker, I., 2004, *Foreign Direct Investment in the New Central and Eastern European Member Countries*, EU DG Employment
41. Ghosh, B., Liang, T., Meng, T., Chan, B., 2001, *The Key Success Factors, Distinctive Capabilities and Strategic Thrusts of Top SMEs in Singapore*, *Journal of Business Research*
42. Giddens, A., 2009, *Evropa u globalnom dobu*, Beograd, Clio
43. Giddens, A., 1990, *The Consequences of Modernity*, Chicago, Stanford University Press
44. Gilpin, R., 2001, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, New Jersey, Princeton University Press
45. Goati, V., 2012, *Ključni problemi Srbije u borbi protiv korupcije*, *Moguća Srbija*, Beograd
46. Graeme, J., 2007, *Romania must accelerate reforms to join the EU*, Bucharest, International Monetary Found, Reginal Office for Romania and Bulgaria

47. Grčić, B., Babić, Z., 2003, The determinants of FDI: evaluation of transition countries attractiveness for foreign investors, 5th International Conference Enterprise in Transition, Split
48. Grgić, R., 2011, Korelacija nivoa direktnih stranih investicija i raširenosti korupcije, te drugih političkih i ekonomskih indikatora, Banja Luka, Panonski univerzitet
49. Hagen, A., 1997, Deutsche Direktinvestitionen in Grossbritannien, 1871–1918, Stuttgart, Franz Steiner Verlag
50. Handin, G., 1968, The Tragedy of Commons, Science, New Series, Vol. 162, No. 3859, American Association for the Advancement of Science
51. Jelić, M., Pavić-Rogošić, L., 2002, Pregled i ocjena napretka provedbe Agende 21 u RH, ODRAZ i UNDP, Zagreb, Odraz.
52. Jezdić, M., Pak, M., 1977, Međunarodno privatno pravo, knjiga III, Beograd
53. Kahn, M., 2004, Viability and Governance during a Social Transformation, London, Routledge
54. Karklins, R., 2007, Sistem me je naterao, Korupcija u postkomunističkim društvima, Beograd, OEBS
55. Keating, M., 1993, Agenda for Change, Centre for Our Common Future
56. Kiltgaard, R., 1991, Controlling Corruption, New Jersey, University of California Press
57. Kovačević, I., 2012, Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011, Beograd, Business Info Group
58. Lambsdorff, J. G., 2008, The methodology of The Corruption Perception Index
59. Lapierre, W., 1978, Que'est-ce qu'une idéologie?, Les idéologies dans le monde actuel, Paris, Desclée de Brouwer
60. Lipschitz, L., Lane, T., Mourmouras, A., 2002, The Tosovsky Dilemma: Capital Surges in Transition Countries, IMF Finance and Development, Washington, International Monetary Fund
61. Lipsey, R., 2002, Home and host country effects of FDI. NBER Working Paper
62. Lorentowicz, A., 2006, Poland's Integration into the World Economy: Foreign Direct Investment and the Skill Premium. Dissertation, LMU München, München, Volkswirtschaftliche Fakultät
63. Mancel, C., 2007, Les Sciences économiques et sociales, Paris, Editions Nathan

64. Menzel, U., 2000, Die postwestfälische Konstellation, das Elend der Nationen und das Kreuz von Globalisierung und Fragmentierung, Frankfurt, Wohlstand der Nationen
65. Mandeville, B., 1714, The Fable of Bees, Oxford, Tonson
66. Marinković, S., Ljumović, I., Živković, A., 2011, Strane direktne investicije u bankarstvu Republike Srbije: Istraživanje motiva, Međunarodni problemi, Centar za evaluaciju i obrazovanje u nauci
67. Marjanović, D., Radojević, P., 2012, Uticaj stranih ulaganja na izgradnju konkurentnosti srpske privrede, Beograd, Naučno-istraživački portal Singipedija
68. Martens, P., Zywiets, D., 2006, Rethinking globalization: a modified globalization index, Chichester, Wiley
69. Mass, B., 1940, Investment trust and investment companies, Washington, United States Government Printing Office
70. McLuhan, M., 1964, Understanding Media. The Extensions of Man, New York, McGraw-Hill
71. Milanović, B., 2012, Global Inequality: From Class to Location, from Proletarians to Migrants, Global Policy, London, London School of Economics and Political Science
72. Milićević, A., 2013, Politika Antiekonomije, Vršac, ADM
73. Milićević, D., 2013, Strane direktne investicije – mit ili stvarnost, Makroekonomija, elektronski izvor: <http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/strane-direktne-investicije-mit-ili-stvarnost/>, preuzeto novembra 2013. godine
74. Miller, T., 2010, Sport and Globalization, London, SAGE Publications
75. Mitelmann, J., 2005, Časopis za političku teoriju i istraživanje globalizacije, razvoja i rodnosti, Novi Sad, Privredna izgradnja
76. Modelski G., 2008, Globalization as Evolutionary Process: Modeling Global Change, London, Routledge
77. Modelski, G., 1987, Long cycles in world politics, Washington, University of Washington Press
78. Monseny, J. J., Olle, A. S., 2007, Tax differentials and agglomeration economies in intra-regional firm location, Barselona, Document de treball Institut d' economia de Barselona
79. Moran, T. H., Graham, E. M., Blomstrom, M., 2005, Does Foreign Direct Investment Promote Development?, Washington, Institute for International Economics, Center for Global Development

80. Mullen, J. K., Williams, M. 2005, Foreign direct investment and regional economic performance, Wiley, Kyklos
81. Nadić, D., 2011, Održivi razvoj i principi održivog razvoja u strateškim dokumentima Republike Srbije, Beograd, Fakultet političkih nauka
82. Nedeljković, M. 2003, Strane direktne investicije i stvaranje za privredni razvoj – iskustvo zemalja u tranziciji, Industrija
83. Nikolić, I. 2012, Privatizacija u Srbiji – između euforije i razočarenja, Savetovanje Naučnog društva ekonomista Srbije, Beograd, Ekonomski institut
84. Panayotou, T. 2000, Globalization and environment. Workin Papers, Harvard, Harvard University, Center for International Development
85. Paunovic, M., Kreca, M. 2003, Praktikum za međunarodno javno pravo, Beograd, Dosije
86. Pavić-Rogašić, L. 2010, Održivi razvoj, Zagreb, Odraz
87. Peraldi, M. 2008, Droit de visite et principe d’humanite, Toulouse, Presses Universitaires de Mirail
88. Ruminska-Zimny, E. 2002, Gender, Privatisation and Structural Adjustment in the Transition Countries: Trends and Issues in the UNECE Region’, in Transition, privatisation and Women, ed. M. Dokmanovic, Subotica, Women’s Centre for Democracy and Human Rights
89. Sachs, W. 2002, Nach uns die Zukunft. Der globale Konflikt um Gerechtigkeit und Ökologie, Frankfurt
90. Savić, Lj. 2002, „Kako u uslovima privatizacije u Jugoslaviji povećati priliv stranih direktnih investicija“, Ekonomske teme, Vol. 40, br. 1–2, Niš, Ekonomski fakultet
91. Schadler, S., Mody, A., Abiad, Leigh, D. 2006, Growth in Central and Eastern European Countries of the European Union: A Regional Review, Washington, International Monetary Fund
92. Scholte, J. A. 2000, Globalization. A critical introduction, London, Macmillan
93. Schwab, K., 2013, Global Competitiveness Report 2013–2014, World Economic Forum, Geneva
94. Sisek, B., 2005, Strane izravne investicije u Hrvatskoj – uzroci neuspjeha, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, godina 3
95. Smith, A., 2009, An Inquiry into the Nature and Cases of the Wealth of Nations, Thrifty Books

96. Solow, M., 1956, A Contribution to the Theory of Economic Growth, Quarterly Journal of Economics, Oxford, Oxford University Press
97. Soros, G., 2011, The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crisis of 2008 and What It Means, Ed. Polirom, Iasi
98. Soros, G., George Soros on Globalization, Public Affairs, New York, 2005
99. Stakić, B., 2007, Finansijski i devizni menadžment u turizmu, Beograd, Singidunum
100. Stanivuković, M., 2008, Živković, M., Međunarodno privatno pravo, Beograd, Službeni glasnik
101. Stefanović, M., 2012, USAID Projekat za bolje uslove poslovanja, Beograd, USAID
102. Stepanović, B., 2012, Strane direktne investicije u Srbiji 2001–2011, Beograd, Business Info Group,
103. Stiglitz, J., 2003, Globalization and Its Discontents, London, Penguin
104. Stojadinović-Jovanović, S., 2012, Strane direktne investicije kao oblik finansiranja globalne ekonomije, Beograd, Udruženje banaka Srbije,
105. Šogorov, S., 1985, Bankarska garancija, Beograd, Naučna knjiga
106. Šogorov, S., 2012, O privatnopravnim karakteristikama ugovora o radu, FEEPS, Pravo i Politika, broj 2, Novi Sad
107. Tanzi, V., 1998, Corruption Around the World - Causes, Consequences, Scope, and Cures, Washington, International Monetary Fund
108. Thomas, C., 1996, Company Law, London, United Kingdom
109. Tocqueville, A., 2000, Democracy in America, Chicago, The University of Chicago Press
110. Van Duyne, P. C., Stocco, E., Dimitrijević, J., 2012, Politika borbe protiv korupcije u Srbiji, Sažetak izveštaja, Od crne kutije ka transparentnoj javnoj politici, Beograd
111. Varadi, T., 1990, Međunarodno privatno pravo, Novi Sad
112. Vasiljević, M., 2011, Vodič za primenu zakona o privrednim društvima, Beograd, Intermex
113. Vasiljević, M., 2009, Pravo, pravda i privreda (PPP), Beograd, Pravni fakultet
114. Vasiljević, M., 2006, Komentar zakona o privrednim društvima, Beograd, Službeni glasnik
115. Vidas-Bubanja, M., 2008, Metode i determinante stranih direktnih investicija, Beograd, Institut ekonomskih nauka

116. Viladecans-Marsal, E., 2004, Agglomeration economies and industrial location: city-level evidence, *Journal of Economic Geography*, Volume 4, Oxford, Oxford University Press
117. Vilus, J., Carić, S., Šogorov, S., 1984, *Međunarodno privredno pravo*, Novi Sad
118. Vukadinović, R., 2012, *Međunarodno poslovno pravo*, Kragujevac
119. Wackernagel, M., Rees, W., 1996, *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth*, Gabriola Island, New Society Publishers
120. Watson, C., 2003, *Sell the rain – How the privatization of water caused riots in Cochabamba, Bolivia*, CBS, Surrey
121. Williamson, O., 1988, *Corporate finance and corporate governance*, *Journal of Finance*, Chichester, John Wiley & Sons
122. Zanghieri, P., 2004, *Current Account Dynamics in new EU members: Sustainability and Policy Issues*, Paris, CEPII
123. Zdravković, M., 2013, *Ukupne investicije i strane direktne investicije, Udeo priliva SDI u ukupnim kapitalnim ulaganjima*, Elektronski portal Makroekonomija

Tercijarna literatura: Tercijarni izvori

1. Akcioni plan za sprovođenje nacionalne strategije za borbu protiv korupcije u Republici Srbiji za period 2013–2018. godine, avgust 2013. godine
2. Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija, 2013, *Strategija privlačenja stranih direktnih investicija 2013–2015*, Vlada Crne Gore, Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija
3. Agenda 21, United Nations environment program, environment for development, elektronski izvor:
<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?document>
4. Borski ekonomski forum, elektronski izvor:
<https://borefor.wordpress.com/tag/tranzicija-i-razvoj-nove-ekonomije-trzista-i-znanja/>
13.05.2011.

5. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee of 6 June 2011, Fighting corruption in the EU, elektronski izvor:
http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/news/intro/docs/110606/308/1_en_act_part1_v121.pdf, preuzeto februara 2014. godine
6. European Commission, 2010, Europe 2020 – A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, Brussels, European Commission
7. GREKO – Groupe d’Etats contre la corruption / Group of States against corruption, 2006, Evaluacioni izveštaj o Republici Srbiji, Strazbur, Generalna direkcija I – Pravni poslovi, Odeljenja za probleme kriminaliteta, Evaluacioni izveštaj o Republici Srbiji
8. Institut za tržišna istraživanja, Analiza privrednih kretanja u Srbiji 01/2013, elektronski izvor: <http://www.instore.rs/frontpagenews/newsarticle/IZIT-Analiza-privrednih-kretanja-u-Srbiji-012013>, preuzeto decembra 2013. godine
9. International Institut for Sustainable Development, elektronski izvor: <https://www.iisd.org/sd/#one>, preuzeto marta 2014. godine
10. Republički zavod za statistiku, 2004, Izveštaj Republičkog zavoda za statistiku za 2004. godinu, Beograd, Republički zavod za statistiku, elektronski izvor: <http://www.rzs.gov.rs/>, preuzeto februara 2014. godine
11. Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije u Republici Srbiji za period 2013–2018. godine, Službeni glasnik RS, br. 57/2013
12. Partneri za podršku investicija, 2005, Prepreke za investiranje u Zapadni Balkan, sa stanovišta privrednog sektora, Partneri za podršku investicija
13. Privredna komora Srbije, 2013, Srbija – Vaš poslovni partner, izveštaj Privredne komore Srbije, za 2013. godinu, Beograd, Privredna komora Srbije
14. Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije za period 2011–2020. godine, Generalni sekretarijat, Vlada Republike Srbije, elektronski izvor: <http://www.gs.gov.rs/lat/strategije-vs.html>
15. The Organization for Economic Co-operation and Development, 2002, Foreign Direct Investment for Development, Maximizing benefits, minimizing costs, Paris, OECD
16. The World Bank, 2006, Tranzicija prvih 10 godina, Analiza i pouke za Istočnu Evropu i Bivši Sovjetski Savez, The World Bank, Washington D.C.

17. Transparency International, 2009, Global Corruption Barometar, Goettingen, elektronski izvor: <http://www.transparency.org/>, preuzeto januara 2014. godine
18. Transparency International, 2009, Corruption Percepction Index, Regional Highlights: South Eastern Europe, Eastern Europe and Central Asia. Goettingen, elektronski izvor: <http://www.transparency.org/>, preuzeto januara 2014. godine
19. Transparency International, 2008, Corruption Percepction Index: Regional Highlights: South Eastern Europe and Central Asia, Goettingen, elektronski izvor: <http://www.transparency.org/>, preuzeto januara 2014. godine
20. Transparency International, 2007, Global Corruption Report 2007, Corruption in Judicial Systems, Cambridge, Cambridge University Press, elektronski izvor: <http://www.transparency.org/>, preuzeto januara 2014. godine
21. Transparency International, 2004., Global Corruption Report 2004, London, Pluto Press, elektronski izvor: <http://www.transparency.org/>, preuzeto januara 2014. godine
22. United Nations Conference on Trade and Development – UNCTD, 2013, World Investment Report, elektronski izvor: http://unctad.org/en/publicationslibrary/wir2013_en.pdf, preuzeto marta 2014. godine
23. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), 2011, World Investment Report, elektronski izvor: http://unctad.org/en/docs/wir2011_embargoed_en.pdf, preuzeto marta 2014. godine
24. United Nations, 1996., Human Development Report, Published for the United Nations Development Programme (UNDP), New York, Oxford University Press, elektronski izvor: http://unctad.org/en/Docs/wir1996_en.pdf, preuzeto marta 2014. godine
25. United Nations, Human Development Report, 1995, Published for the United Nations Development Programme (UNDP), New York, Oxford University Press, elektronski izvor: http://unctad.org/en/docs/wir1995_en.pdf, preuzeto marta 2014. godine
26. World Commission on Environment and Development, 1987, Our Common Future, Oxford, Oxford University Press, elektronski izvor: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>, preuzeto marta 2014. godine
27. Elektronska biblioteka dokumenata Ujedinjenih Nacija: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>
28. Elektronski izvor: Milenijumski ciljevi razvoja, 2000, www.un.org/millenniumgoals

29. Elektronski izvor Evropske komisije:
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:028:0002:0397:EN:PDF>
30. Elektronski izvor: Planet Money - The Economy Explained: www.npr.org
31. Elektronski portal Agencije Beta: www.beta.rs
32. Elektronski portal Agencije za privredne registre Republike Srbije: www.apr.gov.rs
33. Elektronski portal Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza: www.siepa.gov.rs
34. Elektronski portal Euromonitor internešnalna: www.euromonitor.com
35. Elektronski portal Evropskog zavoda za statistiku, Eurostat, Evropska komisija: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
36. Elektronski portal „Makroekonomija“: www.makroekonomija.org
37. Elektronski portal Ministarstva pravde Republike Srbije: www.mpravde.gov.rs
38. Elektronski portal Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj: <http://www.naled-serbia.org/>
39. Elektronski portal Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj: www.oecd.org
40. Elektronski portal Privredne komore Srbije: www.pks.rs
41. Elektronski portal Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije: www.stat.gov.rs
42. Elektronski portal Saveta stranih investitora:
<http://www.fic.org.rs/cms/item/home/en.html>
43. Elektronski portal Sustainable Measures: www.sustainablemeasures.com
44. Elektronski portal Svetske banke: www.worldbank.org
45. Elektronski portal Ujedinjenih nacija: www.un.org
- 48.

Prilozi

Prilog 1: Indeks percepcije korupcije u svetu (tabela 1)

1	■	Danska	91
1	■	Novi Zeland	91
3	■	Finska	89
3	■	Švedska	89
5	■	Norveška	86
5	■	Singapur	86
7	■	Švajcarska	85
8	■	Holandija	83
9	■	Australija	81
9	■	Kanada	81
11	■	Luksemburg	80
12	■	Nemačka	78
12	■	Island	78
14	■	Ujedinjeno Kraljevstvo	76
15	■	Barbados	75
15	■	Belgija	75
15	■	Hongkong	75
18	■	Japan	74
19	■	Sjedinjene Amerike Države	73
19	■	Urugvaj	73
21	■	Irska	72
22	■	Bahami	71
22	■	Čile	71

Prilog 2: Indeks percepcije korupcije u svetu (tabela 2)

Rang	Zemlja / teritorija	Rezultat
22	Francuska	71
22	Santa Lučija	71
26	Austrija	69
26	Ujedinjeni Arapski Emirati	69
28	Estonija	68
28	Katar	68
30	Bocvana	64
31	Butan	63
31	Kipar	63
33	Portugalija	62
33	Portoriko	62
33	Sent Visent i Grenadini	62
36	Izrael	61
36	Tajvan	61
38	Brunej	60
38	Poljska	60
40	Španija	59
41	Zeleni rt	58
41	Dominika	58
43	Litvanija	57
43	Slovenija	57
45	Malta	56
46	Južna Koreja	55
47	Mađarska	54
47	Sejšeli	54
49	Kostarika	53
49	Letonija	53
49	Ruanda	53
52	Mauricijus	52
53	Malezija	50
53	Turska	50
55	Gruzija	49
55	Lesoto	49

Prilog 3: Indeks percepcije korupcije u svetu (tabela 3)

Rang	Zemlja / teritorija	Rezultat
57	Bahrein	48
57	Hrvatska	48
57	Češka	48
57	Namibija	48
61	Oman	47
61	Slovačka	47
63	Kuba	46
63	Gana	46
63	Saudijska Arabija	46
66	Jordan	45
67	Makedonija	44
67	Crna Gora	44
69	Italija	43
69	Kuvajt	43
69	Rumunija	43
72	Bosna i Hercegovina	42
72	Brazil	42
72	Sao Tome i Principe	42
72	Srbija	42
72	Južna Afrika	42
77	Bugarska	41
77	Senegal	41
77	Tunis	41
80	Kina	40
80	Grčka	40
82	Svaziland	39
83	Burkina Faso	38
83	Salvador	38
83	Jamajka	38
83	Liberija	38

Prilog 4: Indeks percepcije korupcije u svetu (tabela 4)

Rang	Zemlja / teritorija	Rezultat
83	Mongolija	38
83	Peru	38
83	Trinidad i Tobago	38
83	Zambija	38
91	Malavi	37
91	Maroko	37
91	Šri Lanka	37
94	Alžir	36
94	Armenija	36
94	Benin	36
94	Kolumbija	36
94	Džibuti	36
94	Indija	36
94	Filipini	36
94	Surinam	36
102	Ekvador	35
102	Moldavija	35
102	Panama	35
102	Tajland	35
106	Argentina	34
106	Bolivija	34
106	Gabon	34
106	Meksiko	34
106	Nigerija	34
106	Etiopija	34
111	Tanzanija	33
114	Egipat	32
114	Indonezija	32
116	Albanija	31
116	Nepal	31
116	Vijetnam	31

Prilog 5: Indeks percepcije korupcije u svetu (tabela 5)

Rang	Zemlja / teritorija	Rezultat
119	Mauritanija	30
119	Mozambik	30
119	Sijera Leone	30
119	Istočni Timor	30
123	Belorusija	29
123	Dominikanska Republika	29
123	Gvatemala	29
123	Togo	29
127	Azerbejdžan	28
127	Komoros	28
127	Gambija	28
127	Liban	28
127	Madagaskar	28
127	Mali	28
127	Nikaragva	28
127	Pakistan	28
127	Rusija	28
136	Bangaldeš	27
136	Obala Slonovače	27
136	Gvajana	27
136	Kenija	27
140	Honduras	26
140	Kazahstan	26
140	Laos	26
140	Uganda	26
144	Kamerun	25
144	Centralna Afrička Republika	25
144	Iran	25
144	Nigerija	25
144	Papua Nova Gvineja	25
144	Ukrajina	25
150	Gvineja	24
150	Kirgistan	24

Prilog 6: Indeks percepcije korupcije u svetu (tabela 6)

Rang	Zemlja / teritorija	Rezultat
150 ■	Paragvaj	24
153 ■	Angola	23
154 ■	Republika Kongo	22
154 ■	Demokratska Republika Kongo	22
154 ■	Tadžikistan	22
157 ■	Burundi	21
157 ■	Mjanmar	21
157 ■	Zimbabve	21
160 ■	Kambodža	20
160 ■	Eritreja	20
160 ■	Venecuela	20
163 ■	Čad	19
163 ■	Ekvatorijalna Gvineja	19
163 ■	Gvineja-Bisao	19
163 ■	Haiti	19
167 ■	Jemen	18
168 ■	Sirija	17
168 ■	Turkmenistan	17
168 ■	Uzbekistan	17
171 ■	Irak	16
172 ■	Libija	15
173 ■	Južni Sudan	14
174 ■	Sudan	11
175 ■	Avganistan	8
175 ■	Severna Koreja	8
175 ■	Somalija	8

Prilog 7: Sastav prijava slučajeva u periodu 2007–2009. godine

Procentualni prikaz prijava	Vrsta prijava
62%	zloupotrebe službenog položaja
16%	kršenje zakona koje čine sudije, javni tužilac i njegov zamenik
11%	pronevera
3%	primanje i davanje mita
9%	ostalo

Prilog 8: Primanje, davanje mita i protivzakonito posredovanje u korupciji u Srbiji, 2004. godina

Oblik korupcijskog čina	prijave	optužnice	osuđujuće presude
primanje mita	75	39	26
davanje mita	37	39	32
protivzakonito posredovanje	5	5	1

Prilog 9: Predmeti akta korupcije, u kojima je vođen krivični postupak – u organima uprave, pravosuđa i zdravstva, 2000–2004. godina

	organi uprave	pravosuđe	zdravstvo
2000	0	0	0
2001	0	0	0
2002	2	0	3
2003	18	11	13
2004	17	12	8

Prilog 10: Davanja mita poslovnih subjekata državnim službenicima u Srbiji, 2013. godine

Davanje mita poslovnih subjekata državnim službenicima	tražen je mito	nije tražen mito
	56.50%	43.50%

**Prilog 11: Indeks globalne konkurentnosti za period 2013–2014. godine, i
poređenje sa indeksom za prethodnu godinu (tabela 1)**

Država	Globalni indeks konkurentnosti (2012–2013. godine)	Globalni indeks konkurentnosti (2013–2014. godine)
Švajcarska	1	1
Singapur	2	2
Finska	3	3
Nemačka	6	4
Sjedinjene Američke Države	7	5
Švedska	4	6
Hongkong	9	7
Holandija	5	8
Japan	10	9
Ujedinjeno Kraljevstvo	8	10
Norveška	15	11
Tajvan, Kina	13	12
Katar	11	13
Kanada	14	14
Danska	12	15
Austrija	16	16
Belgija	17	17
Novi Zeland	18	18
Ujedinjeni Arapski Emirati	19	19
Saudijska Arabija	20	20
Australija	21	21
Luksemburg	22	22
Francuska	23	23
Malezija	24	24
Koreja	25	25
Brunej Darusalam	26	26

**Prilog 12: Indeks globalne konkurentnosti za period 2013–2014. godinu, i
poređenje sa indeksom za prethodnu godinu (tabela 2)**

Država	Globalni indeks konkurentnosti (2012–2013. godine)	Globalni indeks konkurentnosti (2013–2014. godine)
Izrael	27	27
Irska	28	28
Kina	29	29
Portoriko	31	30
Island	30	31
Estonija	34	32
Oman	32	33
Čile	33	34
Španija	36	35
Kuvajt	37	36
Tajland	38	37
Indonezija	50	38
Azerbejdžan	46	39
Panama	40	40
Malta	47	41
Poljska	41	42
Barain	35	43
Turska	43	44
Mauricijus	54	45
Češka	39	46
Barbados	44	47
Litvanija	45	48
Italija	42	49
Kazahstan	51	50
Portugalija	49	51
Letonija	55	52
Južna Afrika	52	53
Kostarika	57	54

**Prilog 13: Indeks globalne konkurentnosti za period 2013–2014. godine,
i poređenje sa indeksom za prethodnu godinu (tabela 3)**

Država	Globalni indeks konkurentnosti (2012–2013. godine)	Globalni indeks konkurentnosti (2013–2014. godine)
Meksiko	53	55
Brazil	48	56
Bugarska	62	57
Kipar	58	58
Filipini	65	59
Indija	59	60
Peru	61	61
Slovenija	56	62
Mađarska	60	63
Rusija	67	64
Šri Lanka	68	65
Ruanda	63	66
Crna Gora	72	67
Jordan	64	68
Kolumbija	69	69
Vijetnam	75	70
Ekvador	86	71
Gruzija	77	72
Makedonija	80	73
Bocvana	79	74
Hrvatska	81	75
Rumunija	78	76
Maroko	70	77
Slovačka	71	78
Jemen	82	79
Sejšeli	76	80
Lao	n/a	81
Iran	66	82

**Prilog 14: Indeks globalne konkurentnosti za period 2013–2014. godine, i
poređenje sa indeksom za prethodnu godinu (tabela 4)**

Država	Globalni indeks konkurentnosti (2012–2013. godine)	Globalni indeks konkurentnosti (2013–2014. godine)
Tunis	n/a	83
Ukrajina	73	84
Urugvaj	74	85
Gvatemala	83	86
Bosna i Hercegovina	88	87
Kambodža	85	88
Moldavija	87	89
Namibija	82	90
Grčka	96	91
Trinidad i Tobago	94	92
Zambija	102	93
Jamajka	97	94
Albanija	89	95
Kenija	106	96
Salvador	101	97
Bolivija	104	98
Nikaragva	108	99
Alžir	110	100
Srbija	95	101
Gvajana	109	102
Liban	91	103
Argentina	94	104
Dominikanska Republika	105	105
Surinam	114	106
Mongolija	93	107
Libija	113	108
Butan	n/a	109
Bangladeš	118	110

**Prilog 15: Indeks globalne konkurentnosti za period 2013–2014. godine, i
poređenje sa indeksom za prethodnu godinu (tabela 5)**

Država	Globalni indeks konkurentnosti (2012–2013. godine)	Globalni indeks konkurentnosti (2013–2014. godine)
Honduras	90	111
Gabon	99	112
Senegal	117	113
Gana	103	114
Kamerun	112	115
Gambija	98	116
Nepal	125	117
Egipat	107	118
Paragvaj	116	119
Nigerija	115	120
Kirgistan	127	121
Zeleni Rt	122	122
Lesoto	137	123
Svaziland	135	124
Tanzanija	120	125
Obala Slonovače	131	126
Etiopija	121	127
Liberija	111	128
Uganda	123	129
Benin	119	130
Zimbabve	132	131
Madagaskar	130	132
Pakistan	124	133
Venecuela	126	134
Mali	128	135
Malavi	129	136
Mozambik	138	137
Istočni Timor	136	138

**Prilog 16: Indeks globalne konkurentnosti za period 2013–2014. godine, i
poređenje sa indeksom za prethodnu godinu (tabela 6)**

Država	Globalni indeks konkurentnosti (2012–2013. godine)	Globalni indeks konkurentnosti (2013–2014. godine)
Mjanmar	n/a	139
Burkina Faso	133	140
Mauritanija	134	141
Angola	n/a	142
Haiti	142	143
Sjera Leone	143	144
Jemen	140	145
Burundi	144	146
Gvineja	141	147
Čad	139	148

Prilog 17: Indeks percepcije korupcije na području Istočne Evrope, Zapadne Evrope, Evropske unije i Centralne Azije, 2013. godine (tabela 1)

Rang	Zemlja / teritorija	Rezultat
1	Danska	91
3	Finska	89
3	Švedska	89
5	Norveška	86
7	Švajcarska	85
8	Holandija	83
11	Luksemburg	80
12	Nemačka	78
12	Island	78
14	Ujedinjeno Kraljevstvo	76
15	Belgija	75
21	Irska	72
22	Francuska	71
26	Austrija	69
28	Estonija	68
31	Kipar	63
33	Portugalija	62
38	Poljska	60
40	Španija	59
43	Litvanija	57
43	Slovenija	57
45	Malta	56
47	Mađarska	54
49	Letonija	53
53	Turska	50

**Prilog 18: Indeks percepcije korupcije na području Istočne Evrope,
Zapadne Evrope, Evropske unije i Centralne Azije, 2013. godine (tabela 2)**

Rang	Zemlja / teritorija	Rezultat
55 ■	Gruzija	49
57 ■	Hrvatska	48
57 ■	Češka	48
61 ■	Slovačka	47
67 ■	Makedonija	44
67 ■	Crna Gora	44
69 ■	Italija	43
69 ■	Rumunija	43
72 ■	Bosna i Hercegovina	42
72 ■	Srbija	42
77 ■	Bugarska	41
80 ■	Grčka	40
94 ■	Jermenija	36
102 ■	Moldavija	35
116 ■	Albanija	31
123 ■	Belorusija	29
127 ■	Azerbejdžan	28
127 ■	Rusija	28
140 ■	Kazahstan	26
144 ■	Ukrajina	25
150 ■	Kirgistan	24
154 ■	Tadžikistan	22
168 ■	Turkmenistan	17
168 ■	Uzbekistan	17

**Prilog 19: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama,
 po godinama, za period 2001–2011. godine (tabela 1)**

Sektor/grane	u hiljadama EUR							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Poljoprivreda	7.716	9.367	9.306	15.086	38.227	21.025	10.991	9.829
Ribarstvo	-	-	29	40	77	-	5.068	-
Vađenje ruda i kamena	1.815	247	1.901	24.228	19.564	404.926	4.201	56.758
Prerađivačka industrija	239.857	260.483	789.329	366.341	388.478	532.890	337.884	441.063
Proizvodnja prehrambenih proizvoda i pića	78.241	52.307	61.381	96.800	100.362	228.790	53.888	60.888
Proizvodnja duvanskih proizvoda	62.022	35.078	34.714	6.891	1.259	-	-	-
Proizvodnja tekstilnih prediva i tkanina	1.600	8.652	26.078	48.998	37.627	28.131	4.334	11.592
Proizvodnja odevnih predmeta i krzna	1.020	833	7.849	4.786	741	89	10.124	711
Proizvodnja kože i predmeta od kože, obuće	1.324	-	-	652	228	200	915	21.089
Prerada i prozvodi od drveća i plute	12	74	5.450	8.984	17.844	28.161	16.045	21
Proizvodnja celuloze, papira i prerada papira	2.466	5.837	5.329	6.938	4.895	604	280	1.560

Prilog 20: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po godinama, za period 2001–2011. godine – nastavak (tabela 2)

Sektor/grane	u hiljadama EUR							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Izdavanje, štampanje i reprodukcija	2.566	4.560	5.098	5.879	6.090	3.336	7.229	31
Proizvodnja koksa i derivata nafte	1.046	651	-	18.380	11.685	6.778	31	156
Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda	11.540	15.455	525.781	15.929	11.255	4.667	9.924	4.530
Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	32.307	20.995	16.285	28.967	19.653	36.830	7.311	710
Proizvodnja proizvoda od ostalih minerala	1.026	19.008	11.547	18.215	8.955	5.567	9.215	20.532
Proizvodnja osnovnih metala	13.002	15.614	18.777	10.066	114.996	59.027	175.068	5.015
Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina	24.789	46.491	7.668	12.218	17.288	10.610	13.988	164.111
Proizvodnja ostalih mašina i uređaja	890	2.766	21.306	24.360	6.330	4.576	7.033	23.592
Proizvodnja kancelarijskih i računskih mašina	269	8	86	780	1.604	401	54	2.391
Proizvodnja drugih električnih mašina i aparata	-	4.114	6.149	7.434	451	9.118	8.969	16.449
Proizvodnja radio, TV i komunikac. opreme	199	274	5.222	100	431	1	36	8.739

Prilog 21: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po godinama, za period 2001–2011. godine – nastavak (tabela 3)

Sektor/grane	u hiljadama EUR							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Proizvodnja preciznih i optičkih instrumenata	832	115	19.105	1.099	292	684	1.168	89.176
Proizvodnja motornih vozila i prikolica	209	85	4.803	30.068	13.915	101.045	3.635	4.250
Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava	-	648	1.640	4.530	4.303	1.256	1.470	3.511
Proizvodnja nameštaja i sličnih proizvoda	222	15.945	3.287	9.644	7.519	2.905	5.157	720
Reciklaža	4.774	983	1.776	4.625	755	417	2.009	1.287
Proizvodnja električne energije, gasa i vode	56	497	785	919	2.346	4.717	8.135	23.697
Građevinarstvo	14.695	10.852	25.525	130.574	55.584	28.105	29.080	93.600
Trgovina na veliko i malo, popravka	202.885	292.394	369.212	200.785	275.946	222.194	193.509	883.276
Prodaja i opravka vozila	58.663	44.771	19.466	18.176	45.163	24.684	10.150	1.388
Trgovina na veliko i posredovanje	218.626	219.321	250.048	168.469	199.378	153.308	119.281	111.076
Trgovina na malo, osim vozilima, popravka	5.596	28.302	99.698	14.140	31.405	44.201	64.077	720.812

**Prilog 22: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po godina-
 ma, za period 2001–2011. godine –nastavak (tabela 4)**

Sektor/grane	u hiljadama EUR							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Hoteli i restorani, Informisanje i telekomunikacije	11.663	203	3.246	35.065	15.729	4.993	2.462	14.869
Saobraćaj, skladištenje i veze	11.898	9.576	1.232.714	507.472	168.095	118.475	74.918	33.747
Kopneni saobraćaj i cevovodni transport	6.515	8.307	14.739	32.047	18.562	11.202	6.867	6.816
Vodeni saobraćaj	-	-	-	200	1.315	204	161	23
Vazdušni saobraćaj	-	-	-	-	-	-	1.625	3.327
Prateće aktivnosti i putničke agencije	3.940	514	7.340	19.561	6.851	3.532	2.468	22.330
Poštanske aktivnosti i telekomunikacije	1.443	756	1.210.634	455.674	141.377	103.537	63.797	1.201
Finansijsko posredovanje	83.727	499.969	1.561.665	824.664	861.035	156.313	284.684	404.201
Finansijsko posredovanje	75.331	488.643	1.521.114	792.600	567.830	74.810	249.914	373.912
Osiguranje i penzijski fondovi	8.066	11.184	40.319	29.698	298.705	79.872	28.084	27.423
Drugi poslovi u finansijskom posredovanju	330	123	232	2.366	4.500	1.631	6.686	4.765

**Prilog 23: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po
 godinama, za period 2001–2011. godine – nastavak (tabela 5)**

Sektor/grane	u hiljadama EUR							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Poslovi sa nekretninama, iznajmljivanje	113.508	149.747	237.970	664.144	588.240	239.771	176.597	144.409
Poslovi sa nekretninama, iznajmljivanje	43.113	11.843	71.180	285.973	224.979	147.787	98.459	-
Iznajmljivanje mašina i opreme	47	2.393	1.054	2.541	6.392	1.211	3.836	-
Kompjuterske i srodne aktivnosti	597	1.649	1.491	3.139	14.916	5.856	3.355	-
Istraživanje i razvoj	66	1.200	23.410	130	61	202	31	-
Ostale poslovne aktivnosti	69.685	132.662	140.835	372.361	342.195	84.715	70.917	-
Stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti	-	-	-	-	-	-	-	29.870
Državna uprava i socijalno osiguranje	4.544	76.098	325	-	2.200	-	-	19.205
Obrazovanje	-	-	150	194	19	290	398	640
Zdravstveni i socijalni rad	-	-	-	325	-	-	40	30

Prilog 24: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po godinama, za period 2001–2011. godine – nastavak (tabela 6)

Sektor/grane	u hiljadama EUR							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Druge komunalne, društvene i lične usluge	3.564	3.939	1.403	76.381	18.395	18.305	9.703	-
Odstranjivanje otpadaka, smeća i sl.	-	60	274	5.904	3.147	6.065	273	-
Delatnost organizacija na bazi učlanjenja	-	-	-	-	-	46	4	-
Sportske, kulturne i slične aktivnosti	3.518	3.879	1.129	70.477	15.167	10.696	8.562	400
Ostale uslužne delatnosti	46	-	-	-	81	1.498	874	1.072
Nerazvrstano	15.746	-	-	2.184	-	58.474	44	1.206
UKUPNA ULAGANJA NEREZIDENATA U SRBIJI (1–18)	791.676	1.303.362	4.233.561	2.848.392	2.422.935	1.810.480	1.138.714	2.235.786
UKUPAN PRILIV OD POVLAČENJA ULAGANJA REZIDENATA U INOSTRANSTVO	11.980	28.961	57.740	166.970	96.326	58.457	33.374	53.017
ODLIV PO OSNOVU POVLAČENJA INVESTICIJA NEREZIDENATA U SRBIJI	-19.758	-35.236	-841.165	-335.794	-413.428	-400.420	-135.593	-286.858

Prilog 25: Priliv stranih direktnih investicija po sektorima i granama, po godinama, za period 2001–2011. godine – nastavak (tabela 7)

Sektor/grane	u hiljadama EUR							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ULAGANJE DOMAĆEG KA- PITALA U INO- STRANSTVO	-9.561	-46.819	-127.530	-858.736	-289.420	-96.044	-176.370	-175.038
UKUPNO (I+II+III+IV)	774.337	1.250.268	3.322.606	1.820.832	1.824.413	1.372.473	860.125	1.826.908

Prilog 26: Nivo investicija u Srbiji u periodu 2003–2011. godine

Godina	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Nivo investicija	1.071	796	1.440	4.286	2.004	2.362	1.771	1.510	2.142

Prilog 27: Sektorska struktura stranih direktnih investicija u Srbiji, u periodu 2004–2011. godine

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Prerađivačka industrija	30,4	18,9	18,4	14,1	17,2	29,4	39,3	24,1
Trgovina na veliko i malo	35,9	22	8,6	7,7	12,2	12,3	22,4	48,2
Saobraćaj, skladište i veze	1,5	0,7	28,8	19,5	7,5	6,5	8,7	1,7
Finansijsko posredovanje	10,6	37,6	36,5	31,7	38,2	8,6	33	22,2
Poslovanje nekretninama	13,9	13,2	6,6	16	18,1	13,2	20,5	7,8
Ostalo	7,7	9,8	3,1	11	7,6	29	6	5,7

Prilog 28: Zemlje iz kojih je pristigao najveći priliv stranih direktnih investicija u Srbiju, u periodu 2001–2011. godine

Država	Vrednost investicija (u milionima američkih dolara)
Austrija	1133
Belgija	933
Češka	457
Francuska	264
Grčka	925
Hrvatska	614
Italija	1668
Izrael	470
Nemačka	650
Norveška	1602
Rusija	1157
SAD	733
Slovenija	500
Velika Britanija	700

Prilog 29: Stopa PDV-a u zemljama regiona, za 2012. godinu

Naziv države	Stopa PDV-a
Bugarska	20
Češka	20
Hrvatska	25
Mađarska	27
Poljska	23
Rumunija	24
Slovačka	20
Srbija	20 ranije 18

Prilog 30: Stopa poreza na dobit u zemljama u regionu, za 2012. godinu

Naziv države	Stopa poreza na dobit
Bugarska	10
Češka	19
Hrvatska	20
Mađarska	19
Poljska	19
Rumunija	16
Slovačka	19
Srbija	10

Prilog 31: Stopa poreza na zaradu u zemljama u regionu, za 2012. godinu

Naziv države	Stopa poreza na dobit
Bugarska	24
Hrvatska	45
Mađarska	36
Poljska	32
Rumunija	16
Slovačka	19
Slovenija	41
Srbija	12